

MOR I FÄNGELSE - mödrar och barn berättar
En analys av ungdomars resiliensprocess

Annelie Björkhagen Turesson
Göteborgs universitet
Institutionen för socialt arbete
2009

Nr 2009:1
Skriftserien
Institutionen för socialt arbete
Göteborgs universitet

© Annelie Björkhagen Turesson 2009

Institutionen för socialt arbete

Göteborgs universitet

Illustratör: Birgitta Nelson Clauss

Tryck: Intellecta DocuSys AB Göteborg 2009

ISBN: 978-91-86796-72-3

ISSN: 1401-5781

Publikationen finns även elektroniskt: <http://hdl.handle.net/2077/18827>

Innehåll

Innehåll	3
Förord	7
1 Inledning	10
Syfte.....	13
Avgränsning	14
Begreppsdefinitioner.....	14
Avhandlingens disposition	15
2 Tidigare Forskning	17
Barn till frihetsberövade föräldrar.....	17
Separation – ett gemensamt trauma för barn med föräldrar i fängelse	18
Vård och omhändertagande	25
Kontakt mellan förälder och barn	26
Skam och stigma	32
Hur barn påverkas av föräldrars kriminalitet	34
Återförening efter avtjänat fängelsestraff	38
Att vara mor.....	39
Olika föreställningar om moderskapet.....	40
Sammanfattande kommentar.....	45
3 Teori	47
Resiliens i en historisk kontext.....	48
Risikfaktorer	50
Samverkan av olika riskfaktorer.....	53
Skyddande faktorer och processer.....	54
Skyddande faktorer inom barnet	54
Skyddande faktorer i familjen och i samhället	56

Skyddande familjeprocesser	59
Resiliens	63
Besläktade tankegångar	64
Den salutogena modellen	65
Hardiness.....	66
Coping	67
Diskussion – likhet och skillnad	68
Familjens resiliens i ett livscykelperspektiv	70
4 Metod	74
Studiens perspektiv	74
Den kvalitativa intervjustudien.....	75
Val av informanter.....	75
Genomförande av intervjuerna	76
Presentation av mitt huvudsakliga material	80
Analys och tolkning av mina intervjuer.....	82
Egna observationer	85
Representativitet	85
Etiska överväganden	86
Forskarrollen	87
5 Berättelsen om Ingrid och Isak.....	89
Ingrid och Isaks gemensamma liv	90
Vardagsliv på skilda håll.....	93
Mor grips och blir intagen i fängelse.....	93
Att reorganisera livet	97
Modersrollen	102
Kontakt under fängelsetiden	106
Hjälp och stöd	107
Att bli en del av samhället	110
Tankar om framtiden	111
Diskussion	113
Isaks personliga egenskaper.....	114
Isaks relation till sin mor.....	116
Att bemästra livet	118
Att uppleva livet som meningsfullt och förutsägbart.....	119
6 Livet före fängelsestraffet	122
Familjen A	123
Familjen B.....	129

Familjen C	134
Familjen D	139
Familjen E.....	143
Familjen F.....	148
Familjen G.....	157
Familjen H.....	160
Diskussion	164
Familjen	164
Barnen	170
Riskfaktorer och skyddande faktorer i samverkan	172
Avslutning.....	173
7 Att leva sina vardagsliv åtskilda	175
Familjen A	176
Familjen B.....	186
Familjen C	194
Familjen D	202
Familjen E.....	211
Familjen F.....	213
Familjen G.....	220
Familjen H	227
Diskussion	233
Mödrarna grips och blir intagna i anstalt	233
Att reorganisera livet.....	235
Modersrollen	239
Kontakt under fängelsetiden.....	240
Hjälp och stöd	242
Att bli en del av samhället	243
Tankar om framtiden.....	245
8 Resumé, resultat och reflektioner	247
Resumé.....	247
Barnens uppväxt.....	247
Mödrarna blir intagna i kriminalvårdsanstalt.....	248
Resultat och reflektioner	250
I vilken utsträckning har barnen uppnått resiliens?	250
9 Slutdiskussion.....	270
Nyckelprocesser i barnens resiliens	273
Försvarande omständigheter.....	276

Förändringar med avsikt att förbättra.....	277
Polisen	277
Kriminalvården	278
Socialtjänsten	280
Avslutning	281
Författarens slutord.....	281
Epilog.....	283
Summary.....	287
Introduction.....	287
Aim	288
Implementation of the Study	288
Theoretical Premises.....	289
Disposition and Contents	290
Conclusions and Reflections	291
Final Discussion	292
The Police Authorities.....	293
The Criminal Authorities	293
Social Service	294
Final Word	294
Referenser	295

Till min familj

Förord

Det känns som ett oerhört privilegium att ha fått möjlighet att genomföra denna forskningsresa – att skapa kunskap som förhoppningsvis kan bidra till positiva förändringar av människors liv. I detta avseende finns det släktskap mellan mitt nuvarande arbete som forskare och mitt tidigare arbete som socialarbetare.

Jag liknar min forskarutbildning vid en seglats över främmande hav – för att nå fram har det varit viktigt att vara målinriktad och motiverad. Den har inneburit umbäranden och svårigheter men samtidigt har den genererat utveckling och glädje. Vissa delar av resan har jag varit tvungen att klara ensam, andra delar har jag haft sällskap av personer som har uppmuntrat mig, varit intresserade av mitt arbete, och som har gett mig stort stöd på vägen. Några av dessa personer har företrädesvis bidragit till min avhandlings förverkligande och utformning. Dessa vill jag särskilt tacka.

Jag vill först framföra mitt tack till de mödrar och barn som generöst och med stor eftertanke har delat med sig av såväl goda som svåra livserfarenheter. Utan er medverkan hade inte denna bok blivit till.

I likhet med mina intervjupersoner har mina handledare Margareta Bäck-Wiklund vid Göteborgs universitet och Ingrid Claezon vid Malmö högskola, utgjort en viktig förutsättning för min av-

handling och dess genomförande. Ni har haft kompletterande roller och betraktar dessutom världen genom olika glasögon. Det har inte alltid varit lätt för mig att sammanfoga dessa skilda synsätt, men jag tror att denna avhandling har blivit mer ”vidsynt” med hjälp av er båda.

Margareta, du har med dina kritiska synpunkter fått mig att skriva om mina texter både en och två gånger. Slutresultatet har blivit mycket bättre, men kanske inte alltid som du hade tänkt dig i alla fall. Jag vill tacka dig för ditt tålmod, och för att du har trott på mig från första till sista stund.

Ingrid, du har varit min handledare och mentor. Ditt stora engagemang för socialt arbete har inspirerat mig och jag hoppas att jag kan fortsätta på den väg som du har stakat ut – att verka för det sociala arbetet i varje sammanhang. Du har funnits med och utgjort ett stort stöd i avhandlingsarbetets alla delar – din hjälp har varit ovärderlig.

I detta sammanhang vill jag även framföra ett stort tack till Malmö högskola som har finansierat min doktorandtjänst och till Sven-Axel Månsson som på olika sätt har underlättat min tillvaro under studietiden. Jag vill även tacka stiftelsen Allmänna Barnhuset för sitt generösa bidrag som har gjort det möjligt för mig att genomföra ett tidigare forskningsprojekt, vars resultat har legat till grund för denna avhandling.

Studiens utformning har inte bara diskuterats med mina handledare utan jag har även haft stor hjälp av Gertrud Pettersson. Hon har bland annat hjälpt mig att strukturera mitt omfattande empiriska material på ett sätt som kan synliggöra familjernas komplexitet på ett enkelt sätt. I detta sammanhang vill jag också framföra ett tack till min läsgrupp: Ulla-Carin Hedin och Maren Bak med vars hjälp jag har kunnat utveckla och förtydliga min text. Jag vill särskilt tacka Ulla-Carin för värdefulla synpunkter och stort engagemang vilket i hög grad har bidragit till att avhandlingsarbetet har gått framåt steg för steg. I detta sammanhang vill jag framföra ett stort tack till Birgitta Nelson-Clauss som generöst och oegennyttigt har lånat ut sin bildväv till mig. Den har förvandlat min text till en

vacker bok. I will also direct my gratitude to my cousin Corinne Nyquist for her valuable revision of my summary.

Bland kollegor, släkt och vänner vill jag tacka er alla som har gett mig viktiga synpunkter, läst min text, erbjudit mig sovplats när jag har varit i Göteborg, och som har hjälpt och uppmuntrat mig under min doktorandtid.

Slutligen ett stort tack till min familj och särskilt Håkan som har utgjort ett fantastiskt stöd genom hela avhandlingsprocessen. Du har varit en viktig samtalspartner och har även avlastat mig praktiskt arbete i hemmet.

1 Inledning

Alla människor drabbas av kriser och bekymmer under livets gång. En del försvagas eller går under av all stress och press, andra individer överlever och blir till och med starkare – de har kunnat återhämta sig från svårigheterna och har därigenom fått möjlighet till resiliens. För att kunna uppnå resiliens innebär alltså att man har varit utsatt för risk av något slag.

Att vara ung när mor blir dömd till ett fängelsestraff innebär att en risksituation uppstår. Reaktionen och förmåga att hantera svårigheter påverkas bland annat av ungdomens personliga egenskaper och tidigare erfarenheter i livet. Även kontextuella omständigheter såsom skolsituation, fritidsintressen och nätverk har betydelse för hur väl den unge kan hantera den stress som uppstår när mor blir dömd till ett fängelsestraff.

Som ett sätt att introducera läsaren till mitt forskningsområde ska jag inleda med ett utdrag ur en intervju som jag gjorde med en av barnen i studien och där hon beskriver situationen när hennes mor greps av polis. Alicia var 15 år gammal när hennes mor dömdes till sex års fängelse.

När din mamma greps av polis så bodde du hemma. Kan du beskriva vad som hände?

Hon jobbade i en affär på kvällstid. Jag satt vid datorn och då kom polisen och knackade på. Jag blev helt chockad och undrade varför de kom. Jag fick inget riktigt svar.

Var du ensam hemma?

Ja och sedan började de söka genom huset och...

Polisen sökte igenom lägenheten när du var ensam hemma?

Ja och när de hade gått ringde jag till min mamma. Jag var jättearg på henne för att hon inte tidigare hade berättat vad som hade hänt. Jag var arg för att poliserna kom hem till oss. Hon ska överhuvudtaget inte hamna i sådana situationer. Sedan ringde jag min förre detta pojkvän för han var ändå min bästa vän. Jag var jättechockad och behövde någon som kunde trösta mig. Min mamma skulle inte komma hem förrän mycket senare. Jag vill inte alls träffa henne. Jag tyckte bara att det var fel. Dagen efter pratade jag med min mamma, men jag fick ändå ingen bra uppfattning vad som egentligen hade hänt. Samtidigt som vi pratade lagade hon mat till mig. Det var makaroner med en vit sås med kassler som jag älskar. När mamma precis hade hållt upp maten till mig kom polisen tillbaka. Jag kom ihåg att jag bara stod kvar i köket. Det var som jag trängde bort att någon var där. Jag stod bara och åt min mat. Mamma kom ut i köket och sa att hon var tvungen att gå men att hon skulle komma tillbaka om en timme. Sedan kom hon inte om en timme. Jag fick inte prata med henne på en månad. Jag hade ingen, jag var helt ensam i lägenheten. Jag visste inte vad jag skulle göra. Det var inte så att polisen kontaktade mig, eller soc eller någon. De lämnade mig helt ensam. Det var så svårt för jag hade ingen bra kontakt med min pappa heller.

Det tog ungefär en månad innan du fick kontakt med din mamma. Berättade hon då vad som hade hänt?

Nej, jag kom inte ihåg vem jag fick höra det ifrån. Det kan vara något som jag trängt undan. Jag kommer inte ihåg.

Varje barns historia är unik men de olika berättelserna som jag har fått ta del av i denna studie innehåller vissa delar som är gemensamma, och som även har synliggjorts i ovanstående intervju. Den visar dels på barns utsatthet som en följd av att en eller båda för-

äldrarna är involverad i brottslig verksamhet, dels på att deras behov i stor utsträckning är osedda av de myndigheter som kommer i kontakt med dem och deras familjer. Att myndigheter inte har uppmärksammat barnens behov har inneburit att man inte har skapat nödvändiga rutiner utifrån ett barnperspektiv. Även Barnombudsmannen (2004) konstaterade i sin rapport om barn med frihetsberövade föräldrar att det finns brister hos olika myndigheters arbete med denna grupp barn – bland annat måste kriminalvården och socialtjänsten bli bättre på att leva upp till "FN:s konvention om barnets rättigheter" (1989).

Mitt samtal med Alicia åskådliggör också de speciella bekymmer som är särskilt aktuella för barn till intagna mödrar. Barnen har i mindre utsträckning tillgång till den andra föräldern än barn till frihetsberövade fäder. Många av dessa barn står av den anledningen utan stöd i sin situation. I Sverige saknas det i stor utsträckning aktuell statistik som beskriver detta förhållande, men uppgifter hämtade från USA visar att endast en fjärdedel av alla barn till intagna mödrar vårdas av sin far när deras mor är i kriminalvårdsanstalt, vilket naturligtvis får konsekvenser för barnet inom många olika områden (Mumola 2000). I samma källa framkommer att de flesta barn till frihetsberövade fäder är i vård hos modern när de avtjänar sitt fängelsestraff.¹

Mitt samtal med Alicia visar också på de svårigheter som många intagna har när de ska prata med sina barn om de brott de har begått. Många känner skam, i synnerhet gentemot sina barn, eftersom de känner att de genom att begå brott har svårt att leva upp till rollen som den "goda föräldern". Alicia framför också en kritik mot sin mor för att hon har begått ett brott som innebär svåra konsekvenser för henne, hennes syskon och övrig familj.

Många barn till frihetsberövade föräldrar är oklara över anledningen till att deras förälder är i kriminalvårdsanstalt, samtidigt som de saknar möjlighet att kommunicera sina upplevelser med andra. Det innebär att de har svårt att bearbeta sina upplevelser. När jag träffade Alicia visade det sig att hon fortfarande var myck-

---

¹ Siffrorna gäller kvinnliga och manliga intagna i "State prison".

et påverkad av det som hade hänt och hon var uppenbart besvärad över att visa sin mormor som hon bor hos att hon var ledsen.

Förutom denna studie har jag tidigare genomfört en undersökning om barn med frihetsberövade mödrar för att få en ökad kunskap om deras verklighet, och för att det saknas både aktuell nationell och internationell forskning där barnen själva har fått möjlighet att berätta om sina upplevelser av att ha en förälder i fängelse. Den resulterade i rapport (Björkhagen Turesson 2005). Mina möten med barnen och mödrarna gjorde ett starkt intryck på mig eftersom många av dem, trots mycket svåra livsvillkor, hade lyckats hitta positiva krafter att hantera separationen och det fortsatta vardagslivet under strafftiden. Detta bildar kontrast till den dystra bild som är allmänt förekommande och som beror på att tidigare forskning om barn till frihetsberövade föräldrar enbart har varit inriktad på att hitta de *riskfaktorer* som är förenade med barnens livssituation. Detta synsätt tenderar att se barnet som ett passivt objekt i förhållande till omgivningen och det är lätt att förbise den kraft och de resurser som varje människa är utrustad med för att kunna hantera de svårigheter som livet ibland kan innebära. Det riskerar även att stigmatisera intagna mödrar och fäder och ge dem en känsla av att inte duga som föräldrar åt sina barn.

Utifrån studiens resultat har jag för avsikt att fördjupa min analys ytterligare genom att inrikta mig mer barnens återhämningsprocess. Jag ser inte denna som en isolerad företeelse utan menar att barnet med hjälp av familj och ett samhälleligt stödsystem kan mobilisera styrka att hantera den stress och risk som de exponeras för. Personliga egenskaper och barnets och familjens tidigare erfarenheter inverkar också på deras förmåga till återhämtning. Sammanfattningsvis kommer jag att undersöka i vilken utsträckning barnet har återhämtat sig utifrån den sociala kontext, i vilket hon/han lever, och där även tiden finns med som en viktig faktor.

Syfte

Avhandlingens syfte är att identifiera och analysera vilka riskfaktorer och skyddande faktorer som påverkar resiliensprocessen hos

barn vars mödrar är frihetsberövade och intagna i kriminalvårdsanstalt, och med utgångspunkt från denna analys diskutera i vilken utsträckning de har uppnått resiliens. Ett delsyfte med studien är att ta reda på hur fängelsestraffet påverkar mödrarnas moderskapande.

Arbetet grundar sig dels på uppgifter om barnen, mödrarna och deras familjer, relationerna inbördes och till omvärlden, dels på upplysningar som barnen har lämnat i intervjuer om sina uppväxtförhållanden, fritidsintressen samt om sina upplevelser av skolan.

Avgränsning

Barnen var 13-20 år när intervjuerna genomfördes.

Begreppsdefinitioner

Barn

Jag kommer genomgående att använda ordet *barn* i avhandlingen även fast barnen åldersmässigt befinner sig i tonåren. Det beror på att relationen mellan mor och barn är i fokus och i den kontexten är de barn oavsett ålder.

Resiliens

Resiliens avser den process, ofta benämnd motståndskraft eller återhämtningsförmåga, där skyddande faktorer och riskfaktorer samverkar på ett sådant sätt att individens funktion återupprättas, upprätthålls eller förbättras. Resiliens varierar över tid och är beroende av individens personliga egenskaper, utveckling och övriga livsomständigheter. Individens förmåga att bemästra problem varierar med påfrestningarnas grad, art och tidpunkt.

Familj

När jag använder begreppet familj menar jag dels den enhet där barnet har sitt vardagsliv, dels den utökade familjen som består av de olika familjeband som omger och formar livet.

Droger

Med droger avser jag missbruk av alkohol, narkotika och läkemedel.

Tungt missbruk

Med tungt missbruk menar jag dagligt eller så gott som dagligt missbruk och allt injektionsmissbruk.

Avhandlingens disposition

Avhandlingen består av tre huvuddelar: en inledande, en analytisk, där mitt nya empiriska material kommer att presenteras, och en avslutande.

Kapitel 1 till 4 utgör avhandlingens inledande del. I första kapitlet introducerar jag avhandlingen genom att presentera mitt forskningsområde, syfte, avgränsning och begreppsdefinitioner. I nästa kapitel redogör jag för tidigare forskning som är central i förhållande till mitt forskningsområde. I slutet av kapitlet gör jag en kort genomgång av hur moderskapandet har vuxit fram i samspel med de värderingar och föreställningar om kön som varit rådande under historiens gång. Kapitel 3 består av den teoretiska begreppsram som ska utgöra grunden för förståelse och analys av mitt insamlade material. Kapitel 4 är ett metodkapitel där jag diskuterar de metodologiska överväganden som jag gjort samt hur jag gått tillväga när jag samlat in och bearbetat mitt material. I några kapitel i avhandlingens inledande del kommer jag att använda mig av tidigare insamlat material, som är publicerat i min rapport (2005). Detta har jag valt att göra för att tydliggöra olika begrepp och skapa ett djup i min redogörelse.

I kapitel 5 till 7 presenterar och analyserar jag mitt empiriska material. Jag introducerar denna del med en sammanhållen redogörelse av familjen I. Detta kapitel avser att skapa helhet och bidrar till att konkretisera min teoretiska begreppsram för läsaren. I kapitel 6 börjar jag redogörelsen och analysen av familjerna A-H, tiden innan mödrarna blev intagna i kriminalvårdsanstalt. I nästa kapitel får läsaren följa familjerna genom processen när mödrarna

frihetsberövas och mor och barn måste leva sina vardagsliv åtskilda.

Den avslutande delen av avhandlingen består av kapitel 8 och 9. I kapitel 8, inleder jag med en resumé, därefter följer mina resultat och reflektioner. I det sista kapitlet kommer jag att diskutera mina slutsatser och mitt resultat. Efter avslutningskapitlet följer en epilög där läsaren får veta vad som har hänt en av familjerna i undersökningen efter moderns frigivning.

2 Tidigare Forskning

I detta kapitel redogör jag för tidigare forskning som är central i förhållande till mitt forskningsområde. Det kommer att innehålla två avsnitt: ett som rör barnen och ett som rör deras mödrar. Eftersom barnen är av primärt intresse i min avhandling kommer deras avsnitt att innehålla en större fördjupning.

Barn till frihetsberövade föräldrar

Barn till frihetsberövade är en osedd grupp i samhället. Det finns ingen statistik över hur många barn som har föräldrar i häkte eller på anstalt, men det rör sig om tusentals barn i Sverige.² De straffas hårt när mamma eller pappa begår ett brott och blir dömd till ett fängelsestraff. Många barn uppvisar reaktioner av rädsla, stress, nedstämdhet och oro liknande reaktioner som barn kan uppvisa när föräldrar dör eller är allvarligt sjuka. När föräldrar har begått ett brott och ska straffas för detta, så påverkas ofta deras barns livssituation på ett omvälvande sätt.

Socialstyrelsen och Kriminalvårdsstyrelsen fick 1997 ett gemensamt uppdrag att se över förhållandena för barn, som hade föräldrar intagna på anstalt eller häkte. Uppdraget resulterade 1998 i en rapport *Barn med frihetsberövade föräldrar*. En viktig slutsats från arbetet var att kunskapen om dessa barn var bristfällig och det är

---

² I en relativt ny undersökning genomförd av Lindberg (2005) på kvinnoanstalten Hinseberg framkommer att 44 av de 60 kvinnor som ingår i undersökningen har barn.

angeläget att studier initieras för att uppmärksamma vilka effekter föräldrarnas frihetsberövande kan få för barn och ungdom både på kort och på lång sikt.

Barnombudsmannen ansåg att det var nödvändigt att följa upp rapporten för att undersöka om föreskrifter och lagar som styr kriminalvårdens arbete har förändrats och se om den har haft någon inverkan på det praktiska arbetet. Rapporten *Straffa inte barnet* publicerade Barnombudsmannen 2004. Myndigheten konstaterar i denna rapport att vissa förändringar har ägt rum sedan genomgången 1997, men att det fortfarande och inom många områden finns dåliga förutsättningar för barn att upprätthålla en positiv kontakt med sin frihetsberövade förälder. Barnombudsmannen anser att barnen ofta inte blir sedda i kriminalvårdens verksamhet och det framgår också att de frihetsberövade föräldrarnas kontakt med sina barn inte alltid utgår från barnens behov. Avslutningsvis anser myndigheten att det är viktigt att samarbetet mellan kriminalvården och socialtjänsten förbättras.

Separation – ett gemensamt trauma för barn med föräldrar i fängelse

En flicka från min förra studie berättar hur det gick till när hennes mor blev gipen av polis. Hon var tio år när modern dömdes till tio år i fängelse.

Mamma blev först frisläppt efter en dom i tingsrätten. Hon hade varit hemma i tre veckor och vi hade planerat att ha en myskväll med film, massor av chips och godis. Jag satt i vardagsrummet och ritade. Då ringer mammas advokat till henne. Jag blev alldeles vit i ansiktet för jag kände på mig att det var något. Därefter kom det poliser och omringade huset. De hade hundar med sig. Jag tyckte att det var lite överdrivet. Min minste lillebror gick in i köket och han sa ingenting. Mamma sa att han fick vara ledsen och då släppte det. Det var som en spärr som lossnade, tårarna sprutade (Björkhagen Turesson 2005 s. 35).

En händelse som resulterar i en separation mellan barn och förälder, exempelvis ett fängelsestraff, är speciellt skadlig eftersom det ofta skapar ett trauma hos barnet samtidigt som anknytningspersonen försvinner. Det innebär att den person som ska hjälpa barnet att bearbeta effekterna av händelsen försvinner under en kortare eller en längre tid. Barnet har inte heller möjlighet att följa föräldern och se att hon/han mår bra i sin nya situation. Ytterligare en försvårande omständighet är att barnet under häktningstiden har små eller inga möjligheter till kontakt med sin förälder på grund av hon/han ofta har restriktioner i förhållande till yttervärlden. Enligt Melin (1998) upplever många familjer av den anledningen tiden i häktet som den allra svåraste.

Enligt Bowlby (1998) kan reaktionerna och skadan av en separation variera beroende på olika omständigheter. Barnets ålder, längden på separationen och kvalitén på omhändertagandet har en avgörande betydelse. Han menar också att barnets relation till sina föräldrar innan och efter separationen kan påverka effekterna av deras skilsmässa.

Johnston (1995b) skriver om yngre barns reaktioner på separationer på grund av föräldrarnas fängelsestraff. Hon menar att om barnets separation från föräldern är otydlig, traumatisk eller utdragen reagerar barn ofta med att regrediera. Om sådana separationer återkommer riskerar barnet att drabbas av separationsångest. Ringborg (1984) menar att äldre barn har lättare än yngre barn att hitta strategier för att hantera sin situation eftersom barnet med hjälp av språket kan sätta ord på sina upplevelser. Barnet har också hunnit utveckla band till andra barn och vuxna utanför familjen som kan fungera som andningshål i en besvärlig livssituation.

Under tonårstiden behöver ungdomar, enligt Ringborg (1984), stabila vuxna för att skapa balans i tillvaron. Om föräldrarna i stället för balans bidrar till att skapa oro kan det innebära att ungdomarna skjuter upp sitt eget utvecklingsarbete under några år. Den unge kan få känslor av maktlöshet eller allsmäktighet i förhållande till sin omgivning. I de fall föräldrarna dör eller råkar ut för

andra händelser kan ungdomarna drabbas av svåra skuldkänslor, men många barn i denna ålder visar sällan någon öppen reaktion i samband med separationer. En förklaring kan vara att de har hittat ett sätt att hantera sin besvikelse, framför allt om det är ett återkommande inslag i deras liv.

Symptom vid trauma

När en förälder grips av polis sker ofta separationen plötsligt och utan möjlighet för föräldrarna att mentalt förbereda barnen på vad som kommer att hända. Gripandet sker i många fall utan hänsyn till barnen och deras behov, vilket innebär att separationen kan utlösa ett trauma. Av den anledningen kommer jag i detta avsnitt att redogöra för olika symptom vid trauma.

Dyregrov (1997) menar att det många gånger kan vara svårt att få en bild av hur små barn påverkas vid trauma, men forskning talar för att barn och vuxna reagerar på liknande sätt. När det gäller barn brukar man koncentrera sig på *varaktigheten, omfånget* och *antalet problem* när en diagnos om posttraumatiskt stressyndrom ska fastställas.

Terr (1991) beskriver två olika typer av trauma och fastställer att effekterna på barnets psykiska hälsa och utveckling blir annorlunda beroende på om traumat är en enstaka händelse eller är långdragen och återkommer under lång tid. Typ 1-trauma orsakas av en enstaka händelse exempelvis en olycka eller en plötslig separation. Typ 2-trauma omfattar däremot en serie traumatiska händelser som krig, sexuella övergrepp eller en barndom präglad av ständiga separationer. Vidare menar han att Typ 1-trauma bäst överensstämmer med diagnosen posttraumatiskt stressyndrom (PTSD). Om barn exempelvis växer upp i miljöer som präglas av våld och kriminalitet blir symptombilden annorlunda. Dessa barn utsätts framför allt för en ökad risk för antisocial och kriminell utveckling.

Broberg, Almqvist, & Tjus (2003) för också en diskussion om symptombilden hos barn som utsätts för trauma. De anser att det inte räcker med att bara beakta om barnet är utsatt för ett enstaka

trauma eller långdragen stress för att förstå effekterna på barnet. Om ett barn är hänvisat till att knyta an till en person som utsätter det för övergrepp blir effekterna på barnets psykiska hälsa och utveckling allvarigare och av en annan karaktär än om förövaren är någon utan betydelse för barnet. Om barnet blir utsatt för övergrepp av sin anknytningsperson har det svårt, enligt Broberg et al. (2003), att utveckla en trygg anknytning eftersom det inte kan söka tröst hos förövaren. Om föräldern är förövaren riskerar också barnet att utsättas för upprepade övergrepp.

Barns utveckling kan påverkas negativt av traumatiska situationer och barns reaktioner skiljer sig från barn till barn beroende på tidigare erfarenheter, möjligheter till stöd från nätverket och barnets ålder och utvecklingsstadium.

Dyregrov (1997) anser att äldre barn har lättare att förstå innebörden i vad som har skett, men kan i stället ställa orimliga krav på sig själv och känna skuld över sitt eget agerande. Ungdomstiden är en tid som är känslomässigt turbulent för de flesta. Ett trauma kan väcka mycket starka känslor, men samtidigt kan ungdomar ha svårt att hitta former för att uttrycka dem. Många försöker undertrycka reaktionerna eller ge dem ett dramatiskt uttryck. Ett sätt att hantera de känslor som uppkommer på grund av traumat är att bete sig på ett självdestruktivt sätt för att lindra ångest och smärtsamma minnen. Många blir beroende av starka stimuli och söker spänning i tillvaron för att känna att de lever. Droger och självska debeteende är andra sätt att för ungdomar att minska spänningstillstånd. Om man inte lyckas behandla barnen finns det risk för att de, enligt Johnston (1995b), fastnar i ett negativt beteende som ytterligare försvårar deras situation.

På ett center för barn till frihetsberövade föräldrar i Pasadena i USA arbetar man med de barn och ungdomar som bland annat varit utsatta för trauman på grund av separationen från föräldrarna. Johnston (1995b) har själv varit delaktig i verksamheten och beskriver den modell som förklarar hur barn reagerar som varit utsatta för långvarig stress under sin uppväxt. Hon menar att barnen reagerar på traumat genom att utveckla olika beteenden, som är

ologiska och svåra att hantera, framför allt om de har otrygga hemförhållanden. Om det inte finns förutsättningar för barnen att hitta positiva sätt att hantera sin livssituation reagerar de ofta genom att utveckla destruktiva beteenden. Hon menar att traumatiserade ungdomar som har organiserat sina reaktioner på ett icke ändamålsenligt sätt tillhör en högriskgrupp för att utveckla egen kriminalitet.

Gilligan (1999) visar att ungdomar lättare återhämtar sig från svårigheter och trauman genom att delta i idrottsliga och/eller kulturella aktiviteter. Ungdomarna kan därigenom bygga upp sitt självförtroende, stärka sin mentala hälsa och skapa nya sociala kontakter. Johnston (1995b) har däremot iakttagit att ungdomar som kommer från svåra uppväxtförhållanden och fattiga miljöer har svårt att inordna sig i organiserade aktiviteter. Är de dessutom traumatiserade och beter sig aggressivt mot sin omgivning är sådana verksamheter ofta inte ett möjligt alternativ. Då finns en risk att ungdomarna i stället hittar andra sysselsättningar som kan ge dem en känsla av kontroll, delaktighet och en gemenskap med jämnåriga. Asocialt beteende, gängaktiviteter och utövande av våld kan fylla den funktionen hos ungdomar som inte hittar andra strategier för att hantera sina negativa känslor. Hon menar att ett destruktivt beteende är vanligt förekommande bland barn som har föräldrar i fängelse.

Flickors och pojkars reaktioner vid separation och trauma

Ulmanen & Andersson (2006) anser att mycket av tidigare forskning om barn och ungdomar saknar ett könsperspektiv. Ofta använder man de könsneutrala begreppen barn/ungdom när man ska beskriva flickors och pojkars livssituation. I vissa studier använder man också begreppen barn/ungdom, trots att forskningen enbart handlar om pojkar.³

Den forskning som jag hittills har redogjort för beaktar sällan de olikheter som finns mellan flickors och pojkars sätt att reagera och hantera separationer och trauman. I senare studier har jag dock

---

³ Studien *Children of Imprisoned Fathers* av Sack (1977).

kunnat se en förändring. Andersson (2002) har i en artikel i Nordisk Socialt Arbeid gjort en översikt över forskning som beskriver de olikheter som finns mellan flickors och pojkars sätt att hantera separationer. Där framkommer att pojkar är mer sårbara i tidig barndom och att flickor är mera sårbara i tonåren om de tvingas skiljas från sina föräldrar.

Studier om flickors och pojkars olika sårbarhet beroende på ålder har man även gjort i andra kulturer och kommit fram till liknande slutsatser. Det innebär att det troligtvis är ett könsspecifikt mönster. Werner & Smith (1982) kom fram till att flickor uppvisar en större sårbarhet än pojkar under senare delen av barndomen. Enda undantaget är risken att utveckla kriminalitet: pojkar riskerar att utveckla kriminalitet tre gånger så ofta som flickor. Däremot hade dubbelt så många flickor registrerats för psykiska besvär vid arton års ålder. Kan det bero på att många pojkar med en psykiatrisk problematik i stället befinner sig i någon form av samhällsvård?

När det gäller skillnader mellan flickors och pojkars sätt att reagera på trauman finns det enligt Dyregrov (1997) inte så många studier som beaktar det perspektivet. De undersökningar som finns visar vanligtvis att flickor har symptom som finns inom dem, såsom ångest och depression och pojkar uppvisar symptom som beteendestörningar och konflikter riktade mot omgivningen. Detta resonemang stöds även av Broberg et al. (2003) som menar att barnens reaktioner och symptom på ett trauma är kopplade till ålder och kön. Det finns också en skillnad på det sätt de löser dem. Pojkarna är inte så verbala, vilket innebär att konflikter ofta trapas upp. Flickors och pojkars olika sätt att reagera på separationer och trauman får konsekvenser när och hur de erbjuds hjälp och stöd i sin situation. Ulmanen & Andersson (2006) menar att pojkars problem är mer synliga för omvärlden, och de får av den anledningen snabbare hjälp än flickor. När flickorna får hjälp är deras problem oftast av mer allvarlig art.

Enligt Green et al. (1991) visar många undersökningar på att flickor reagerar starkare på ett trauma än pojkar. I deras studie är

resultaten tydliga: flickor har fler symptom än pojkar. I gengäld har flickor lättare än pojkar att ta kontakt med andra för att prata om sina känslor och upplevelser. Om flickornas trauma består i att de mist en nära vän blir de särskilt utsatta, eftersom de då inte har samma möjligheter att bearbeta det som har hänt. Flickorna använder också dagböcker för att sätta ord på sina känslor. Pojkarnas sorg är däremot mera kopplad till aktiviteter. De saknar sin vän som mest när de inte längre kan göra saker tillsammans.

Sack (1977) konstaterade att framför allt pojkar påverkas negativt av separationen från fadern. Han började intressera sig för frågan när han såg att många familjer sökte hjälp på den barnpsykiatriska kliniken där han arbetade för att pojkarna i familjen reagerade aggressivt och antisocialt kort tid efter att deras fäder tagits in i kriminalvårdsanstalt. Han kom fram till i sin undersökning att pojkar är mer sårbara för att utveckla allvarliga beteendeproblem om fadern frihetsberövas under pojkarnas tonårstid.

Barn som har varit tvungna att separeras från sina föräldrar eller på annat sätt varit med om ett trauma är i behov av hjälp och stöd från omgivningen för att inte fastna i olika former av destruktiva reaktionsmönster. Den hjälp som erbjuds traumatiserade barn tar enligt Dyregrov (1997) inte hänsyn till könsskillnader utan består ofta av terapeutiska samtal som mera passar flickor och deras sätt att bearbeta trauman. Enligt Dyregrov (1997) får pojkars och flickors olika sätt att reagera och hantera trauman och andra svårigheter konsekvenser på lång sikt. Det är exempelvis fyra gånger vanligare att pojkar tar sitt liv, och män drabbas också oftare av svårare sjukdomstillstånd än kvinnor. Orsakerna till detta är en komplex fråga, men författaren menar att det kan bero på att pojkar har svårt att sätta ord på sina upplevelser och kämpar med traumatiska händelserna och andra problem i sin ensamhet. Att dela sina känslor med andra kan förebygga att problemen blir så svåra att de hotar hälsan på ett allvarligt sätt. Som jag tidigare nämnt drabbas flickor oftare av ångest och depression vilket kan vara en följd av att de har en större närhet till sina känslor. Enligt Broberg et al. (2003) drabbas mellan fem och tio procent av alla

barn av sådan ångest att de uppfyller kriterierna för ångeststörning. De menar att flickor riskerar att drabbas dubbelt så ofta i jämförelse med pojkar av sådana symptom.

Vård och omhändertagande

Barn till frihetsberövade föräldrar riskerar att placeras utanför det egna hemmet – vid flera tillfällen och i olika familjer. Flera forskningsrapporter, exempelvis Mumola (2000), visar att det något som framför allt drabbas barn med *mödrar* intagna i kriminalvårdsanstalt. Barn som lever utanför det egna hemmet och som blir föremål för många placeringar drabbas ofta av traumatiska stressreaktioner. Barn i tidiga skolår, med en förälder i kriminalvårdsanstalt, har ofta sitt liv präglad av dessa erfarenheter.

I undersökningen av Lindberg (2005), genomförd på Sveriges största kvinnoanstalt, framkom att de flesta kvinnor som hade barn hade dock inte bott med dem tiden före placeringen i kriminalvårdsanstalt. De flesta av dessa barn bodde i familjehem. De barn som hade bott med sin mor tiden innan hon blev intagen i kriminalvårdsanstalt var i större utsträckning omhändertagen av någon inom familjen.

Eftersom nästan ingen vet exakt när de ska gripas av polis måste placeringen av minderåriga barn till ensamstående föräldrar ofta ske i all hast. Enligt Norman (1995) är många barn oklara över anledningen till placeringen även i de fall när vuxna upplever att skälen är alldeles klara och tydliga. Många föräldrar har heller inte så stora möjligheter att påverka var barnen ska vistas under häktetiden. I en studie av Stanton (1980) ingick 166 barn till frihetsberövade mödrar. Där framkom att många familjer upplevde att häktetiden var svårast och att många av barnen hade varit tvungna att minst en gång under denna tid flytta hals över huvud till ett annat boende. Hälften av barnen var inte tillfrågade om var och hur de ville bo, och var fjärde barn var tvunget att skiljas från sina syskon under tiden deras mor var i kriminalvårdsanstalt. Enligt Johnston (1995a) är det dubbelt så vanligt att barn till intagna mödrar måste skiljas från sina syskon i samband med moderns fängelsestraff i

jämförelse med de barn, vars far är dömd till ett fängelsestraff. En stor majoritet av alla barn till intagna mödrar var beroende av ekonomiskt bistånd både före och under tiden deras mor var i kriminalvårdsanstalt. Var barnet placeras och vem som tar hand om det under tiden för föräldrarnas straff är av stor betydelse, eftersom en god kvalitet i omhändertagandet kan hjälpa barnet till återhämtning. Omständigheterna runt placeringen påverkar även kontakten mellan förälder och barn samt inverkar på om återföreningen efter frigivningen ska lyckas.

Samhället har ett ansvar för de barn som måste flytta från sitt hem av olika anledningar. En viktig utgångspunkt är att alla insatser för barn och ungdom ska göras i samförstånd med barnet och hans/hennes familj enligt bestämmelserna i 1 kap. 1-2 § och 6 kap. 1 § "Socialtjänstlagen" (2001:453). Lagstiftarna betonar vikten av att arbetet präglas av respekt för den unges människovärde och integritet. Om ett barn eller en ungdom behöver vårdas utanför hemmet ska vården utformas så att den främjar den unges samhörighet med sin familj och sin hemmiljö. Man betonar också att man i första hand ska placera barn hos någon anhörig eller närstående. I lagtexten står det också att man alltid ska ta hänsyn till barnets bästa vid placeringen av den unge.

Kontakt mellan förälder och barn

Så har jag blivit en förespråkare, på basis av dessa data, för att se på denna nedgångna förälder, föräldern som är narkoman, alkoholist, som är bisarr, som är efterbliven, som är kriminell, som är prostituerad att betrakta dem som människor av värde för sina barn, mycket mer värdefulla i sin nedgångna existens än någon fantasifigur som barnet aldrig träffar och som han måste göra sig en bild av och varför de övergivit honom. Jag föredrar att han träffar sin mor, som kommer berusad, som generar honom när hon besöker hemmet och ger fosterföräldrarna anledning att säga förfärliga saker om henne – jag ser hellre att han jobbar med det problemet än att han måste jobba med försvinnandets problematik (Fanshel 1980 s. 71).

Barn behöver stabila och förutsägbara relationer under sin uppväxt för att känna tillit och trygghet i tillvaron och för att få möjlighet till en god utveckling. I "FN:s konvention om barnets rättigheter" (1989) betonas vikten av familjen för barnets utveckling. Artikel 9 handlar om de barn som måste skiljas från sina föräldrar. Konventionsstaterna har kommit överens om att man ska säkerställa att inget barn skiljs från sina föräldrar mot sin vilja. Där nämns dock situationer där ett åtskiljande mellan barn och förälder är nödvändig, exempelvis när barnet utsätts för vanvård eller när föräldern frihetsberövas på grund av brott. De barn som är skilda från sina föräldrar har dock rätt till kontakt med dem:

Konventionsstaterna ska respektera rätten för det barn som är skilt från den ena av eller båda föräldrarna att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkt kontakt med båda föräldrarna, utom då detta strider mot barnets bästa ("FN:s konvention om barnets rättigheter" 1989 artikel 9).

Denna artikel speglar de två olika synsätt på barn som har funnits i den beteendevetenskapliga forskningen de senaste decennierna – barnet kan betraktas som ett rättighetssubjekt eller som ett omsorgsobjekt.⁴ I artikelns inledning utgår man från barnet som subjekt och ger barnet *rätt* till en regelbunden kontakt med sin förälder, men i slutet av artikeln begränsas barnets rätt genom att en reservation görs med hänvisning till barnets bästa – det vill säga vuxna har rätt att avgöra om barnet ska få möjlighet att träffa sin förälder. I praktiken skulle det kunna innebära att ett barn riskerar att mista sin rätt att träffa sin förälder om de visar känslor av sorg och saknad när de ska lämna sin mor eller far när de har varit på besök på fängelset. Barnets ledsenhet kan väcka tankar på att mötet med föräldrarna kan strida mot barnets bästa.

Det är av största vikt, enligt Bowlby (1998) och Johnston (1995b), att barn får möjlighet att hålla kontakt med sina föräldrar under tiden de lever åtskilda, eftersom man därigenom kan lindra effekterna av separationen, dessutom är det ställt utom allt tvivel

---

⁴ Se även artikel av Mattsson (2008).

att föräldern är införlivad i barnet och därför inte kan utestängas. Internationell forskning har sedan länge varit överens om att det är av största betydelse för det separerade barnets utveckling att det har kontakt med föräldern/föräldrarna. Redan i början av 1980-talet påverkades det svenska sociala arbetet av detta synsätt genom den amerikanske fosterbarnsforskaren Fanshel (1980), som betytt mycket för utvecklingen av den svenska barnavårdsforskningen och som även kom att påverka lagstiftningen inför den nya socialtjänstlagen. Johnston (1995d) har senare också konstaterat att kontakten mellan barn och föräldrar skapar många positiva effekter. Besök ger barnen möjligheter att uttrycka sina känslor och ger också föräldrarna tillfälle att bearbeta separationen, vilket ger dem ökade möjligheter att hjälpa sina barn med sina upplevelser. En separation mellan barn och föräldrar ger normalt upphov till irrationella känslor och orealistiska fantasier om föräldern. Regelbunden kontakt underlättar för barnen att få en verklig bild av sin förälder och de omständigheter som hon/han lever under. Hon menar också att föräldern kan fortsätta att fungera som en förebild för sitt barn, vilket är extra viktigt för de barn som inte accepterar sina nya omsorgspersoner. En återförening mellan barn och förälder kan också underlättas om de har haft en välfungerande kontakt under tiden föräldrarna avtjänar sitt straff. Det är däremot viktigt att kontakten mellan barn och föräldrar utgår från barnets bästa, vilket också poängteras i "FN:s konvention om barnets rättigheter" (1989).

Kontakt under tiden i häkte

Som framkommit tidigare anser många familjer att häktetiden är den svåraste perioden dels för att familjen är i kris, och dels för att den häktade i de flesta fall inte har kontakt med sin familj på grund av restriktioner. I 1-5a § i "Rättegångsbalken" (1942:740) framkommer att om rätten beslutar att häkta en person ska den även på begäran av åklagaren pröva om den häktades kontakter med omvärlden ska inskränkas. Åklagaren kan dock fatta beslut om individualiserade restriktioner vilket innebär att den häktade får lov att ha kontakt med vissa personer som inte bedöms äventy-

ra utredningen. Det innebär att häktade föräldrar i de flesta fall skulle kunna ha möjlighet till kontakt med sina barn. I praktiken prövas den möjligheten endast om den häktade själv föreslår denna lösning. Eftersom de flesta häktade personer inte känner till att man kan göra undantag från de generella restriktionerna är det få föräldrar och barn som i praktiken får den möjligheten. En kvinna berättar om sina upplevelser av sin tid i häkte:

Innan jag hamnade här kände jag ingen som hade suttit i fängelse, hade aldrig sett en drog utan hade levt ett helt vanligt liv med mina barn. Sedan hamnade jag helt plötsligt från en dag till en annan i häkte med restriktioner. Jag visste inte hur jag skulle orka ett endaste dygn. Jag fick inte träffa barnen, jag måste säga att det var jättetufft (Björkhagen Turesson 2005 s. 50).

I "Kriminalvårdens häktesföreskrifter" (KVFS 2006:3) sägs att en underårig får besöka en intagen under förutsättning att den underåriges vårdnadshavare har lämnat sitt samtycke. Där framkommer också att barnet kan bli tvunget att underkasta sig kroppsvistering i samband med besöket hos föräldern. En kvinnlig kriminalvårdare hoppas att visteringarna av barnen utförs med respekt:

Jag är inte med, men jag hoppas att det görs mycket diskret. För har det hänt något som är väldigt obehagligt för barnet, så vill föräldrarna inte längre ta hit barnet (Björkhagen Turesson 2005 s. 64).

Ett sätt att undvika visitationer av barn är att i stället vid behov utöka visitationerna av den intagne. Besöksrum som är barnvänliga underlättar också kontakten mellan barn och föräldrar under häktestiden. Barnombudsmannen (2004) genomförde en undersökning av samtliga häkten i Sverige och majoriteten av dem svarade att man hade besöksrum anpassade efter barns behov.

Kontakt när mor eller far är i fängelse

Både i USA och Sverige har, enligt Mumola (2000) och Kriminalvårdsstyrelsen & Socialstyrelsen (1998), de flesta föräldrar i krimi-

nalvårdsanstalt någon form av kontakt med sina barn under tiden de avtjänar sitt straff. Kontakten sker genom telefon, besök, brev samt när den intagne föräldern är hemma på permission. I statistiken från USA framkommer att mödrar i allmänhet har en mer frekvent kontakt med sina barn i jämförelse med fäder. En långtidsdömd kvinna, intagen i en kriminalvårdsanstalt i Sverige, berättar att hon under alla år har haft en regelbunden kontakt med sina barn. När hon var intagen i den slutna delen av kriminalvårdsanstalten hade hon möjlighet att ringa till dem en gång per vecka vid ett bestämt klockslag. Det skapade ofta frustration, eftersom telefonen inte alltid var ledig. Hon berättar:

Vi var tio tjejer och vi hade bara en telefon. Jag hade kunnat få magsår av det. Jag kunde inte säga till de andra tjejerna att jag måste ringa vid det klockslaget. Ibland så hamnade jag i bråk för det där. Jag kände att jag ville prata med dem då, jag skulle inte kunna svika barnen genom att inte ringa. Det har varit väldigt viktigt för mig. Jag har lagt flera hundra kronor på telefonkort varje vecka. Jag röker inte utan jag har ringt i stället (Björkhagen Turesson 2005 s. 55).

När det gäller personliga besök i kriminalvårdsanstalt finns det däremot, enligt Mumola (2000), inga skillnader mellan könen. Ungefär hälften av alla frihetsberövade föräldrar har aldrig fått besök av sina barn sedan de togs in i kriminalvårdsanstalt.⁵ Det är anmärkningsvärt att kvinnorna så sällan får besök av sina barn trots att de flesta av dem har en tät och regelbunden brev- och telefonkontakt.

Troligtvis är det så att avståndet mellan kriminalvårdsanstalten och barnets hemort i hög grad påverkar antalet besök. Såväl i USA som i Sverige är många intagna placerade i en kriminalvårdsanstalt långt ifrån bostadsorten. Det innebär att om barn ska få möjlighet att besöka sina föräldrar behöver de stöd från någon vuxen i omgivningen som tycker att det är viktigt att förälder och barn har kontakt, och som hjälper till med transporten till och från fängel-

---

⁵ Statistiken från USA gäller intagna i "State prison".

set. Berrick, Barth, & Needell (1994) kom fram till att personer som tillhör den utökade familjen i större utsträckning hjälper barnen att hålla kontakt med sina frihetsberövade föräldrar i jämförelse med familjer där det inte finns några släktband.

För barn som bor långt ifrån kriminalvårdsanstalten har införandet av besökslägenheter fått stor betydelse. För några år sedan fanns inte den möjligheten i Sverige. En intagen kvinna berättar:

Tidigare när vi inte hade besökslägenhet var det jobbigt för barnen. Först åka tåg så många mil och sedan bli tvungen att ta avsked efter tre timmar och åka den långa vägen tillbaka igen. Det var verkligen slitsamt (Björkhagen Turesson 2005 s. 55).

När Barnombudsmannen (2004) gjorde sin undersökning hade ungefär hälften av alla kriminalvårdsanstalter besöksrum anpassade efter barns behov.

I "FN:s konvention om barnets rättigheter" (1989) framkommer att barn, som är skilda från sin mor eller far, har rätt att behålla kontakten med sina föräldrar under tiden de lever åtskilda. Men det finns också de som anser att barn påverkas negativt av att besöka sina föräldrar i kriminalvårdsanstalt. En del av de frihetsberövade mödrarna i undersökningen av Stanton (1980) ville till exempel inte att barnen skulle komma på besök, eftersom de trodde att de var skadligt för barnen. Brown, Dibb, Shenton, & Elson (2002) menar att tonåringarna i deras undersökning ger en skiftande bild av hur de upplevde sina besök i fängelset. De flesta ungdomarna uppgav att kontakten med den intagne föräldern är extremt viktig, men många upplevde att det inte fanns tillräckligt med tid för enskilda samtal. En del ungdomar upplevde miljön som obehaglig och tyckte att det var obehagligt att bli visiterad av personalen. Många ungdomar upplevde också de långa resorna som ansträngande.

Denna undersökning är gjord i Storbritannien. Det är emellertid viktigt att poängtera att det förekommer stora skillnader mellan det svenska och brittiska kriminalvårdssystemet Murray, Jansson, & Farrington (2007) ger olika exempel: I Sverige avtjänar fler

fångar sina straff i öppna kriminalvårdsanstalter och de intagna har större möjligheter till privata besök. Dessa skillnader länderna emellan påverkar troligtvis ungdomarnas upplevelse av att besöka sin mor eller far i kriminalvårdsanstalten.

Johnston (1995d) redogör för en annan undersökning⁶ som hade för avsikt att studera barns reaktioner i samband med besök i fängelse. Den genomfördes under två veckoslut, på sex olika kriminalvårdsanstalter i Kalifornien år 1992. Fem kriminalvårdsanstalter för män och en kriminalvårdsanstalt för kvinnor ingick i studien. Barnen befann sig i olika åldrar, och de flesta hade bott med den person de skulle besöka under minst sex månader. Ungefär hälften av barnen reagerade känslomässigt i samband med besöken. Barnen var hyperaktiva eller var lättretliga – framför allt innan besöket. Reaktionerna var ofta av kortvarig karaktär, hälften av dessa barn påverkades bara under besöksdagen. Ingen av barnen hade allvarliga eller kvarstående reaktioner som en följd av besöken på kriminalvårdsanstalten. Man fann inget samband mellan barnets ålder och kön och de reaktioner som barnen uppvisade. Däremot hittade man ett samband mellan förekomsten av reaktioner och längden på den tid som barn och föräldrar hade bott tillsammans. Av de barn som aldrig hade bott med sin frihetsberövade förälder var det få som reagerade känslomässigt vid besöken på kriminalvårdsanstalten. Denna undersökning bestod av en liten grupp barn som ofta och regelbundet besökte sina släktingar intagna i kriminalvårdsanstalt. Det saknas kunskap om hur andra barn med ett annorlunda besöksmönster reagerar vid besök i kriminalvårdsanstalt.

Skam och stigma

Nej jag vill inte direkt gå ut och säga att min mamma sitter i fängelse. Det är inget coolt om man säger så, utan jag har varit tyst om det (Björkhagen Turesson 2005 s. 37).

---

⁶ Undersökningen genomfördes av *The Center for Children of Incarcerated Parents* och *Centerforce Visitors' Hospitality Network*.

Skam och stigma är viktiga frågeställningar att belysa när man berör ämnet barn med föräldrar i fängelse. Många familjer känner skam när en anhörig är i kriminalvårdsanstalt. Det kan få effekten av att barnen inte vill eller får prata med kamrater eller lärare om sin situation. Ett sätt att hantera skamkänslor i familjen är enligt Johnston (1995b) att ignorera ämnet eller att nonchalera barnets frågor. Mycket av familjelivet kan präglas av föräldrarnas fängelsestraff och frånvaro, men frågeställningen tigs ihjäl. Hon kallar det *forced silence*. En undersökning av Sack, Seidler, & Thomas (1976) visade att få av barnen i undersökningen visste sanningen om att deras far var i kriminalvårdsanstalt. Ofta sa man att föräldern var på sjukhus, i armén eller på ett annat arbete, med avsikt att skydda barnet. En tonårig pojke som jag har intervjuat brukade använda sig av följande strategi när någon ställde frågor om hans mor som då var intagen i kriminalvårdsanstalt:

Ibland frågar de [kamrater] var min mamma är någonstans. Då brukar jag säga att hon bor i S-stad. Fortsätter de att fråga varför jag inte bor hos henne svarar jag att det blev strul. Ibland säger jag att hon missbrukar. Om jag får frågan när jag chattar på Internet var min mamma är brukar jag säga att hon är bortrest (Björkhagen Turesson 2005 s. 39).

Det framkommer lite senare i intervjun att han har personer i sitt nätverk, både kamrater och nära familjemedlemmar, som han öppet kan prata med. Det är viktigt att barnen har några personer i sin omgivning där de kan uttrycka sina känslor för att få möjlighet till återhämtning. Annars finns det en risk för att den påtvingade tystnaden kommer att utgöra ytterligare en belastning för barn.

På grund av den ökade segregationen är det vanligt att personer som är föremål för kriminalvård bor i samma bostadsområde. Det innebär att det kan finnas många i barnens omvärld med liknande erfarenhet. Effekterna blir troligtvis att barnen har lättare att vara öppna om sin situation och behöver inte känna lika mycket skam och stigma gentemot omgivningen.

Det kan även förekomma skillnader mellan olika länder och kulturer i synen på föräldrar som begår brott. I studien av Murray et al. (2007) framkom att barnen i Sverige inte är lika hårt drabbade av social isolering, stigma och skam. Forskarna menar att det troligtvis beror på att man i Sverige sedan många år tillbaka har en mer liberal inställning till brott och straff än vad man har i Storbritannien.

Hur barn påverkas av föräldrars kriminalitet

En av föräldrarnas viktigaste uppgifter är att vägleda, stödja och fungera som en förebild för sina barn under livets gång. Om föräldern döms till ett fängelsestraff innebär det att familjen förlorar en viktig resurs. Balansen i familjen förändras och det kan innebära att kamratgruppen får ett större inflytande i barnets socialisationsprocess. Stanton (1980) anknyter också till detta tema och menar att modern spelar en viktig roll som förebild för sitt barn och ska hjälpa det att socialiseras i samhället. Hon menar att förebilder med hög status i större utsträckning imiteras. Stanton diskuterar frågan om en mor förlorar respekt och status i sina barns ögon om hon blir dömd till ett fängelsestraff. Hon hänvisar till olika undersökningar som visar på att kriminella aktiviteter som inte leder till negativa konsekvenser i större utsträckning imiteras av människor i rollmodellens omgivning. Det skulle innebära att barn till dömda föräldrar i större utsträckning än andra barn skulle avhålla sig från att själva begå brott, eftersom de har sett att föräldrarna har fått en tydlig konsekvens när de ägnat sig åt kriminella aktiviteter.

Johnston (1995b) menar att barn förlorar en förebild i dubbel bemärkelse när föräldern begår brottsliga handlingar och ska avtjäna ett fängelsestraff. En del barn hittar emellertid en förebild hos en annan vuxen i nätverket eller hos den person som tar hand om barnet under föräldrarnas kriminalvårdsanstaltsvistelse. Barn som placeras i familjer som är mycket annorlunda än den egna kan ha svårt att hitta nya förebilder.

En annan viktig uppgift för föräldrar är att sätta gränser gentemot sitt barn så att det lär sig reglera sitt beteende och sina kän-

lor. När barnet är litet sker det i hemmet genom interaktion mellan förälder och barn. Barnen accepterar gränserna eftersom de förstår att föräldrarna gör det av kärlek och att de har goda avsikter med sitt beteende. Enligt Johnston (1995b) påverkar föräldrarnas kriminalitet och fängelsestraff denna process på ett negativt sätt. Barnen ser att föräldrarna deltar i aktiviteter som leder till att de måste separeras. Det innebär att de ifrågasätter om föräldrarna verkligen bryr sig om dem, vilket är en grundförutsättning om de ska acceptera deras gränser. Att ignorera vuxnas regler är för barn till intagna också ett sätt att uttrycka känslor av förlust och sorg.

När barn har kommit upp i skolåldern har de börjat utveckla en förståelse för andra människors rättigheter och behov. Det är viktigt att följa lagar och regler, vilket innebär att föräldrars brottslighet väcker mycket känslor och frågor hos barn i denna åldersgrupp. Johnston (1995b) menar att barnen framför allt påverkas på ett känslomässigt plan av att deras förälder begår brott och blir intagna i kriminalvårdsanstalt. Hon hävdar också att de kumulativa effekterna av separationer, utdraget trauma och dåligt omhändertagande under föräldrarnas kriminalvårdsanstaltsvistelse ofta resulterar i dåliga skolresultat och påverkar barn och ungdomars socialisation på ett negativt sätt. Det kan resultera i att brottslighet och kriminalvårdsanstaltsvistelser blir ett återkommande tema och ett signifikant mönster i dessa familjer.

Stein, Riedel, & Rotheram-Borus (1999) har visat att barn som har AIDS-sjuka föräldrar många gånger övertar föräldrarollen i familjen, trots att de inte är emotionellt eller utvecklingsmässigt mogna för det. Barnens enda sätt att få sitt behov av närhet tillfredställt är att ta hand om sin förälder. Enligt Broberg et al. (2003) är sådana omvända samspelelmönster mellan föräldrar och barn också vanliga i familjer med missbruksproblem eller där det förekommer misshandel. Denna företeelse benämns *parentifiering*. Johnston (1995b) diskuterar om detta är en företeelse som även förekommer hos barn med frihetsberövade föräldrar. Hon menar att man snarare har kunnat se att dessa barn reagerar med att regrediera och blir mer känslomässigt uppknutna till sina föräldrar. Hon

nämner däremot en undersökning som gjordes 1985 av La Pointe, Picker och Harris. De studerade svarta mödrar intagna i kriminalvårdsanstalt och deras barn. I studien framkom att många av dessa barn intar en föräldraroll gentemot sin mor.

I den komparativa studien av Murray et al. (2007) framkom att barn till föräldrar med en kriminell livsstil i större utsträckning än andra barn riskerar att utveckla egen kriminalitet. I den brittiska studien fann man att föräldrars fängelsevistelse är tillräckligt för att predestinera barn till att utveckla egen kriminalitet. I den svenska undersökningen kunde man inte göra en sådan koppling vilket gav upphov till en diskussion. Forskarna trodde att det kunde bero på att många av de svenska föräldrarna i undersökningen hade begått en sådan form av brottslighet, exempelvis trafikolyckterhetsbrott, vilket innebar att de på andra plan kunde fungera som en förebild åt sina barn. De menade också att kriminalvården i Sverige är mer human och familjevänlig. Där döms personer som har begått brott till tidsmässigt kortare fängelsestraff vilket troligtvis leder till mindre skador på barnen. Forskarna kunde inte heller upptäcka skillnader mellan olika socialgrupper, men däremot kunde man se en signifikant skillnad mellan flickors och pojkars sätt att reagera på föräldrars kriminalitet. Flickorna påverkades mycket mer negativt än pojkarna. Green et al. (1991) fann också i sin undersökning en skillnad mellan flickors och pojkars sätt att reagera vid olika former av trauman. Även om man i dessa två undersökningar skiljer på flickor och pojkar, och man samtidigt konstaterar att reaktionerna skiljer sig åt mellan de olika könen blir resultaten ändå inte föremål för någon vidare diskussion.

I de flesta undersökningar som jag har studerat ingår både flickor och pojkar. Oftast betraktas de som en homogen grupp. Pojkar som enskild grupp har däremot rönt viss uppmärksamhet av forskarsamhället och det har funnits ett intresse av att undersöka hur pojkars socialisation påverkas av att deras fäder blir intagna i kriminalvårdsanstalt. Kan en anledning vara att pojkar och deras reaktioner är mera synliga i omvärlden?

På vilket sätt föräldrars kriminalitet påverkar barns inställning till rättsväsendet är en frågeställning som också är viktig att diskutera. Min uppfattning är att om föräldrarna är ångerfulla inför sitt brott har barnen lättare att känna sig lojala gentemot rättssystemet. Jag ska ge ett exempel från mitt tidigare forskningsarbete. En mor berättade om de brev som hon fick av sin son under sin tid i kriminalvårdsanstalt. Hon erkände sitt brott och tiden i fängelse blev en språngbräda till ett nytt liv. Det blev legitimt för pojken att vara lojal, såväl mot sin mor som mot samhällets normer och värderingar. Hans mor berättar:

Ja, när vi brevväxlade så var det mycket brev och teckningar där han ritade poliser som höll upp handen och visade stopp och så skrev han att det var fult att knarka. Man ska göra som polisen säger (Björkhagen Turesson 2005 s. 52).

I studien av Stanton (1980) undersöks hur barn till intagna mödrar förhåller sig till rättssystemet. Hon menar att barns tidiga erfarenheter i stor utsträckning påverkar deras framtida attityder. Mitt förra citat beskriver inställningen hos en sjuårig pojke. Jag gör en intervju med honom när han är vuxen och han har samma negativa attityd till brottslig verksamhet som när han var liten:

Har du barn så gör inget brott! Har man barn så måste man se till dem i första hand. Om jag får barn ska jag vara väldigt noga med att sköta mina kort rätt. Barn är inget man skaffar så där (Björkhagen Turesson 2005 s. 49).

När hans mor greps av polis var han i skolan. På så sätt slapp han vara med om en händelse som många barn kan uppleva som skrämmande och som kan leda till att de kan få en negativ inställning till polisen. I Stantons studie hade 30 procent av 166 barn varit vittnen till när deras mor greps av polis. Hälften av dessa barn hade varit med om våldsamma gripanden där det bland annat hade förekommit dragna pistoler och handbojor. Alla barn i undersökningsgruppen hade under sina första tretton år i livet sett någon, som de har en nära relation till, gripas av polis. Studien visade att

de barn som hade sett någon anhörig gripas var också mest negativ gentemot polisen. Inte något barn som hade sett sin mor behandlas på ett brutalt sätt ville bli polis som vuxen. I Stantons undersökning hade 13 procent av 166 barn uppgivit att de inte skulle tillkalla polis om de skulle råka ut för en olycka och behövde hjälp. Hon fann också att de äldre flickorna i hennes undersökning överlag var mycket mer negativa till sina mödrars kriminella aktiviteter än pojkar i motsvarande ålder eftersom det innebar att många av flickorna var tvungna att ta ett utökat ansvar för familjen. En tonårsflicka i undersökningen kunde inte fortsätta sin skolgång, då hon var tvungen att ta hand om sina fem yngre småsyskon. Dessa äldre flickor var de som också var mest positiva till rättssystemet. Ingen av pojkarna i undersökningen var tvungen att ta mer ansvar i familjen med anledning av deras mors kriminalvårdsanstaltsvistelse.

Återförening efter avtjänat fängelsestraff

Föräldrar som är frihetsberövade befinner sig i en livssituation som ofta orsakar dem själva och deras barn mycket smärta. I min rapport (2005) vittnar mödrar om att det svåraste att uthärda är oron för barnen och hur de ska klara de påfrestningar som det innebär att ha en mor i kriminalvårdsanstalt. De intagna kvinnorna försöker hitta strategier för att få utökade möjlighet att träffa sina barn. En del lär sig lagar och regler för att kunna tillvarata sina och barnens rättigheter i detta avseende på bästa möjliga sätt. Andra kvinnor försöker följa anstaltens regler till punkt och pricka för att få så stora möjligheter till kontakt med barnen som möjligt.

Nästan alla barn till intagna fäder bor med sina mödrar under faderns strafftid, vilket i de flesta fall underlättar en återförening mellan far och barn, åtminstone i de fall där barnets far och mor fortfarande har en god relation.

Barn till intagna mödrar vårdas i större utsträckning i familjehem när mödrarna avtjänar sitt fängelsestraff. Om de biologiska föräldrarna och familjehemmet inte kunnat uppnå ett gott samarbete om barnen finns det stor risk att en återförening mellan föräl-

der och barn äventyras. Det kan också resultera i att barn och föräldrar helt förlorar kontakten. Detta problem framkommer också i en annan studie. Baunach (1988) intervjuade intagna kvinnor med barn placerade i familjehem och då framkom det att många av dem till och med var ovetande om var barnen var placerade. Några av mödrarna var också oroad över att de permanent skulle förlora vårdnaden om sina barn eller att de skulle knyta an till sina fosterföräldrar, och att mödrarna även på ett emotionellt plan skulle förlora dem. I samma studie framkommer att majoriteten av mödrarna i undersökningen hade en önskan att leva med sina barn efter avtjänat fängelsestraff, men många av dem såg att en återförening också är förenad med problem. Ungefär hälften av mödrarna planerade att leva med sina barn direkt efter frigivningen. De mödrar som planerade att leva med sina barn direkt efter frigivningen hade i de flesta fall sina barn placerade hos vänner och släktingar. Undersökningen av Baunach (1988) visar att i stort sett alla mödrar vill leva med sina barn efter avtjänat fängelsestraff även om tidpunkten för den tänkta återföreningen varierar. Resultatet är intressant då de visar på att det finns en lika stark önskan om återförening hos de mödrar som inte levt med sina barn som hos de mödrar som har levt med sina barn tiden innan de togs in i kriminalvårdsanstalt. Mödrarnas planer på att återförenas med sina barn påverkades inte av längden på fängelsestraffet eller på mödrarnas etniska ursprung.

Att vara mor

Det förefaller vara ett större stigma att vara mor i fängelse än att vara en far i fängelse. De kvinnor som jag har intervjuat är särskilt medvetna om sin modersroll, och att de genom sina kriminella handlingar i viss mån har degraderats som mödrar. Några av dem har också blivit fråntagna sin modersroll eftersom de inte längre har vårdnaden om sina barn. Skamkänslorna i mötet med barnen förstärks av mödrarnas självbild, vilken i sin tur har en grund i de föreställningar om det goda moderskapet som fortfarande existerar i samhället. En god mor är inte kriminell och intagen i fängelse!

Trots detta önskar de flesta av kvinnorna att få lov att vara mor – och att få hjälp med sitt föräldraskap medan de är intagna. Inte minst för att kunna upprätthålla en relation till de barn som de i de flesta fall så småningom ska återförenas med.

Mödrarna i min undersökning är intagna i fängelse och samtliga har någon form av missbruksproblem. Det innebär att de är mödrar med stor social belastning. Oavsett om det är mödrar med eller utan social belastning blir de alltså bedömda och bedömer sig själva utifrån myten om den goda modern, vilket även framgår av mitt empiriska material. Denna process kan även på ett påtagligt sätt påverka relationerna inom familjen.

I det här avsnittet vill jag kortfattat diskutera de föreställningar som är vanligt förekommande när det gäller moderskapet – hur moderskapet som praktik har vuxit fram i samspel med de värderingar och föreställningar om kön som varit rådande under historiens gång. Det är dessa föreställningar som mödrarna i min studie speglar sig i och min avsikt med den här genomgången är att bidra till en ökad förståelse för mödrarnas situation och för de omständigheter som påverkar relationerna mellan mor och barn.

Olika föreställningar om moderskapet

Varje historisk epok har haft någon form av moderskapsdiskurs. Silius & Wrede (1996) hävdar att den goda och uppoffrande modern länge varit den dominerande diskursen i samhället. I motsats till den goda modern finns den onda modern som under lång tid representerades av styvmodern. I vår tid kan den onda modern till exempel dyka upp som en karriärorienterad yrkeskvinna eller som en kvinna med missbruksproblem. Moxnes (1995) menar att folksagorna och numera såpoperorna med sin könsdifferentiering och sin uppdelning av världen i ont och gott bildar stereotypa rollmodeller för den goda och den onda modern.

Badinter (1980) har studerat moderskapet för att ta reda på om det har funnits något gemensamt för kvinnors moderskapande genom historien eller om det främst har varit ett socialt och kulturellt fenomen. Hon skildrar hur det omgivande samhället har en avgö-

rande betydelse för hur moderskapet gestaltar sig. Synen på vad som är den goda familjen och vad som är godtagbart för en kvinna och mor är föränderligt och har varierat beroende på tidsperiod. Kvinnans egna upplevelser, känslor, handlingar och vad hon tillskriver mening har naturligtvis sin betydelse.

Även Denzin (1990) menar att moderskapet måste ses i ett kontextuellt perspektiv. Hon skriver om den kulturella själen i ett historiskt och sociologiskt sammanhang. Den kulturella själen som rättesnöre varierar över tid. Vissa känslor kan vara rättmätiga under en period, men kan vara helt oförståeliga under en annan tidsperiod. Det innebär att moderskapet dels är förhållandet mellan mor och barn, dels är vad det symboliserar och får för betydelse för kvinnan. Att bli betraktad som en god mor ger kvinnor ett socialt värde. Det innebär att de kvinnor som inte kan betraktas som goda mödrar blir föremål för social degradering.

I det västerländska samhället har moderskapet under lång tid varit en traditionsstyrd institution där modern har tillskrivits stort ansvar för barnets skötsel och utveckling. Det var först under 1800-talet som kärnfamiljen började betraktas som norm för familjelivet. Sigmund Freud och Melanie Klein har i stor utsträckning påverkat synen på moderskapet under 1900-talet. Det är inom denna teoribildning som relationen mellan mor och barn hamnade i fokus och fadern till barnet i periferin. Man började också problematisera föräldraskapet och experter utvecklade kompetens för att hjälpa föräldrarna. Moderns bemödanden bedömdes utifrån moralkonservativa synsätt och hon betraktades därigenom antingen som den goda eller den onda modern. Kraven att både vara kvinna och mor skapade skuld-känslor hos de kvinnor som hade svårt att leva upp till idealbilden.

Hamreby (2004) har granskat det sociala barnavårdsarbetet under 1900-talet. Hon menar att den goda moderns viktigaste uppgifter bestod i att hålla hemmet helt och rent, men hon hade dessutom moraliska plikter gentemot familjen. Hon skulle ta ansvar för barnens moraliska uppfostran vilken var nödvändig för att bygga upp en god karaktär. I denna fostran ingick även frågor som rörde sex-

ualiteten, eftersom moderns uppgift var att se till att hela familjen präglades av sedlighet och ordning. Detta medförde att kvinnorna blev en del av samhällets kontroll- och disciplineringsapparat, framför allt genom fostran av sina flickor till moral och respektabilitet. På så vis blev det kvinnorna som ställdes till svars för sina barn när de misskötte sig och de blev därmed själva utsatta för samma kontrollapparat som de själva var del av. Hamreby lyfter fram könsperspektivet och menar att det är påtagligt att kvinnors och flickors beteenden och sociala problem betraktas som egen-skaper med ursprung i en inre kärna. Pojkars och mäns problem däremot är inte inbyggda i personligheten på samma sätt utan orsaken finns utanför dem själva.

Skeggs (1997) menar att den ideala/goda kvinnan är starkt förknippad med respektabilitet. Mot den respektabla kvinnan ställs arbetarklasskvinnan som genom sin klasstillhörighet kategoriseras som icke respektabel. Hon betraktas som oren, farlig och sexuell. Enligt Skeggs (1997) vill samhället betrakta dessa kvinnor som dekadenta eftersom det skapar en möjlighet till distansering och kontroll av kvinnorna.

Trulsson (2003) skriver i sin avhandling om kvinnor med missbruksproblem och för där en diskussion om den goda och den dåliga modern. Hon menar att kvinnor som missbrukar betraktas i allmänhet som dåliga mödrar eftersom det i samhället finns en doxa,⁷ som innebär att ”barn och missbruk hör inte ihop”. Trulsson anser också att diskursen om den goda och den dåliga modern är två sidor av samma mynt. Den respektabla modern skapas i förhållande till den icke respektabla modern. Genom att betraktas som en dålig mor hamnar kvinnorna i ett underläge och har svårt att hävda sig gentemot samhällets företrädare. I Björkhagen Turesson (2008) synliggör och diskuterar jag konsekvenserna av denna degraderingsprocess. Diskussionen utgår från en fallstudie om en mor med alkoholproblem som söker hjälp hos en av samhällets

---

⁷ Betyder en åsikt eller föreställning som är allmänt hållen och som anses vara korrekt, men som inte är det, och som därför inte utgör kunskap.

vårdande institutioner. Eftersom modern har missbruksproblem betraktas hon som en dålig mor och degraderas i förhållande till personalen som betraktar sig själva som goda och respektabla. Deras goda avsikter innebär att de får mandat att bedöma och kontrollera den hjälpsökande modern, även i mycket privata angelägenheter. Dessa välmenande avsikter försvårar moderns möjligheter att utöva motstånd mot personalens angrepp.

Under mitten på 1900-talet rådde en funktionalistisk syn på familjen, skriver Bäck-Wiklund, Franséhn, Johansson, & Johansson (2002) och föräldrarna hade olika roller utifrån sitt kön. Det goda föräldraskapet blev ett mål att sträva efter. På 1960-talet fanns ett stort behov av arbetskraft och kvinnorna gick på bred front ut i arbetslivet. På så sätt förändrades föräldrarnas roller sinsemellan. Den nye fadern skulle i stort sett delta i alla hemmets uppgifter, tanken var att den könsmissiga ansvarsfördelningen skulle suddas ut.

I många familjer såg verkligheten inte ut enligt denna idealbild, vilket innebar att kvinnans icke jämställda roll i familjen blev ett aktuellt ämne på samhällsagendan. Haavind och Chodorow bidrog på olika sätt i denna samhällsdebatt. Chodorow (1978) gjorde bland annat en analys av kvinnans modersfunktion och hur denna återskapas genom reproduktionsprocessen. Hon är mycket kritisk till de traditionella könsroller som återfinns i kärnfamiljen och som utgör grunden för icke jämställdhet mellan könen. I hennes modell för könsocialisation kombineras psykoanalytisk och sociologisk teori och kvinnors funktion som mödrar analyseras. Hon menar att kvinnor föder och uppfostrar barn och det bildar grunden till flickor och pojkars identitetsbildande. Trots att samhället förändras består modersfunktionen. Hon ser också könsidentiteten som en social produkt som produceras i sociala relationer och reproduceras i familjen. Chodorow betraktar modern som centralgestalt i förhållande till barnet, men vill genom att tydliggöra reproduktionsprocessen avlasta modern det totala ansvaret för barnen.

Utvecklingen som påbörjades under 1960-talet ledde ganska snart till att majoriteten av de gifta kvinnorna förvärvsarbetade

och enförsörjarfamiljen ersattes av tvåförsörjarfamiljen. Bindningen mellan föräldrarna luckrades upp, då kvinnorna nu blev självförsörjande och inte längre var beroende av mannen för sin försörjning. Badinter (1994) menar att moderns avstånd till barnen ökades genom kvinnors förvärvsarbete, men hon ser faderskärleken som en resurs att räkna med.

Denna strukturomvandling förändrade samhället på många olika sätt. Inom forskningen började man betrakta kön som en social och kulturell konstruktion. Detta perspektiv utvecklades bland annat av de Beauvoir (1949/1973) och Butler (1999). Det innebär att moderskap i betydelsen omsorgsgivande kan utföras av andra än modern. I dag finns också tankegångar som innebär att föräldraskap kan skapas utifrån andra grunder än det rent biologiska. Enföräldersfamiljen eller samkönade föräldrar kan ses som exempel på hur nya familjekonstellationer skapas som alternativ till den konventionella synen på föräldraskap.

Modernitetens föräldraskap har även diskuterats av Dahlgren & Claezon (1997). I deras forskningsprojekt är det framför allt i intervjuer med mödrarna som det framgår hur den traditionella reflektade kulturen urholkas av den självreflektion som är utmärkande för den så kallade senmoderniteten. Självreflektionen används för att reorganisera de förändringar som sker i våra liv. Föräldraskapet som tidigare var relativt statiskt i traditionella samhällen är i dag mer rörligt och dynamiskt. I praktiken har det emellertid visat sig att detta är en process som kräver tid. Inte minst åskådliggörs detta vid studiet av barnavårdsutredningar i dag, där den modercentrerade synen på mödrarna, som de som har ansvaret för barnen, är den förhärskande ideologin menar Claezon (2008).

Trots alternativa synsätt på föräldraskap så finns det fortfarande en stark könad tradition - inte minst när det gäller "att vara mor". Detta betraktelsesätt är djupt förankrat bland annat av socialarbetare och kommer till uttryck i deras barnavårdsutredningar eller i adoptionshänseende, som därmed vidmakthåller en stereotyp bild av modern som den goda och ansvarstagande - normen är att modern är den som ska tillgodose barnets behov. Något som de intag-

na mödrarna är medvetna om – samtidigt som de genom sitt frihetsberövande är oförmögna att uppfylla kraven. Det är med detta dilemma mödrarna lever och det är via den bilden som jag skildrar deras försök att, trots svåra förhållanden, kämpa för sin rätt att få vara mor.

Sammanfattande kommentar

Separation är ett gemensamt trauma för barn till frihetsberövade föräldrar, eftersom separationen ofta sker plötsligt, utan möjlighet för föräldrarna att förbereda barnet på vad som ska hända. Under häktetiden har de ofta små möjligheter till kontakt med omvärlden. Det kan innebära att de har svårt, åtminstone i inledningsskedet, att påverka placeringen av sitt barn. Föräldrars, och i synnerhet mödrars, fängelsestraff kan för många barn innebära att de är tvungna att flytta från sitt hem och en del av dem måste även skiljas från sina syskon. I socialtjänstlagen förespråkas att barn i möjligaste mån ska placeras hos någon närstående om de inte har möjlighet att bo hos sina föräldrar.

Tidigare forskning visar betydelsen av att barn kan behålla kontakten med den förälder som de lever skild ifrån. Regelbunden kontakt underlättar för dem att få en verklig bild av sin förälder och modern eller fadern kan också fortsätta att fungera som en faktisk föräldrabild, i stället för att barnet ska leva med en fantasi-förälder. Möjligheten för barnet att upprätthålla en kontinuerlig relation till sin förälder är även fastställd som en rättighet enligt "FN:s konvention om barnets rättigheter" (1989).

De kumulativa effekterna av föräldrarnas fängelsestraff inverkar på barns och ungdomars socialisation på ett negativt sätt, vilket i sin tur påverkar hur de hanterar sina liv - och deras framtida utvecklingsmöjligheter.

Det visar sig också att de allra flesta intagna mödrar har en önskan om att återförenas med sina barn efter frigivningen, men många inser att det är förenat med svårigheter. De mödrar som

planerade att leva med sina barn direkt efter frigivningen hade i de flesta fall sina barn placerade hos vänner och släktingar.

Fängelsestraffet och separationen är således ett gemensamt trauma för både frihetsberövade föräldrar och deras barn.

3 Teori

Vi förväntar oss att barn som växer upp under goda omständigheter utvecklas optimalt och att barn som växer upp under ogynnsamma omständigheter klarar sig dåligt. Detta bekräftas ofta i olika studier. Vuxna som lider av problem av olika slag har ofta en förhistoria präglad av stress och risk. Men undersökningar visar också att det finns individer som bryter detta mönster. De utvecklas mot alla odds och överlever eller blir till och med starkare trots svåra uppväxtvillkor.⁸ De har fått möjlighet till resiliens.

Forskningen om resiliens har fokuserat på att hitta de faktorer och processer som leder till god utveckling trots att individen har varit utsatt för risk. Rutter (2000), som är en av de främsta forskarna inom området, menar att majoriteten av de barn som exponeras för risk inte kommer att utveckla psykiska problem eller drabbas av utvecklingssvårigheter, utan i stället kommer att växa i takt med uppväxtens utmaningar.

Detta resonemang visar dels att barn är sårbara och beroende av god omsorg under sin uppväxt, dels att barn har kompetens att bemästra risk och svårigheter under livets gång genom att utnyttja sina personliga förmågor och de resurser som finns i familjen, nätverket och i samhället.

Barn vars mödrar frihetsberövas och blir intagna i kriminalvårdsanstalt utsätts i allmänhet för svår stress, eftersom de måste rekonstruera sina liv efter helt nya förutsättningar. Några av dem

---

⁸ Se Claezon (1996).

kommer, med hjälp av skyddande faktorer och processer, att bemästra sin livssituation trots mycket svåra livsvillkor och får därigenom möjlighet till resiliens.

I detta kapitel kommer jag att göra en genomgång av de teoretiska begrepp som förekommer i forskningen om resiliens. Jag inleder med att placera resiliens i en historisk kontext. Dispositionen är kronologisk: jag inleder med riskfaktorer fortsätter med skyddande faktorer och avslutar med en redogörelse av begreppet resiliens. För att kunna ge begreppet en mer precis innebörd har jag även relaterat resiliens till närbesläktade begrepp.⁹ Jag redogör också för modellen om familjens livscykel. Den hjälper mig att placera resiliensprocessen i ett kontextuellt perspektiv där även tiden finns med som en viktig faktor.

Resiliens i en historisk kontext

Rutter (2000) menar att barnforskningen, framför allt under första delen av 1900-talet, var en del av den mentalhygieniska rörelsen. Det innebar att forskarna försökte hitta samband mellan barns upplevelser av stress och svårigheter och utvecklandet av psykopatologi. Bowlby (1997, (1998) som var en betydelsefull forskare under denna tid, kom bland annat fram till att otrygga anknytningsmönster och separationer mellan mor och barn kan skapa olika slags svårigheter hos de utsatta barnen.

Rutter & Sroufe (2000) menar att det utvecklingspsykopatologiska perspektivet har bidragit med värdefull kunskap om förståelsen av både normal och patologisk utveckling. Det har bland annat visat att en riskfaktor kan få olika konsekvenser och att en störning i utvecklingen kan uppkomma på skilda sätt. Teorierna om resiliens har, enligt Masten & Coatsworth (1995), sina rötter dels i studier om risk och psykopatologi, dels i studier som rör den normala utvecklingen.

De första tankarna om resiliens väcktes när forskare analyserade resultaten av undersökningar som hade som syfte att förstå hur

---

⁹ De närbesläktade begrepp som jag kommer att redogöra för är: 1) Den salutogena modellen, 2) hardiness och 3) coping.

bland annat sjukdomen schizofreni uppkommer och utvecklas. De uppmärksammade att vissa individer, trots sin sjukdom, uppvisade en relativt god anpassning till omgivningen. I början betraktades dessa personer som inte representativa och fick ingen större uppmärksamhet, men under 1970-talet började olika forskare, bland annat Garmezy (1970), att intressera sig för dessa icke typiska individer. Parallellt började man att genomföra olika studier på barn till schizofrena mödrar, exempelvis Garmezy & Streitman (1974) och Masten, Best, & Garmezy (1990), och uppmärksammade då att en del av dessa barn uppvisade en relativt god utveckling trots att de hade utsatts för risk av betydande slag under sin barndom.

Därefter följde Werners longitudinella studie av barn bosatta på ön Kauai i delstaten Hawaii. Werner och hennes medarbetare, den kliniske psykologen Smith, följde flera hundra flickor och pojkar under 40 års tid. Barnens föräldrar var, i de flesta fall, fattiga sockerrörarbetare utan utbildning och många av barnen växte upp under svåra livsomständigheter. Halva befolkningen levde i kronisk fattigdom. Denna undersökning, kallad Kauaistudien,¹⁰ är central inom resiliensforskningen och har publicerats i fyra olika böcker: *Kauami's children come of age* (1977), *Vulnerable, but Invincible* (1982), *Overcoming the Odds* (1992) och *Journeys from childhood to midlife* (2001). Studien påbörjades på 1950-talet med anledning av att Werner ansåg att den psykologiska forskningen om vita medelklassbarn inte gav tillräcklig kunskap om riskbarns utveckling. Hennes slutsats var att det går att urskilja ett antal faktorer, som till exempel hög intelligens och hög aktivitetsnivå, hos det enskilda barnet vilka förklarar varför vissa barn utvecklas väl, trots att de växer upp i riskmiljöer där många av dem utvecklas på ett ogynnsamt sätt.

Därefter följde många olika studier där man systematiskt letade efter skyddande faktorer bland olika riskgrupper, exempelvis un-

---

¹⁰ Eftersom denna studie är av stor betydelse i resiliensforskningen kommer resultaten från undersökningen att löpa som en råd tråd i detta kapitel. De resultat som har varit av huvudsakligt intresse för min studie är presenterade i ”Overcoming the Odds (1992). För att öka läsbarheten av texten kommer jag inte att upprepa denna referens, utan kommer i stället att skriva *Kauaistudien*.

dersökningarna av Werner & Smith (1982),¹¹ Masten & Coatsworth (1995),¹² Richters & Martinez (1993)¹³ och Beeghly & Cicchetti (1994),¹⁴ för att hitta förklaringar till att barn utvecklas olika trots att de är utsatta för likartad risk. I dessa tidigare studier myntades begreppet *invulnerable* för att beskriva barn som har utvecklat stor motståndskraft mot påfrestningar.

Resiliens som begrepp användes för första gången i artikeln *Resilience in the face of adversity* skriven av Rutter (1985). Här betonas att individens förmåga att bemästra problem varierar med påfrestningarnas art, grad och tidpunkt. I resiliens ingår ett kontextperspektiv vilket saknades i begreppet *invulnerable*. Rutter menar att det inte bara är mängden positiva erfarenheter som är avgörande, utan framför allt den kvalitet som de utgör och på vilket sätt en person kan tillgodogöra sig dem.

Enligt Rutter (2000) har fokus i den empiriska resiliensforskningen under senare tid framför allt inriktat sig på att förstå de skyddande processer som modifierar en persons respons på risk. Resiliens är alltså inte ett statiskt begrepp utan varierar över tid och är beroende av individens utveckling och övriga livsomständigheter.

Risikfaktorer

Risk är en förutsättning för resiliens. Men samma typ av riskfaktor kan ha olika inverkan på barn beroende på individuella skillnader och kontextuella omständigheter.

Rutter (2000) och Luthar, Cicchetti, & Becker (2000) menar att det är viktigt i forskningen om resiliens att identifiera de mekanismer som utlöses av riskfaktorn. Tidigare var det mera brukligt att enbart fokusera på den enskilda riskfaktorn. Jag vill förtydliga detta med ett exempel:

Psykisk sjukdom hos modern är en riskfaktor som enligt Rutter & Quinton (1977) kan ge upphov till psykiska problem hos barn.

---

¹¹ Barn som växer upp i fattiga familjer.

¹² Barn till psykiskt sjuka föräldrar.

¹³ Barn som lever i samhällen som är präglade av fattigdom och våld.

¹⁴ Barn som har varit utsatta för misshandel.

Men moderns psykiska hälsoproblem behöver inte skapa problem för barnet om hon/han exempelvis har tillgång till ett nätverk som säkerställer att barnets olika behov blir tillgodosedda. I en annan familj där modern lider av en liknande problematik blir barnet föremål för omsorgsbrist och misshandel på grund av att familjen lever isolerad och saknar stöd från familj och samhälle. Detta sammantaget leder till att barnet utvecklar psykiska problem. Resonemanget visar att det är viktigt att undersöka riskfaktorn i ett större sammanhang för att kunna identifiera de processer som leder till att barnet utvecklar problem.

Tidigare forskning har visat att barns temperament kan både vara en riskfaktor och en skyddande faktor beroende på den kultur och den miljö som barnet lever i. Detta åskådliggörs i den undersökning som de Vries (1984) genomförde bland massajbarn i Östafrika. Barnen och deras familjer levde under knappa omständigheter. De barn som var lugna och nöjda med sin situation uppvisade en större dödlighet än de barn som hade ett besvärligt temperament. Det berodde troligtvis på att de besvärliga barnen i större utsträckning pockade på de vuxnas uppmärksamhet och därigenom fick större tillgång till mat som kunde reducera dödsrisken.

Rutter (2000) ger också exempel på olika situationer där en faktor både kan vara en riskfaktor och skyddande faktor beroende på sammanhanget i vilket den figurerar. Personer som är ängsliga och reagerar starkt på stress löper en ökad risk att utveckla fobier av olika slag, men riskerar i lägre utsträckning att utveckla ett kriminellt beteende.

Vissa former av risk kan också vara dolda för omgivningen under många år för att senare dyka upp igen (the sleeper effect). Moe & Slinning (2002) ger exempel på detta fenomen i en artikel om barn som har varit utsatta för opiatmissbruk under graviditeten. De menar att skadan av moderns missbruk inte blir synlig förrän barnet stöter på utvecklingsmässiga utmaningar.

Risk kan delas in i tre olika kategorier: *individuell, familjebaserad och samhällelig*.

Individuell risk är till exempel biologiska och medfödda problem. Det kan också knytas till barns temperament – extrem blygsel kan exempelvis under vissa omsändigheter leda till social isolering. Även barns status kan ge upphov till risk, exempelvis om ett barn är flykting eller omhändertagen för samhällsvård. Rutter (2000) menar att det finns en genetisk faktor som kan öka risken för barn att utveckla allvarliga psykiska svårigheter. Han menar att styrkan på genetikens inflytande på denna process varierar beroende på typ av problem. Den starkaste genetiska kopplingen finns till autism, schizofreni, bipolär sjukdom och ADHD och det svagaste genetiska sambandet finns till kriminellt beteende.

Enligt Loeber & Farrington (1998) finns det också individuella kännetecken eller egenskaper som är relaterade till beteendeproblem. Dessa är

- aggressivitet
- antisociala attityder och värderingar
- svag impuls kontroll
- bristande sociala färdigheter.

Ungdomar med dessa individuella sårbarhetsfaktorer och som lever i en destruktiv omgivning löper större risk än andra att utveckla långvariga beteendeproblem.

Familjebaserad risk är knuten till de vuxna och deras föräldrafunktion. Dessa faktorer illustrerar direkta riskfaktorer eftersom de påverkar barnens vardag i stor utsträckning. Rutter & Quinton (1977) identifierade sex familjefaktorer vilka alla är starkt kopplade till utvecklingen av psykiska problem hos barn. Dessa faktorer är

- disharmoni hos modern
- låg social status
- stor och/eller trångbodd familj
- kriminalitet hos fadern
- psykisk sjukdom hos modern
- familjen aktuell för vård inom socialtjänsten.

Katastrofer, krig, konflikter och fattigdom är exempel på olika former av *samhällelig risk* som kan drabba barn. Att växa upp i en storstad är generellt mer riskfyllt om man utgår från antalet barn med psykiska bekymmer av olika slag. Enligt Borge (2005) beror det emellertid på att fler problemtungda familjer är bosatta i storstäderna, vilket innebär att riskfaktorn snarare kan kopplas till familjen.

Monat & Lazarus (1985) gör en åtskillnad mellan kronisk och akut risk. De menar att kronisk risk kan vara mer hotande för barns utveckling än stora doser akut risk. Barn kan relativt lätt hantera tillfälliga och akuta situationer, men långvarig sjukdom eller exempelvis att tvånget att leva skild från sin förälder under lång tid kan påverka barns utveckling på ett mer negativt sätt.

Samverkan av olika riskfaktorer

Det är vanligt att barn som utsätts för en riskfaktor även har varit exponerad för andra riskfaktorer under sin barndom. Rutter (2000) menar att det är mycket sällan som en person utvecklar allvarliga problem på grund av en enstaka risksituation, men risken att utveckla problem ökar radikalt när stressen och belastningen på individen ökar.

Stattin, Romelsjö, & Stenbacka (1997) är en svensk forskargrupp som har identifierat ett liknande samband. De undersökte 18-åriga pojkar, i samband med deras månstring, med avseende på riskerna att utveckla kriminalitet. De fann att goda personliga egenskaper, såsom hög intelligens och god emotionell kontroll, har störst betydelse i de sammanhang där flera riskfaktorer interagerar. Kriminalitetstalet steg progressivt beroende på antalet riskfaktorer som den unge varit utsatt för under sin barndom.

Slutsatserna man kan dra av dessa undersökningar är att den huvudsakliga risken består i exponeringen av *många* riskfaktorer. En enstaka riskfaktor har de flesta barn förmåga att hantera på ett framgångsrikt sätt, men barn som har varit exponerade för mer än tre riskfaktorer, och som inte utvecklat allvarliga inlärnings- eller beteendeproblem tillhör en mycket liten grupp.

Skyddande faktorer och processer

I detta avsnitt kommer jag att ge en översikt över vad man hittills vet om betydelsen av skyddande faktorer, både resurser inom och utanför individen, som verkar i positiv riktning när en individ är utsatt för stress och risk.

Rutter (2000) menar att man i grova drag kan urskilja tre områden som innehåller olika skyddande faktorer:

- *Individen*: hög intelligens, självständighet, god självkänsla, en positiv orientering
- *Familjen*: värme och positivt familjeklimat
- *Nätverket*: uppmuntran och möjlighet till hjälp från omgivningen.

Jag ska inleda med att redogöra för de skyddande faktorer som finns hos det enskilda barnet.

Skyddande faktorer inom barnet

Werner & Smith (1992) kunde i Kauaistudien urskilja 72 barn som innan två års ålder hade varit utsatta för fyra eller fler riskfaktorer och som trots det utvecklades till kompetenta, säkra och omhändertagande vuxna. De flesta i denna grupp hade av sin anknytningsperson karakteriserats som väldigt aktiva, tillgivna, keliga och lätta att ha göra med som spädbarn. Väldigt få av dessa barn hade mat- eller sömnproblem.

Moriarty (1987) genomförde en studie av en resilient pojke med olika handikapp. Hon kom fram till ett liknande resultat. Pojkens positiva personliga egenskaper som underlättade hans resiliens visade sig tydligt redan när han var ett fyraveckors spädbarn. Han hade en hög aktivitetsnivå och kunde tydligt uttrycka sina preferenser. När han var missnöjd skrek han kraftfullt, men lugnade sig snabbt när han blev tröstad. Han responderade även positivt på fysisk och psykisk kontakt.

Barr, Boyce, & Zeltzer (1996) genomförde olika undersökningar för att studera de psykobiologiska faktorernas betydelse för yngre

barns sårbarhet för stress. En av slutsatserna av deras forskning var att barn som var överreaktiva inte uppvisade större skador eller problem i lågstressituationer än barn som reagerade lite på stress. Däremot uppvisade de två olika grupperna barn stora skillnader i samband med situationer som var förknippade med hög stress. De barn som var överaktiva uppvisade signifikant större skador när de utsattes för höga stressnivåer.

För närvarande har vi mer kunskap om de faktorer som påverkar resiliensprocessen för barn i skolåldern än för någon annan utvecklingsperiod. Werner (2000) menar att forskning har visat att god prestationsförmåga och en känsla av kompetens är nyckelfaktorerna för resiliens för barn i denna åldersgrupp. Studier genomförda i olika geografiska och kulturella kontexter uppvisar samma resultat. I Kauaistudien kom man fram till att många av de barn som lyckades mot alla odds hade icke könsbundna fritidsaktiviteter. Deras intressen fungerade som en tröst i motgångar och gjorde dem stolta och gav upphov till en känsla av kontroll.

Werner (2000) har kommit fram till att de flickor och pojkar som har uppnått resiliens delar ett antal starka sidor:

- De är omtyckta av kamrater och vuxna.
- De hanterar svårigheter på ett reflekterande sätt.
- De uppvisar en känsla av kontroll.
- De är kapabla att använda flexibla strategier för att övervinna svårigheter.

I en longitudinell studie av Seifer, Sameroff, Baldwin, & Baldwin (1992) kom forskarlaget fram till att en känsla av kontroll, i kombination av socialt stöd, var de viktigaste faktorerna om barn ska nå framgång trots en ogynnsam livssituation. Rutter (2000) menar att det är framför allt barn som har upplevt svårigheter som framhåller vikten av att känna kontroll över sitt liv.

I Kauaistudien framkommer liknande resultat. De personliga egenskaper som skiljer ut resilienta högriskungdomar från högriskungdomar som utvecklat kriminalitet och psykiska bekymmer är känslan av kontroll och att de har en mer positiv föreställning om

sig själv. Detta stöds även av Masten & Coatsworth (1995) som menar att en persons syn på sig själv, vad gäller kompetens och förmåga, har stor betydelse för personens möjligheter att nå framgång.

De ungdomar som hade uppnått resiliens hade också, enligt Kauaistudien, högre värden på ett test som bland annat beskriver en persons förmåga att samspela, anpassningsförmåga och grad av socialisering än de ungdomar som uppvisar olika slags svårigheter. Ungdomar som lyckades hantera en svår barndom på ett positivt sätt hade också lyckats internalisera positiva värderingar, var mer självständiga, empatiska och omhändertagande gentemot omgivningen än sina kamrater som inte lyckats hantera sin ogynnsamma uppväxt på ett lika framgångsrikt sätt.

Rutter (2000) har uppmärksammat att resilienta unga i många fall kännetecknas av att de söker positiv uppmärksamhet utanför familjen och att de även distanserar sig själva från risksituationen i familjen.

Skyddande faktorer i familjen och i samhället

Forskning om resiliens visar på vikten att inta ett kontextuellt perspektiv och även undersöka de skyddande faktorer som finns i en individs familj och nätverk. I Kauaistudien kom forskarna fram till att god självkänsla och handlingskraft byggs upp i samspel med stödjande relationer. Rutter (2000) menar att det finns en koppling mellan socialt stöd och risken att utveckla depression. Stöd från familj och nätverk tycks kunna lindra stress och utgöra en buffert mot svårigheter.

Walsh (1998) har i sin forskning framför allt ägnat sig åt att identifiera faktorer som stärker *familjens* återhämtningsförmåga. Hon har påvisat att individen kan skapa motståndskraft att hantera utmaningar och svårigheter med hjälp av stöd och uppmuntran från familjen och ett välfungerande samhälleligt stödsystem. Detta resonemang stöds också av Rhodes & Brown (1991). De menar att interaktionen mellan de tre primära faktorerna: *familjens erfaren-*

heter, personliga egenskaper och omgivningen avgör om ett barn ska nå framgång mot alla odds.

Omsorgsgivaren

De barn i Kauaistudien som klarade sig bra hade alla åtminstone en person som accepterade dem villkorslöst. Uppmuntrad av denna person utvecklade barnen ofta speciella intressen eller förmågor som stärkte deras självförtroende och tillit till sin egen förmåga. Många studier, exempelvis Rhodes & Brown (1991), Walsh (1998) och Rutter (2000), visar betydelsen av att barn har stöd från åtminstone en av sina föräldrar. Brist på stöd från en förälder kan ersättas av stöd från den andre föräldern men kan, enligt Rutter (2000), inte helt kompenseras av en annan person i barnets nätverk. Han menar att en god relation med en förälder även tycks fungera som en skyddande faktor då familjesituationen är disharmonisk.

I Kauaistudien identifierade Werner (2000) ett starkt samband mellan den primära omsorgsgivarens sätt att bemöta barnet under dess första år i livet och en god anpassning hos individen som vuxen. Hon hävdar också att en av de mest kraftfulla variabler som är positivt kopplade till en god anpassning som vuxen är utbildningsnivån på föräldern av motsatt kön.

De primära omsorgsgivare som hade barn som lyckades hitta framgångsrika sätt att hantera sitt vuxenliv betraktades ofta som intelligenta, hade god självkontroll och ett gott självförtroende. De var accepterande och hade lättare att se till barnens behov än de omsorgsgivare, vars barn senare utvecklade problem. Detta stöds även av Seifer et al. (1992) som undersökte barn som växte upp i fattiga familjer där det förekom psykiska problem och andra svårigheter.

I familjer där det förekommer bekymmer är föräldrarna ibland frånvarande eller har av andra orsaker svårt att axla en föräldroll. Det innebär att barnet i perioder måste få omsorg av någon annan person. Många familjemedlemmar får i sådana situationer en viktig funktion som omsorgsgivare eller som en positiv förebild.

Enligt Werner (2000) utgör syskon, mor- och farföräldrar en viktig buffert mot stress, framför allt i familjer där det finns många barn eller där det förekommer olika slags problem.

I Kauaistudien framkom det tydligt att mor- och farföräldrar fyller en central funktion, framför allt i de familjer där föräldrarna är psykiskt sjuka eller har missbruksproblem. De ger barnen omsorg och emotionellt stöd. Även när dessa barn är vuxna kan det finnas mycket starka känslomässiga band mellan dessa mor- eller farföräldrar och deras barnbarn.

Samma studie visar att i familjer där det förekommer mycket stress är omsorgen mellan syskon av stor betydelse. Även Wallerstejn & Kelly (1980) framhåller syskons viktiga funktion i familjer som lever i en ogynnsam livssituation. Deras forskning fokuserar bland annat på hur barn hanterar sina föräldrars skilsmässa. De har funnit att syskon stödjer varandra på ett känslomässigt plan och fungerar som en trygg punkt när tillvaron förändras och föräldrarna tillfälligtvis kan ha svårt att axla en föräldraroll.

Werner (2000) menar att många ungdomar som kommer från högriskfamiljer ofta är tvungna att ta ansvar för olika uppgifter i hemmet. Sådan ”nödvändig hjälpsamhet” tycks ha en skyddande effekt på barnen som växer upp i dessa familjer.

Skolan

Werner (2000) menar att individer som har vuxit upp i högriskmiljöer, men som fungerar bra som vuxna, har mer positiva erfarenheter av skolan än de individer som inte lyckats hitta effektiva sätt att hantera tillvaron. Skolan kan utgöra en trygg bas i en annars kaotisk tillvaro. Under tonårstiden kan en engagerad och förstående lärare utgöra en viktig skyddande faktor för barn som lever i en högriskmiljö.

Skillnader mellan flickor och pojkar

Både i Kauaistudien och i den så kallade Berkelystudien av Gjerde, Block, & Block (1986) har forskarna funnit skillnader mellan flickor och pojkar när det gäller skyddande faktorer som främjar

resiliens. Resilienta flickor tycks i högre grad komma från familjer där den primära omsorgsgivaren har en tillitsfull och emotionell relation med sitt barn, men är samtidigt inte överbeskyddande gentemot sin flicka. Resilienta pojkar, å andra sidan, kommer i större utsträckning från familjer med stark struktur och fasta regler. I dessa familjer finns det ofta en man (far eller annan släkting) som kan fungera som förebild. Dessa pojkar kommer ofta från familjer där det finns ett öppet emotionellt klimat och där det finns en acceptans för olika känslouttryck.

Skyddande familjeprocesser

Wolin & Wolin (1993) har lång erfarenhet av att i behandling arbeta med personer som har tillbringat sin barndom i problemtyngda familjer, men som har återhämtat sig – så kallade ”survivors”. De har uppmärksammat att en persons motståndskraft varierar över tid; alla människor har haft perioder i livet där de varit mer sårbara och andra perioder där de varit mer motståndskraftiga. Att individers motståndskraft kan variera i styrka under en individs livscykel synliggjordes även i studien om barnen på Kauai. Där gavs exempel på några personer som i vuxen ålder insjuknat i psykisk sjukdom, men som tidigare i livet hade kunnat hantera svårigheter på ett framgångsrikt sätt.

Walsh (1998) menar att alla familjer kan stärka sin förmåga att hantera kriser och svårigheter om de får stöd och uppmuntran i sina ansträngningar. Så kallade skyddande familjeprocesser skapar motståndskraft genom att reducera stress, vilket underlättar familjens återhämtning. Hon har identifierat tre områden som har en nyckelroll i familjens återhämtningsprocess: *familjens sätt att förhålla sig till sin omgivning*, *organisationsmönster* samt *kommunikationsprocesser inom familjen*. Jag kommer i nedanstående beskrivning ge en utförligare redogörelse över deras innebörd. Avsnittet bygger i huvudsak på Walsh forskning om familjens återhämtningsförmåga publicerad (1998).

Familjens förhållningssätt gentemot omgivningen

Belief system kan beskrivas som en lins som finns mellan oss själva och vår omgivning. Det avgör på vilket sätt som vi ser på omvärlden. Rutter (2000) anknyter också till detta tema. Han menar att vi har lättare att klara att hantera svårigheter om vi har förmåga att göra motgångar meningsfulla – det vill säga se smärta och bekymmer som en del av livet samt i sitt sammanhang. Det innebär att kriser blir meningsfulla, begripliga och hanterbara utmaningar.

Antonovsky (1991) och Werner (2000) menar att människors religiösa tro kan skapa stabilitet och mening i livet, speciellt när familjen befinner sig i svårigheter. Innehållet i religionen varierar, men tron tycks ge individen en känsla av trygghet, och hjälper även till att skapa sammanhang i tillvaron.

Taylor (1989) anser att en positiv inställning samt en förmåga till att vara ihärdig har visat sig vara viktiga faktorer i individens och familjens återhämtningsprocess. Om man ska ha mod att göra viktiga och kanske nödvändiga förändringar i livet behöver man stöd och uppmuntran från familj, vänner och ett positivt nätverk. Hopp om en bättre framtid och en positiv orientering i tillvaron kan hjälpa individer och familjer att övervinna svårigheter. Masten & Coatsworth (1995) menar att barn har större möjlighet att klara olika problem under livets gång om de har positiva förväntningar på sig själv. Ett omvänt begrepp introducerades av Seligman (1990). Han visade i studier att människor kan fostras till hjälplöshet genom att de har lärt sig att deras handlingar saknar betydelse och att de på så vis blir oförmögna att förändra sin situation. Han utvecklade ett koncept som innebär att man kan lära sig optimism genom träning och kunskap.

Människor kan lämna en uppsjö av olika förklaringar när de lyckas eller misslyckas med att hantera svåra situationer. Detta är enligt Brooks (1994) direkt kopplat till en individs självkänsla. Barn med hög självkänsla kopplar framgång i större utsträckning till deras egna förmågor, resurser och ansträngningar. Amerikanska studier, exempelvis McGoldrick & Carter (1999), visar på att det finns skillnader mellan flickors och pojkars syn på sig själv i re-

lation till framgång och misslyckande. Pojkar ser oftare sin framgång som ett resultat av hårt arbete, men sina misslyckanden som ett resultat av otur. I jämförelse har man sett att många flickor förminskar sina förmågor och skuldbelägger sig själva i stor utsträckning när de misslyckas.

Såväl Taylor (1989) som Walsh (1998) menar att positiva illusioner har visat sig vara en buffert mot extrem stress och de inger också hopp i krissituationer, som gör att individen gör sitt bästa för att övervinna svårigheter. De har också kommit fram till att humor är ett ovärderligt redskap i återhämtningsprocessen och att vi kan övervinna svårigheter i våra egna liv genom att inspireras och genom att använda oss av positiva exempel på människor som har hittat vägar till återhämtning.

Organisationsmönster

För att klara nödvändiga uppgifter och för att möjliggöra ett växande är det viktigt att skapa strukturer. Det är viktigt att familjen är flexibel och kan anpassa livsmönster efter nya förhållanden. Ritualer och rutiner hjälper till att skapa kontinuitet över tid. I samband med exempelvis separationer eller andra förändringar är det viktigt för familjen att reorganisera livet igen och skapa nya vanor som kan skapa kontinuitet och nya band. Walsh menar att en fungerande familj kan erbjuda individen en kontext av säkerhet och tillit. För att familjen ska kunna återhämta sig är det viktigt att alla arbetar tillsammans för att undvika att någon i familjen blir överbelastad.

Maktbalansen är en fundamental fråga i alla relationer. Walsh menar att en ojämn maktbalans är vanligare i en mer traditionell familj. Familjen är som starkast när båda föräldrarna delar lika på auktoritet och respekt.

Kommunikationsprocesser inom familjen

Att en god kommunikation är hälsosamt för familjefunktionen är väl något som alla kan vara överens om. Men vad är en god kommunikation? De kulturella normerna varierar och även familjemed-

lemmarna kan ha olika uppfattningar beroende på ålder och status i familjen.

En kommunikationsprocess har två uppgifter: att förmedla information, åsikter eller känslor och att ange vilken relation som finns mellan dem som kommunicerar. I kommunikationen framgår hierarkiska skillnader vad gäller status och auktoritet. Ett antal studier har visat, exempelvis Epstein, Bishop, Ryan, Miller, & Keitner (1993) och Beavers & Hampson (1993), att individer uppfattar kommunikationen som god när den är direkt, tydlig, specifik och ärlig i ord och agerande.

Wolin & Wolin (1993) anser att en väg till återhämtning från svårigheter är att få möjlighet att kommunicera sina erfarenheter med andra. De menar att många som kommer från socialt utsatta familjer vittnar om destruktiva kommunikationsmönster som har påverkat deras återhämtningsprocess på ett negativt sätt. De anser också att kommunikationen i familjen är negativ om den är rigid, ensidig eller förvirrande. Rigida kommunikationsmönster innebär att familjen har strikta regler, uttalade eller outtalade, om olika samtalsämnen. Det kan också innebära att den inbördes kommunikationen i familjen är indirekt: man talar till varandra i tredje person. Ett kommunikationsmönster i familjen kan vara förvirrande om föräldrarna hittar på osanna historier för att dölja sanningen för sina barn. Ett barn i min tidigare undersökning ger ett sådant exempel:

Jag stod i trappan och ville komma in till mamma. Men det var ingen som var där, och det var heller ingen som kom så jag gick hem till pappa. Det hade redan blivit mörkt ute. Jag ringde på hos pappa och han öppnade. Jag frågade om jag inte skulle vara hos mamma. Jo svarade pappa, men hon har åkt på semester. Den dagen hon blev häktad fick jag inte reda på var hon var. Men jag kände på mig att hon inte hade åkt på semester (Björkhagen Turesson 2005 s. 37).

Walsh (1998) betonar vikten av att det finns ett öppet emotionellt klimat i familjen, vilket möjliggör för familjemedlemmarna att uttrycka olika känslor. Wolin & Wolin (1993) anknyter också till

detta tema. De menar att i vissa familjer är det förbjudet att uttrycka känslor eftersom det betraktas som ett uttryck för svaghet. Andra familjer kan acceptera positiva känslor, medan ilska och andra negativa känslor är tabu.

Resiliens

Det finns många olika sätt att beskriva och förklara vad resiliens är för någonting. Några av förklaringarna kommer jag att redogöra för i nedanstående avsnitt. Avslutningsvis kommer jag att göra en definition av hur jag uppfattar begreppet.

Forskning om resiliens innebär att man studerar hälsobringande processer i huvudsak hos barn. Resiliens är en försvenskad form av det engelska ordet *resilience*, som används både om fysiska och mänskliga fenomen. I Nationalencyklopedin (2007) menar man till exempel att ett resilient ekosystem är ett en livsmiljö som har god förmåga att hantera störningar (både naturliga och mänskliga).

Walsh (1998) anser att *resiliens* betecknar en återhämtningsförmåga – det vill säga en förmåga att klara livets utmaningar starkt och mer rådig. Hon anser att resiliens är en aktiv långdragen process av växande till följd av kriser och utmaningar under livets gång. Den brittiske barnpsykiatern Rutter (2000) stödjer denna definition och menar att resiliens är en process och inte en egenskap. Processen påverkas av en persons olika livserfarenheter samt hur hon/han tolkar och uppfattar sina upplevelser. Borge (2005) anser att resiliens förekommer både som engångsfenomen och som en fortlöpande process. Hon menar att resiliens kan illustreras med de tre begreppen *återupprätta*, *upprätthålla* och *förbättra*. Att återupprätta sin psykologiska funktion innebär att man återgår till sitt vanliga beteende efter att man varit med om en tillfällig, men allvarlig risksituation. Upprätthålla innebär att barn som under längre tid lever under svåra förhållanden detta till trots kan upprätthålla en stabil psykisk funktion, och förbättra innebär att barn som under lång tid lever under svåra livsvillkor i vissa fall kan förbättra sin funktion. Social kompetens kan delas in i tre undergrupper – intellektuell, emotionell och beteendemässig funktion:

1. *Intellektuell resiliens* innebär att barnet uppvisar goda prestationer trots svåra hemförhållanden.
2. *Emotionell resiliens* innebär att barnet känner sig tillfreds och är nöjd med tillvaron.
3. *Beteendemässig resiliens* betyder att barn och ungdomar utvecklas väl trots att de är exponerade för sådana riskfaktorer som vanligtvis resulterar i beteendeproblem hos ungdomar.¹⁵

Barns möjlighet till återhämtning/resiliens beror alltså på interaktionen mellan mängden riskfaktorer och mängden skyddande faktorer som barnet har att tillgå under resiliensprocessen.

Jag ska avsluta detta avsnitt med att göra min definition av begreppet resiliens. Denna definition kommer jag att utgå ifrån i analysen av mitt empiriska material.

Resiliens avser den process, ofta benämnd motståndskraft eller återhämtningsförmåga, där skyddande faktorer och riskfaktorer samverkar på ett sådant sätt att individens funktion återupprättas, upprätthålls eller förbättras. Resiliens varierar över tid och är beroende av individens personliga egenskaper, utveckling och övriga livsomständigheter. Individens förmåga att bemästra problem varierar med påfrestningarnas grad, art och tidpunkt.

Besläktade tankegångar

Begreppet resiliens har aktualiserats alltmer de senaste trettio åren. Med tiden har det även uppstått andra närbesläktade begrepp som också innebär bemästring, motståndskraft och överlevnadsstrategier. Utan att göra anspråk på en heltäckande genomgång vill jag

---

¹⁵ Ungdomar med individuella sårbarhetsfaktorer och som lever i en destruktiv miljö riskerar, enligt Loeber & Farrington (1998), i högre grad än andra att utveckla långvariga beteendeproblem. Individuella sårbarhetsfaktorer som är relaterade till beteendeproblem är aggressivitet, antisociala attityder och värderingar, svag impuls kontroll och bristande sociala färdigheter.

ändå göra en beskrivning av några av de begrepp som används i forskningen inom detta område.

Avsnittet kommer att inledas med en kort beskrivning av den *salutogena modellen* följt av en redogörelse för definitionen av *hardiness* och *coping*. Därefter kommer jag att diskutera likheter och skillnader mellan de olika begreppen. Jämförelsen kommer även att ställas i relation till *resiliens*. De olika teorierna är uppbyggda på olika sätt och utifrån olika perspektiv, vilket innebär att en heläckande jämförelse inte är möjlig att genomföra. Min avsikt är att skapa en övergripande förståelse av de olika begreppens innebörd.

Den salutogena modellen

Den salutogena modellen formulerades ursprungligen av den medicinske sociologen Antonovsky. Den är i huvudsak en medicinsk modell som utvecklades ur studier av folkhälsa. Antonovskys forskning inriktade sig framför allt på att undersöka de generella motståndsresurser (GMR) som aktiveras när människor utsätts för påfrestningar. Som ett led i detta arbete utvecklade han det centrala begreppet *känsla av sammanhang* (*sense of coherence*). Detta begrepp förkortas KASAM. Antonovsky definierar det på följande sätt:

Känslan av sammanhang är en global hållning som uttrycker i vilken utsträckning man har en genomträngande och varaktig men dynamisk känsla av tillit till att (1) de stimuli som härrör från ens inre och yttre värld under livets gång är strukturerade, förutsägbara och begripliga, (2) de resurser som krävs för att man ska kunna möta de krav som dessa stimuli ställer på en finns tillgängliga, och (3) dessa krav är utmaningar, värda investeringar och engagemang (Antonovsky 1991 s. 41).

De tre delarna i KASAM definieras vanligen som:

1. *Begriplighet* (*comprehensibility*) syftar på i vilken utsträckning man kan skapa en förståelse kring det som händer i tillvaron.
2. *Hanterbarhet* (*manageability*) innebär att en individ har de resurser hon/han behöver för att klara av de påfrestningar

som livet innebär. Har man en hög känsla av hanterbarhet betyder bland annat att man inte känner sig som ett offer för olika omständigheter.

3. *Meningsfullhet (meaningfulness)* är motivationskomponenten och innebär att livet har en känslomässig innebörd för den enskilde individen.

Höga värden på alla tre komponenterna skapar en stark känsla av sammanhang och det innebär att individen väljer den strategi som är mest lämpad att hantera den aktuella stressorn (Antonovsky 1991).

Hardiness

Begreppet *hardiness*, utvecklades ursprungligen av Kobasa som studerade interaktionen mellan barn och föräldrar. Via denna grundläggs barnets synsätt på sig själv och på världen och härigenom grundläggs förmågan till hardiness. Den består av tre komponenter:

1. *Känslan av utmaning (sense of challenge)* innebär att individen har en förväntan att förändringar och påfrestningar ska leda till en positiv utveckling.
2. *Tro på den egna kontrollen (belief of control)* innebär att individen har en tro att hon/han kan påverka och kontrollera sin livssituation.
3. *Känslan av engagemang (sense of commitment)* innebär en förmåga att känna djupt engagemang eller delaktighet i aktiviteter i livet.

Enligt Kobasa (1985) är individer som har en god känsla av kontroll friskare än de personer som känner maktlöshet inför yttre svårigheter. De tar också ansvar för det som händer och har en upplevelse av att de kan agera på ett adekvat sätt på egen hand. Personer med en hög känsla av engagemang har en tendens att engagera sig i allt de gör i stället för att förhålla sig på ett alienerat sätt gentemot omgivningen. De har en positiv tro, vilket är ett förhållningssätt

som minimerar svårigheter som de drabbas av under livets gång. Personer med höga värden på utmaning ser positivt på förändringar, eftersom de kan ge möjlighet till personlig utveckling.

Coping

I teorin om *resiliens* används ofta begreppen bemästra och hantera. I Sverige använder vi dessa ord synonymt med begreppet *coping*. Begreppet introducerades på 80-talet av Lazarus och avser de olika strategier som en individ kan använda för att på ett konstruktivt sätt hantera svåra traumatiska situationer. Han visade att kroppsliga reaktioner i en stressituation kan påverkas i positiv riktning av olika mentala strategier. Dessa observationer har styrkts i både experimentella och naturliga situationer. Monat & Lazarus (1985) menar att stressens skadliga inverkan på människor har studerats ingående, men hur människor positivt responderar på stress har inte varit föremål för systematiska undersökningar. Claezon (1996) menar att copingteorierna kompletterar de psykodynamiska teorierna där det psykiska försvaret är den enda utvägen till ångestreducering. Hon menar att coping sker på en medveten nivå och styrs kognitivt av individen.

Monat & Lazarus (1985) beskriver två huvudkategorier av coping: *problemfokuserad och känslfokuserad*. En problemfokuserad copingstrategi innebär exempelvis att individen försöker hämta kunskap som rör det område som är föremål för bekymmer för att därigenom hitta en möjlig lösning. En kvinna intagen i kriminalvårdsanstalt visar exempel på en problemfokuserad copingstrategi:

Jag känner att de få gånger i livet som jag varit i riktig kris har jag haft en oerhörd överlevnadsinstinkt att hitta lösningar i underläge. Det är precis som om det är en resurs som kopplas på. Genom att kolla igenom allting, läsa protokoll och att försöka hitta möjligheter (Björkhagen Turesson 2005 s. 60).

Den känslfokuserade copingstrategin består av tankar och handlingar som har som mål att reducera stress av känslomässig karaktär.

tär. I en komplett copingprocess ingår båda strategierna i en konstruktiv samverkan.

Diskussion – likhet och skillnad

De teorier som jag kort har redogjort för i ovanstående avsnitt beskriver olika former av överlevnadsstrategier, vilket innebär att det går att urskilja många gemensamma mönster dem emellan. Men teorierna är också präglade av det sammanhang ur vilka de har skapats vilket även speglar deras innehåll. Antonovsky utvecklade exempelvis sitt begrepp *känsla av sammanhang* under sitt arbete med kvinnor som suttit i koncentrationsläger som unga. Han ville undersöka varför de, trots alla motgångar, fungerade så väl. Begreppet har alltså skapats med utgångspunkt från vuxna personer med lång livserfarenhet.

Teorin om resiliens har bland annat utvecklats ur Werners mångåriga forskning om riskbarns utveckling på ön Kauai på Hawaii. Därför är denna modell särskilt användbar för att undersöka barns motståndskraft och återhämtningsförmåga.

Den salutogena modellen och teorin om resiliens bygger på ett gemensamt synsätt – hälsa och psykiskt välbefinnande är utvecklingsprocesser över tid. Både i resiliens och i den salutogena modellen finns ett intresse för de faktorer som främjar en rörelse mot den friska polen och illustrerar *relativ* sundhet hos människor som upplever påfrestningar. Med det menas att det finns stora skillnader mellan olika individer hur de upplever psykiskt och somatiskt välbefinnande.

Både resiliens, hardiness och den salutogena modellen har sina rötter i psykopatologin, vilket innebär att de innehåller någon form av riskdimension. Coping skiljer ut sig på denna avgörande punkt – man behöver inte nödvändigtvis vara utsatt för risk för att kunna hantera något. Att man kan hantera saker, både på ett negativt och på ett positivt sätt, är en annan sida av copingbegreppet som är annorlunda, i synnerhet i jämförelse med innebörden av resiliens. Resiliens handlar enbart om positiv bemästring och utvecklas under livets gång när barnet utsätts för risk. Coping eller bemästring

baseras alltså i högre grad än resiliens på lärande. Detta lärande kan exempelvis ske i form av undervisning eller självhjälpgrupper. Min tolkning är att teorin om resiliens är den modell som tydligast innefattar ett kontextperspektiv – resiliens sker i samspel med barnet och dess omgivning.

Efter att ha analyserat de grundläggande skillnaderna, sett i större perspektiv, kommer jag nu att ändra mitt perspektiv och försöka göra en mer innehållsmässig jämförelse mellan de olika teorierna.

Med hjälp av sina resultat från Kauaistudien har Werner varit med att skapa teorin om resiliens. Genom sin forskningsinsats har hon kunnat identifiera olika skyddande faktorer. Werner & Smith (1982) framhåller exempelvis betydelsen av struktur och regler – det vill säga att barnet har tillgång till en dynamisk men stabil omvärld. Även Antonovsky anser att det är viktigt för människor och deras välbefinnande att befinna sig i en värld som är ordnad strukturerad och förutsägbar.¹⁶ Kobasas begrepp *känslan av utmaning* innebär däremot det motsatta – det vill säga att en individ med personlighetsbaserad härdighet strävar efter förändring i stället för stabilitet, eftersom det kan ge möjlighet till personlig utveckling.

I de olika teorier som handlar om hur individen kan klara sig mot alla odds återkommer ofta uttrycket kontroll. Det torde innebära att det är av stor vikt för människors välbefinnande att de har en känsla av att kunna kontrollera sin tillvaro. Som exempel fann Werner (2000) att flickor och pojkar som har uppnått resiliens ofta uppvisar en känsla av kontroll. Min tolkning är att Werner med kontroll menar *inre* kontroll, vilket innebär att individen kan hantera sina emotioner på ett framgångsrikt sätt. Antonovsky talar om kontroll i mer dolda ordalag. Begreppet synliggörs när han ska beskriva innehållet i komponenten hanterbarhet. Han talar då om vikten av att en person upplever att hon/han kontroll över sitt liv, vilket med andra ord betyder att den enskilde kan påverka sin livssituation i positiv riktning. Dessa tankar återkommer även i Kobasas begrepp *tron på den egna kontrollen*, som innebär att individen upplever sig ha kontroll över vad som händer och sker. Genom

---

¹⁶ 1:a komponenten i KASAM: Begriplighet.

dessa olika beskrivningar framkommer att Antonovsky och Kobasa, till skillnad mot Werner, syftar på *yttre* kontroll.

Werner & Smith (1992) har funnit att många av de barn som lyckades hantera en svår livssituation hade flera intressen och deltog ofta i fritidsaktiviteter under sin uppväxt. Det är rimligt att anta att barnens höga aktivitetsnivå beror på att de har en hög känsla av engagemang, och att de upplever tillvaron som meningsfull. Även Antonovsky påtalar vikten av att individen upplever sin tillvaro som meningsfull. *Meningsfullhet* är motivationskomponenten i KASAM, och innebär att livet har en känslomässig innebörd för den enskilde individen. Höga värden på denna komponent innebär att den enskilde upplever livet och dess svårigheter som utmaningar och värda att satsa energi på. Att känna att tillvaron är meningsfull är ett nödvändigt villkor för hanterbarhet och begriplighet. Det är tydligt att även Kobasa försöker formulera samma idé genom begreppet *känslan av engagemang*. Hon menar att personer med hög känsla av engagemang har en tendens att engagera sig i allt de gör i stället för att förhålla sig på ett alienerat sätt gentemot omgivningen. De har en positiv tilltro till den egna förmågan, vilket minimerar svårigheter som de drabbas av under livets gång.

Familjens resiliens i ett livscykelperspektiv

När en risksituation inträffar är det viktigt, enligt Rutter (2000), att beakta en individs hela livssituation och tidigare upplevelser.

För att jag ska kunna genomföra en analys av ungdomarnas resiliens behöver jag en modell som visar hur den individuella utvecklingen tar form i familjens kontext, under påverkan av samhällsutvecklingen och det socialpolitiska klimatet. Ett barns utveckling och kompetens måste ses utifrån det sociala sammanhang, i vilket barnet lever.

McGoldrick & Carter (1999) menar att familjen är unik som system, eftersom nya medlemmar endast införlivas genom födelse, adoption, förbindelse eller äktenskap. Medlemmarna kan bara lämna systemet genom sin egen död. Familjens viktigaste funktion är de inbördes relationerna mellan familjemedlemmarna. Om en

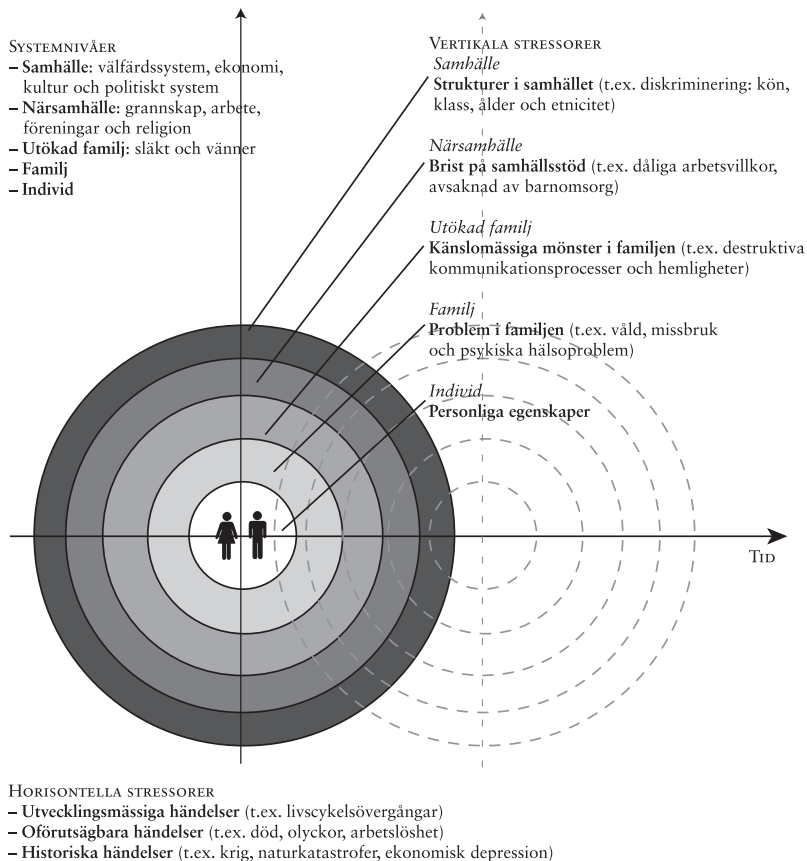

förälder lämnar systemet kan en annan person gå in och ersätta föräldrauppgiften, men aldrig ersätta just den personens emotionella funktion för barnet. Även om det finns ett stort geografiskt avstånd mellan olika familjemedlemmar ingår de känslomässigt i ett system.

Författarna har konstruerat en modell som jag tankemässigt kommer att använda mig av i min analys av mitt empiriska material. Där kan jag få hjälp, utifrån ett livscykelperspektiv, att analysera flickornas och pojkarnas livssituation i en systemisk kontext. I denna modell interagerar varje delsystem med tidsfaktorn. Detta flöde beskrivs schematiskt genom bilden som följer på nästa sida.

Horisontella stressorer består av utvecklingsmässiga, oförutsägbara och historiska händelser som påverkar individen, familjen och samhället på olika sätt. Livscykelövergångar är exempel på utvecklingsmässiga faktorer som kan leda till stress i familjen. Stresen är oftast som störst i övergången från ett utvecklingsstadium till ett annat. Werner & Smith (1992) och Rutter (2000) har visat i sin forskning att sådana livscykelövergångar även kan skapa nya möjligheter, framför allt för de barn som har levt sin barndom i en högriskmiljö. Barn, ungdomar och vuxna kan genom olika förändringar i livet få möjlighet till nya chanser och erfarenheter, vilket kan främja resiliensprocessen. Rutter (2000) menar att militärtjänst, äktenskap, föräldraskap, utbildning och arbete är exempel på nya erfarenheter som kan skapa kompetens och bidra till att en individ kan förbättra sin självkänsla. Nya erfarenheter kan också skapa vändpunkter. Detta kan jämföras med forskningen av Hedin & Månsson (1998). De har identifierat några av de faktorer som har inneburit att kvinnor har hittat vägar ut ur prostitution; händelser som blivit avgörande vändpunkter till ett nytt liv.

Rutter (2000) beskriver innebörden av så kallade indirekta kedjeeffekter, vilka också är viktiga att nämna i detta sammanhang. Begreppet innebär att tidigare erfarenheter i livet påverkar på vilket sätt en individ reagerar på positiva eller negativa upplevelser senare

Bild 3.1

Familjen som system rör sig genom tiden (efter Carter & McGoldrick 1999).

under livets gång. En individs interpersonella samspel med omgivningen kan skapa en positiv alternativt negativ kedja som verkar över tid.

Vertikala stressorer består av mönster och strukturer som finns hos individen, i familjen och i samhället. Individens personlighet inverkar på hans/hennes förmåga att hantera stress. Missbruk, våld och psykiska hälsoproblem är sådana faktorer som ökar stressnivåerna och som måste hanteras av familjen på ett så bra sätt som

möjligt för att inte leda till dysfunktion. Familjemedlemmarnas arbetssituation och möjligheter till avlastning genom nätverk och samhälle är strukturer som kan leda till stress och frustration hos individer, familjer och olika folkgrupper. Denna stress kan följa med familjer i generationer och är faktorer som inverkar på familjen som helhet och dess möjlighet till återhämtning.

Den teoretiska begreppsram som jag har redogjort för i detta kapitel ligger till grund för min definition av resiliens, den är också utgångspunkt för analysen av mitt empiriska material.

4 Metod

I detta kapitel beskriver jag forskningsresan fram till avhandlingens resultat – hur jag gått tillväga vid urvalet, insamlandet, bearbetningen och analysen av mitt material. Jag kommer också att diskutera några av de metodologiska och etiska frågeställningar som jag har funderat över under arbetets gång.

Studiens perspektiv

Jag har intervjuat intagna mödrar och deras barn med det huvudsakliga syftet inriktat mot att få kunskap om hur barnen hanterar sina liv när deras mödrar blir frihetsberövade och vilka faktorer som påverkar deras resiliensprocess. Jag har studerat barnet och hennes/hans familj, deras relationer inbördes och till omvärlden. Studien syftar även till att ta reda på hur fängelsestraffet påverkar mödrarnas moderskapande. Därför har ett växlande perspektiv, där både mödrar och barn har fått möjlighet att reflektera över sin livssituation, blivit en viktig utgångspunkt.

Resiliensprocessen påverkas även av barnens och familjernas upplevelser och erfarenheter tidigare i livet. I min analys använder jag mig av en modell som visar hur den individuella utvecklingen tar form i familjens kontext, under påverkan av olika strukturer i samhället och där tiden finns med som en viktig faktor.

Den kvalitativa intervjustudien

De tematiskt strukturerade djupintervjuerna är den bärande delen i min forskning. Med hjälp av dessa har jag kunnat skaffa mig kunskap om mödrarnas och barnens verklighet och deras relationer till densamma, sett ur deras perspektiv, med avsikt att tolka de beskrivna fenomenens mening. Intervjuerna har möjliggjort för kvinnorna och barnen att framträda i sitt sociala sammanhang genom att lyfta fram den värld där de befinner sig. Det är dessa, så kallat subjektiva data, som har dokumenterats och har skapat en grund för min förståelse och för min analys.

Val av informanter

Mitt syfte med studien är att söka ny kunskap om barn som lever skilda från sina mödrar på grund av att de avtjänar ett fängelsestraff. Jag har valt att intervju äldre barn, då det är viktigt för mig att informanterna själva kan fatta ett seriöst beslut om de vill delta i studien eller inte. Äldre barn har också mer livserfarenhet än yngre barn, vilket innebär att de som informanter även kan ge kunskap om hur gårdagens händelser påverkar resiliensprocessen.

Jag har försökt att hitta ett tillvägagångssätt där jag kan närma mig familjerna på ett så etiskt sätt som möjligt, eftersom intagna mödrar och deras barn redan befinner sig i en utsatt situation. Av den anledningen har jag valt att först ta kontakt med mödrarna och att de först efter intervjun slutgiltigt har fått avgöra om de vill fråga sina barn om de vill medverka i studien. Jag tror också att det är lättare för barnen att prata med mig om sina liv om deras mödrar först har legitimerat intervjun. Detta tillvägagångssätt skapar möjligheter för barnen att få hjälp av sina mödrar att hantera de frågor och känslor som en intervju ibland kan förorsaka.

Enligt Esaiasson, Giljam, Oscarsson, & Wägnerud (2004) och Kvale (1977) finns det ingen given gräns för hur många man ska ha med i sitt urval. Intervjuandet upphör när man på trovärdigt sätt belagt det händelseförlopp man vill skildra. Med tidigare undersökning som referensram (Björkhagen Turesson 2005) bedömde

jag att tio familjer kunde vara ett lämpligt urval för att få den information som krävs för att få svar på mina forskningsfrågor.

För att skapa en djupare förståelse för barnens situation, sett ur ett livscykelperspektiv, har jag valt att genomföra tre intervjuer med mödrar med yngre barn. Dessa gjorde jag när jag deltog i en mor och barn vecka på Gruvberget. Jag har även intervjuat ett släktinghem och ett familjehem som har tagit hand om barn till frihetsberövade föräldrar. Genom intervjuerna har jag fått tillgång till ett referensmaterial som kan ge mig en fördjupad förståelse om hur barns situation kan se ut under tiden deras mödrar avtjänar ett fängelsestraff. För att ytterligare få kunskap om mitt forskningsområde har jag intervjuat en kvinna som för många år sedan avtjänade ett längre straff, och då hade sitt barn placerat i det ovan nämnda familjehemmet.

Genomförande av intervjuerna

Jag började mitt arbete med att konstruera en intervjumanual som utgår från teman i de intervjuades vardag. Syftet med studien har varit vägledande. Dessa teman utgår från olika tidsperioder i barnens och mödrarnas liv: livet före fängelsestraffet, livet under tiden mödrarna avtjänar sitt fängelsestraff och deras tankar om framtiden. Teman som är särskilt relevanta för min studie är vardagsliv och relationer.¹⁷ Men jag ställde också frågor av mer känslomässig karaktär, exempelvis om oro och glädjämnen i tillvaron. Informanterna har haft möjlighet att fritt beskriva sina erfarenheter och upplevelser. Jag har ställt följdfrågor som jag bedömt varit betydelsefulla. Jag har under intervjun varit observant på tonfall, ansiktsuttryck och andra kroppsliga uttryck hos mina informanter.

Både intagna mödrar och deras barn har ett stort behov av att kommunicera med andra om sina upplevelser. För mödrarna och barnen i min studie var detta behov inte tillgodosett, vilket har inneburit att många av dem har sett intervjusituationen som ett tillfälle att bearbeta och prata om det som har hänt. Det innebär att

---

¹⁷ Se intervjumanual i bilaga 1 och 2.

det har krävts lyhördhet och tid från min sida, för att både jag och mina informanter skulle känna oss nöjda med intervjun.

Intervjuerna har genomförts under två olika tidsperioder: åren 2005 och 2007. Jag hade medvetet sparat några intervjuer till ett senare skede av avhandlingsarbetet för den händelse att ytterligare frågor skulle väckas under forskningsprocessen. Nu i efterhand ser jag många fördelar med detta tillvägagångssätt. Efter transkribering av intervjuer och inläsning av litteratur blev jag medveten om vilka olika områden som krävde ytterligare en fördjupning. Jag förstod exempelvis, allt eftersom forskningsarbetet fortskred, betydelsen av barnens tidigare livserfarenheter.

Mödrarna har jag fått kontakt med på olika sätt. De flesta av kvinnorna intervjuade jag när de var intagna i kriminalvårdsanstalt. Jag har haft följande tillvägagångssätt:

1. Jag valde ut tre kriminalvårdsanstalter inom ett geografiskt område på cirka 400 km för att slippa resa så mycket som möjligt. Tyvärr var de flesta av kvinnorna placerade i anstalter långt hemifrån, vilket innebar att jag trots allt fick göra långa resor för att intervju barnen. Jag valde medvetet ut anstalter med olika säkerhetsklass. Två anstalter hade säkerhetsklass D (sluten anstalt) och en hade säkerhetsklass F (öppen anstalt).
2. Jag informerade anstaltscheferna muntligt och skriftligt om min tilltänkta studie.
3. Efter ett samtycke från anstaltscheferna skickades min förfrågan vidare, antingen till förtroenderådet på anstalten eller direkt till kvinnorna.

På en anstalt uppstod det problem mellan steg 2 och 3. Anstaltschefen var orolig för att min studie skulle väcka oro hos de intagna kvinnorna som sedan skulle vara svåra att hantera för personalen. Hon var också rädd för att kvinnorna skulle känna att de var tvungna att medverka i studien. Av den anledningen bemöttes min förfrågan med motstånd. Det innebar i praktiken att fängelsepersonalen inte hjälpte mig att tala med kvinnorna om studien utan

min förfrågan sattes endast upp på en anslagstavla, vilket inte genererade något gensvar från kvinnornas sida. Jag fick inte heller möjlighet att komma in på kriminalvårdsanstalten för att själv få möjlighet att göra en presentation.

När jag skulle genomföra de sista intervjuerna hade de bytt chef på den ovan nämnda anstalten, vilket skapade en möjlighet för mig att återigen göra en förfrågan på kriminalvårdsanstalten. Denna gång gick det bättre, och flera kvinnor anmälde därefter sitt intresse att medverka. Min studie hade dessförinnan tagits upp och diskuterats i förtroenderådet. Några av kvinnorna var så angelägna att medverka att de själva ringde upp för att boka tid för intervju.

Tre av mina informanter befann sig utanför kriminalvårdsanstalten vid intervjutillfället. En kvinna intervjuade jag på ett behandlingshem där hon avtjänade slutet av sitt straff i form av en vårdvistelse.¹⁸ En kvinna hade precis blivit frigiven, vilket innebar att jag intervjuade henne i hemmet. Den tredje kvinnan intervjuade jag när hon var hemma på permission.

De tematiskt strukturerade djupintervjuerna pågick mellan två och fyra timmar. I några fall intervjuade jag kvinnorna vid två tillfällen. Intervjuerna genomfördes med hjälp av ljudupptagning för att alla delar i informanternas berättelser skulle kunna tas till vara. Jag blev också friare, vilket gjorde det lättare för mig att ha ögonkontakt och bekräfta informanterna under intervjun.

Intervjusituationen påverkades i hög grad av den aktuella kontext som kvinnorna befann sig i. Kvinnornas beteende varierade beroende på om de befann sig på en öppen eller mer sluten anstalt. De kvinnor som befann sig i de slutna anstalterna hade ofta gjort sig skyldiga till allvarigare brott eller var i inledningsskedet av sin strafftid, vilket innebar att de var mer tyngda av situationen. De kvinnor som befann sig i slutet av ett långt fängelsestraff hade i många fall fått möjlighet till någon form av behandling. Det inne-

---

¹⁸ Vårdvistelse är från den 1 januari 2007 den nya benämningen på det som tidigare kallades en § 34 placering. Vårdvistelse innebär att en intagen som är i behov av vård eller behandling för sitt missbruk av beroendeframkallande medel kan få behandling i hvb hem (hem för vård eller boende) eller i familjehem.

bar att de hade hunnit reflektera över sig själv och sitt liv, vilket naturligtvis har stor betydelse för innehållet och kvalitén på de svar som jag fick på mina frågor.

Nästan alla intagna mödrar var efter intervjun positiva till att fråga sina barn om de också ville medverka i studien. En kvinna hade inte fått rätt information om studien innan vårt möte och hade av den anledningen inte förstått att min huvudsakliga intention med studien var att även få ta del av barnens perspektiv. Modern ansåg att hennes barn inte var tillräckligt gammalt (13 år) för att kunna delta i en intervju. Denna intervju blev i stället en del av mitt referensmaterial. En intagen kvinna ångrade sin medverkan i studien. Anledningen var att hon hade dolt delar av sitt liv för sin tonårsdotter och var rädd att hennes och dotterns deltagande i studien skulle röja hennes hemligheter.

Samtliga barn som jag intervjuade träffade jag vid ett tillfälle. Intervjun varade mellan en och tre timmar. Platsen för intervjuens genomförande avgjordes av den aktuella situationen och av ungdomen själv. De flesta barn träffade jag i deras hem. En flicka¹⁹ träffade jag i besöksrummet på den kriminalvårdsanstalt där hennes mor avtjänade sitt straff, en pojke²⁰ träffade jag på hans skola och en annan pojke²¹ på mitt hotell. De olika platserna har till viss del påverkat innehållet i intervjuerna. Vid en intervju var flickans²² mormor närvarande, vilket påverkade intervjun både på gott och ont. Samspelet mellan mormodern och hennes barnbarn synliggjordes därigenom och jag blev uppmärksam på att vissa frågeställningar var svåra att svara på i varandras närvaro.

Den här flickans yngre syster,²³ som bor hos sin far och styvmor, intervjuade jag också i hemmet. Modern och fadern hade legitimerat intervjun men styvmodern var negativ till att jag skulle intervjua flickan. Detta präglade stämningen i hemmet under intervjun och synliggjorde den konflikt som framför allt finns mellan modern

---

¹⁹ Gabriella.

²⁰ Isak.

²¹ Hampus.

²² Alicia.

²³ Agnes.

och styvmodern. Detta präglade intervjun på olika sätt och påverkade vilka frågeställningar som var viktiga att särskilt uppmärksamma under intervjun.

Att intervjua en ung tonårsflicka i en av kriminalvårdens mer torftiga besöksrum satte en viss prägel på en annan intervju. Frågor som rörde hennes upplevelse av att befinna sig i den här påfrestande miljön fick ett ökat utrymme i denna intervju.

Som framkommit tidigare har jag ett referensmaterial, som syftar till att bredda kunskapen om mitt forskningsområde. Några av intervjuerna ägde rum i samband med att jag deltog i en mor och barn vecka²⁴ på den öppna anstalten Gruvberget. Deltagarna hade redan innan sin ankomst fått skriftlig information om syftet med min närvaro. Intervjuerna genomfördes i deras tillfälliga bostadshus och varade ungefär en och en halv timme. Jag har också intervjuat en kvinna som under några år var tvungen att leva skild från sitt barn för att avtjäna ett fängelsestraff. Jag genomförde intervjun med henne under några timmar när vi färdades i en bil. Hon förmedlade också kontakten till det familjehem där hennes dotter vistades under hennes tid i kriminalvårdsanstalt. Paret som var familjehem besökte jag på kvällstid i deras hem.

Presentation av mitt huvudsakliga material

Mina informanter består av nio familjer: nio mödrar, nio flickor och två pojkar. Två syskonpar ingår alltså i materialet. Alla barn, förutom två systrar, kommer från splittrade familjer eller från familjer där modern ensam har haft vård om barnen under uppväxten. Sex av nio kvinnor har endast grundskolekompetens, vilket har försvårat deras möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden. Detta i kombination med långvariga missbruksproblem i många familjer har medfört att de flesta har haft små ekonomiska resurser. Två kvinnor har levt skilda från sina barn under större delen av barnens uppväxt. De flesta fäderna har en regelbunden kontakt med sina barn. Barnen var i åldrarna 13-20 år när intervjuerna genomfördes.

---

²⁴ På Gruvberget deltog fyra mödrar, en mormor och fem barn.

Sju av nio kvinnor har aldrig, innan det aktuella fängelsestraffet, varit i kriminalvårdsanstalt.²⁵ Mödrarna är dömda för brott av varierande slag: tre kvinnor är dömda för våldsbrott, två kvinnor avtjänar straff för ekonomisk brottslighet och fyra kvinnor är dömda för narkotikabrott eller narkotikarelaterade brott. Strafftiden varierar mellan 9 månader och 6 år (medeltalet är 3 år). Följande tabell ger en översikt:

Tabell 4.1

Mödrarnas strafftid vid tidpunkten för intervjun

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
Antal månader som mödrarna hade varit i anstalt	16	36	12	12	20	5	13	12	12
Antal månader kvar innan frigivning	56	24	9	30	0	4	14	24	24
Sammanlagd strafftid ²⁶	72	60	21	42	20	9	27	36	36

Det hade varit önskvärt med en jämnare könsfördelning bland barnen, men med det tillvägagångssätt som jag har valt har jag inte haft en direkt påverkan på könsfördelningen av barnen. Jag hade visserligen kunnat avfärda vissa familjer på grund av könet på barnet, men eftersom en analys av könsskillnaderna inte är huvudsyftet med min avhandling har jag valt att inte göra på det sättet.

Två kvinnor i studien är födda och delvis uppvuxna utanför Sverige. Samtliga mödrar har i genomsnitt två barn, med en variation mellan ett och fem barn. De fick sitt första barn ungefär vid 23 års

²⁵ Doris har tidigare varit dömd för narkotikabrott, men slapp avtjäna ett fängelsestraff. Hon fick i stället möjlighet till behandling i form av kontraktsvård.

²⁶ Denna siffra betecknar det straff som kvinnorna är dömda till i domstol. Troligtvis kommer kvinnorna att frigges när de har avtjänat 2/3 av denna tid.

ålder. Fyra kvinnor blev mödrar mellan 19-20 års ålder. Ett av dessa barn placerades i familjehem.

Alla kvinnor i studien lider av någon form av missbruksproblem: sju kvinnor missbrukar droger, en kvinna har ett spelmissbruk och en kvinna beskriver sig själv som prestationsmissbrukare.

Analys och tolkning av mina intervjuer

Analysen av intervjuerna har utgått från mödrarnas och barnens berättelser. Jag har emellertid inte enbart förmedlat intervjupersonernas erfarenheter utan min uppgift har varit att tolka dessa utifrån de teorier²⁷ som jag har valt som referensram till min studie. På så sätt har deras ord tolkats och analyserats utifrån mitt syfte med avhandlingen.

Min analys utgår i huvudsak från teorin om resiliens, eftersom den har visat sig vara ett användbart redskap när man ska skapa förståelse för hur individer och familjer kan återhämta sig från de trauman och svårigheter som de blir utsatta för under livets gång. Med hjälp av denna teori kan jag identifiera de nyckelprocesser som gör det möjligt för barnen i min studie att hantera den stress som de blir exponerade för i samband med att deras mödrar blir intagna i kriminalvårdsanstalt. Teorin om resiliens har oftast kommit till användning i kvantitativa och longitudinella undersökningar, exempelvis *The Rochester Longitudinal Study* av Seifer et al. (1992) och *Kauaistudien* av Werner & Smith (1992). Tillvägagångssätten i dessa kvantitativa undersökningar visade sig vara mindre ändamålsenliga för ett kvalitativt material. Av den anledningen har jag metodologiskt lagt ner stor möda på att hitta former som gör mitt material rättvisa och för att hitta en metod att använda resiliens teorierna på, ett tillvägagångssätt som lämpar sig för en kvalitativ undersökning.

I mitt arbete med att identifiera riskfaktorer och skyddande faktorer hos barnen och deras familjer har jag använt tidigare forskning som en vägledning. Dessa olika faktorer ser jag dock inte som

---

²⁷ Enligt Holme & Solvang (1991) är teorier komplexa uppfattningar som finns utvecklade rörande sammanhang och företeelser och som vi vill pröva mot verkligheten.

isolerade företeelser utan jag betraktar dem i en större kontext. I min analys har jag bland annat varit intresserad av att skapa förståelse för vilka skyddande processer som modifierar en persons respons på en risksituation. Det innebär bland annat att en faktor som i ett visst sammanhang utgör en risk, under andra omständigheter kan fungera som en skyddande faktor. Detta betraktelsesätt utgör grunden för mitt sätt att analysera materialet. Jag kommer att förtydliga mina tankegångar med följande exempel:

I min studie ingår det en flicka som har en mycket god anpassningsförmåga. Hon har tidigare bott med sin mor som har ett tungt missbruk av droger. I den miljön har hennes goda anpassningsförmåga inneburit att hon har anpassat sig till mycket undermåliga levnadsvillkor. Det har medfört att hon inte alltid har fått sina grundläggande behov av omsorg tillgodosedda. I det sammanhanget utgör alltså hennes goda anpassningsförmåga en riskfaktor. När hennes mor blir intagen i anstalt blir hon tvungen att flytta till ett familjehem. I den miljön utgör hennes goda förmåga till anpassning snarare en skyddande faktor – hon har lätt att rota sig i sitt familjehem och kan därigenom få möjlighet till en trygg uppväxt under återstående delen av sin tonårstid.²⁸

I det följande kommer jag att berätta om hur jag har valt att presentera och strukturera mitt empiriska material.

I kapitel 5 vill jag introducera läsaren för mitt empiriska material och även försöka begripliggöra min teoretiska referensram. Syftet är att

- ge läsaren en bild av *hur livet kan gestalta sig* för de mödrar som blir intagna i kriminalvårdsanstalt och för deras barn som lämnas kvar på utsidan
- belysa *resiliensprocessen* och innebörden i begreppet *resiliens*
- åskådliggöra *familjens samspel* med omgivningen och hur det i sin tur påverkar resiliensprocessen
- visa exempel på *hur livet i dag samspelar med den tid som var*

---

²⁸ Se även kapitel 3 och avsnitt ”Riskfaktorer” s. 50.

- uppmärksamma *likhet och variation* mellan moderns och hennes barns upplevelse av sin verklighet.

Den familj som bäst kunde exemplifiera ovanstående avsikter var, enligt min bedömning, familjen I som består av Ingrid och Isak. Både mor och barn gav, var för sig, mycket utförliga beskrivningar av sin verklighet och Isak var det barn som hade lättast att beskriva de tankar och handlingar som gav honom möjlighet att uppnå resiliens.

Men mitt val kan också ifrågasättas, eftersom jag har bestämt mig för att lyfta fram en pojke, trots att endast två av elva barn är pojkar i mitt material. I detta fall har jag valt att bortse från könsaspekten, eftersom de andra fördelarna övervägde. Samtidigt kan det finnas en fördel med att lyfta fram en pojke, eftersom detta kan skapa en balans i utrymme mellan de båda könen i min studie.

De informanter som kommer att presenteras i kapitel 6 består av åtta mödrar och tio barn. Informationsmängden är omfattande och jag har lagt ner stor möda med att hitta en struktur som gör det så lätt som möjligt för mig själv och för läsaren att få grepp om materialet. Eftersom familjernas relationer är centrala för förståelsen och analysen av materialet presenterar jag dem familjevis. Jag inleder varje redogörelse med en faktaruta om familjen, vilket förhoppningsvis underlättar den fortsatta läsningen. Innehållet har jag strukturerat upp i två olika kapitel: *Livet före fängelsestraffet* (kapitel 6) och *Att leva sina liv åtskilda* (kapitel 7). För att hitta likheter och skillnader mellan de olika familjerna avslutar jag varje kapitel med en diskussion.

Detta presentationsätt upptäckte jag efter många försök att strukturera materialet på andra sätt. Min ursprungliga idé var att arbeta utifrån olika teman. Det innebar att familjerna splittrades upp och deras relationer, inbördes och till omvärlden, blev svåra att överblicka och gav inte relationerna den dignitet som de borde ha med tanke på avhandlingens syfte. I min analys har jag även använt mig av ett livscykelperspektiv. Det innebär att tiden finns med som en viktig faktor – situationen i dag påverkas av den tid som

har varit. Tidsperspektivet återkommer också i mitt sätt att strukturera och presentera mitt material. I min framställan har jag försökt i möjligaste mån att följa en kronologisk ordning.

Sammanfattningsvis har jag valt att presentera familjen som en enhet i redovisningen av min empiri. Med mitt introduktionskapitel har jag först och främst velat åskådliggöra ett *djup* i min analys. Tanken med mitt övriga material har varit att visa på *likhet och variation*.

Egna observationer

Under datainsamlingsprocessen gjorde jag egna observationer och iakttagelser som i hög grad har bidragit till att skapa vidare förståelse för barnens och mödrarnas livssituation. Den miljö, i vilken intervjuerna ägde rum, gav till exempel upphov till många tankar och reflektioner. Vid ett tillfälle intervjuade jag en ung tonårsflicka på fängelset i samband med att hon besökte sin mor. Jag blev illa till mods när hon kom emot mig eskorterad av två kriminalvårdare, men flickan tycktes däremot vara oberörd av situationen. I intervjun som följde hade jag sedan möjlighet att ställa frågor utifrån mina reflektioner.

Genom att tillbringa en vecka tillsammans med intagna mödrar och deras barn på kriminalvårdsanstalten Gruvberget erbjöds jag många möjligheter att göra egna observationer, vilket har varit av stort värde för mig i mitt fortsatta arbete. Barns olika reaktioner och beteenden när de för första gången fick umgås med sin mor, efter att ha levt skilda åt under lång tid, har bidragit till att ge mig en djupare förståelse av hur barn drabbas av föräldrars fängelsestraff.

Dessa olika observationer har jag antecknat och de bidrar till att ge en kompletterande bild till den information som jag har fått fram genom mina intervjuer.

Representativitet

Undersökningsmaterialet är begränsat och kan därmed inte göra anspråk på en allmän generaliserbarhet. Styrkan ser jag i stället hos

det djup i fråga om information som jag erhållit och presenterar. Studieobjekten är emellertid i hög grad representativa för syftet med undersökningen. Dessutom är det min uppfattning, grundad på undersökningen, tiden med observationer och medboende på Gruvberget samt mitt engagemang i Bryggan, som arbetar med barn till föräldrar som är i fängelse, att de slutsatser som jag presenterar är representativa för en större grupp av barn med mödrar i fängelse och för intagna mödrars förutsättningar för moderskapande. Då fördelningen mellan pojkar och flickor är sned – endast två pojkar ingår i studien – har inga slutsatser utifrån kön varit möjliga att göra.

Validiteten i kvalitativa studier har sin grund i att data är relevanta för problemställningen, vilket jag nämnt ovan. Men validiteten kräver också att slutsatserna vilar på rimliga teoretiska förklaringar eller förståelse av det undersökta materialet. Kvalitativa studier är till sin natur komplexa och kan ges olika tolkningar. Därför är det av betydelse att redogörelsen för den teoretiska grundval som använts är utförlig och låter läsaren sätta sig in i den kontext som utgör underlag för såväl frågeinstrument som tolkningar. Samspelet mellan teori och empiri och min tolkning är således grunden för de konklusioner som presenteras och som jag anser vara allmängiltiga för en grundläggande förståelse av undersökningsgruppen.

Etiska överväganden

Studiens design och genomförande har ägt rum i enlighet med Vetenskapsrådets forskningsetiska principer. Det innebär bland annat att jag har vägt forskningskravet mot individskyddskravet. Det senare innebär bland annat att de intervjuade har fått information, både muntligt och skriftligt, om studiens uppläggning, syfte och genomförande samt om de rådande villkoren för deltagarna. Mödrarna och barnen har själva fått avgöra om de vill medverka i studien. Intervjupersonerna har informerats om att rapporteringen kommer att ske så konfidentiellt som möjligt. De har också infor-

merats om att de har kunnat avbryta sin medverkan om de så önskar.

Forskningsetiska överväganden har också att legat till grund för mina ställningstaganden när det gäller lämpligheten att intervjua barnen, framför allt med avseende på deras ålder och utvecklingsnivå. Jag har av den anledningen valt att inte intervjua barn som är yngre än tretton år.

Forskarrollen

I detta avsnitt kommer jag att diskutera de reflektioner som jag gjort under forskningsprocessen – det vill säga min väg från socialarbetare till forskare i socialt arbete.

Jag påbörjade forskarutbildningen efter att ha arbetat många år som socionom. Jag har stor förförståelse av mitt forskningsområde, och mödrarnas och barnens livssituation är tidigare bekant för mig. Min utbildning i familjeterapi i kombination med min erfarenhet av att arbeta med utsatta kvinnor och barn bidrog till att skapa en trygghet i mötet med mödrarna och barnen. Det har inneburit att jag har haft lätt att bygga upp en tillitsfull relation till mina informanter och jag har även haft redskap att upprätthålla ett bra klimat under intervjun. Men mina tidigare erfarenheter som socialarbetare har även inneburit vissa svårigheter för mig i min roll som forskare. Mina informanter befinner sig alla i utsatta livssituationer och många av dem är i stort behov av stöd och hjälp. Det har i vissa fall varit svårt för mig att ta del av deras berättelser och sedan tacka för intervjun och lämna dem åt sitt öde.

Jag har konstaterat att mina tidigare erfarenheter som socialarbetare påverkar mitt sätt att möta, intervjua och agera som forskare. Andersson (1998) menar också att *vem* som intervjuar har stor betydelse för *vad* som kommer fram i de olika intervjuerna. Klass, ålder, kön och etnicitet inverkar på mitt vetenskapliga arbete, eftersom dessa olika kategorier bland annat inverkar på vilket sätt som jag betraktar, analyserar och tolkar världen.

Jag har också funderat över hur likhet/olikhet mellan forskare och informant påverkar svaren och forskningsresultatet. Jag tycker

att denna frågeställning är mycket komplex eftersom två personer är både lika och olika på samma gång. Jag kan vara lik en annan person eftersom vi tillhör samma kön, men kan samtidigt vara olik henne eftersom vi till exempel kommer från olika samhällsklasser. Jag tror att upplevelsen av att vara lik en annan person framför allt är en subjektiv känsla som bygger på att man kan finna en form av empati och samförstånd mellan sig själv och den personen.

Det finns en generell likhet mellan mig och de intagna kvinnorna. Vi tillhör alla samma kön, är ungefär lika gamla och har barn i tonåren. Oftast kunde vi uppnå någon form av samförstånd i denna vår gemenskap, trots att vi för övrigt lever olika liv. Det har inneburit att de generöst har delat med sig av sina livserfarenheter, vilket troligtvis får en positiv inverkan på forskningsresultatet.

På grund av den rådande fängelsekulturen förhåller sig många intagna avvaktande gentemot de som betraktas som *den andre* och vice versa. Jag upplevde att det fanns en tydlig gräns mellan personal och intagna när jag vistades på Gruvberget. Det förstärktes genom att personal och intagna bodde åtskilda. Våra hus var identiska utifrån sett, men vi som inte var frihetsberövade fick sova i bättre sängar med neutrala lakan som saknade kriminalvårdens logotyp. Små detaljer som stakar ut gränserna mellan *vi och dem*. Detta påverkade också de intervjuer som jag gjorde med några deltagare i syfte att få en ökad kunskap om barnens, mödrarnas och de anhörigas verklighet.

När jag kom till andra kriminalvårdsanstalter, med syfte att enbart intervjuva mödrarna, bemöttes jag på ett annorlunda sätt. Då hade min person inte färgats av fängelsekulturen utan jag betraktades som en person som representerade livet utanför murarna. För många av kvinnorna var jag en symbol för det goda livet, så som det såg ut innan de blev dömda till ett fängelsestraff. För de kvinnor som kände stor vanmakt inför sin egen och barnens situation blev intervjuerna en viktig ventil – de ville föra fram ett budskap till omvärlden och jag blev deras förlängda arm ut i friheten.

5 Berättelsen om Ingrid och Isak

Jag kommer att introducera mitt empiriska material med hjälp av familjen I, som består av Ingrid och hennes son Isak. Läsaren får en inblick i deras liv tiden innan modern blev intagen i kriminalvårdsanstalt, och får därefter följa deras vedermödor när de båda måste skapa sig ett vardagsliv på skilda håll. Syftet med detta introduktionskapitel är att ge läsaren en helhetsbild av hur livet kan gestalta sig för de unga vars mödrar blir frihetsberövade, och ge en bild av vad det innebär att vara mor och intagen i kriminalvårdsanstalt. Isak åskådliggör också genom sitt sätt att hantera olika situationer innebörden i begreppet resiliens, som utgör en viktig del i min teoretiska begreppsram. Jag utgår från Isaks berättelse. Moderns perspektiv utgör ett komplement för att visa på variation och likhet i deras upplevelser. Eftersom jag har ett livscykelperspektiv kommer Isaks livssituation och resiliensprocess att analyseras i en systemisk kontext där tiden finns med som en viktig faktor. Detta synliggör attityder och föreställningar som finns som en bakomliggande referensram och som påverkar deras liv på många sätt. Genom moderns och sonens olika berättelser får vi följa med på en resa bakåt i tiden, vilket åskådliggör att deras liv i dag samspelar med och påverkas av deras tidigare erfarenheter i livet.

Den familj som presenteras har jag dels valt för att den åskådliggör den utsatta och komplexa livssituation som många barn lever i när deras mödrar blir intagna i kriminalvårdsanstalt, dels valt för

att den visar på en pojke som har stor kompetens och förmåga att hantera sitt liv. Redogörelsen åskådliggör både den unges sårbarhet och kompetens, vilket ger en kontrastrik bild av den verklighet som kan vara aktuell för flickor och pojkar med en frihetsberövad mor.

Berättelsen om Ingrid och Isak ger också en illustration av en kvinnas moderskapande, med möjligheter och begränsningar, under tiden i kriminalvårdsanstalt. Den visar också på den smärta som uppstår när konsekvensen av en oförmåga att hantera livet på ett framgångsrikt sätt kolliderar med viljan om ett gott moderskap.

Intervjuerna har delats upp i olika teman där studiens syfte och min teoretiska referensram har varit den röda tråden.

Ingrid och Isaks gemensamma liv

När jag träffar Isak har jag redan intervjuat hans mor Ingrid vid två tillfällen på den slutna kriminalvårdsanstalt där hon avtjänar ett treårigt fängelsestraff. Ingrid inledde intervjun med att visa ett kort på Isak i studentmössa. Hon är mycket stolt över sin son och hon gläder sig mycket över hans framgångar. Tyvärr kunde hon inte närvara på hans studentexamen våren 2005. Hon hade vid den tidpunkten bara varit intagen i kriminalvårdsanstalt i ett halvår, vilket är en för kort tid för att få permission beviljad.

Isak möter jag sent en eftermiddag på tågstationen i den stad där han bor sedan några månader tillbaka. Vi promenerar tillsammans till skolan där han går sin utbildning och där även intervjun kommer att äga rum. De andra studenterna har lämnat lokalen för dagen och vi kan sitta ostörda i skolans bibliotek.

Hösten 2005, direkt efter hans studentexamen, började Isak en högskoleutbildning och hyr nu en liten stuga tillsammans med en studiekamrat strax utanför studieorten. Jag träffar honom i december månad och det är nu ett år sedan livet förändrades och hans mor blev frihetsberövad. Hans mor hade vid tidpunkten för intervjun ungefär två år kvar i kriminalvårdsanstalt. Jag inledde intervjun med att fråga honom hur livet såg ut innan hans mor blev intagen i fängelse. Isak berättar:

Det har egentligen inte varit så mycket att klaga på. Jag har alltid haft någonstans att bo och har alltid haft mat. Jag hade inte någon aning om att hon missbrukade förrän jag var tolv år och hon berättade det för mig. Jag har varit med om en del tråkiga händelser, eftersom hon varit med en del pojkvänner som också har haft missbruksproblem. Sedan har hon varit ute på en del äventyr som jag har varit tvungen att följa med på och som inte har varit så kul. Exempelvis krogbesök och privata fester som har sparat ur. Det har inträffat tråkiga saker som varken hon eller jag vill komma ihåg. I grund och botten har det varit mycket hennes missbruk som har ställt till det kan jag tro. Speciellt alla tråkiga händelser som jag varit med om har varit kopplade till missbruket.

Isak är 19 år och är uppvuxen i en mellanstor stad tillsammans med sin mor som är 45 år. Han har inga syskon och ingen kontakt med sin far. Familjen har haft få kontakter med omvärlden, eftersom Ingrid har velat undvika insyn i familjen. De har haft viss kontakt med Ingrids mor och hennes man samt Ingrids två bröder, men släktingarna har sällan varit på besök i deras hem.

Ingrid har missbrukat narkotika i 30 år och har vid ett tillfälle varit i behandling tillsammans med sin son. Behandlingen upplevde hon som en mycket positiv tid. Hon har även lidit av social fobi sedan unga år. Sammantaget har Ingrid en tung problematik, vilket är vanligt förekommande bland mödrar intagna i kriminalvårdsanstalt. Enligt Kriminalvården (2007) har ungefär 70 procent av de kvinnor som blir intagna i kriminalvårdsanstalt någon form av missbruk av alkohol eller narkotika. De menar också att kvinnor i jämförelse med män har en allvarligare psykiatrisk problematik kopplad till sitt missbruk. Detta överensstämmer också med förhållandena i USA. Enligt Mumola (2000) hade dubbelt så många kvinnor som män psykiska hälsoproblem året innan de togs in i kriminalvårdsanstalt.

Isaks mor menar att anledningen till att hon tidigare i livet har kunnat undvika att bli dömd till ett fängelsestraff är att hon bland annat har avhållit sig från att begå ekonomiska brott för att finansiera sitt missbruk. Hon har i stället försökt klara hushålls ekonomin och missbruket på de pengar som varit tillgängliga i hemmet

och även genom ekonomisk hjälp från de män som hon har haft förhållanden med.

För några år sedan träffade hon en man som hjälpte henne till sådana kontakter som innebar att hon fick möjlighet att sälja narkotika. Detta ledde i sin förlängning till att hon i dag avtjänar ett straff för narkotikabrott.

Ingrids långvariga missbruk har satt en tydlig prägel på hennes och Isaks liv – hennes narkotikamissbruk blev en del av deras vardag. De senaste åren i frihet tog Ingrid narkotika enbart för att ”vakna på morgonen och för att kunna leva ett normalt liv”.

Isak ger läsaren ytterligare en bild av sin uppväxt:

Jag kunde inte ta hem kompisar. Man hade inget regelbundet leverne precis, man visste aldrig riktigt var mamma var någonstans eller vad hon höll på med. Vad som var på gång liksom. Och så vad det så att jag aldrig gillade hennes pojkvän. Mamma brukade säga att han har en del goda sidor. Jag sa då att han har i alla fall aldrig visat dem. Men det höll hon inte med om.

Ovanstående två citat av Isak ger en bild av de livsvillkor som var aktuella för honom under hans uppväxt. Jag antar att en livssituation som är präglad av en förälders missbruk inverkar negativt på barns skolsituation och möjligheter att ta till sig kunskap. Av den anledningen var jag intresserad av att veta hur Isak hade klarat sin skolgång. Han berättar:

Det har inte varit något problem. [...] Jag är nog rätt så ordentlig av mig för jag har aldrig haft någon som hjälpt mig med läxorna. När jag var mindre så hjälpte hon mig ibland. Mamma har visat intresse också, men hon har aldrig tjatat på mig när det gäller skolan eller något annat. Jag har alltid skött mig själv.

Isak har, trots minimalt stöd hemifrån, klarat av att tillgodogöra sig undervisningen på ett utmärkt sätt och studerar i dag på högskola. Werner & Smith (1992) visade i sin longitudinella studie att personer som har vuxit upp i högriskmiljö och som fungerar bra

som vuxna har mer positiva erfarenheter av skolan än de som inte lyckats hitta effektiva sätt att hantera stress i tillvaron.

Vardagsliv på skilda håll

I detta avsnitt får vi följa Ingrid och Isak i deras arbete att skapa sig nya liv på skilda arenor. Vi får följa mor och son genom separationen och får se hur de lyckas reorganisera livet. Förändras Isaks syn på sin mor som förälder? Hur lyckas de hålla kontakt under fängelsetiden? Dessa och ytterligare några andra relevanta frågeställningar kommer jag att försöka ge svar på i följande berättelse.

Mor grips och blir intagen i fängelse

Många barn är närvarande när en förälder blir gripen av polis. I en undersökning av Johnston (1991) framkom att när mödrar grips finns inte sällan deras barn med i den aktuella situationen. Det gäller framför allt i de fall där modern har ensam vård om sitt barn. Av den anledningen var jag intresserad av att fråga Isak om han var närvarande när hans mor greps av polis. Han berättar:

Kvällen det hände satt jag på mitt rum och spelade på datorn som vanligt. Klockan var ungefär elva och jag var på väg att gå och lägga mig och därför gick jag in på toaletten. Då kom poliserna och knackade på dörren och frågade vem som var där inne. Då svarade jag att det var jag och att jag bor i lägenheten. De svarade att det var en allvarlig situation och uppmanade mig att komma ut med en gång. [...] De trodde väl att jag var inne på toaletten för att spola ner knark. När jag kom ut fick jag sätta mig i soffan och då fattade jag vad som var på gång. Det var en jävla massa folk där och jag förstod vilka de var. Den ena kriminalaren frågade vad jag gick på utan att se på mig. Då blev jag rätt så sur och började skrika på henne och sa: fan är du dum i huvudet eller? Du kan inte bara komma och säga så! Mamma sa att jag skulle sätta mig ner och ta det lugnt för det var inte så bra att göra så. Kriminalaren blev helt förvånad och tyst. När vi suttit där ett tag så skulle vi åka till stationen. När jag skulle hämta mina nycklar följde hon med in på rummet. Hon bad om ursäkt för vad hon tidigare sagt och menade att i sådana här situationer tror man att det är på det sättet och hon även hade tyckt att mina pupiller varit lite stora. Jag sa att det

inte var någon fara, men att hon borde tänka sig för innan hon säger så, eftersom man kan ta illa upp. Jag träffade henne också vid något annat tillfälle och jag vet att hon sa förlåt två gånger till.

Ingrid och Isak blev samma kväll placerade i häkte, båda skäligen misstänkta för grovt narkotikabrott trots att Isak alltid har tagit avstånd från droger. Detta fall visar att det räcker att vara barn till en förälder som misstänks syssla med kriminella aktiviteter för att själv bli misstänkt för samma brott. De barn som lever i en miljö som också utgör en brottsplats är särskilt utsatta för att oskyldigt bli utpekade som misstänkta brottslingar. Detta strider mot lagstiftarnas intentioner. Här vill jag hänvisa till 23 kap. 4 § i "Rättegångsbalken" (1942:740):

Undersökningen bör så bedrivas, att ej någon onödigt utsättes för misstanke eller får vidkännas kostnad eller olägenhet.

Melin (1998) konstaterade i sin rapport *Fångarnas barn* att många intagna med familjer upplever tiden i häkte som den allra svåraste tiden. Ingrid berättar nedan om hur hon upplevde första tiden som frihetsberövad och intagen i häkte:

Det var väldigt kallt i arresten och jag frös som en hund. Jag bad personalen att de skulle ge Isak en filt. Hela tiden ringde jag på och frågade om Isak. Det var hemskt, arresten i I-stad är som ett helvete. Det var det vedervärdigaste jag varit med om. Här är rena lyxen om man jämför. Jag låg på 1/3 av sängen under flera dagar för det var sådan gul plast på kudden och ett skitigt överdrag på madrassen. Och så tänkte jag på stackars Isak som inte hade något alls med detta att göra.

Isak satt anhållen i två dagar misstänkt för grovt narkotikabrott. Han fick sitta i förhör vid två tillfällen. Första förhöret ägde rum på natten. Han bad förhørsledaren att skriva med stora bokstäver: "JAG ÄR INTE SKYLDIG TILL NARKOTIKABROTT!" Isak tyckte att det var svårt att bli förhörd på natten, eftersom han var

”trött, seg och inte riktigt klar i huvudet”. Det var först vid andra tillfället som en advokat var med vid förhöret.

Nästa fråga som jag ställde till honom var hur han känslomässigt har påverkats av allt som han tvingades vara med om i samband med att han och hans mor blev gripna av polis och placerade i häkte. Isak berättar i följande citat om sina upplevelser:

Jag blev först rädd, men tänkte att det var bara att hänga med. Jag visste att jag var oskyldig och jag trodde att de skulle fatta det rätt så snabbt. När jag kom till häktet²⁹ tog de mina brallor jag hade på mig och så fick jag ett par andra, några taskiga jeans som var alldeles för stora. Det var ett helvete att gå i dem, jag var tvungen att hålla i dem när jag skulle gå. Och sedan var det kallt som fan och jag visste inte om jag vågade ringa på, eftersom jag inte tidigare varit i häkte. Jag satt i en t-shirt och frös och kunde inte göra ett skit. Men sedan såg morsan till att de gav mig en filt. Jag hörde att hon pratade för mitt bästa när vi satt där inne. När advokaten kom på kvällen så hade jag bara druckit tre glas mjölk på 20 timmar, så jag var skittörstig. Jag hade inte vågat be om att gå på toa heller. [Isak fick tre måltider och tre glas vätska under ett dygn] Han undrade varför jag inte bett om vatten. Men jag trodde att det var bäst att hålla sig lugn här. Sedan fick jag vatten i ett gammalt mjölkpaket. Det var rätt så gott de första timmarna, men sedan smakade det mjölkpaket. Så jag får klaga lite på deras vattenpaket. Det var ingen höjdare! Jag tycker att det kan vara bra att informera folk som kommer dit. De drar väl alla över en kam. Det är väl inte lätt för dem heller. De får säkert in många som bråkar och ställer till det.

Isak berättar även om en annan situation som ägde rum när han var intagen i häkte:

Det var en grej som var rätt så rolig. Jag fick lämna fingeravtryck och då pratade jag med en kille som jag tyckte var trevlig. Han fattade nog att jag var okej. Så han började fråga mig om skolan. Jag berättade att jag gick tredje året på gymnasiet. Han frågade vad jag gick för linje och då sa jag att jag går el- och da-

---

²⁹ Isak är inte förtrogen med de olika begrepp som är aktuella i sammanhanget. Han var gripen av polis och satt då i en arrestlokal. Arrestlokalen är polisens ansvar medan häktet lyder under kriminalvården.

tateknik. Han frågade då om jag var godkänd i alla ämnen. Jag svarade då att jag hade väl godkänt i de flesta ämnen. Han hade aldrig kunnat tänka sig det. Han frågade vad jag skulle göra efter gymnasiet och då berättade jag att jag ville plugga på högskola. De flesta blev helt chockade över att jag överhuvudtaget gick i skola. De trodde väl att jag kom från ett getto förmodar jag.

Detta och även tidigare citat åskådliggör den kategorisering av människor som förekommer inom många olika områden i samhället och som leder till underordning och marginalisering. Denna indelning och kategorisering av Isak och hans mor tar sin utgångspunkt i hur samhället betraktar personer som missbrukare eller har ett kriminellt beteende. Det är tydligt att han som barn till en mor med denna livsstil sorteras in i samma fack eller klass och förväntningar på skolprestationer och övrig skötsamhet påverkas av denna indelning. I inledningsskedet reagerade Isak starkt över att han betraktades som missbrukare och brottsling, men blev mer och mer förstående till denna process under sina dagar i häkte.

Att Isak alltmer börjar acceptera denna kategorisering och börjar betrakta sig själv med samhällets ögon skulle på sikt kunna innebära en risk för hans socialiseringsprocess. Detta resonemang vill jag anknyta till de tankar som finns inom interaktionismen. Man menar *att vara avvikare* är inte bara en fråga om att en person har ett visst beteende utan handlar i lika hög grad om individens identitet – det vill säga att han uppfattar sig själv som en avvikande person. Människor *är* inte avvikare utan att det är en långdragen process som byggs upp i samspel med andra människor (Berg 2003).

Isak upplevde detta möte som positivt, eftersom polisens negativa förväntningar kom på skam – han betraktades inte längre som ett barn från ett ”getto” utan i stället som en målinriktad gymnasiekill som gav honom en positiv återkoppling. Även Isaks mor och mormor ger honom mycket beröm, eftersom de tycker att han hanterar sitt liv på ett bra sätt, framför allt med tanke på hans ogynnsamma livsvillkor. På så vis får troligtvis Isak mer positiv respons för sina skolprestationer än de barn som har haft en mera gynnsam barndom. Ett barn som har föräldrar tillhörande den

akademiska eliten skulle troligtvis inte få beröm i motsvarande grad vid liknande prestationer.

Låga förväntningar på barn på grund av klasstillhörighet innebär troligtvis att många av dem presterar under sin förmåga och är säkert en av orsakerna till att barn ur lägre socialgrupper är underrepresenterade på universitet och högskolor.

Att reorganisera livet

Isak och Ingrid blev gripna och häktade i december månad. När de åkte till polishuset fick Isak inte ta med sig, vare sig ytterkläder, mobiltelefon eller plånbok.

Efter två dagar i häkte blev han utsläppt igen, det var en fredag klockan 13.15. Han berättar:

Kriminalaren sa att de fortfarande undersöker lägenheten och att jag inte fick gå hem. Då hade jag bara en t-shirt på mig och jag hade inte duschat på två dagar. Han frågade om jag hade en kompis som jag kunde åka hem till. Min kompis bor i ett bostadsområde i utkanten av stan, så då fick jag 20 spänn till bussen. Problemet var att jag inte hade någon telefon så jag kunde inte ringa honom för att höra om han var hemma. Jag kunde inte heller ta bussen dit. Skulle han inte vara hemma skulle jag inte kunna ta mig därifrån. Så jag vågade inte åka dit heller. Det skulle inte heller vara kul att sätta sig på bussen i en t-shirt utan att ha duschat på flera dagar. Så jag gick omkring med min t-shirt i flera timmar och sedan gick jag hem. Det var inte roligt att komma hem för det såg för jävligt ut. Det såg rätt så illa ut där tidigare, men nu hade de tagit alla mina datorer också. Jag sa till dem att jag ville ha tillbaka dem snabbt eftersom jag går en utbildning i datateknik. De gjorde väl sitt bästa men jag fick vänta i tre veckor.

Enligt Ingrid hade Isak själv sparat ihop till sin dator. När han fick tillbaka den var datorn i kaos och en del komponenter var trasiga. Hon menar att ingen tog på sig ansvaret att ersätta den skada som hade uppkommit.

När Isak blev frisläppt ur häktet var det många tankar som snurrade runt i hans huvud:

Jag tänkte på hur jag skulle få ihop pengar till hyran. Jag var också orolig över vad som skulle hända efter, jag visste att det inte skulle gå vägen. Det kommer aldrig att bli som vanligt igen, så mycket visste jag.

Isak fick bor kvar i sitt hem under vårterminen och sommaren men var sedan tvungen att flytta, eftersom socialtjänsten inte längre beviljade Ingrid bistånd med hyreskostnaden. I augusti månad blev Isak tvungen att flytta från den lägenhet där han och hans mor hade bott under stora delar av hans uppväxt. Han berättar:

De tyckte att jag bodde i en för stor lägenhet. [3 r.o.k.] De kunde ju inte helt skita i mig, utan de var tvungna att ordna ett annat boende. De hjälpte mig också när jag hade flyttat genom att betala halva hyreskostnaden för den stuga jag nu hyr. Det skulle de egentligen inte göra, men de var nog glada att bli av med mig. Jag fick byta assistent två-tre gånger. Varenda gång jag skulle på möte så träffade jag någon ny. Alla som jag hade kontakt med var i alla fall trevliga.

Socialtjänstens beslut tog sin utgångspunkt från de *Allmänna råd* som finns i "Socialstyrelsens författningssamling" (SOSFS 2003:5). Där rekommenderas socialtjänsten att betala hyreskostnaden under maximalt sex månaders tid för den person som blir föremål för ett frihetsberövande.

Enligt samma källa framkommer det dock att socialtjänsten ska verka för att den intagne får möjlighet att hyra ut sin lägenhet i andra hand under den tid hon/han avtjänar sitt fängelsestraff, framför allt i de fall där det finns skäl att anta att den enskilde kommer att få problem att hitta en ny bostad efter frigivningen.

När det gäller familjen I borde socialtjänsten ha verkat för att Isak skulle ha fått möjlighet att hyra sin mors lägenhet i andra hand under hennes strafftid. Detta förfaringsätt hade också gjort det möjligt för Ingrid att ha en lägenhet att vistas i under sina permissioner och en bostad att återvända till efter frigivningen. Hennes utsikter att få en ny lägenhet efter avtjänat straff är minimala, framför allt med tanke på att hon sedan tidigare har betalningsanmärkningar.

Nu fick Isak, hans mormor och hennes man röja, städa och flytta, vilket var ett tidsödande arbete eftersom Ingrid under många års tid samlat på olika saker. Isak berättar:

Att städa lägenheten var lagom kul kan jag säga. [...] Det var tre fullastade släp som åkte till containern och det var tre som gick till förvaring. Det hade inte gått att spara allt ändå. Det var skitsvårt att veta vad hon ville ha kvar. Det behövdes i alla fall göras en utrensning.

Moderns möbler placerades i ett magasin och Isak betalade hyreskostnaden under tiden Ingrid ansökte om att få denna kostnad betald av socialtjänsten. Ärendet bollades mellan den kommun där modern och Isak hade varit bosatta i 20 år och den kommun som Isak flyttade till. Ingrid blev nekad bistånd, men överklagade beslutet till Länsrätten. Eftersom det saknades ett skriftligt avslag från socialtjänsten kunde domstolen inte fattas ett beslut i frågan. Ingrid gav upp, hon tycker att det är svårt att agera i kriminalvårdsanstalt. Som en följd av detta var Isak tvungen att betala 595 kronor per månad av sitt studielån för att hans mor skulle ha några möbler kvar den dag hon kommer ut från fängelset.

Parentifiering är ett begrepp som innebär att barnen övertar föräldrarollen i familjen. Enligt Broberg et al. (2003) är sådana omvända samspelelmönster mellan barn och föräldrar vanliga, framför allt i familjer där det förekommer missbruk. Socialtjänstens felaktiga beslut, som även genomsyras av brist på helhetssyn och empati, ledde till att Isak tvingades ta ansvar för sin mors livssituation och gjorde Ingrid beroende av ekonomisk hjälp från sin son. Detta innebär att socialtjänsten bidrog till att förstärka detta samspelelmönster mellan mor och barn.

Här synliggörs även de svårigheter som kan uppstå när en familj lider brist på kulturellt³⁰ och även socialt kapital.³¹ I deras fall in-

---

³⁰ Kulturellt kapital: 1) förkroppsligat kapital, dvs. kroppsliga och mentala dispositioner 2) objektifierat kapital i form av kulturella tillhörigheter 3) institutionaliserat kapital exempelvis utbildningskvalifikationer (Skeggs 1997).

³¹ Se fotnoten nästa sida.

nebar det att Ingrid och Isak saknade nödvändig kunskap om de regler som styr myndighetsutövningen och hade inte heller tillgång till det språk som kan ge orden tyngd i konversationen med olika myndighetspersoner. Ingrid var vid denna tidpunkt *en kvinnlig fånge*, vilket generar lågt socialt kapital i kontakten med representanter från olika myndigheter.

Ingrids fängelsestraff har inneburit att Isak har fått reorganisera sitt liv, både på ett praktiskt och på ett emotionellt plan. Jag undrar hur Isak ser på alla förändringar som han har varit tvungen att genomföra det sista året.

Jag har möjlighet att leva ett normalt liv nu om man säger så. Tidigare ville jag varken vara med min mamma eller hennes pojkvän, så jag satt mest inne på mitt rum med min dator. Det störde mig inte så mycket, eftersom datorn var mitt intresse. Mamma är också lite mer i världen kan man säga – gladare tycker jag. Hon är lättare att prata med. Det känns som om det är en ny person man träffar nu, och det är till det bättre förstås. Vi har väl inte haft så dålig kontakt tidigare, men inte så bra heller. Jag har dragit mig undan ganska mycket. Och jag har inte tyckt att det varit så kul att prata med henne heller, eftersom hon har varit påverkad. Det gav inte så mycket eftersom hon då inte hade något vettigt att säga. Men det är kul nu när man kan prata med henne.

Werner & Smith (1992) har i sin forskning visat att förändringar i livet kan ge nya möjligheter, framför allt för de barn som har levt sin barndom i en högriskmiljö. De menar att en betydande andel av dessa barn därigenom kan få möjlighet till positiva förändringar av sitt liv.

Ringborg (1984) menar att barn vars föräldrar råkar ut för en olycka eller andra svåra händelser riskerar att drabbas av svåra skuldkänslor. Ingrid berättade för mig att hon också var rädd för att Isak skulle känna skuld, mest på grund av att en del av pengar-

---

³¹ Socialt kapital: resurser baserade på förbindelser och grupptillhörighet. Detta kapital bildas genom relationer. Socialt kapital kan även sägas vara summan av det förtroende och den respekt som omgivningen har för en person (Skeggs 1997).

na från narkotikaförsäljningen har använts till hans försörjning. Av den anledningen frågade jag Isak om han har känt skuld för att hans mor sitter i fängelse. Isak berättar:

Nej, jag har tänkt på det, men det enda jag kommit fram till är att det är helt hennes eget fel. Och det har jag sagt till henne också. Jag vet att hon skyllde på något för att detta har hänt, men jag sa att det var hennes drogproblem som har skapat det här. Hon höll inte med om det utan sa att hon inte kunde leva på sin låga inkomst som hon hade då. Men jag menade att det finns en anledning till att hon har en dålig inkomst.

Isak var även med på sin mors rättegång. Det fanns påtryckningar på honom, från åklagarens sida, att han skulle ställa upp och vittna. Vittnesmålet skulle syfta till att hjälpa Ingrid att få ett lindrigare straff. Han var rädd för att bli lurad och när hans mors advokat upplyste honom om att det var frivilligt från hans sida att medverka, kom det som en befrielse för honom.

Isak beskriver i citatet som följer hur han tänkte och gjorde för att lösa de problem som uppstod när hans mor blev frihetsberövad och intagen i kriminalvårdsanstalt:

Mormor hjälpte mig mycket och sedan fick jag ringa runt en del. Saker och ting brukar alltid lösa sig på så sätt. Jag visste att det kommer att bli lite jobbigt, men det kommer att ordna sig på ett eller annat sätt. Det var inget att oroa sig för precis.

Isaks berättelse visar på flera sätt att han var aktiv och fokuserad att lösa de problem som uppstod när hans mor blev frihetsberövad och intagen i kriminalvårdsanstalt. Den visar också att han hade en god tillit till sin egen förmåga att lösa situationen. Trots anhopningen av problem tyder Isaks reaktioner på att han kände låg stress och att han hade en känsla av kontroll. Detta anknyter till begreppet om *hardiness*. Kobasa (1985) menar att individer som har utvecklat *hardiness* tar ansvar för det som händer och känner att de kan agera på ett adekvat sätt för att lösa de problem som uppstår.

Modersrollen

Min syn på henne som mamma har väl inte varit så jättebra från början. Jag har aldrig kunnat lita på henne. Det har kanske blivit bättre, nej jag vet inte riktigt. Hon är mamma men...

Isaks olika beskrivningar av sitt liv tillsammans med sin mor genomsyras av att han mer eller mindre tydligt beskriver de konsekvenser som moderns missbruk har skapat för dem båda på olika sätt, och för deras relation inbördes. Här finns det en kraftig skiljelinje mellan mor och son: Ingrid ger inte vid ett enda tillfälle exempel på några av de negativa konsekvenser som Isak menar att hennes missbruk har skapat, och som också har varit den direkta orsaken till att Ingrid nu är tvungen att avtjäna ett flerårigt fängelsestraff.

I nedanstående citat ger Ingrid sin bild av sitt moderskapande, och ger också en beskrivning på faktorer som har påverkat den:

Jag har försökt att vara en så bra mamma som möjligt. Jag har försökt att komma ihåg att inte behandla honom såsom jag har blivit behandlad som liten. Det som jag kom ihåg att jag inte mätte bra av. Jag har alltid försökt lyssna på honom och ställa upp i den mån jag har kunnat.

Ingrid menar att hennes negativa upplevelser under barndomen har påverkat hennes sätt att vara förälder i positiv riktning – hon har försökt lära sig av sina erfarenheter för att Isak därigenom skulle få möjlighet att må bättre än vad hon gjorde under sin uppväxt och under sitt fortsatta liv.

Jag frågade Ingrid vad det var i hennes uppväxt som fick henne att må dåligt.

Det var väl ingen direkt som lyssnade på mig. Man fanns bara på något sätt. Jag fick flytta från mina morföräldrar och det var ett jättehårt slag för mig. Och sedan var det mycket alkoholism i familjen. Både min morfar och farfar var alkoholister.

När Ingrid pratar om sin barndom minns hon en händelse som hennes mormor har berättat för henne och som har blivit en viktig del i familjens beskrivning av sin historia. Ingrid berättar:

Min morfar var intendent på I-bruk. Min mamma bodde där som barn. Sedan kom det dit en man som fifflade med bokföringen. Min morfar fick skulden för det. Morfar blev sparkad från sin tjänst, vilket innebar en stor tragedi för familjen. Han blev av med sin titel och sitt jobb och skickades till ett ruckel med sin familj. Det var i samband med det som han började dricka. Det gick åt helvete för den person som förskingrade pengarna, men någon rättvisa skipades aldrig.

Jag antar att vissa händelser och skeenden i familjens livscykel är viktigare än andra, eftersom de kommer att prägla kommande generationers liv på olika sätt. Själv mord, framstående akademiska prestationer och allvarliga sjukdomar är exempel på sådana händelser. De kan sedan ta formen av muntliga berättelser eller anekdoter som kan följa med flera generationer och som förhoppningsvis kan ge barn och barnbarn en rimlig förklaring till en viss händelseutveckling. Ovanstående citat är ett bra exempel på en sådan händelse som är lika levande i tredje generationen av familjen. I vissa fall kanske berättelserna friseras i syfte att reducera skam och skuld känslor eller för att tidigare generationer ska kunna framställas i mer positiv dager.

Som framkommit tidigare menar Ingrid att hennes moderskapande främst har påverkats av hennes upplevelser som barn. Det är då rimligt att anta att hennes levnadsomständigheter under barndomen också har haft betydelse för hennes övriga vägval i livet och för det liv hon har haft förmåga att skapa som vuxen kvinna. Dessa omständigheter är också med och påverkar kvalitén på det liv som Isak erbjuds i relation till sin mor. För att skapa en djupare förståelse för Ingrids livsvillkor kommer jag att beskriva Ingrids historia på det sätt som den har berättats för mig.

Ingrids mor var sexton år när hon födde sin dotter. Planerna var att dottern skulle adopteras bort efter förlossningen, men hon ändrade sig i sista stund och blev då skickad till ett mödrahem där hon

tillbringade tre månader tillsammans med sitt barn. Därefter lämnade Ingrid's mor henne till sina föräldrar för att hon var tvungen att försörja sig. Hon kom hem på helgerna för att träffa sin dotter.

Ingrid bodde hos sina morföräldrar tills hon var sex år gammal. På grund av morfaderns missbruk var det mycket bråk i familjen, men hon älskade dem och betraktade dem som sina föräldrar. I hemmet bodde också hennes två år äldre kusin, eftersom hans mor dog i en trafikolycka när han bara var några månader gammal. Det var denne kusin som så småningom lärde henne att ta droger.

När Ingrid var sex år gammal flyttade hennes mor tillsammans med en man och tog då hem sin dotter. Ingrid betraktar flytten som en psykisk våldtäkt och menar att den har påverkat hennes liv i negativ riktning. Trots att hon beskriver flytten i mycket negativa ordalag tyckte hon bra om sin styvfar. Under hennes barndom tog han med henne till sina släktingar som hade lantbruk. Ibland var han berusad under bilfärderna och tanken på vad som kunde ha hänt henne under dessa resor skrämmer henne i dag.

Hon minns att hennes sociala fobi fanns med i hennes liv sedan femårsåldern och Ingrid menar att hon aldrig trivdes som barn. Hennes handikapp hindrade henne från att äta i skolmatsalen och har också satt käppar i hjulet för vidare studier.

Isak i sin tur har också haft livsvillkor som har varit annorlunda och har skilt ut sig från dem som är gängse för de flesta barn födda under samma tidsperiod. Jag undrar om han i vissa stunder varit arg eller ledsen över att han haft en svår livssituation.

Nej det har jag faktiskt inte. Alla brukar säga att mamma är jävligt snäll och att hon inte gör mycket väsen av sig och jag är väl likadan. Jag är nog för snäll för att tänka så.

I Isaks berättelse framkommer att han kände av sin mors omsorg om honom under hans tid i häkte. Ingrid mådde mycket dåligt över att hennes sätt att leva indirekt har varit orsaken till Isaks lidande.

Hon berättar:

Det dåliga samvetet höll på att kväva mig. Jag fick sådana panikångestattacker på häktet. Jag visste först inte vad det var för någonting. Det kändes som om jag höll på att dö.

I modersrollen ingår att visa omsorg men även att uppmuntra och sätta gränser gentemot sitt barn. Nedanstående citat visar att Ingrid och Isak i vissa avseenden har ett omvänt samspelsmönster. Isaks berättelse visar att hans mor har satt få gränser gentemot honom under hans uppväxt.

Jag har nästan aldrig haft några förbud och regler hemma. Jag har aldrig fått höra att nu måste du göra bra ifrån dig i skolan eller nu måste du gå och lägga dig. Jag har inte haft någon press på mig. Jag har för det mesta kunnat göra vad jag själv vill. Det blir så att man handlar och lagar mat själv. Det har varit att man mer har fått tagit hand om sig själv. Men det har inte varit jättebetungande.

Nästa citat visar hur Isak intar en föräldraroll gentemot sin mor.

Det kanske kan låta brutalt, men hon borde inse att hon inte kan ställa några krav i den positionen hon är i, exempelvis var hon ska bo eller vad hon ska hålla på med. Hon vill flytta tillbaka till I-stad och hålla på med trädgård. [...] Och så har hon så bråttom att komma ut. Jag kan förstå att det inte är så roligt att sitta där, men det kanske inte är så bra att ha bråttom i hennes situation.

Ingrid upplevde att hon förlorade sin modersroll när hon blev intagen i kriminalvårdsanstalt. Hon mådde dåligt i häktet för att hon visste att Isak levde i en svår livssituation i kombination med att hon som frihetsberövad mor var maktlös inför hans svårigheter.

Min modersroll togs ifrån mig. Han var ju mitt allt. Han skulle ta studenten och han skulle ta körkort. Jag var handledare för honom och vi var ute och körde. Allting bara försvann, det enda jag kunde göra var att hänvisa till morsan. Det kändes som jag svek honom helt som mamma. Det var som att slita ut

hela mitt hjärta ur kroppen. Det var nästan som man önskade att man var död för att slippa det dåliga samvetet och ångesten. Jag ska visa dig ett kort som min mamma skickade till mig när jag satt häktad. Du ser på minen på honom hur dåligt han mår den första tiden. Varenda kort hon skickade till mig såg han ut på det viset. [...] Så såg han ut under de fyra månader som jag var häktad. När jag upptäckte det satte jag mig bara ned och grät. Det var väl det här med lägenheten och oron över hur allt skulle gå.

Trots att hans mor inte länge kunde vara honom behjälplig med körkortsutbildningen tog Isak sitt körkort kort efter att han hade blivit utsläppt från häktet.

Berättelsen har hittills visat att Ingrids fängelsestraff har inneburit att Isak har varit tvungen att förändra sitt liv på många olika sätt. Som framkommit tidigare har han upplevt att majoriteten av förändringarna enbart har lett till något positivt för honom och hans mor. Jag frågar Ingrid hur hon har upplevt alla förändringar som hon och Isak har varit tvungna att genomföra i samband med hennes fängelsestraff.

Jag kommer nog aldrig att förlåta mig för det här. Det är som ett stort hack i själen, att jag svek honom. Jag hade planerat flera år till med Isak – att han skulle bo hemma tills han fick lägenhet och jobb. Han skulle känna sig lugn hemma tills allt hade ordnat sig för honom.

Straffet har inneburit att Ingrid inte längre kan fullfölja sina plikter som den ”goda modern”, vilket orsakar henne mycket värda och smärta under hennes tid i kriminalvårdsanstalt.

Kontakt under fängelsetiden

I "FN:s konvention om barnets rättigheter" (1989) framhålls barns rätt att få upprätthålla ett personligt förhållande till båda sina föräldrar, även om de lever separerade från varandra. Isak betraktas inte som barn i lagens mening, men med tanke på att han saknar kontakt med sin far är det rimligt att anta att det är än mer angelä-

get att han kan behålla en kontakt med sin mor under hennes fängelsestraff.

De intagna som önskar få möjlighet att ringa till en anhörig eller vän måste ansöka om att få telefontillstånd. Ingrid berättar:

På kriminalvårdsanstalt A fick jag vänta tre veckor innan jag fick ringa till honom, innan papperna var klara med telefontillstånd. Sedan när jag flyttade hit efter sex veckor fick jag vänta ytterligare tre veckor innan nästa tillstånd blev klart. Jag tycker att de borde ha ett bättre samarbete.

Isak har besökt sin mor tre gånger på kriminalvårdsanstalt B. Han brukar åka med mormor och hennes man, eftersom han har svårt att finansiera sina resor på egen hand.

Ska jag själv åka till kriminalvårdsanstalt B måste jag ta en massa olika tåg och sedan i slutet måste jag ta taxi eftersom det inte finns några bussar från stationen till fängelset. Jag får inte ihop ekonomin då. Jag har redan många utgifter varje månad.

Jag frågar Isak hur han har upplevt besöken på kriminalvårdsanstalten. Han berättar i följande citat om sina upplevelser:

Det var inte så farligt. De var trevliga där. De hade jåkligt god frukost och middag i alla fall. Det har inte varit några problem att träffa mamma från kriminalvårdens sida utan snarare från min sida, eftersom det har varit en väldig bit att åka.

Hjälp och stöd

Många familjer känner skam och stigmatisering när en anhörig är i kriminalvårdsanstalt. Johnston (1995c) refererar till olika undersökningar där denna problematik diskuteras. Där framkommer att dessa känslor kan leda till att barnen inte vill prata med kamrater eller vuxna om sin situation och går då miste om möjligheten till stöd och hjälp. En brist i dessa undersökningar är att barnen inte själva har fått komma till tals, vilket innebär att forskningsresultaten i stället riskerar att spegla de värderingar som finns i barnens nätverk.

Isak har under hela sin barndom levt i en ogynnsam livssituation. När han gick sista året i gymnasiet förvärrades situationen ytterligare när hans mor dömdes för narkotikabrott och togs in i kriminalvårdsanstalt. Jag frågade Isak om han vid något tillfälle har berättat för någon personal på sin skola om sin privata situation.

En gång när jag gick i sexan fick jag ett kraftigt sammanbrott. Jag bröt ihop totalt. Jag började gråta utan anledning. Jag blev helt knäckt och lärarna visste inte vad det var med mig. Jag nämnde aldrig missbruket, utan sa bara att det var jobbigt hemma. Det var inte mer med det utan jag var borta två timmar från skolan. Det var väl mycket skit som behövde rinna av mig.

Isaks sammanbrott ledde inte till att någon uppmärksammade hans hjälpbehov. Jag undrade om han känner tillit till möjligheten att få hjälp om han i framtiden skulle vara i behov av någon form av stöd.

Om det skulle vara så att jag skulle tappa kontrollen över mitt liv, så finns det alltid folk som kan hjälpa mig med det också. Jag kan gå till vänner och räcker inte det kan jag gå till en psykolog. Men nu känns det inte som jag har massor inom mig. [...] Nu har jag mer kontroll över mitt liv än när jag var liten och inte hade någon att prata med. Nu kan jag prata med nästan vem som helst, bara de vill lyssna.

I min rapport (2005) konstaterades vikten av att de unga har några personer i sin omgivning där de kan få möjlighet att uttrycka sina känslor, annars finns det en risk att den påtvingade tystnaden kommer att utgöra ytterligare en belastning.

I Isaks berättelse framkommer att han som skolbarn saknade någon att prata med. Familjen levde tämligen isolerad från omvärlden. Detta innebar att pålagringen av negativa upplevelser slutligen ledde till att han fick ett sammanbrott. Han berättade för mig att mormor i dag fyller en viktig funktion för honom; hos henne kan han få stöd och även delge sina känslor och tankar, vilket har gett honom möjlighet till återhämtning. Isak har också några nära

vänner som håller ihop i vårt och torrt och som vet allt om hans situation. Han tycker inte att det finns någon anledning att dölja något för sina vänner.

Isak berättar att han numera känner sig harmonisk och upplever också att han har kontroll över sitt liv. Att känna kontroll och ha en tillit till sin egen förmåga att klara livets utmaningar har visat sig ha stor betydelse för en persons återhämtningsförmåga. Individer som har en god känsla av kontroll över vad som händer i deras liv är, enligt Kobasa (1985), friskare än de personer som känner maktlöshet inför yttre svårigheter.

En del av hans studiekamrater känner till sanningen om hans livssituation, men han har inte träffat någon annat barn med en frihetsberövad förälder.

Vi känner inte varandra så väl på skolan så det har varit en del frågor om jag ska flytta hem igen. Då svarar jag att jag inte har något hem för min mamma sitter i fängelse. En del blev chockade och en del reagerade inte så mycket. Jag har tänkt på att vissa kanske inte tar det på rätt sätt utan får en annan syn på mig, trots att jag inte har varit inblandad själv. Men jag har faktiskt inte fått negativa reaktioner och de flesta reagerar inte så starkt på det. Vissa frågar mer och vissa blir tysta. Då brukar jag säga att mamma inte har mördat någon. Det brukar inte vara några problem när jag berättar det. Ibland kan det också vara kul att vara lite speciell.

Isaks sätt att resonera visar på att han känner en viss tveksamhet över att berätta om att hans mor är i fängelse. Han är rädd för att hans studiekamrater ska tro att hans mor är farlig. Han känner också en oro över att själv bli betraktad som kriminell av sin omgivning: att hans mors sätt att leva per automatik skulle innebära att även han lever på samma sätt. Samtidigt försöker han vända sin ogynnsamma livssituation till något positivt genom att framhålla fördelarna med att vara annorlunda.

Jag frågar Ingrid om hon är nöjd med att hennes mor nu tar ett utökat ansvar för Isak under hennes tid i kriminalvårdsanstalt.

Jag är evigt tacksam gentemot min mamma som tar hand om Isak, ändå så känner jag att jag skulle jag kunna strypa henne för att hon kommer och sätter sig på sina höga hästar, nu när hon har Isak.

Ingrid är glad över att hennes mor omedelbart erbjöd sig att ta hand om Isak när hon togs in i kriminalvårdsanstalt. Samtidigt känner hon en viss ambivalens inför sin mors sätt att stödja familjen. Jag undrar om Isak har känt av att hans mor är ambivalent inför mormors stöd.

Hon tror att jag och mormor går ihop mot henne. Vi gör det inte med vilje utan det beror på att vi har samma åsikter. Ibland tänker mamma fel och då säger mormor och jag ifrån. Det är inte alls för att trycka ner henne.

Ingrids bröder med familjer har tagit avstånd från henne sedan hon togs in i kriminalvårdsanstalt. De skickar inte längre kort till henne på hennes födelsedag. Trots att några i familjen har brutit kontakten med henne på grund av det liv hon har levt har en av bröderna köpt två av hennes tält av Isak. Hon menar att hennes bror säkert har förstått att det var stöldgods.

Att bli en del av samhället

I en longitudinell studie av Murray et al. (2007) jämfördes Storbritannien och Sverige med avseende på brottsutvecklingen hos barn med frihetsberövade föräldrar. De fann i studien att barn till föräldrar med en kriminell livsstil, både i Storbritannien och i Sverige, löpte en ökad risk för att själv utveckla egen kriminalitet.

Isak har hela sitt liv bott med en mor som kontinuerligt har missbrukat droger, vilket under många års tid även har varit brottsligt. På grund av situationen i familjen har Ingrid och Isak inte haft så stort umgänge, vilket innebär att utbudet av personer som kunnat fungera som positiva förebilder för Isak i stor utsträckning har saknats. Med anledning av ovanstående forsknings-

resultat och med tanke på Isaks uppväxtmiljö är jag intresserad av att fråga Isak hur han ser på den livsform som hans mor representerar. Han berättar:

Det livet intresserar mig inte. Det går åt helvete om man börjar med sådan skit. Jag har levt med dåliga exempel, dåliga föredömen. Det är väl det enda min mamma har sagt till mig: bli inte som jag! Jag lyssnade på mamma den gången i alla fall. Jag tycker inte att det verkar vara ett kul liv heller.

Som en röd tråd i Isaks berättelse framkommer att han tar avstånd från Ingrid's livsstil och att han har för avsikt att skapa sig ett annat liv, långt ifrån missbruk och kriminalitet. Ovanstående citat visar på att Ingrid också önskar att hennes son ska välja en annan väg i livet än vad hon har gjort. Hennes tydliga avståndstagande till sitt eget sätt att leva gör det troligtvis lättare för Isak att bryta det livsmönster som han har vuxit upp med och bidrar troligtvis även till hans goda samhällsanpassning. Hans reflektioner visar att han med all tydlighet har fått uppleva konsekvenserna av ett liv präglat av missbruk och kriminalitet, vilket säkert har påverkat hans val. Detta kan jämföras med de resultat som framkom i min rapport (2005). Barn, vars mödrar som har erkänt och tagit avstånd från sitt brott har en mer positiv inställning till samhället och rättssystemet än de barn, vars mödrar som påstår att de är dömda och fängslade för ett brott som de inte har begått.

Tankar om framtiden

När Isak tänker på framtiden finns tankar på hur kontakten med hans mor kommer att se ut:

Jag kommer att fortsätta att ha kontakt med mamma, men vi kommer aldrig att bo tillsammans igen. Det kommer inte att bli så. Det kommer väl att bli att vi ses då och då och att vi pratar vid i telefon.

Jag frågar Ingrid vad hon tror och önskar om hur kontakten med Isak kommer att se ut när hon har avtjänat sitt fängelsestraff:

Jag vill inte att Isak flyttar för långt ifrån mig, eftersom jag missat så mycket tid nu. För min del skulle jag vilja att han fick ett jobb i I-stad eller i närheten, så att jag kunde träffa och hjälpa honom och att han skulle kunna hjälpa mig när jag behöver stöttning. Det vågar jag inte säga till honom, eftersom jag inte vill att han ska känna att han måste bo i I-stad för att jag bor där.

Scenariot de beskriver är inte så annorlunda; de ska inte längre dela bostad och de båda tror att de kommer att ha en regelbunden kontakt med varandra. Trots de till synes lika svaren finns det en tydlig skillnad. Isak sätter en tydlig gräns gentemot sin mor; han kommer aldrig mer att bo tillsammans med henne. Han har separerat och är inte längre i behov av henne som mor. Ingrid däremot uttrycker att hon behöver Isak för sin egen del, hon skulle i vissa situationer behöva stöd från honom. Hennes svar visar på att Ingrid är mycket kontaktsökande gentemot sin son.

Isak berättar också om den glädje han känner när han tänker på det liv som väntar honom:

Jag blir glad över att tänka på att jag ska gå ut den här utbildningen, få ett jobb och bosätta mig och skaffa ett eget hem – att få stabilitet i livet. [...] Jag har bestämt mig för att när jag ska skaffa mig ett eget hem så ska där finnas minimalt med saker. Mamma drog hem en massa grejor, det mesta var saker vi inte behövde. Jag vill inte heller ha några oväntade besök på dörren. Det var många otrevliga typer hemma.

Isak kan tänka sig att flytta över hela Sverige för att få ett arbete. Det är något som underlättas av att han har lärt känna studiekamrater från hela landet. Det finns på så sätt ett gott hopp om att han redan känner någon i den stad där han kommer att erbjudas ett arbete.

Jag undrar om Ingrid känner någon oro inför framtiden. Hon berättar:

Här inne är det inget större problem, men jag kan föreställa mig hur det kommer att bli när jag kommer ut. Att sätta mig hos

frissan skulle jag inte kunna tänka mig.

Isak kan också känna oro, en oro som är direkt kopplad till hans mors missbruk:

Amfetamin sliter på kroppen och när hon var såld var hon ute mycket. Hennes kunder var inte medelsvensson, utan rätt så tuffa grabbar för det mesta. Jag var orolig då och är det fortfarande för skadorna som kommer gradvis av missbruket.

Isak är inte lika övertygad om att hans mors framtid kommer att bli lika ljus som hans, men han känner att ansvaret ligger hos henne.

Jag vet inte om det kommer gå bra för mamma eller inte när hon kommer ut. Jag vet inte om hon kommer att utnyttja den här tiden på bästa sätt. För vissa saker hon säger stämmer inte. Hon är väldigt negativ till vissa saker och det ska vara precis som hon vill ha det. [...] Hon har sagt att hon vill lägga ner drogerna, men det är något som inte är ok med hennes resonemang. Det stör mig inte så mycket. Hon får själv bestämma vad hon ska göra med sitt liv, men jag kommer att bryta kontakten med henne om hon väljer samma bana igen. Jag tänker inte ut-sätta mig för något sånt igen, att leva med missbruk runtomkring mig. Det kommer bara att störa mig och mitt liv.

Diskussion

I denna berättelse har vi fått ta del av Isaks och Ingrid's tankar ett år efter att Ingrid blev frihetsberövad och intagen i kriminalvårdsanstalt. De olika berättelserna belyser deras situation ur olika perspektiv och visar också att mor och son ibland tolkar sina upplevelser på skilda sätt.

Sammanfattningsvis framkommer att Isak har varit utsatt för många riskfaktorer under sin uppväxt och att moderns missbruk troligtvis har haft en avgörande betydelse för riskens uppkomst.

När jag gör intervjun med Isak går han sedan några månader tillbaka på en högskoleutbildning, har eget boende och menar att han känner sig ”lugn och stabil”. Det framkommer också att han

har en positiv framtidstro och en god tillit till sin egen förmåga att hantera de påfrestningar som han kommer att ställas inför under livets gång. Sammantaget innebär det att Isak har, på ett framgångsrikt sätt, kunnat hantera sin livssituation. Mycket i Isaks berättelse tyder på att han även har förbättrat sin förmåga att hantera svårigheter i framtiden.

Jag kommer nedan att analysera de delar av Isaks uppväxt som är kända för att hitta de faktorer som har inverkat i positiv respektive negativ riktning på resiliensprocessen.

Isaks personliga egenskaper

När Isak ska beskriva sig själv använder han genomgående positiva ordalag såsom snäll, duktig och ordentlig. Det visar att Isak har en god självbild, men även att han har sådana personliga egenskaper som gynnar hans samspel med andra människor i omgivningen. En god personlig förmåga att samspela kan även skapa indirekta kedjeeffekter,³² och som kan förklara hur Isak har kunnat bygga upp en sådan god förmåga att relatera till personer i sin omgivning.

Hans goda förmåga att samspela med familj, kamrater och myndighetspersoner synliggörs på olika sätt. Han har ett nätverk bland annat bestående av några nära vänner med vilka han har en öppen och förtrolig relation. I avsnittet som beskriver Isaks och Ingrid's framtidsplaner visar det sig att han även har lätt att skapa nya kontakter. Han har lyckats etablera många nya vänskapsband med studiekamrater, vilka kommer från olika delar av landet.

I samband med gripandet upplevde Isak att han blev kränkt av polisen och hans förmåga att inta ett positivt förhållningssätt gentemot omgivningen sattes på hårda prov. Inledningsvis reagerade han impulsivt med ilska, men när hans mor berättade för honom att det är bättre att bete sig lugnt gentemot polisen bytte han omedelbart copingstrategi och förhöll sig därefter mer reflekterande till det som skedde.

Ingrid blev dömd till ett långt fängelsestraff, vilket påverkade Isaks liv på ett grundläggande sätt. Hans mors fängelsestraff sam-

---

³² Se kapitel 3 och avsnitt ”Familjens resiliens i ett livscykelperspektiv” s. 70.

manföll även tidsmässigt med Isaks livscykelövergång från tonåring till vuxenliv. Enligt McGoldrick & Carter (1999) är stressen ofta som störst i övergången från ett utvecklingsstadium till ett annat. Det är därför rimligt att anta att Isaks stress vid tidpunkten för moderns fängelsestraff var hög och att många barn troligtvis skulle ha uppenbara svårigheter att hantera en sådan livssituation på ett framgångsrikt sätt.

Isak berättar under intervjun att han i den situationen blev handlingskraftig och aktiv för att lösa de problem som han ställdes inför. Han tog även hjälp av familj och nätverk för att få den hjälp han var i behov av. Isak berättade att han kände sig lugn och att han var övertygad om att allt skulle ordna sig. Detta talar för att han kände att han hade kontroll över sin livssituation och att livet på så sätt var en hanterbar utmaning. Detta är ett ypperligt exempel på en problemfokuserad copingstrategi, såsom den beskrivs av Monat & Lazarus (1985).³³

Som en röd tråd i denna berättelse framträder hans positiva orientering till omgivningen. Han hittar i varje negativ situation något som åtminstone kan betraktas som en förmildrande omständighet. Isak har också en positiv förväntan till sin egen förmåga att hantera problem, både i nuet och i framtiden.

Jag kommer nedan att göra en sammanfattning i punktform:

- Han är omtyckt av kamrater och vuxna.
- Hans dominerande copingstil är snarare reflekterande än impulsiv.
- Han responderade positivt på sin mors vägledning när de befann sig i en akut stressituation och skulle gripas av polis.
- Han uppvisar en känsla av kontroll i olika situationer.
- Han använde olika slags copingstrategier för att lösa de problem han ställdes inför.
- Han har en positiv orientering i tillvaron.
- Han har en positiv självbild och en god tillit till sin egen förmåga.

---

³³ Se kapitel 3 och avsnittet om "Coping" s. 67.

Denna analys av Isaks starka personliga karaktärsdrag överensstämmer i stort med de forskningsresultat som bland annat Rutter (2000) redogör för och som beskriver de personliga egenskaper som forskningen har kunnat identifiera som betydelsefulla för att flickor och pojkar ska få möjlighet till återhämtning.³⁴

Isaks relation till sin mor

Enligt Johnston (1995b) är det många barn till frihetsberövade föräldrar som har en barndom präglad av uppbrott på grund av föräldrarnas kriminella livsstil. Isak har endast varit skild från sin mor en vecka under hela sin uppväxt. Det finns alltså en stark kontinuitet i deras relation, vilket är en skyddande faktor. Ingrid har, trots ett långvarigt narkotikamissbruk under Isaks barndom, kunnat undvika att delta i sådana aktiviteter som skulle kunna innebära att hon och Isak skulle vara tvungna att separera. Det talar för att Ingrid besitter en styrka och att hennes relation till sin son har varit betydelsefull och har utgjort en viss motvikt mot missbruket.

Jag betraktar alltså deras stabila relation som en skyddande faktor, men det är inte svårt att se att Isaks uppväxt hos en mor med ett kontinuerligt narkotikamissbruk lika gärna skulle kunna betraktas och utgöra en allvarlig riskfaktor. Isak berättar att han varit med om sådana situationer under sin uppväxt som de båda helst vill glömma.

Isaks liv skulle ha kunnat bli både mycket bättre och även mycket sämre beroende på olika kontextuella omständigheter om han levt skild från sin mor under uppväxten. Det visar vikten av att Isaks resiliensprocess analyseras i ett större sammanhang.

Det är lätt att se att Isak har haft en uppväxt som varit ogynn- sam på många olika sätt, men det finns även inslag av händelser av positiv karaktär som troligtvis har hjälpt Isaks resiliensprocess på traven. Ett exempel på en sådan händelse är Ingrids och Isaks gemensamma vistelse på ett behandlingshem för föräldrar med missbruksproblem och deras barn. De tillbringade två år tillsammans

---

³⁴ Se kapitel 3 och avsnitt "Skyddande faktorer inom barnet" s. 54.

på institutionen, och under denna vistelse uppger Ingrid att hon var drogfri. Denna tid har med stor sannolikhet påverkat deras relation i positiv riktning och har gett Ingrid möjlighet att skapa en stark relation till sin son utan störande påverkan av droger.

Som tidigare framkommit skedde Isaks separation från sin mor vid en tidpunkt när han var i slutet av tonåren och när han utvecklingsmässigt var på väg att lämna barndomen till förmån för vuxenlivet. Det innebär att han redan har hunnit påbörja en frigörelseprocess och har på så sätt varit mer mentalt förberedd på en separation än yngre barn, vilket troligtvis minskat omfattningen av separationens skadeverkningar. I en artikel av Andersson (2002) framkommer också att pojkar har lättare än flickor att hantera separationer som äger rum i tonåren.

Intervjun med Ingrid skiljer ut sig från flertalet av de intervjuer som jag har gjort under mitt forskningsarbete genom att Isak och hans livssituation löper som en röd tråd och är moderns självklara fokus under hela intervjun. Det var inte svårt att känna Ingrids känslomässiga engagemang för Isak och hans situation. Känslouttryck och kroppsspråk är något som inte så lätt fastnar på band under en inspelning av en intervju, vilket innebär att Ingrids intresse för Isak och hans situation inte framträder lika starkt i redogörelsen som under mitt möte med Ingrid på kriminalvårdsanstalten.

Ingrids kärlek till Isak har troligtvis utgjort en betydelsefull kraft och har haft stor betydelse för hans resiliensprocess. I Kauaistudien av Werner & Smith (1992) framkom att de barn som klarade sig bra var de som åtminstone hade en person som accepterade dem villkorslöst.

Det är ändå viktigt att poängtera, vilket även Isak framhåller i intervjun, att Ingrid har genomgått en stor förändring sedan hon blev drogfri. Under hans barndomstid var Ingrid inte förutsägbar och Isak har än i dag svårt att lita på sin mor. Ingrids missbruk under hans uppväxt har alltså funnits som en kraftig åtskiljare mellan mor och son och har påtagligt påverkat deras relation på ett negativt sätt, framför allt på ett känslomässigt plan. Ingrids kärlek i kombination med alla negativa livserfarenheter har inneburit att

Isak i dag har en ambivalent relation till sin mor och som han både är och har varit tvungen att förhålla sig till.

Det framkommer tydligt att Isak kan reflektera över sina egna livsvillkor och sin mors beteende och bristande omsorg. Sonnby-Borgström (2005) använder begreppet metakognition för att beskriva denna förmåga. Hon menar att det innebär att en individ kan sätta ord på sina egna emotionella upplevelser och kan på ett reflekterande plan bearbeta sitt och andras mentala tillstånd. Detta är säkert till stor hjälp för Isak, eftersom det innebär att han inte behöver se sig själv som orsak till de negativa upplevelsorna under sin barndom. När Isak tänker och reflekterar över sin mors nuvarande livssituation framkommer att han inte heller har några skuld känslor, vilket säkert påverkar hans resiliensprocess på ett positivt sätt. Han betraktar framför allt sin mors missbruk som orsak till hennes agerande och till att hon i dag är föremål för ett fängelsestraff. På så vis externaliserar han sin mors tillkortakommanden, vilket innebär att han lägger hennes brister utanför henne som person – det är missbruket och inte hennes personliga egenskaper som har skapat de levnadsomständigheter som mor och son har varit tvungna att leva i under Isaks uppväxt. Det gör det lättare för honom att behålla en positiv bild och en god relation till sin mor. Det kan också skapa ett hopp om att hans mors livssituation är något som är hanterbart och möjligt för henne att förändra i framtiden.

Att bemästra livet

Isaks har under sin uppväxt varit utsatt för olika svårigheter. Han har också fått ta ett större ansvar under sin uppväxt än som är vedertaget för barn i samma ålder. I praktiken har det inneburit att han sedan tretton års ålder har delat ansvaret för inköp och matlagning. Han har även skött sitt skolarbete utan speciellt mycket stöd och uppmuntran från någon förälder. Det framkommer under intervjun att han inte har upplevt detta som alltför betungande, vilket jag tolkar som om hans ansvar i hemmet trots allt varit en hanterbar uppgift för honom. Detta har inneburit att Isak har växt

med sin uppgift. Han var i vissa avseenden mer förberedd och rustad för ett självständigt liv än barn som växt upp under mer gynnsamma uppväxtvillkor. Isak har utvecklat motståndskraft under sin uppväxt, vilket har inneburit att han har haft styrka att hantera och återhämta sig från de svårigheter som han blivit utsatt för i samband med att hans mor blev frihetsberövad och intagen i kriminalvårdsanstalt.

Isak berättar för mig att han i dag känner att han har kontroll över sitt liv, vilket gör honom lugn och skapar stabilitet. Tidigare i livet levde han i en stark beroendeställning till sin mor och var tvungen att dela hennes liv som många gånger var oförutsägbart och innebar även att han blev utsatt för riskfaktorer av olika slag.

Att uppleva livet som meningsfullt och förutsägbart

Under intervjun framkommer att Isak har ett starkt intresse för datorer. Han skapade med hjälp av detta intresse en alternativ tillvaro i sitt barndomshem, som hjälpte honom att skapa en välbehövlig distans till sin mors livsföring. Rutter (2000) har uppmärksammat att resilienta unga, i likhet med Isak, har förmåga att distansera sig från risksituationer i familjen.

I Kauaistudien av Werner & Smith (1992) framkom att många av de barn som hade lyckats mot alla odds hade intressen och aktiviteter under sin uppväxt, som fungerade som en tröst i motgång och gjorde dem stolta och gav upphov till en känsla av kontroll. När jag gjorde intervjun med Isak gick han på en högskoleutbildning som han påbörjade några månader tidigare och som är inriktad mot el och data. Isak har valt både en gymnasie- och högskoleutbildning som starkt anknyter till hans intresse och engagemang för datorer. Det har säkert bidragit till att Isak, på ett framgångsrikt sätt, har lyckats genomföra sina studier trots att han levt under ogynnsamma livsvillkor. Det framgår att Isak ser sin utbildning som en viktig länk till en bättre framtid som för hans del består av arbete och ett stabilt hem och som inte är präglad av missbruk och kriminalitet. Tanken på en god framtid utgör säkert en viktig drivkraft för honom att genomföra sin utbildning och även att lösa

andra problem som han har ställts inför under sin levnadsbana. Detta anknyter återigen till begreppet *hardiness* som myntades av Kobasa (1985). Hon menar att personer som uppnått *hardiness* karaktäriseras av en förmåga att känna djupt engagemang eller delaktighet i aktiviteter i livet.

Isaks goda förmåga att hantera svårigheter och hans positiva framtidstro kan även lätt kopplas till de salutogena modellen som utvecklades av Aaron Antonovsky.³⁵ Hans arbete inriktade sig på att undersöka de generella motståndsresurser som aktiveras när människor utsätts för svårigheter. Som ett led i detta arbete utvecklade han begreppet *känsla av sammanhang*. Det innebär att en individ upplever att hon/han har nödvändiga resurser för att klara av att hantera livets svårigheter och att påfrestningarna betraktas som utmaningar värda investeringar och engagemang. Han menar att om en individ har en hög känsla av sammanhang har hon/han utvecklat en god förmåga att hantera påfrestningar.

För att en individ ska uppleva en hög känsla av sammanhang måste tillvaron upplevas som begriplig och förutsägbar och i de fall en händelse inträffar utan förvarning är det viktigt att den går att förklara i efterhand.

Isak beskriver i intervjun att hans liv många gånger varit oförutsägbart; han visste aldrig riktigt vad som skulle hända. Moderns livsföring som är en följd av hennes missbruk av droger styrde med all sannolikhet mycket av händelseutvecklingen i hemmet. Hans hemförhållande skapade oro och gjorde att Isak mådde så dåligt att han fick ett sammanbrott i sjätte klass. I takt med att han blev äldre blev han dock mer oberoende gentemot sin mor och skapade en mera förutsägbar tillvaro tillsammans med sina vänner och med hjälp av sitt intresse för datorer. Isak lever i dag ett liv där han känner kontroll, vilket han upplever som betydelsefullt.

När Isak var i tonåren berättade Ingrid för honom att hon missbrukade narkotika. På så vis medverkade Ingrids ärlighet troligtvis till att göra världen mer begriplig för honom. Detta innebar att

---

³⁵ Se kapitel 3 och avsnitt "Den salutogena modellen" s. 65.

Isak lättare kunde förstå sin mors beteende och anledningen till att hans tillvaro många gånger var oförutsägbar och kaotisk. I Isaks berättelse framkommer också att han ser missbruket som en orsak till situationen i hemmet. Trots att polisens tillslag inträffade plötsligt, var det ändå en situation som var begriplig och lätt att förstå för honom – ett pågående narkotikamissbruk leder inte sällan till någon form av kontakt med representanter från samhällets rättssystem.

Isak har, med hjälp av många skyddande faktorer, fått möjlighet till återhämtning från den risk han har varit utsatt för under sin uppväxt. Jag betraktar däremot inte resiliens som ett statiskt tillstånd utan resiliensprocessen inleds på nytt när Isak under livets gång blir utsatt för nya riskfaktorer. Återigen inleds ett samspel mellan de riskfaktorer och de skyddande faktorer som är aktuella just vid den tidpunkten.

Moe & Slinning (2002) ger exempel på begreppet *the sleeper effect* i en artikel om barn som varit utsatta för opiatmissbruk under graviditeten. Det innebär att vissa former av risk kan vara dold för omgivningen under många år för att senare dyka upp när den enskilde drabbas av riskfaktorer av visst slag. I Isaks fall skulle det exempelvis kunna innebära att konsekvenserna av hans svåra uppväxtförhållanden blir synliga först den dag han ska bilda familj och hans brister på förebilder i detta sammanhang skapar svårigheter för honom att hantera vissa situationer som han ställs inför.

Hans tidigare erfarenheter av att hantera svårigheter på ett framgångsrikt sätt har däremot en positiv inverkan på resiliensprocessen och kommer att hjälpa honom den dag han drabbas av nya bekymmer.

6 Livet före fängelsestraffet

I detta kapitel kommer jag att presentera mina övriga intervjupersoner som består av åtta mödrar och deras tio barn. Jag kommer att förflytta mig tillbaka i tiden och beskriva hur mödrarna och barnen levde sina liv innan mödrarna blev intagna i kriminalvårdsanstalt. Beskrivningen grundar sig dels på uppgifter om barnen, mödrarna och deras familjer, deras relationer inbördes och till omvärlden, dels på upplysningar som barnen har lämnat i intervjuerna om sina uppväxtförhållanden, fritidsintressen och om sina upplevelser av skolan. Varje presentation inleds av en faktaruta bestående av data om familjen och därefter följer en redogörelse där min huvudsakliga fokus är att identifiera de riskfaktorer och de skyddande faktorer/processer som kommer att inverka på barnens återhämtningsförmåga. Jag kommer även att ta hänsyn till det kontextuella sammanhang i vilka riskfaktorerna verkar.

I den följande analysen kommer jag att presentera familjerna med hjälp av alfabetets nio första bokstäver. Barnet i studien, hans/hennes syskon och föräldrar har fått ett namn som börjar på samma initial. Övriga familjemedlemmar har jag inte namngett utan de omtalas med den släktrrelation de har till barnet.

De personer vars namn är markerade med fetstil i den inledande presentationen är informanter i studien. Det är i första hand modern och hennes barn. I två fall har jag dock genomfört intervjuer med personer utanför mor- barnkonstellationen, eftersom de har kunnat bidra med värdefull kunskap om de livsvillkor som kan bli

aktuella för barn och den övriga familjen när en familjemedlem blir intagen i kriminalvårdsanstalt. I ett fall är det en mormor som bidrar med information och i det andra fallet är det en lärare till ett av barnen.

Familjen A

Ana, 43 år, är född i ett land i Mellanöstern och bodde där de nio första åren av sitt liv. När hon var tre år gammal flyttade hennes mor till Sverige, och hennes far tog under några års tid ensam hand om de sex barnen med hjälp av sin ursprungsfamilj. När Ana var nio år åkte hon tillsammans med sin näst äldste bror till ett land i Europa och efter ett år vidare till Sverige. Dit reste också hennes far och övriga syskon, och hela familjen återförenades och bosatte sig i en förort till en större stad. Där har de hela tiden bott kvar, vilket innebär att Ana har levt omgiven av ett stort nätverk av släktingar.

Ana avslutade aldrig sina gymnasiestudier. Hon har sedan unga år bidragit till sin försörjning genom diverse olika arbeten. Hon var i ungdomsåren aktiv i en bollsport, och idrotten präglar fortfarande hennes liv.

Ana gifte sig med Anders och fick med honom tre döttrar: **Alicia**, 17 år, **Angelika**, 15 år och **Agnes**, 13 år. De skildes dock då Agnes var 6 år. Anders hade missbruksproblem under deras äktenskap och även tidigare. Anders flyttade till en liten stad ungefär tio mil från förorten tillsammans med en ny kvinna för att starta ett liv utan droger. Agnes bor sedan fem år tillbaka hos sin far och styvmor. Där bor också systemen Angelika. Alicia är alltså den enda av döttrarna som under hela sin uppväxt har bott hos sin mor.

Ana hade efter skilsmässan från barnens far ett förhållande med en man under många års tid. Deras relation präglades av pojkvännens missbruk. Ana drack också en hel del alkohol, men hon beskriver att hon först och främst led av ett medberoende³⁶ till sin pojkvän, vilket medförde att hennes liv utvecklades på ett destruktivt sätt.

---

³⁶ En person lider av medberoende om hon låter en annan människas beteende styra sitt eget liv i sådan grad att det egna måendet helt avgörs av den andra personens agerande.

tivt sätt. Hennes brott är också en följd av denna livsföring. Hon sitter fängslad på en sluten anstalt för ett våldsbrott. Hon är dömd till sex års fängelse. Vid tiden för intervjun hade hon avtjänat ett år och fyra månader.

Ana fick en hyresskuld när hon var häktad, vilket innebar att familjen förlorade sin hyreslägenhet. Detta medförde att Alicia fick flytta till sin **mormor**. Anas far dog strax innan hon togs in i kriminalvårdsanstalt.

Det faktum att familjen A har sina rötter i ett annat land har medfört att familjen har utsatts för olika svårigheter. Ana började i invandrarklass i Sverige när hon var 10 år gammal. I femte klass ville hon gå över till vanlig klass för att få bättre möjligheter att lära sig svenska. I dag talar hon felfri svenska utan brytning men hon har däremot svårigheter att prata och i synnerhet skriva sina föräldrars modersmål. Anas mor och far kom till Sverige som vuxna och lyckades endast hjälpligt lära sig det svenska språket. Det innebär att familjen i dag saknar ett gemensamt språk där de kan uttrycka hela sitt känsloregister.

Anas mor hade arbete inom servicesektorn, men hennes far lyckades aldrig etablera sig på arbetsmarknaden. Ana berättar om hur faderns livssituation påverkade hennes val av utbildning:

Anledningen till att jag läste till telereparatör var att jag tyckte synd om min pappa. När han kom hit fick han inte det jobb som han ville ha. Han hade en egen affär i A-land och fick jobba med något helt annat här. Jag tänkte om jag utbildar mig till telereparatör kan jag öppna affär och där kan pappa jobba med mig, och då får han tillbaka sin livsglädje. [...] Att jobba med något man tycker är meningsfullt förstärker en som människa.

Ana avslutade aldrig sin gymnasieutbildning, det egna intresset för utbildningen var för litet för att skapa tillräcklig drivkraft att genomföra den.

Dåliga språkkunskaper i svenska och bristfällig utbildning är faktorer som innebar att familjen A i perioder var beroende av bistånd från socialtjänsten för sin försörjning. Socialtjänsten blev ett

normalt och ofta förekommande inslag i familjens liv. De lärde sig behärska det språk och de spelregler som gav framgång i kontakten med myndigheten. Men detta har även en baksida som kan begränsa barnens livsval. I intervjun med Ana blir denna form av socialiseringsprocess synlig. På en fråga hur gammal hon var i en viss situation svarar hon:

Jag var så gammal att jag kunde gå till soc. för att få pengar!

I familjen A finns dock viktiga skyddande faktorer: goda relationer inom en stor familj och en god social förmåga hos modern.

Ana har en stor släkt i Sverige. Ana berättar att de har god kontakt inom familjen och utgör ett stöd för varandra även om det också förekommer konflikter. Hon var yngsta flickan i syskonskaran och hon menar att hon därigenom fick mycket positiv uppmärksamhet. Ana betraktar sina första år i sitt födelseland som mycket goda, vilket har gett henne en inre styrka. Hon har genom hela livet haft en speciellt god relation till sin far:

Min pappa var allt för mig. Han sa så många bra saker till mig. Saker som jag har tänkt på när jag har haft det svårt.

Hennes fars uppmuntrande ord har hjälpt Ana att hantera livets svårigheter och se på tillvaron på ett mer positivt sätt.

Genom att vara aktiv i en bollsport under ungdomsåren har Ana fått god träning i socialt samspel. Hon var även lagkapten för sitt lag. Anas mor och barn har beskrivit att hon alltid har haft lätt för att skapa goda relationer, framför allt med familj och grannar. Anas mor berättar:

Ana är en flicka som är mycket glad och utåtriktad. Många vill bli kompis med henne.

Ana berättar i intervjun att hon redan som barn tyckte att familjen var av central betydelse. Hon funderade ofta över hur man ska vara och bete sig för att kunna bli en bra mor:

När jag var liten hade jag alltid tankar på hur jag skulle vara som förälder. Jag tittade på hur alla människor gjorde när de uppfostrade sina barn. Så byggde jag upp min identitet. Jag hade mina egna tankar och idéer. Jag blev också världens bästa mamma.

Ana känner sig nöjd med sig själv som mor men har förmåga att se och reflektera över att hennes sätt att leva sitt liv även har inneburit att hennes barn har utsatts för stora svårigheter.

Jag har gett barnen mat, uppmärksamhet och min kärlek. Jag har också varit mycket ledsen på grund av min sambo. Jag har inte kunnat ge barnen så mycket glädje. Jag var så nedtryckt och det har inte varit bra för barnen att se.

Anas beskrivning visar på att det har funnits en obalans i familjen och att hennes relation till sin pojkvän var destruktiv, vilket på ett mycket påtagligt sätt påverkade hennes psykiska hälsa. Alicia ger sin bild av Ana som mor:

Jag tycker ändå att hon är världens bästa mamma. Hon är ingen sådan person som säger nej hela tiden. Hon har gett oss frihet att själva bilda oss en egen uppfattning av världen. Jag har inte fått ett för strängt överjag. Det ger en självsäkerhet. Hon har gjort oss starka ändå.

När det gäller separationer har de två systrar i familjen A som är mina informanter olika erfarenheter. De första åren bodde de med både sin mor och far, men när föräldrarna separerade bodde de växelvis hos båda. När Agnes gick i andra klass flyttade deras far till en mindre stad ungefär tio mil från den förort där familjen tidigare var bosatt. Agnes valde då att flytta med honom, men Alicia ville bo kvar hos sin mor och i närhet av övrig släkt. Det innebar att Alicia och Agnes fick en vardag som skiljde sig åt på många olika sätt. Agnes fick en tillvaro som inte var präglad av bråk och missbruk, men saknade i stället kontakten med sin mor.

Det var jättejobbigt. Det blev jobbigare och jobbigare. Sedan blev det mer vardag. Jag *ville* flytta och det blev ju bra till slut.

Alicia valde att bo kvar hos sin mor i förorten. Hon har ingen god relation till sin styvmor och tycker att hennes far förändrades till det sämre sedan han inledde ett förhållande med henne. Alicia kan bekräfta den tidigare redovisade bilden av modern. Hon berättar att hennes mor är en mycket glad och livlig person och att hon alltid har goda relationer med andra. När de var mindre åkte familjen ofta och badade och spelade spel. På vintrarna ville modern alltid gå ut och ha snöbollskrig. Men Alicia menar att hennes mor förändrades med åren och ”tappade bort sig själv”. Hon berättar:

Innan hon åkte in så hade hon en deprimerad period. Det är det jag minns – att hon drack och så. Hon kunde gråta när hon bråkade med sin kille. Då var jag tvungen att komma hit [till mormor] klockan två på natten, fast jag skulle till skolan dagen efter. Ja, det var svårt att leva med det.

Citatet ovan beskriver de livsvillkor som Alicia stundtals har varit tvungen att anpassa sig till under sin uppväxt. De skapar inte de bästa förutsättningar för en god utveckling inom skolans område. Trots det har hon klarat sig så bra att hon har kommit in på det program som hon önskade. Vid tidpunkten för intervjun gick hon andra året på ett handelsprogram. Hon tycker att skolarbetet fungerar ännu bättre på gymnasiet än i grundskolan, eftersom hon nu läser fler ämnen som hon är intresserad av. Sedan många år har hon dans som sitt stora fritidsintresse.

Agnes var 13 år när jag träffade henne hemma hos sin pappa, styvmamma och syster en vinterdag 2007. Hon är det yngsta barnet i min studie. Med tanke på hennes låga ålder var jag orolig för att hon skulle ha svårt för att prata om sina upplevelser av att ha en mamma i fängelse.

Mitt möte med Agnes blev mycket positivt. Hon berättade att hon var nervös för att träffa mig, men hon hade trots det ovanligt lätt för att prata om sin situation. Fast hon bara var i början av tonåren hade hon redan hunnit reflektera över sin mors livserfa-

renheter och med utgångspunkt från dessa försöker hon sedan styra sitt liv i rätt riktning.

Jag har stora förväntningar på mig själv att det ska gå bra i skolan, annars får man börja om. Det har jag lärt av min mamma. Hon fick inget jobb och fick börja om. Det såg svårt ut!

Citatet visar dels på att Agnes har reflekterat över att hennes mors brist på utbildning har satt käppar i hjulet för henne att skapa sig ett bra liv, dels på att Agnes har positiva förväntningar på sig själv vad gäller sina skolprestationer. Hon är också mycket positiv till skolan. I nedanstående citat berättar hon varför:

Jag älskar att lära mig saker. Det är jättekul när man kommer hem och kan något nytt, att man utvecklas.

Hon har också agerat självständigt genom att medvetet distansera sig från förortens problem genom att välja en tillvaro hos sin pappa som kan erbjuda större möjligheter.

Jag trivdes inte där borta. Skolan var inte bra. Jag ville någonting mer.

Agnes berättar också att konflikterna mellan hennes mor och hennes sambo skapade mycket stress i familjen, vilket gjorde att hon ofta fick ont i magen.

Följande citat åskådliggör att Agnes har en vilja att skapa sig ett bra liv:

Jag vill inte slösa bort tiden och hitta på dumheter. Som det där coola gänget som bara hänger vid kiosken. Fast egentligen är de inte så coola. Jag är kompis med dem, jag är vän med nästan alla här. Men jag vet var gränserna går. Jag håller mig helst till mina riktiga kompisar.

Här framkommer att Agnes har goda relationer till många personer i sin omgivning, men att hon också har förmåga att sätta gränser och agera självständigt gentemot andra personer i sin närhet.

Hennes drivkraft i tillvaron är mycket påtaglig, och den visar sig på olika sätt. Hon alternerar bland annat mellan olika slags dans och handboll de flesta av veckans dagar.

Familjen B

Birgit är 45 år gammal och är uppväxt i en medelklassfamilj med mor, far och en äldre bror. Hennes far hade alkoholproblem, men skötte trots detta sitt arbete. På grund av hans arbete var familjen ofta tvungen att flytta, vilket innebar att Birgit fick en skolgång präglad av ständiga uppbrott. Hon började dricka alkohol vid 12 års ålder, missbruka hasch och amfetamin när hon var 15 år. Hennes far dog genom ett självmord när hon var 16 år.

Birgit träffade Bosse när hon var drygt 20 år och de fick i snabb takt tre barn: Benny, 21 år, Bea, 19 år och **Bettina**, 17 år. Under denna tid arbetade hon i perioder som vårdbiträde på ett sjukhem. Föräldrparet missbrukade samtidigt droger.

När Bettina var några månader gammal var missbruket dock så omfattande att det blev ohanterligt för föräldrarna, vilket innebar att de sökte vård och behandling på eget initiativ. Birgit och Bosse var i behandling under ett par år och då föddes de två yngsta barnen Björn som i dag är 15 år och Boel som är 13 år.

Paret skildes åt när de lämnade behandlingshemmet, och Birgit tog ensam vård om de fem barnen under något års tid. När Bosse började ta hand om barnen varannan helg återföll hon i missbruk av hasch, amfetamin och alkohol. För att finansiera sitt missbruk började hon även att sälja droger. Detta sätt att leva var svårt att förena med ett familjeliv, vilket innebar att barnen så småningom fick flytta till Bosse. Birgit missbrukade alkohol och droger i sju års tid och försörjde sig i huvudsak genom försäljning av narkotika. Hon var ofta bostadslös och hade endast kontakt med sina barn tre till fyra gånger under denna tid.

Bosse förblev drogfri och gifte så småningom om sig med en kvinna som kommer från ett land utanför Europa. Hela den nya familjen, förutom den äldste sonen, flyttade till nya hustruns hemland. Bea och Bettina flyttade efter något år tillbaka till Sverige

igen. Bettina fick inte bo kvar, eftersom hon, enligt egen utsago, var elak mot sin fars nya fru. Hon var då tvungen att flytta till ett familjehem som är beläget i den kommun där hon är barnfödd.

Birgits livsföring ledde så småningom till att hon begick ett allvarligt våldsbrott och blev dömd till ett fängelsestraff på fem år. Under tiden i kriminalvårdsanstalt återupptog hon kontakten med sina barn. Hon har mest kontakt med Bettina som, vid tidpunkten för intervjun, precis har flyttat till ett nytt familjehem som ligger i närheten av det behandlingshem där modern avtjänar slutskedet av sitt straff i form av en vårdvistelse. Birgit och hennes mor har återupptagit relationen med varandra efter åtta år.

Barnen i familjen har numera kontakt med sin mormor. När Birgit missbrukade narkotika hade barnen ingen kontakt med henne. Hon skämdes å sin dotters vägnar, och undvek därigenom att ta kontakt med Bosse och sina barnbarn.

Bettina har en bra relation med sin far och vill återvända till honom när hon blir myndig. Hon har däremot en konfliktfylld relation till sin mor Birgit, mormor och syskon.

Birgits båda föräldrar har en högskoleutbildning, vilket är ovanligt bland de mödrar som ingår i min studie. Hon hade en svår och splittrad skolgång, men lyckades trots det avsluta sin gymnasieutbildning med goda betyg. Hennes missbruksproblem gjorde det däremot svårt för henne att etablera sig på arbetsmarknaden. Familjens ständiga uppbrott, faderns alkoholism och senare självmord är riskfaktorer som troligtvis hade en stor negativ påverkan på Birgit och övrig familj. Hon beskriver att hon alltid hade en känsla av ensamhet och utanförskap som tidigt bidrog till att forma hennes liv. Hon berättar:

Jag har aldrig haft någon bästis. Jag har ingen som jag kan tänka på som min kompis. Jag tror att det beror på att jag har flyttat så mycket. Jag har alltid varit ny i klassen. Jag tror inte att någon kommer ihåg mig från min uppväxt.

I Birgits familj är det många som har tagit avstånd från henne, på grund av att hon inte tog ansvar för sina barn under åren i missbruk. Birgits bror har även brutit kontakten med sin mor för att hon återupptog relationen med sin dotter. Birgit känner att hon som kvinna döms hårdare än en man i liknande situation. Birgit berättar:

Vi vet att det är accepterat för en man att missbruka om han har en kvinna som är hemma och är nykter och tar hand om barnen. Men det är inte accepterat att jag som mamma har levt i den kriminella världen och har missbrukat fast jag har haft en drogfri man som har tagit hand om barnen. Du blir mer dömd av samhället som kvinna. När det kommer nya tjejer hit och vi ska presentera oss så nämner jag aldrig att jag har fem barn. Det beror på att det fortfarande är så skambelagt att vara mor och missbrukare.

Bettina berättar att hon är det enda barnet i syskonskaran som under uppväxten har haft en mer försonande inställning till modern:

Det var bara jag som försvarade mamma. Jag blev osams med min syster, som bad mig dra åt helvete, för att jag tyckte om vår mamma.

Ovanstående redogörelse visar att både Bettina och hennes mor har en konfliktfylld relation till många personer inom familjen, vilket är en riskfaktor då de båda befinner sig i en livssituation där de är i stort behov av stöd och hjälp från sitt nätverk. Omgivningens starka reaktioner visar att Birgit begick ett kraftigt normbrott när hon som mor lämnade sina barn för ett liv i missbruk.

När hon var mitt uppe i sitt missbruk kände hon en lättnadskänsla när Bosse skulle flytta med barnen till sin hustrus hemland. Det skulle skapa ett utrymme för henne att fortsätta med sitt missbruk. I följande citat berättar Birgit om hur hon tänkte kring kontakten med barnen när hon missbrukade droger:

Hela tiden i missbruk intalade jag mig att de hade det så bra. De bor hos sin pappa och det är bättre för dem om jag inte ringer dit och bestämmer något som jag ändå inte kan hålla.

Det är naturligtvis svårt att spekulera i vad det beror på att Birgit övergav sina barn till förmån för ett liv i missbruk. Människors liv är av komplex karaktär och det finns av den anledningen inte heller något enkelt svar på den frågan. Jag tror däremot att en bidragande orsak till hennes agerande kan vara att hon själv blev övergiven av sin far när han lämnade henne genom ett självmord när hon var 16 år gammal. En annan förklaring kan vara att hon har svårigheter med att skapa nära relationer till människor. Birgit har kanske haft en bristande förmåga att skapa starka band till sina barn?

Birgits övergång från en social arena till en annan innebar också att hon fick ett ökat utrymme i det sociala rummet – det vill säga att hennes symboliska makt³⁷ ökade i omfattning. När Birgit var småbarnsmor, hade missbruksproblem och arbetade i ett låglöneyrke hade hon liten symbolisk makt. Som narkotikahandlare fick hon tillgång till stor symbolisk makt genom sin maktposition gentemot de individer som missbrukar droger och som inte lyckades positionera sig på samma sätt inom samma fält.

Nu fjäskade alla för mig för att jag hade knark. Det spelade ingen roll vad jag sa på den tiden för alla höll med mig.

Birgit fick alltså ökad makt genom att lämna sitt gamla liv som småbarnsmor till förmån för ett liv i den undre världen. Detta i kombination med hennes missbruksproblem kan förklara varför hon hade så svårt för att lämna missbrukslivet på frivillig väg.

Bettina berättar att hennes mors bortavaro har väckt känslor av ledsenhet, ilska och saknad. Hon har haft svårt att prata med sin mor om dessa känslor, vilket är en riskfaktor, eftersom en möjlig väg till återhämtning är att kommunicera sina erfarenheter med andra. När de träffas samtalar de mer om vardagliga ting.

---

³⁷ Skeggs (1997) menar att *symboliskt* kapital är den form olika typer av kapital antar när de erkänts och har blivit legitima. Legitimering är den avgörande mekanismen när kapitalet sedan ska omvandlas till makt.

Bettina berättar nedan om hur livet kunde te sig under uppväxten, vilket bidrog till att skapa alla dessa negativa känslor:

Hon försvann när jag var åtta år och när jag träffade henne på kriminalvårdsanstalt A så var jag sexton år. När jag var i nioårsåldern kom hon och hälsade på några gånger. Jag kom särskilt ihåg en gång när jag stod ute i regnet och väntade på henne. Jag hade gjort en sådan där skylt till mors dag, men då kom hon aldrig.

I citatet ovan beskriver Bettina en situation som gav upphov till svåra känslor av övergivenhet. Dessa känslor kan, om de inte bearbetas, i stället komma till uttryck exempelvis i form av aggressivitet. Bettina beskriver också under intervjun att hon har haft stora problem med sin aggressivitet. Bettina har inte heller haft en fungerande skolgång. Hon bytte skola i stort sett varje år tills hon avbröt skolan någon gång på högstadiet. Därefter har olika vistelser på behandlingshem och familjehem varit en del av hennes vardag. Hon har inga missbruksproblem men har varit omhändertagen enligt LVU.³⁸ Bettina berättar hur hon har upplevt sin skolgång:

Jag har varit på jättemånga skolor, men det har inte fungerat någonstans. Jag var faktiskt aggressiv som liten. När jag skulle börja sjuan så klarade jag inte det, så då var jag tvungen att ha en personlig assistent. Det funkade inte heller. I åttan fick jag bara gå en timme om dagen. Sedan har jag bott på massor av behandlingshem och familjehem. Det har inte gått så bra i skolan. Sedan blev jag mobbad också.

Sedan 12 års ålder har Bettina flyttat runt mellan olika institutioner. Hon menar att samhällsvården snarare skapade problem än var till någon hjälp för henne:

Jag har fått torgskräck, eftersom jag har varit tvungen att flytta runt. Jag har varit tvungen att lära känna massa människor som jag inte har velat lära känna. Jag vet att det är därför som jag är rädd för grupper av människor.

---

³⁸ "Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga" (1990:52).

Jag frågar Bettina om hon har funderat över vad det kan bero på att hon har haft så mycket problem med sin skolgång. Hon berättar för mig om de funderingar som hon har:

Att det blivit så här tror jag kan bero på att jag har en drogmissbildning i huvudet, med tanke på alla droger min mamma tog när jag var i hennes mage. Det kan vara det.³⁹

Birgit missbrukade droger som mest tiden innan Bettinas födelse. Framför allt alkohol har en negativ inverkan på fostrets utveckling. När Bettina var några månader ansökte föräldrarna om vård för sitt missbruk eftersom drogerna helt hade tagit över deras liv. Det är mycket troligt att Bettinas förklaringsmodell kan innehålla ett stort mått av sanning. Men Bettinas olika upplevelser och prestationer i skolan kan troligtvis även förklaras av hennes inställning till sig själv och omvärlden vilket tydliggörs genom de olika citaten – Bettina betraktar sig i stor utsträckning som ett offer för olika omständigheter. Hon har heller inte någon fritidsaktivitet som kan fungera som en motvikt mot alla dessa negativa erfarenheter.

Familjen C

Charlotta är 37 år gammal och växte upp i en mellanstor stad tillsammans med mor, far och syster. Hon var äldst och fick ta stort ansvar för hemarbete och småsyskon.

Charlotta har kontakt med båda sina föräldrar, som sedan många år tillbaka är fränskilda. Efter skilsmässan inledde hennes föräldrar nya förhållanden och hennes mor fick ytterligare ett barn som är tio år yngre än Charlotta och som hon kommer mycket bra överens med. Hennes far fick ytterligare tre nya barn. Charlotta har även kontakt med fadern och hans nya familj.

Charlotta gifte sig i unga år med Carl och blev mor vid 19 års

---

³⁹ FAS (fetal alkoholsyndrom) innebär att fostret har skador som har uppkommit på grund av moderns alkoholkonsumtion under graviditeten. Vid fullt utvecklat syndrom uppvisar barnet tecken inom följande tre kategorier: 1) tillväxthämningar före och/eller efter födseln, 2) skador på centrala nervsystemet och 3) missbildningar av olika organ.

ålder till **Carola**, i dag 18 år och några år senare blev hon mor till **Cajsa**, 14 år. När hon fick barn för första gången var hon ännu inte klar med sin gymnasieutbildning. Parallellt med föräldraskap och arbete läste hon in en gymnasiekompetens. Hon har därefter arbetat både hårt och mycket och har på så sätt lyckats avancera inom arbetslivet. Familjen bor sedan fyra år tillbaka i en villa i en mindre ort i närheten av en storstad.

Carl är utbildad hantverkare, men på grund av en ryggskada har han svårt att arbeta inom sitt yrke och är sedan flera år tillbaka sjukskriven. Han sköter mycket av arbetet i hemmet, vilket möjliggjorde för Charlotta att arbeta mycket långa arbetspass. Hon betraktar sig själv som prestationsmissbrukare.

Hon blev avskedad från sitt arbete när det visade sig att hon hade begått ekonomiska oegentligheter. Charlotta blev dömd till ett fängelsestraff på ett år och tio månader. Vid tiden för intervjun befann hon sig på en öppen anstalt i närheten av sitt hem. Hon var då på väg att flytta till en annan öppen anstalt, som är belägen 200 km hemifrån. Charlotta hade då avtjänat nästan ett år av sitt straff.

Familjen hade tidigare goda relationer med Carls mor, men relationen försämrades betydligt när det uppdagades att Charlotta hade begått ett brott.

Det finns en gemensam nämnare för mödrarna i min studie och det är att de alla, under mycket lång tid, har levt i en negativ spiral innan det aktuella fängelsestraffet blev ett tillfälligt eller definitivt stopp på deras destruktiva och utarmande sätt att leva sina liv. Charlotta berättar hur hennes liv såg ut de sista åren innan hon togs in kriminalvårdsanstalt:

De sista tre åren var jag nog inte riktigt kontaktbar. Det började nog när jag var 32 år. Jag tappade känslan i halva ansiktet. Jag gick till doktorn och det visade sig att jag hade bältros. Jag tog två tabletter och sedan åkte jag till jobbet. När vi hade varit på semester och hade flugit 14 timmar, då åkte jag direkt för att jobba. Till slut lade hela vänsterarmen av. Jag kunde inte ens lyfta ett mjölpaket. Det fanns massor med signaler som jag inte tidigare såg. Jag gick som en robot – jag minns inte var jag hade

varit eller vem jag hade träffat. Hela min tillvaro styrdes av Post-it lappar. Till slut var hela väggen full, de viktigaste lapparna satte jag på mig. Jag tappade begreppen helt och hållet – vad som var normalt och vad som var rätt och fel.

Charlotta är den enda kvinnan i studien som inte har missbrukat vare sig alkohol eller narkotika. Hon beskriver däremot sig själv som prestationsmissbrukare; hon menar att hon alltid känner att hon måste bevisa att hon duger, är duktig och kan jobba snabbast. Hon menar att hon även köpte materiella ting för att belöna sig själv och för att dämpa sin ångest. Charlotta hamstrade och lagrade saker för att skapa trygghet i tillvaron. Hon menar att hennes prestationsmissbruk grundlades i hennes barndom genom att hennes mor intalade henne att hon var dålig och inte dög någonting till.

Charlottas tempo i livet satte prägel på det dagliga livet i hemmet och påverkade hennes flickors livssituation på olika sätt. Carola ger ett exempel:

Körde hon bil kunde hon köra jättefort för att komma i tid. Alltid skulle man skynda sig. Skulle man gå i en klädesaffär för att handla något fint skulle vi skynda oss. Det var hela tiden stressigt och det var jättejobbigt. Jag tycker inte om stress.

Flickorna Carola och Cajsa berättar att de oftast valde att åka med grannfamiljen när de skulle åka till närmaste stad för att shoppa. Då kunde de strosa i lugn och ro och slapp på så sätt den riskabla bilturen till och från hemmet.

När jag gör intervjun med Charlotta har hon hunnit reflektera över hur hon tidigare var som mor:

Nu börjar jag se att jag missat mycket när det gäller mina barn. Vissa dagar tycker jag att jag har varit en katastrofmamma. Många här [i fängelset] har familjehemsplacerade barn så de har inte den relationen till sina barn. Då känner jag att jag åtminstone hade mina barn hemma även om jag inte alltid var närvarande.

Charlotta ger exempel på situationer som beskriver maktbalansen i deras familj och visar på att föräldraparet hade olika föräldrafunktioner i familjen:

Han sköter mycket praktiskt. Han hjälper till med träningen, lagar mat och handlar. Men man pratar inte om hur man mår eller hur det känns med pappa. Det är väl hans riktigt, riktigt svaga sida.

Han hade ingen insyn i ekonomin överhuvudtaget. Han visste inte ens hur man betalar räkningar på nätet. Han visste inget om vår ekonomi. Om vi hade 2000 kronor eller 18000 kronor över hade han ingen aning om.

Maktbalansen är en viktig fråga i alla relationer. Walsh (1998) menar att familjen är som starkast när båda föräldrarna lever under jämställda villkor. Carls omedvetenhet om familjens ekonomiska situation skapade förutsättningar för Charlotta att manipulera med pengar, vilket i slutändan resulterade i ett brott även om ansvaret för handlingen ligger hos henne och inte hos Carl.

Ovanstående redogörelse visar också på att Charlotta och Carl med sina olika sätt att fungera som föräldrar, *med gemensamma krafter*, har förutsättningar att skapa trygga uppväxtvillkor åt sina flickor. Familjen är också omgiven av ett stort antal släktingar ur olika generationer som utgör ett stöd för dem.

Att föräldraparet har förmåga att erbjuda sina barn en tillräckligt bra uppväxtmiljö innebär inte att barnen med automatik utvecklas väl. Alla barn är unika och påverkar själva utvecklingen med hjälp av sina personliga egenskaper och sin förmåga till god interaktion med personer i familj och omgivning. I nedanstående citat ger Charlotta en beskrivning av sina flickors olika personligheter och hur de förhåller sig till omvärlden:

Cajsa är känslig av sig och kramig. Hon är en liten mystant. Hon är också väldigt omtänksam – köper presenter till oss alla. Hon har full koll på allting. Hon har aldrig tappat en vante i hela sitt liv. Carola är mycket mer egoistisk. Hon bryr sig inte om vad andra tycker. Hon är en riktig pysseltant, men har inget

läshuvud. Hon är väldigt dålig på att läsa. Men ger du henne en lerklump eller en penna så gör hon vad som helst. Hon är lite mer konstnärlig. Hon tar allt med en klackspark, ingenting är något problem.

Carola går på ett idrottsgymnasium. Som framkommer i citatet har hon svårt att läsa och har också fått diagnosen dyslexi. Det har i praktiken inneburit att skolarbetet har varit tungt och mödosamt. På grund av sitt handikapp började hon med engelska senare än sina klasskamrater, vilket innebär att hon ständigt ligger efter. Hon har inte godkänt i engelska, vilket är ett bekymmer för henne.

På fritiden tränar hon sin nuvarande sport ett par gånger i veckan. Tidigare spelade hon fotboll, men eftersom hon har en knäskada var hon tvungen att sluta spela.

Ovanstående redogörelse visar att Carola har stora svårigheter med att klara sitt skolarbete, vilket naturligtvis kan påverka självförtroendet i negativ riktning. Men samtidigt har hon hittat en fritidsaktivitet, där hon är framgångsrik och som kan fungera som en motvikt. Att hennes mor uppmärksammar hennes talanger inom andra områden är också positivt och kan stärka hennes självkänsla. Werner & Smith (1992) menar att god självkänsla och handlingskraft byggs upp i samspel med stödjande relationer.

I citatet får läsaren även en bild av hur Carola hanterar problem i tillvaron – hon tycks i huvudsak uppleva svårigheter som hanterbara utmaningar.

Cajsa går för närvarande på högstadiet. Hon trivs mycket bra i skolan. När hennes mor greps av polis gick hon i sjätte klass. Hon gillar sport: hon rider och tränar olika bollsporter. Hon beskriver att hon har goda relationer med sin familj och övrig släkt, men uppger att hennes far är den person som står henne närmast. För det mesta kommer systrarna bra överens, delvis på grund av att Cajsa i möjligaste mån försöker undvika konflikter.

Sammantaget karaktäriseras Cajsa av god kompetens inom olika områden. Hon har också ett temperament som bland annat gagnar positiva relationer. Detta överensstämmer väl med den känneteck-

nande bild som Garbarino, Dubrow, Kostelny, & Pardo (1992) ger av de barn som har lyckats uppnå resiliens.

Familjen D

Doris är 46 år och född och uppvuxen i en medelstor stad tillsammans med sina föräldrar och en bror. Både Doris och hennes bror har missbruksproblem. Doris började missbruka hasch när hon var 15 år och amfetamin när hon var över 20 år. Syskonparets föräldrar har utgjort ett stort stöd under hela livet.

Doris träffade David i slutet av tonåren och de fick två barn: Dan som i dag är 27 år och Disa som är 20 år. Föräldraparet skildes under Disas första levnadsår eftersom David hade allvarliga missbruksproblem som skapade mycket problem i familjen. David har sedan dess endast en sporadisk kontakt med sina barn men Doris har aldrig varit skild från sina barn under deras uppväxt. När Disa var två år dömdes Doris till kontraktsvård⁴⁰ på grund av sina missbruksproblem och moder och barn vistades i ett par år på ett behandlingshem. Därefter bodde hon ensam med sina barn i några år. Hon lyckades vara drogfri i sju år tills hon träffade en ny man som också har missbruksproblem. Doris och barnen bodde med honom i en hyreslägenhet tills hon blev intagen i kriminalvårdsanstalt. Hon hade under barnens uppväxt arbete på samma företag.

Doris beskriver att de har goda relationer inom familjen. Hennes son Dan ska snart bli far och Doris gläder sig över att bli farmor.

Doris är nu dömd till tre och ett halvt års fängelse för narkotikabrott. Vid intervjutillfället befinner hon sig på en öppen anstalt. Hon har vid tidpunkten för intervjun avtjänat ett år av sitt straff. I samband med gripandet sa Doris upp både sin bostad och sitt arbete. På grund av ett gott nätverk tror hon att det inte kommer att bli problem med vare sig lägenhet eller arbete efter frigivningen.

---

⁴⁰ Enligt Kriminalvården (2008b) är *kontraktsvård* ett alternativ till fängelse avsett för missbrukare av alkohol eller narkotika.

Trots att Doris har haft ett missbruk av narkotika har hon alltid tagit vård om sina barn, förutom en kort period då hon var inlagd för avgiftning. Hon har svårt att förstå hur föräldrar kan svika och överge sina barn, vilket hon har sett många exempel på under sin tid i kriminalvårdsanstalt. Moderskapet har varit en viktig livsuppgift för henne. I nedanstående citat beskriver hon hur hon tycker att en god mor ska vara:

Ta sitt ansvar, ställa upp för ungarna, vara rättvis men bestämmd. Det ska finnas regler. Gränslösa barn mår absolut inte bra. Mina barn har haft tider och de har fått höra ett och annat om de inte har skött det.

Ordet *ansvar* återkommer Doris ofta till under intervjun – både i relation till sina barn och till sitt arbete. ”Respektabilitet och ansvar” är två viktiga begrepp som, enligt Skeggs (1997), tillhör vårt historiska arv. Hon menar att de som fäster stor vikt vid att leva upp till detta ideal är de som själva inte anses vara respektabla i samhällets ögon. Under 1800-1900-talet utbildades mödrarna till att civilisera – det vill säga behärska och disciplinera sig själva och sina familjer. Skeggs menar att modern hade en tydlig pedagogisk funktion i familjen. Detta framkommer tydligt när Doris pratar om sin modersroll. I citatet nedan tydliggörs hur dessa värderingar överförs från en generation till en annan.

Jag är fostrad till att arbeta och sova. Festa och ha kul ibland. Jag har väl smittat över det på mina ungar. Livet är faktiskt på gott och ont. Det är ibland ett tråkigt liv.

Dessa värderingar är en del av hennes identitet och har även hjälpt henne att sätta gränser mot missbruket. Detta har gjort det möjligt för henne att kombinera missbruk och familjeliv under mycket lång tid.

Jag har haft samma jobb i 24 ½ år nu. Jag sa upp mig från jobbet när jag satt i häktet. Det var nog värre än själva straffet. Jag har inte levt i en kriminell värld. Det kanske låter dumt när jag säger det men jag har levt två liv kan man säga. Det säger bar-

nen också. De är överlyckliga över att jag valt dem före något annat. De har aldrig varit omhändertagna – ingenting. Jag har inte varit av med dem i fem minuter.

Citatet ovan åskådliggör och sammanfattar de värden i livet som är av störst betydelse för Doris – barn och arbete. Hon är märkbart stolt över att hon har skött sitt jobb prickfritt i alla år trots att hon har missbruksproblem. Hon hade nycklar till 4000 lägenheter, men har aldrig missbrukat det förtroende hon en gång har fick av sin arbetsgivare. För att finansiera sitt missbruk snattade hon i stället i affärer.

Det stöd som hennes föräldrar gav familjen har troligtvis varit av avgörande betydelse för familjen och dess möjlighet att hålla samman under Disa och Dans uppväxt. Doris berättar:

Jag har en bra relation till mina föräldrar. Jag har ett jättestöd av dem. Nu är det min tur att stötta och hjälpa dem vad jag kan. De har gjort allt för mig och min bror, och mer därtill skulle jag vilja säga.

I nedanstående citat åskådliggörs att familjen har en mycket framträdande roll i Disas liv:

Mormor och morfar har varit extraföräldrar, Dan också. Vi är så tigha i familjen. Så där har man jättemycket stöd.

Det är rimligt att anta att Doris drogfria period under barnens uppväxt har haft en positiv inverkan på samspelet mellan mor och barn och har även gett barnen en verklig bild av hur deras mor är. Det är den bilden som har skapat referensramen för deras uppfattning av *mor*. Citatet nedan åskådliggör mitt resonemang:

Mamma brukade kalla mig snoken för jag snokade framför allt sedan han [Doris sambo] kom med i bilden eftersom jag tyckte att mamma blev lite konstig ibland.

Disa anser att hennes mor är ”konstig” när hon är drogad. Det innebär att bilden av en *drogfri mor* är den bild hon utgår ifrån – som är hennes referensram.

I citatet berättar Disa att hennes mamma kallade henne ”sno-ken”, vilket tyder på att hennes mor, åtminstone i början, försökte dölja sitt missbruk för övrig familj. Under min intervju med Doris frågade jag henne om hennes barn var medvetna om att hon missbrukade narkotika:

Jag har givetvis aldrig visat dem någonting. Har de frågat har jag inte nekat heller, kanske första, men inte andra gången. Jag har skött det väldigt grant.

Även om Doris har haft en lång period när hon har varit drogfri har åren i missbruk ändå varit de som, åtminstone tidsmässigt, har dominerat i Disas liv. Jag ställer en fråga till henne hur hon har upplevt att leva med en mor med missbruksproblem. Disa berättar:

Mamma har aldrig gjort mig något illa. Jag har inte känt av att hon har missbrukat. Jag känner inget negativt mot henne.

Disa menar att hon har haft en bra uppväxt och har nästan varit lite bortskämd. Hon vet att det har varit mycket konflikter i hemmet när hennes far bodde i familjen, men hon var ett litet barn då, vilket innebär att hon inte har så många minnesbilder från den tiden. Moderns tidigare sambo har varken hon eller morföräldrarna varit speciellt förtjust i, och hon hade lika bra kunnat vara honom förutan. Hans rastlösa sätt irriterade henne och ibland tyckte Disa att han drack för mycket alkohol. När han kom med i bilden hade hon haft sin mor för sig själv under många år och tyckte inte om den nya konkurrenssituationen. Disa berättar att hon tycker om att ha det rent och snyggt omkring sig och menar att hans inträde i familjen innebar att det blev mer smutsigt i hemmet.

Disa beskriver sig själv som en glad person, men blyg. När jag träffar henne har hon tidigare det året avslutat sin gymnasieutbildning. Hon har utbildat sig till kock och tycker mycket om att laga

mat. Disa vet inte om hon vill fortsätta med att ha matlagning som yrke, eftersom hon tycker det är svårt att hålla vikten. På fritiden går hon på Friskis och Svettis för att få kondition och för att förhoppningsvis gå ner i vikt. Disa tycker också om att umgås med sin pojkvän som hon har haft sedan hon var 11 år gammal. Han utgör ett stöd för henne, men hon är samtidigt kritisk gentemot vissa beteenden hos honom:

Han är ett jättebra stöd, det är han. Han är här jätteofta. Han är snäll, hjälper en och sånt. Det enda jag inte tycker om är att han dricker för mycket ibland när vi är ute och festar. Då blir han inte den person som jag tycker om och känner mig trygg med. Jag har blivit sån för min pappa dricker också.

Jag frågar henne om hon har tankar på att läsa vidare på universitet eller högskola. Hon berättar nedan om anledningen till att hon känner sig tveksam:

Jag har inte vågat göra det nu när jag har soc. Jag vill inte komma till kronofogden när man inte har pengar. Därför är det jobb först. Jag får nog jobba ett tag för att känna mig för.

I Disa värld innebär vidare studier efter gymnasiet att man sätter sin ekonomi på spel, vilket innebär att man riskerar att hamna hos kronofogden. Det visar på att det inte bara är faktiska förhållanden, i detta fall möjligheten till studielån, som påverkar barns olika livsval utan även olika kulturella aspekter som har sitt ursprung i klasstillhörighet.⁴¹

Familjen E

Eva är 35 och har växt upp i en storstad. Hennes föräldrar skilde sig när hon var 8 år. Fadern flyttade då ihop med en yngre kvinna, och han har sedan dess endast haft sporadisk kontakt med sin dot-

---

⁴¹ SCB (2007) menar att det fortfarande är alltför få barn från arbetarhem som går vidare till högskolestudier. År 2003/04 började 24 procent av barnen från arbetarhem på högskola. Motsvarande siffror för barn vars föräldrar är tjänstemän är 28 procent. Om rekryteringen till högskola skulle motsvara fördelningen i befolkningen skulle ca 33 procent av studenterna komma från arbetarhem och 24 procent från tjänstemannahem.

ter. Evas sju år äldre syster flyttade hemifrån i samband med skilsmässan, och Eva har inte länge någon kontakt med henne men däremot med hennes två barn.

Evas mor gifte om sig med en man som hade vård om två yngre barn från ett tidigare förhållande, eftersom barnens mor har missbruksproblem. Periodvis drack även Evas mor mycket alkohol och denne man misshandlade henne konstant tills de skildes åt efter sjuåttio års äktenskap. Eva utsattes även för sexuella övergrepp från sin styvfars sida.

När Eva var 14 år började hon missbruka droger: hasch och alkohol. När hon var 15 år flyttade hon hemifrån. Ett år senare övergick hon till amfetamin och heroin, som sedan har varit hennes huvuddroger i 20 års tid. Hon har större delen av sin tid i missbruk saknat bostad.

När hon var 19 år fick hon dottern **Emelie** med Eskil. Föräldrarna bodde aldrig tillsammans och Eskil är i dag gift och har två barn med en annan kvinna.

Sex år senare fick Eva sonen Elias med en annan man. Eva var drogfri under graviditeten, men började missbruka igen när Elias var några veckor gammal. Han fick då flytta till sin mormor och Emelie fick flytta till sin far. Mannen som var far till Elias dog av en överdos heroin efter två år.

Eva missbrukade därefter kontinuerligt droger, och dömdes slutligen till ett år och åtta månaders fängelse för narkotikarelaterade brott. Hon avtjänade de sista fyra månaderna i form av en vårdvistelse i ett familjehem. Hon flyttade då samman med en man som också har haft ett tungt missbruk av narkotika. Han har en son som är lika gammal som Emelie. De har vid tidpunkten för intervjun flyttat till ett eget boende och är nu drogfria. Eva har aldrig tidigare varit dömd till ett fängelsestraff.

Elias fortsatte att bo hos sin mormor. Hon dog när han var sex år, och för Elias del påbörjades nu en resa mellan olika familjehem.

När Emelie var yngre tog hennes farmor tidvis hand om henne, eftersom fadern Eskil arbetade på annan ort.

Emelie är 16 år när jag intervjuar henne, och hon bor tillsam-

mans med sin far, styvmor och styvsyskon i en liten stad ungefär trettio mil från sin mor. Fadern arbetar borta i stort sett hela veckorna. Hon har en pojkvän som är 18 år.

Hon har försökt få kontakt med sin biologiske morfar, men han har inte velat träffa henne. För tre månader sedan ringde hon upp den man som mormor var gift med senast. De har nu etablerat en kontakt, och Emelie har börjat kalla honom för morfar. Hon träffar även sin farmor, men kontakten har varit oregelbunden. Emelie förlorade tidigt relationen till sin bror Elias som i dag är 10 år. När han var ungefär sex år gammal ringde han upp sin syster och de har nu telefonkontakt en gång i veckan. De träffas även på loven hos sin mor.

Eva växte upp i en familj där många gränser var upplösta, vilket innebar att hon for illa på olika sätt. Under intervjun ger hon några glimtar från den verklighet som var en del av hennes vardag under uppväxten:

Min mamma drack mycket i perioder och då vet jag att han [styvfadern] snart skulle slå halvt ihjäl henne. Då lärde jag mig att locka honom till mig. Så jag vet egentligen inte om det bara var hans fel. Jo, förresten det är klart det var hans fel. Men de här sakerna kan jag prata om i dag, tack vare min sambo [...] Ibland har jag bara legat och skrikit och han har förklarat att jag bara var ett barn. Jag har alltid fått höra att det var mitt fel.

Eva lämnades i perioder helt utan omsorg från föräldrarnas sida, vilket innebar att hon sökte kontakt med personer utanför familjen. Redan när hon var 12 år började hon umgås med ett gäng narkomaner, hon hjälpte dem med att hämta och lämna droger. När hon var 14 år började hon själv missbruka narkotika. Jag frågade Eva om ingen i omgivningen uppmärksammade att hon behövde hjälp.

När jag var tonåring hängde jag rätt så mycket i E-centret. Då var jag rätt desperat och ville att fältassistenter skulle se mig. Det hjälpte inte att de snubblade över mig. Jag syntes inte.

Familjen hade även regelbundna besök av socialtjänsten med anledning av hennes två yngre styvsyskon. Eva tycker att socialarbetarna borde ha sett något vid dessa besök, men ingen upptäckte att hon behövde hjälp och att det fanns missförhållanden i familjen.

En svår uppväxtmiljö i kombination med en tidig ingång i missbruk gjorde Eva dåligt rustad att axla en föräldraroll åt sina två barn. Hon övergav Emelie när hon var sex år och Elias när han var tre veckor gammal för ett liv i missbruk. Hennes ursprungliga tanke var inte att överge sina barn när hon lämnade Elias till sin mormor och Emelie till sin far, utan i stället att de skulle vara en period hos dem för att hon skulle få möjlighet att "tända av" i lugn och ro. Denna period blev tio år.

Eva har hela tiden haft en vilja till kontakt med sina barn, men hennes liv som heroinist har många gånger satt käppar i hjulet för dessa intentioner:

Det var mest problem innan. Om Emelie ville ha ett par byxor så kunde jag stjäla femton par byxor för att hon skulle ha något att välja på. Men sedan kunde jag ställa kassen någonstans och sedan var den borta. Då fick jag ringa till henne och säga att jag inte kunde komma för jag hade inga byxor. Det har varit jättemycket sådana grejor. Jag ville så mycket men väldigt lite har blivit av.

Emelie berättar hur livet kunde vara när hennes mor missbrukade droger:

Det är bättre nu än när vi bodde i E-by. Då gick mamma inte upp förrän klockan fyra. Nu går hon upp klockan nio och gör frukost. Det har hon aldrig gjort förut. Jag fick trehundra spänn när jag diskade en disk som var lika stor som köket. Sedan hittade jag massor med foliepapper fast hon sa att hon hade slutat.

Detta citat består endast av några rader, men ger trots det en glasklar bild av de levnadsförhållanden som har varit aktuella för Emelie när hon vistades hos sin mor. Hon lämnades ensam hela dagarna utan omsorg och hon fick också städa upp efter modern när

förhållandena i hemmet hade blivit alltför kaotiska på grund av moderns drogmissbruk. Under Evas tid i missbruk var kontakten med modern något som hon fick kämpa sig till. Emelie berättar:

En gång i veckan försökte jag ringa till henne. Ibland kom jag fram och ibland var det någon annan som svarade och då fick jag lämna mitt nummer. Oftast ringde hon inte tillbaka. Till slut orkar man inte. Det går inte att förklara, men jag var arg var-enda dag och pappa blev vansinnig på mig.

Emelie berättar att hennes mors många brutna löften har lett till att hon har känt sig övergiven och sviken. Vid ett tillfälle skulle hon genomgå en stor och riskfylld hjärtoperation. Hennes mor kom aldrig till henne innan operationen som hon hade lovat, vilket påverkade henne på ett mycket negativt sätt. Hon menar att all denna besvikelse ledde till att hon under tonårstiden utvecklade olika former av psykiska problem av allvarligt slag – hon skar sig och hamnade i djupa depressioner. Hon känner att hon mår bättre i dag, mycket beroende av att hennes mor numera är drogfri och att hon själv har en bra pojkvän.

Eva har inte haft en praktisk modersfunktion åt sina barn under uppväxten, vilket har påverkat på vilket sätt hon är mor i dag:

När det gäller Emelie som är så stor är man inte längre mamma utan bara en riktigt god vän som lyssnar och som kommer med bra idéer och smarta tips.

I citatet ovan framkommer att Eva har en nedtonad modersroll gentemot sin dotter.

Emelies psykiska besvär under tonårstiden har naturligtvis påverkat hennes möjligheter till goda prestationer i skolan. Hon går på det Individuella programmet på gymnasiet eftersom hon saknar ett godkänt betyg i engelska. Hon bor mestadels hos sin pojkvän, eftersom han är bosatt i närheten av hennes skola. Hon deltar inte i någon organiserad fritidsaktivitet och hon har inte heller uppgivit att hon har något speciellt fritidsintresse.

Emelie är mycket glad åt sin lillebror och blev överlycklig när han tog kontakt med henne. Hon har försökt få kontakt med honom tidigare, men hon lyckades inte hitta honom. Emelie har haft en känsla av att de inte har tillåtits att ha kontakt med varandra under en viss tidsperiod. Nu har de telefonkontakt ungefär en gång i veckan. Emelie är orolig för Elias på grund av hans svåra livssituation – bland annat trivs han inte i sitt nya familjehem. Han flyttade dit samma dag som Eva togs in i kriminalvårdsanstalt. Nu träffas syskonen när de besöker sin mor på loven. För närvarande bor Emelie i en liten stad mer än trettio mil från sin mor. Hennes far arbetar borta hela veckorna och kommer bara hem på helgerna. Hon är orolig för hans hälsa eftersom han har arbetat på sin semester under de senaste fem åren för att så småningom ha råd att köpa en ny bil.

Emelies farmor tog i perioder hand om henne när hon var yngre och hennes far arbetade. Hon berättar att hennes far och farmor ofta blev ovänner eftersom farmor hade alkoholproblem och hade svårt att klara sin uppgift som barnvakt åt sitt barnbarn på ett tillförlitligt sätt. I dag har de återigen en god relation eftersom ”farmor har kommit på att hon inte kan leva utan sina barnbarn.”

Emelie pratar gärna och mycket om sin släkt i positiva ordalag, vilket tyder på att den fyller en viktig funktion för henne. Positiva relationer till familjen kanske får en ökad betydelse när man som Emelie har varit tvungen att kämpa för att kunna upprätthålla en kontinuerlig relation till sin mor under uppväxten?

Familjen F

Frida är 50 år och växte upp i en storstad tillsammans med en syster, far och mor. Hennes föräldrar lever fortfarande tillsammans. Hon har missbrukat narkotika och alkohol sedan tidiga tonår och har under livets gång åkt ut och in i fängelse. Frida har på grund av sina missbruksproblem aldrig etablerat sig på arbetsmarknaden utan har varit beroende av socialbidrag för sin försörjning.

När hon var 20 år fick hon en flicka som heter Felicia och som har växt upp i familjehem. Felicia har nu en egen familj.

När Frida var 35 år fick hon sin andra dotter **Filippa** som i dag är 15 år. Filippas pappa heter Fredrik och har också missbruksproblem. Systrarna har god kontakt med varandra och Filippa umgås gärna med sin systers barn.

Filippa var omhändertagen en kortare period när hon var ett år på grund av föräldrarnas drogmissbruk. Föräldrarna bestämde sig för att ta emot hjälp, och Filippa och hennes föräldrar vistades nästan två år på ett barn- och familjebehandlingshem. När behandlingen var slut separerade hennes föräldrar, och hon har därefter bott hos sin mor i en hyreslägenhet – förutom de perioder när modern har varit i fängelse. Olika släktingar har då tagit hand om henne, och även i andra situationer när Fridas missbruk har skapat kaos av den omfattningen att Filippa har varit tvungen att fly hemifrån. Fridas moster har ett alkoholmissbruk och hennes son var nyligen intagen i kriminalvårdsanstalt. Frida och Filippa beskriver att de har goda relationer inom familjen.

Filippa har haft en regelbunden kontakt med sin far Fredrik under sin uppväxt, förutom under en period för något år sedan då deras kontakt upphörde helt i samband med att han inledde en relation med en ny kvinna. I dag träffas far och dotter när Fredriks sambo arbetar.

Frida är dömd till nio månaders fängelsestraff för narkotikabrott. Vid tiden för intervjun har Frida avtjänat fem månader av sitt straff på en öppen kriminalvårdsanstalt. Hon är drogfri för första gången på 14 år. Filippa är placerad i familjehem under tiden hennes mor avtjänar detta fängelsestraff. Familjehemmet består av en ensamstående kvinna med tre pojkar i åldrarna 18, 21 och 26 år. Pojkarnas far finns även med i bilden och fungerar som en resurs för familjen.

Under intervjun uttryckte jag min förvåning över att Filippa har kunnat bo hemma hos Frida under sin uppväxt, trots att modern kontinuerligt har missbrukat droger. Frida menar att det beror på att hon skötte sitt knarkande snyggt – hon blandade sig inte med andra narkomaner och hon var inte heller ute och ”bröt eller hora-

de”. Hon finansierade i stället sitt missbruk genom försäljning av droger. Frida menar att hon inte heller använde så mycket narkotika, bara så att hon kunde fungera i vardagen. På så vis märktes det inte på henne att hon hade missbruksproblem. Hon medger dock att hennes och Filippas tillvaro många gånger var oordnad och kaotisk.

Missbruket har satt sina spår. Efter många års kontinuerligt missbruk är Fridas kropp nedbruten: hon har hepatit och även en början till levercancer. Hon ska efter avtjänat straff påbörja en behandling för sin sjukdom.

Som en konsekvens av sitt missbruk har Frida varit dömd till åtskilliga fängelsestraff under Filippas barndom. Straffen har alltid varit korta, och Frida har passat på att avtjäna dem när hennes dotter ändå har varit hos mormor och morfar under sommarlovet. Av den anledningen tror Frida att Filippa inte alla gånger har varit medveten om att hennes mor har varit i fängelse. Filippa berättar hur familjen har hjälpts åt med att ta hand om henne när hennes mor skulle avtjäna sitt förra straff:

Förra fängelsestraffet bodde jag hos mormor och morfar. Och så bodde jag hos moster. Det var under sommarlovet. Jag har alltid varit mycket hos min mormor när jag var liten. Men nu har jag dansen och skolan och då har jag inte lika mycket tid att åka ner. Jag har varit dålig på att höra av mig till dem. Men jag ska bättra mig på det när mamma kommer ut. Jag borde åtminstone åka dit en gång per månad. Mormor är 84 år så hon har inte så många år kvar att leva.

I citatet framkommer att de många vistelserna hos mormor och morfar har skapat ett starkt band mellan dem och att hon, med tanke på sin låga ålder, har utvecklat en stark ansvarskänsla.

Filippa uppgav i intervjun att hon alltid har haft en stark relation till sin far under sin uppväxt, men att kontakten dem emellan var bruten under en tidsperiod. Hon berättar:

Hon [fars sambo] var så svartsjuk för att jag umgicks så mycket med min pappa. Innan de träffades så åkte vi alltid och badade en gång per vecka. Sedan gick vi på bio. När han blev tillsam-

mans med henne bröts våran kontakt. Då umgicks vi inte mer. En dag så kände jag att jag måste ringa pappa. Jag måste börja umgå med honom igen.

I citatet framgår att det är Filippa som tar ansvaret för deras relation – det är hon som ringer upp för att kontakten ska återupprättas. Numera träffas de i smyg när hennes fars sambo arbetar.

När jag intervjuade Filippa frågade jag henne hur det har varit att leva med en mor som har missbruksproblem. Hon berättar:

Jag har sett henne så i hela mitt liv, så det är mamma för mig.

Filippa har skapat sig referensramar som grundar sig på hennes erfarenheter av att växa upp i en familj där föräldrarna har missbruksproblem. Detta har skapat omvända samspelsmönster i familjen (parentifiering), vilket bland annat innebär att hon genomgående ställer låga krav på sin mor och far vad gäller deras föräldrafunktion. Nedanstående citat åskådliggör detta:

Jo, jag har haft dåliga dagar och tyckt att mamma måste ge sig. Jag har då sagt att jag inte ens vill sova hemma. Sedan har jag alltid haft min pappa som har fixat att jag har haft någonstans att ta vägen.

I citatet framkommer att Filippa har skapat sig ett normalitetsbegrepp där hennes mors missbruk mer betraktas som normalt än hennes egna krav på att hennes mor ska sluta missbruka. När hon visar att hon är trött på att leva i missbruksmiljö ser hon inte det som en sund reaktion utan som att hon har en ”dålig dag”. Hon ställer inte heller krav på sin far att han ska ordna en trygg uppväxtmiljö åt henne, utan är nöjd med att han kan hjälpa henne att hitta en tillfällig tillflyktsort när tillvaron i hennes hem är alltför kaotisk.

När jag gör intervjun med Frida är hon drogfri sedan ett par månader tillbaka. Hon har lätt att reflektera över vad det har inneburit för Filippa att växa upp i en missbruksmiljö:

Filippa har fått ta mycket ansvar, men jag har alltid funnits där. Hon har varit tvungen att ta mycket ansvar för sig själv. Samtidigt har det varit bra, men hon har blivit vuxen för fort.

Filippas alltför stora ansvarstagande för sig själv och även för sina föräldrar löper som en röd tråd genom hela intervjun. Hon lever i en tvärtom kultur där hon tar ansvar för sina föräldrars handlingar i stället för att få stöd från dem. Följande exempel kan illustrera detta:

Socialtjänsten beviljade Filippa bistånd i form av deltagande i en gruppverksamhet som vänder sig till barn som växer upp i familjer där det förekommer någon form av missbruk. Hon berättade att hon under två års tid, mellan nio och elva års ålder, åkte buss tvärs igenom den storstad där hon bor för att kunna delta i verksamheten. Hennes mor blev erbjuden plats i en föräldragrupp, men på grund av att hon var aktiv i missbruk kunde hon inte delta i aktiviteten.

Filippa bor nu i familjehem och har fått en annan verklighet att utgå ifrån, vilket innebär att hon börjar ifrågasätta sina tidigare referensramar:

När jag gick i sexan eller sjuan så undrade de [lärarna] hur jag hade det hemma. Jag sa att jag mådde bra och att det var jättebra hemma. Det är först nu i efterhand som jag tänker på hur det var hemma egentligen.

Det är rimligt att anta att Filippa även känt att det har varit viktigt att vara lojal gentemot sin mor genom att inte berätta så mycket för skolpersonalen om sina hemförhållanden.

Höga ambitioner att vara en bra mor i kombination med en svår livssituation som försvårar ett gott moderskap har skapat en svår ambivalens hos många av kvinnorna i studien. Fridas beskrivning åskådliggör detta genom följande citat:

Filippa har ändå gått i första hand, nej det har hon inte gjort för jag har missbrukat, men ändå har hon gjort det. Hon har varit viktig för mig hela tiden. Hade jag inte haft Filippa vet jag inte var jag själv hade varit.

För att lindra de konsekvenser som missbruket obönhörligen skapar har Frida sökt hjälp för sig själv och för sin dotter, både inom och utanför familjen. På så vis har det varit möjligt för henne att behålla vården om sin dotter under Filippas uppväxt. Frida har varit öppen om sina problem gentemot omgivningen, vilket har skapat ett gott samarbetsklimat med personer från samhällets stödsystem. Frida berättar:

Jag tror inte så mycket på det här med att ljuga och gå bakom ryggen. Då får man ingen hjälp, då blir det bara fel. Det gäller att köra med raka rör, då får man raka rör tillbaka. Sedan har jag ljugit hos polisen, men det är en helt annan sak.

Frida har haft goda relationer med Filippas förskola och senare med hennes skola. Hon har inte kunnat hjälpa sin dotter så mycket med skolarbetet, men har i stället sett till att skolan har gett Filippa det stöd hon har behövt.

Jag har faktiskt gått till skolan för att be om hjälp. De har nog också vetat. Socialen har vetat hela tiden att jag har missbrukat. De har inte haft något att ta på, eftersom jag inte har misskött Filippa och mig själv. Jag har hela tiden skött de sociala bitarna. Det är därför som jag kunnat klara mig så länge tror jag.

Hennes goda förmåga att skapa en god relation med personer från samhällets stödsystem har också en baksida. Familjen har visserligen fått mycket hjälp, men samtidigt har Filippa tillbringat hela sin barndom i en tung missbruksmiljö med socialtjänstens och troligtvis även skolans goda minne.

Ovanstående två citat kan troligtvis ge viss vägledning till, hur myndigheter som i hög grad har till uppgift att tillvarata barnens behov, mera har sett till den vuxnes intresse. I citaten framkommer att Frida har varit hjälpsökande – hon har velat ha stöd och hjälp i sin situation vilket innebär att hon av socialtjänsten troligtvis har blivit betraktad som en god klient.⁴² På så sätt har social-

---

⁴² Jmf Järvinen (2002) och Järvinen & Mik-Meyer (2003).

tjänstens hjälpande funktion legitimerats. Myndighetspersonerna och Frida har därigenom skapat en stark allians där de bekräftat varandras behov och där Filippas intressen har blivit av underordnad betydelse. Visserligen är det tveklöst så att socialtjänsten, skolan och Frida har haft för avsikt att hjälpa Filippa, men alliansen mellan myndighetspersonerna och Frida har varit så stark att åtgärder som på kort sikt har missgynnats moderns intressen i stort sett har undvikits.

Jag frågade Filippa om inte någon i omgivningen, exempelvis grannar, reagerade på att hon bodde med en mor som missbrukade narkotika. Filippa svarar:

De har väl tyckt att det inte är deras problem. Och så har de sett hur jag är. För det mesta har jag bara tagit en väska och gett mig av.

Citatet åskådliggör på vilket sätt Filippa hanterade situationen när hennes hemmiljö blev alltför svår att leva i – hon agerade inte ut sina känslor i omvärlden utan hanterade situationen i det tysta. Eftersom hon inte påkallade omgivningens uppmärksamhet, blev det möjligt för henne att bo kvar i sin hemmiljö under i stort sett hela sin uppväxt. Andersson (2002) hävdar att det finns könsspecifika mönster mellan flickor och pojkar när det gäller deras sätt att reagera på svårigheter. Hon menar att när flickor har problem så märks det mest hemma och placeras inom flickan. Pojkarnas problem utspelas i högre utsträckning i omvärlden.

Det är inte svårt att se att Filippa har varit utsatt för långdragen stress (Typ 2-trauma)⁴³ genom att bo med en mor som har haft ett tungt missbruk av alkohol och narkotika. Men Filippa har även varit exponerad för en händelse som har orsakat ett Typ 1-trauma. När hon var nio år gammal brann hennes hem upp. Branden orsakades troligtvis av en gasläcka, eftersom branden föregicks av två explosioner. Under ett dygn visste hon inte om hennes mor och hund hade omkommit i lågorna. Därefter var familjen bostadslös i

---

⁴³ Se kapitel 2, avsnitt "Separation – ett gemensamt trauma för barn med föräldrar i fängelse" s. 18.

nio månader, under denna tid bodde de på tjugo olika ställen. Jag frågade henne hur hon har hanterat all den stress hon har varit utsatt för under sin barndom:

När jag har problemet så försöker jag hjälpa andra och förtränga mina egna problem. Men nu när jag har landat på ett och samma ställe [familjehemmet] och känner mig trygg och vet att här finns inte sådana där problem, det är då kroppen säger ifrån och berättar att du måste ta hand om dig själv. Det är kroppen som visar hur man ska bete sig.

Filippas beskrivning av sina reaktioner överensstämmer väl med de beskrivningar på traumatiska reaktionsmönster som finns presenterade i litteraturen. Dyregrov (1997) menar att människor kan frigöra hela sin fysiska och mentala kapacitet för att hantera en farlig eller stressfylld situation. Alla känslor kan skjutas upp för att hanteras när tillvaron tillåter det. Genom Filippas beskrivning är det inte svårt att förstå att hon under mycket lång tid har levt i en mycket stressfylld tillvaro.

I ovanstående framställning av Filippas livsvillkor är det lätt att konstatera att hon har varit utsatt för många riskfaktorer under sin uppväxt, men även att hennes mors öppna och ärliga förhållningsätt gentemot omgivningen har gjort det möjligt för familjen att få hjälp och stöd som har kunnat reducera en del av bristerna i Filippas hemmiljö. Hur ser då hennes skolsituation och fritid ut i ett skydds- och riskperspektiv?

För närvarande går Filippa i nionde klass. Hon tycker att det går bra i skolan, förutom i engelska, där hon inte är godkänd. Nästa år ska hon börja gymnasiet och hon tänker söka till antingen Barn- och fritidsprogrammet eller Mode- och designprogrammet. Hon hoppas att hon till dess ska kunna läsa upp sitt betyg i engelska, så att hon slipper gå på det Individuella programmet. Hon har för närvarande hjälp av en kanadensisk kvinna som hjälper henne med läxläsning en gång i veckan.

Filippa har sedan unga år provat på många olika aktiviteter och hon menar att dessa har varit hennes räddning. Jazzdans är för

närvarande Filippas stora intresse. Hon har dansat i åtta år och har även uppträtt på stora scenen på ett stort nöjesfält, vilket hon menar var en fantastisk upplevelse. Tidigare har hon även spelat fotboll, ridit, och sysslat med kickboxning. Framför allt fotbollen har spelat en stor roll i hennes liv. Hela hennes släkt är engagerad i fotboll och ibland spelar de tillsammans. Hon har även varit med och spelat i skol-DM. Hon slutade med fotbollen eftersom konditionen försämrades när hon började röka. Hon vill gärna börja spela igen, och fotbollen fungerar därför som en motiverande kraft för henne att sluta med rökningen. Filippa propagerar för att alla barn ska ha någon form av fritidsaktivitet. Hon menar att när problemen i tillvaron har hopat sig har dansen fungerat som ett slags andningshål. Dansen har gett henne en positiv fokus i tillvaron – hon menar att hon därigenom har sluppit lägga ner energi på alla de negativa händelser som har inträffat under hennes uppväxt.

Trots svåra livsvillkor har Filippa haft förmåga att ta till sig det positiva som tillvaron har haft att erbjuda henne. När jag frågar henne om hon hade någon som hon kan prata med när hon har problem svarar hon:

Jag kan prata med pappa och mamma väldigt mycket. Sedan kan jag prata med min syster, min fostermamma och mina fostersyskon. Sedan har jag även en kontaktperson som jag pratar väldigt mycket med. Hon har jag haft kontakt med sedan jag var tolv år.[...] Även skolvärdinnan är hur go´ som helst. Hon försöker alltid hjälpa en om det är något som är fel.

Citatet visar att Filippa ser positivt på sin omgivning, vilket innebär att hon har många i sitt nätverk som kan fungera som en resurs i svåra stunder. Hennes mor beskriver att Filippa alltid har haft lätt att relatera till andra människor, och var redan som spädbarn ett lätthanterligt barn. I detta sammanhang vill jag göra en koppling till Kauaistudien av Werner & Smith (1992). De kunde urskilja flera barn som utvecklades väl, trots att de hade varit utsatta för flera riskfaktorer innan två års ålder. Majoriteten av denna grupp hade

karaktäriserats som aktiva, tillgivna, keliga och lätta att ha göra med som spädbarn.

Familjen G

Gunilla är 44 år gammal och växte upp i en storstad. Hon har tre syskon som hon kommer väl överens med. Hennes föräldrar separerade när hon var 10 år. Gunillas far är numera död, men hennes mor finns i livet och de har i dag en god relation.

Hon beskriver att hon under sin uppväxt var en ”strulig unge”. Som en följd av detta blev hon vid 14 års ålder omhändertagen och placerad på skolhem. Där lärde sig Gunilla att missbruka amfetamin, men lyckades trots det att skaffa sig ett bra skolbetyg. Efter skolhemmet spårade hon ur totalt och hamnade på ungdomsvårdsskola. Hon blev så småningom utskriven därifrån men fortsatte att leva på ett sådant sätt att hon blev dömd till sitt första fängelsestraff vid 20 års ålder. Under de nästkommande tio åren levde hon ett liv präglad av missbruk och kriminalitet och avtjänade också flera fängelsestraff. Under denna tid höll hon sin familj på avstånd.

När hon var 30 år och intagen i kriminalvårdsanstalt inledde Gunilla en relation med en betydligt äldre man, Gustav, som också har missbruksproblem. Han har för det mesta kunnat hantera sitt alkoholberoende med hjälp av Antabus. De gifte sig och fick en gemensam dotter som heter **Gabriella** och som vid tidpunkten för intervjun, var 14 år gammal. Gustav har växt upp på barnhem och återfick kontakten med sin mor först när han var vuxen. Hon dog strax innan Gabriella föddes. Han har även en bror, men de förlorade kontakten när brodern flyttade från barnhemmet till en fosterfamilj.

Gunilla slutade att missbruka narkotika under sin graviditet och övergick i stället till att spela på illegala spelklubbar. Hon har inte spelat kontinuerligt utan i perioder. För att finansiera sitt missbruk begick hon ekonomiska brott. När hon hade spelfria perioder levde hon ett mera vanligt liv; hon arbetade bland annat som elevassistent för barn med uppmärksamhetsstörningar.

När Gabriella var sex år gammal dömdes Gunilla till ett treårigt

fängelsestraff. Strax innan hade Gustav och Gunilla separerat. Gabriella bodde då tillsammans med sin mor i deras hyreslägenhet. Under tiden hennes mor var i kriminalvårdsanstalt fick hon bo hos sin mors väninna och hennes familj. Gabriella ser denna familj som en viktig del av sitt nätverk. Hon betraktar de två pojkarna i familjen som sina bröder. Under denna period insjuknade Gustav i en allvarlig sjukdom, vilket innebar att ett boende hos honom inte var ett tänkbart alternativ.

Gunilla inledde efter något år en ny relation med en man och levde med honom fram till att hon fick lämna sitt hem för att avtjäna sitt straff. De har nu separerat. Gabriella och moderns sambo hade en konfliktfylld relation med varandra, vilket innebar att hon inte ville bo kvar i hemmet. Gabriella flyttade i stället hem till sin moster och hennes familj. Hon misskötte sig, vilket innebar att hon inte fick bo kvar utan fick flytta till ett familjehem. Där bodde Gabriella i några veckor. Eftersom hon rymde och drack sig berusad gav familjehemmet upp, och hon blev akut intagen på ett utredningshem.

När Gunilla vid detta tillfälle dömdes för att hon hade begått ett ekonomiskt brott blev straffet först kontraktsvård i sex månader i form av behandling och därefter ett års eftervård. Hon vistades tre månader på behandlingshemmet, och då hann även Gabriella genomföra en familjevecka.⁴⁴ Därefter blev Gunilla, enligt egen utsago, föremål för ett "mediedrev" eftersom hon hade undgått ett fängelsestraff. Det blev ny rättegång och kontraktsvården blev omvandlad till ett fängelsestraff på två år och tre månader. Hon fick inte tillgodoräkna sig de tre månaderna på behandlingshemmet i strafftiden. Vid tidpunkten för intervjun var hon placerad i en sluten kriminalvårdsanstalt och hade avtjänat knappt hälften av sitt straff.

Ett halvt år efter att Gunilla hade tagits in i kriminalvårdsanstalt återfick Gustav sin frihet efter att ha avtjänat ett treårigt fängelsestraff. Han är för närvarande i behandling för sin sjukdom, men försöker även att stödja sin dotter när han har möjlighet.

---

⁴⁴ *Familjevecka* har som syfte att hjälpa anhöriga till personer med missbruksproblem.

Gunilla har en tydlig beroendeproblematik som har inneburit att hon under stort sett hela sin levnadsbana har varit föremål för olika former av samhällsvård. Hon beskriver sig som ”känslomässigt trasig”. Att bli betraktad som missbrukare och kriminell har präglat henne som människa och även format hennes identitet. Detta tydliggjordes när jag pratade med henne i telefon för att bestämma tid för intervju. Hon hade lätt för att uttrycka sig och presenterade sig med sitt namn, men uppgav även sitt fängnummer. Det innebär att Gunillas uppfattar och betraktar sig själv som fånge.

Gabriella är nu i samma ålder som Gunilla var när hon blev föremål för samhällsvård för första gången. Modern är mycket rädd att Gabriella ska välja samma väg i livet. För att försöka förhindra det är hon och Gustav starkt engagerade i sin dotters situation på olika sätt. Hon har mycket kontakt med de myndighetspersoner som är involverade i Gabriellas liv och kan för det mesta uppnå ett bra samarbetsklimat. Trots föräldrarnas starka engagemang för sin dotter har deras kriminella livsstil och upprepade fängelsestraff skapat referensramar som är annorlunda hos Gabriella än hos barn som växer upp i familjer där föräldrarna inte lider av denna problematik.

Gabriella är det enda barnet som jag har intervjuat inne på en kriminalvårdsanstalt. Jag mötte henne i sällskap av kriminalvårdare och vi låstes in tillsammans i ett traditionellt besöksrum, som består av en galonöverdragen soffa, ett bord och två fåtöljer. Miljön på slutna kriminalvårdsanstalter upplevs av de flesta människor som ogästvänlig, i synnerhet de besöksrum som är utformade på detta sätt. I den situationen kändes det naturligt att fråga henne hur hon har upplevt det att besöka sina föräldrar när de har varit intagna i kriminalvårdsanstalt. Gabriella berättar:

Nej jag tycker inte att det är så farligt. Jag vet inte hur jag ska förklara men jag blev gjord inne på kåken. Mamma satt när hon var gravid.

Genom många besök på olika fängelser har hon blivit väl förtrogen med livet i kriminalvårdsanstalt. Hon har blivit socialiserad in i kriminalvårdens värld under sin uppväxt, och citatet visar att miljön känns lite som hemma för henne, vilket naturligtvis är en riskfaktor av betydande slag.

Hennes föräldrars återkommande fängelsestraff har också inneburit att Gabriella har varit tvungen till upprepade separationer från sina föräldrar. När hon var i förskoleåldern dömdes hennes mor till ett långt fängelsestraff och hennes far insjuknade under samma period i en allvarlig sjukdom. Gunilla menar att Gabriellas reaktioner i samband med separationerna, då och nu, skiljer sig åt. När Gabriella var liten var hennes beteende och reaktioner mera tydliga för omgivningen. Gunilla ger här en beskrivning av vad hon menar:

Små barn är mycket rakare i sina frågor. När jag kom hem hade hon en oro. Hon sa att hon skulle vakta mig så att jag inte skulle spela. Då kunde man avläsa henne på ett helt annat sätt. Nu är hon mera innesluten.

Gabriella tycker däremot att det var betydligt svårare att leva utan sin mor när hon var yngre:

Förra gången var det mycket jobbigare. Då saknade jag henne väldigt mycket hela tiden. Jag var jätteledsen.

När Gunilla var intagen i kriminalvårdsanstalt förra gången träffade hon sin mor ungefär varannan månad. I citatet framkommer att hon var mycket ledsen över att leva skild från sin mor. I dag reagerar Gabriella på ett annorlunda sätt. Anledningen kan vara att hon är äldre denna gång, men det skulle även kunna vara så att hon har byggt upp försvarsmekanismer för att slippa bli lika ledsen vid detta tillfälle.

Familjen H

Helena är 42 år gammal och föddes i ett land i norra Europa. Hennes mor är svensk, men hennes far kommer från Sydeuropa.

Hon har syskon. Hon beskriver att hennes familj har mycket goda inbördes relationer. Hennes farmor är 96 år gammal och hon betraktar henne som sin bästa vän.

Helena växte upp i en familj som tillhör det övre samhällsskiktet. Hon tillbringade mycket av sin barndom på internatskolor och lärde sig flera olika språk. Sin mor har hon av oklara skäl haft mycket lite kontakt med under sin uppväxt. Helena flyttade ensam till en storstad i Sverige när hon var i tonåren. Hon fortsatte att utbilda sig och har i dag en akademisk utbildning. Hon arbetade endast några år i sitt yrke. Hennes bröder driver många företag i den storstad där Helena bor, vilket inspirerade henne att starta en egen firma.

När Helena var drygt 20 år träffade hon Hans och de fick tillsammans två barn: **Hampus** som är 17 år och Hanna som är 19 år. Föräldrparet levde tillsammans i åtta år. Efter skilsmässan flyttade Hans till en mindre stad och barnen flyttade med honom. De bodde i fyra års tid med sin pappa, men när han fick arbete utomlands flyttade barnen tillbaka till sin mor och till den storstad som de tidigare lämnat. Hampus var, vid denna tidpunkt, elva år gammal. I dag träffar han sin far ungefär varannan månad. Hampus upplever att han och hans far har glidit ifrån varandra. Han tror att det bland annat beror på att hans far, sedan ett par år tillbaka, inledde en relation med en ny kvinna.

Hampus och Hanna bodde tillsammans med sin mor i en egen fastighet i en storstad fram till att hon togs in i kriminalvårdsanstalt. I familjen bor också, sedan många år tillbaka, en kvinna som är kusin till Helena och gudmor till barnen. Hon tar ansvar för barnen under Helenas bortavaro och barnen bor kvar i sitt hem. Hanna bor för tillfället utomlands för att läsa språk.

Hampus och Hanna har aldrig träffat sin mormor, men morfar brukar komma och hälsa på till jul. De har inget gemensamt modersmål med sin morfar. Engelska är deras gemensamma språk. De har däremot en mer frekvent kontakt med sin farmor och farfar.

Helena är dömd till tre års fängelse för olika våldsbrott. När jag gjorde intervjun med Hampus, Helena och Hampus lärare hade det

gått ett år sedan hans mor greps av polis och blev placerad i häkte. Helena avtjänar sitt straff på en sluten kriminalvårdsanstalt.

Helena har även vid något tidigare tillfälle blivit gripen av polis, men det ledde inte vidare till åtal.

Helena har haft sin huvudsakliga uppväxt utanför Sverige, vilket i hennes fall har varit en tillgång. Hon har lärt sig många språk och har tack vare de privilegier som hennes samhällsklass har erbjudit fått möjlighet att vistas i miljöer där god skolutbildning har varit en självklarhet. Hon är också den enda kvinnan i mitt empiriska material som har lyckas tillägna sig en akademisk utbildning och har också störst tillgång på kulturellt kapital i jämförelse med de andra kvinnorna i studien. Hon äger en egen fastighet och ett eget företag i en storstad, vilket ger henne och hennes barn en ekonomisk trygghet, vilket framför allt är viktigt nu när hon befinner sig i kriminalvårdsanstalt. Helena har också ett nätverk som har möjliggjort för Hampus att bo kvar i sin hemmiljö. Under rättegångsprocessen har hon också fått juridisk hjälp av en person i sitt nätverk i syfte att underlätta hennes nuvarande situation. Detta sammantaget visar att Helena även har en god tillgång både på ekonomiskt och socialt kapital.

Trots att hon har och har haft ett privilegierat liv på många olika sätt har hennes uppväxt även skapat svårigheter för henne. Hon berättade för mig under intervjun att hon har mått mycket dåligt av att leva i ett ”slott” när många barn i hennes omgivning var fattiga. Hon levde mångt och mycket i en svartvit värld. Hennes fortsatta liv är också präglad av starka kontraster – framför allt finns det mycket i hennes berättelse som tyder på att det inom vissa områden finns en stor skillnad mellan den reella verkligheten och en önskad eller idealiserad verklighet. Här ger jag ett par exempel:

- Helena har större delen av sin uppväxt vistats på internat och har inte haft någon kontakt med sin mor under barn- och vuxenliv. Trots det betonar hon att hennes familj är ”väldigt familjär” och undviker att svara på de frågor,

som på något vis skulle ifrågasätta denna bild av verkligheten.

- Hon beskriver sitt brott i mycket ärofyllda termer – hon har räddat ett barn som annars skulle ha blivit utsatt för övergrepp. Under intervjun betonar hon vikten av att visa respekt gentemot sina medmänniskor. I domen går att läsa att hon har varit involverad och drivande i ett brott som består av allvarliga kränkningar gentemot en annan människa.

Att Helena i stor utsträckning målar upp en idealiserad verklighetsbild *kan* bero på att hennes brottslighet och nuvarande sätt att leva skapar stark ångest för att de dåligt överensstämmer med de grundvärderingar som hon har fått från sin familj, samhällsklass och genom sin utbildning. Detta sätt att förhålla sig till verkligheten skapar förvirring hos omgivningen, vilket naturligtvis först och främst drabbar barnen i familjen. Hampus är också den enda barnet i studien som uppger att han inte alls vet vilket brott som hans mor är dömd för. Detta sammantaget tyder på att kommunikationsmönstret i familjen H är destruktivt och ger Hampus små möjligheter att kommunicera sina erfarenheter med andra personer i sin närhet, vilket påverkar resiliensprocessen på ett negativt sätt. Detta påverkade även intervjun – Hampus var mycket reserverad när jag ställde frågor om hans familj och i synnerhet när det gällde frågor som gällde hans mamma. Det innebär att denna redogörelse har blivit relativt kort.

Men det finns andra faktorer som påverkar resiliensprocessen i positiv riktning. Hampus har, i likhet med sin mor, ett starkt idrottsintresse, som hjälper honom i svåra stunder. Han har tidigare sysslat med en kampsport men har nu övergått till att enbart träna styrka på ett gym. Han tränar i stort sett varje dag.

Hampus går andra året på ett Fordonsmekaniskt program. Han tror inte att han kommer att arbeta med bilar i framtiden, utan valde linjen mest för att det lät kul. Hampus har inte skött skolan så väl, men tack vare en engagerad lärare har han ändå genomfört

de moment som ingår i kursplanen. På fritiden arbetar han i sin mors företag och ser den som en möjlig försörjningskälla när han har avslutat sina gymnasiestudier.

Diskussion

I min studie är relationerna i fokus. Av den anledningen har jag valt att presentera mitt material familjevis. För att familjerna inte ska framstå som isolerade öar kommer jag i nedanstående avsnitt att ta ett helhetsgrepp över materialet.⁴⁵

Syftet är att ge en bild av mödrarnas och barnens verklighet så som de beskriver den, och visa på variation likväl som på gemensamma mönster i barnens sätt att hantera sin livssituation tiden innan mödrarna blev föremål för ett fängelsestraff. Jag har försökt att analysera de riskfaktorer och de skyddande faktorer som barnen har blivit exponerade för under sin uppväxt för att få en bild av hur väl de kommer att stå rustade att möta den stress som uppstår när barnen måste skiljas från sina mödrar när de ska avtjäna sitt fängelsestraff.

Familjen

Majoriteten av barnen i studien kommer från splittrade familjer eller från familjer där modern ensam har haft vården om barnen under uppväxten. Två av kvinnorna (Birgit och Eva) har levt skilda från sina barn under större delen av barnens uppväxt. Eva har dock haft kontakt med sina barn under denna tid. Birgits dotter Bettina har tagits om hand av sin far och har även i perioder varit föremål för samhällsvård. Evas barn Emelie har bott hos sin far från sex års ålder. Doris är den enda kvinnan som inte har haft någon hjälp av barnens far under Disas och hennes bror Dans uppväxt.

Bettina och Emelie har påverkats mycket negativt av sina mödrars frånvaro, vilket säkerligen har bidragit till att de har utvecklat svårigheter av olika slag. För Disas del gäller ett omvänt förhållande. Hon är upp vuxen hos sin mor och har haft mycket lite kontakt

---

⁴⁵ Familjen I finns inte med i denna diskussion.

med sin far under sin barndom på grund av hans missbruksproblem. Hennes reaktioner skiljer sig från Bettinas och Emelies – att ha levt skild från sin far tycks inte ha påverkat henne på ett lika genomgripande sätt.⁴⁶

En del av förklaringen till olikheterna kan bero på att Bettina och Emelie har internaliserat den syn på moderskapet som har sitt ursprung i den psykoanalytiska teorin. Det innebär att relationen mellan mor och barn är i fokus och att fadern till barnet befinner sig i periferin. Detta synsätt medför att det blir ett större normbrott för en kvinna än för en man att negligera sin föräldraroll och det påverkar naturligtvis även på vilket sätt barnen upplever sina mödrars agerande. Det kan vara en del av förklaringen till att Bettina och Emelie har varit mycket mer illa än Disa av att en av föräldrarna har varit frånvarande under deras barndom. Naturligtvis har även mängden riskfaktorer i förhållande till mängden skyddande faktorer betydelse för barnens möjligheter att hantera den stress som uppstår när en förälder brister i ansvar, exempelvis på grund av drogmisbruk.

Birgit och Eva uppfyller, enligt detta synsätt, alltså inte sin ”modersplikt” och detta svek ger också upphov till starka reaktioner i omvärlden. Birgit har blivit utfrusen från majoriteten av sin familj på grund av att hon inte har levt upp till en förväntad modersroll. Omgivningens hårda dom ger upphov till starka känslor av skam hos Birgit, vilket bland annat har fått till följd att hon undviker att berätta för andra om att hon är mor.

Birgit anser att omvärlden dömer henne hårdare för att hon är kvinna. Hamreby (2004) har dragit liknande slutsatser i sin avhandling om den sociala barnvården under 1900-talet. Hon konstaterar att det är påtagligt att flickors och pojkars beteenden och sociala problem betraktas på annorlunda sätt. Flickors beteende ses som egenskaper med ursprung i en inre kärna. Pojkars problem däremot är inte inbyggda i personligheten på samma sätt utan orsaken ligger utanför dem själva.

---

⁴⁶ Jämför även med Isak i kapitel 5 s. 89.

Alla mödrarna har haft en svår och komplicerad livssituation innan de togs in i kriminalvårdsanstalt. Missbruk och kriminalitet är de vanligaste riskfaktorerna i familjerna. Ofta är kriminaliteten en konsekvens av mödrarnas missbruksproblem. För de flesta av kvinnorna började deras problem redan under barndomen – de vittnar om sexuella övergrepp, separationer, omsorgsbrist och missbruk. Gunilla var redan under sin ungdom föremål för samhällsvård och Birgit hade redan som barn en stark känsla av utanförskap.⁴⁷ Dessa händelser och erfarenheter har i stor utsträckning präglat deras vuxenliv och har även påverkat deras moderskapande på ett negativt sätt.

Missbruk och kriminalitet i familjen ger ofta upphov till annan risk i familjen såsom disharmoniska relationer, omsorgsbrist, omvända samspelsmönster, fängelsestraff och traumatiska separationer mellan föräldrar och barn. Detta innebär svåra konsekvenser framför allt för de barn, som växer upp i dessa familjer, vilket även har synliggjorts i detta kapitel. Nedan kommer jag att ge några exempel:

- Familjen A har präglats av oro och bråk på grund av moderns och hennes pojkväs missbruksproblem och moderns medberoendeproblematik.⁴⁸ Detta har bland annat inneburit att Agnes ofta hade magont när hon bodde hos sin mor. Hennes syster Alicia var ibland tvungen att fly hem till sin mormor på natten, vilket även riskerade att påverka hennes prestationer i skolan på ett negativt sätt.
- Fyra barn (Bettina, Emelie, Filippa och Gabriella) har varit tvungna att leva skilda från sina mödrar under kortare eller längre perioder under sin uppväxt som en konsekvens av mödrarnas missbruksproblem. Disa har levt

---

⁴⁷ Landsorganisationen (2004) skriver i sin rapport *Ohälsans trappa 2004* att det finns mycket tydliga samband mellan klass och hälsa och att det i synnerhet är kvinnor som tillhör arbetarklassen som är hårdast drabbade av både psykisk och fysisk ohälsa.

⁴⁸ En person lider av medberoendeproblematik om hon låter en annan människas beteende styra sitt eget liv i sådan grad att det egna måendet helt avgörs av den andra personens agerande.

skild från sin far under hela uppväxten på grund av hans alkoholmissbruk.

- Framför allt i familjerna E och F förekommer det omvända samspelsmönster mellan mödrarna och deras döttrar (parentifiering), vilket uppstår när barnen tvingas ta ett vuxenansvar i familjen. Dessa barn får ofta inte sina egna behov av omsorg tillgodosedda av sina föräldrar.

Många av barnen har haft förmåga att sätta ord på de upplevelser som de tidigare har haft under barndomen. De flesta av dem menar att det är mödrarnas missbruksproblem som har skapat svårigheterna i familjen. De barn som har haft en kontinuerlig relation till sin mor under uppväxten omtalar ofta sin mor och familj på ett positivt sätt. Svårigheterna i familjen har kanske svetsat ihop familjemedlemmarna? Nedan följer några exempel:

Jag tycker ändå att hon är världens bästa mamma (Alicia).

Mormor och morfar har varit extraföräldrar, Dan också. Vi är så tigha i familjen. Så där har man jättemycket stöd (Disa).

Jag kan prata med pappa och mamma väldigt mycket (Filippa).

Bettina är ett av de barn som har levt skild från sin mor under större delen av sin uppväxt. Hon beskriver ofta relationen till sin mor på ett mycket negativt sätt:

Ända sedan jag var liten har kompisar retat mig för att min mamma har varit både här och där, men för mig har hon varit död.

Trots att hon har känt negativa känslor mot sin mor under uppväxten framkommer det under intervjun att hon alltid har tagit sin mor i försvar gentemot familj och omvärld. Troligtvis har modern, även i sin bortavaro, varit en viktig bundsförvant när Bettina själv har hamnat i konflikt med olika personer i sitt nätverk.

Punkterna ovan visar att fem av barnen har levt separerade från åtminstone en av sina föräldrar under någon period av sin uppväxt. Filippa och Gabriella har levt skilda från sina mödrar på grund av att de har varit intagna i kriminalvårdsanstalt. Det är dock mycket förvånande att så många av kvinnorna i studien tidigare har lyckats undvika kontakt med samhällets rättssystem. Sju av nio kvinnor har aldrig, innan det aktuella fängelsestraffet, varit i kriminalvårdsanstalt.⁴⁹ Detta trots att de flesta har haft ett tungt missbruk av droger under en tidsperiod av 20 år.

Många av kvinnorna uppgav i intervjuerna att de också lider av psykiska problem, exempelvis ångest, fobier och depressioner som en följd av de påfrestningar de har varit utsatta för under sin levnadsbana. Utifrån mödrarnas och barnens berättelser har jag gjort bedömningen att de flesta mödrarnas psykiska ohälsa inte har varit av allvarlig art. Det är endast i familj H som jag bedömer att mentala hälsoproblem utgör en risk för barnen i familjen.

Den mest frekventa skyddande faktorn i familjerna är goda inbördes relationer. De mödrar som känt stöd från sin familj (Ana, Charlotta, Doris, Frida, Gunilla och Helena) har också kunnat behålla vården om sina barn, trots att de alla har haft allvarliga problem under lång tid. Troligtvis har hjälp och stöd från släkt och vänner varit av stor betydelse för mödrarna och deras barn i situationer när deras föräldraförmåga har brustit eller när mödrarna har varit tvungna att tillfälligtvis leva skilda från sina barn. Som jag nämnde tidigare i detta avsnitt har Frida och Gunilla tidigare varit i fängelse. Deras barn var då omhändertagna av personer i deras nätverk, vilket troligtvis har kunnat lindra en del av konsekvenserna av deras separation. Doris föräldrar har delvis kunnat kompensera faderns frånvaro genom att de har gett Doris mycket stöd och hjälp under hennes barns uppväxt. Här gör jag en koppling till Rutter (2000) som i sin forskning har funnit att stöd från familj och nätverk lindrar stress och utgör en buffert mot svårigheter.

---

⁴⁹ Doris har tidigare varit dömd för narkotikabrott, men slapp avtjäna ett fängelsestraff. Hon fick i stället möjlighet till behandling i form av kontraktsvård.

De mödrar som har haft lätt att skapa en positiv relation till sin omgivning har i större utsträckning fått hjälp från samhällets stöd-system. De har därigenom kunnat reducera några av de riskfaktorer som missbruk av droger vanligtvis ger upphov till. Både mor och dotter i familjen F utmärker sig i detta sammanhang. De har en mycket positiv inställning till bistånd från samhället (barnomsorg, skola och socialtjänst). Som en följd av detta har familjen kontinuerligt fått ta del av olika former av hjälp från samhällets sida för att på så sätt lindra konsekvenserna av moderns missbruk av droger. Trots att familjen har fått mycket hjälp och stöd från familj och samhälle har en uppväxt i missbruksmiljö inneburit svåra konsekvenser för Filippa: hon har varit exponerad för både akut och kronisk stress av allvarlig art under denna tid.

Rutter (2000) menar att en viktig nyckelfaktor för god anpassning är att vara ekonomiskt oberoende. Flertalet av kvinnorna i studien har betalningsanmärkningar och tillika stora skulder. Majoriteten av familjerna saknar ett ekonomiskt kapital, som kan utgöra en buffert när familjen drabbas av svårigheter. Två av kvinnorna i studien har emellertid haft tillgång till ett ekonomiska kapital⁵⁰ och dessa två kvinnor har även en god utbildning.⁵¹

Fyra av åtta kvinnor bodde, fram till att de blev intagna i fängelse, i en hyreslägenhet tillsammans med sina barn. Två av mödrarna i studien (Birgit och Eva) var bostadslösa sedan många år tillbaka. Två kvinnor (Charlotta och Helena) bodde i egna fastigheter tiden innan de togs in i anstalt.

Men det har även framkommit andra uppgifter i intervjuerna som kan ge oss vägledning i hur familjerna har levt sina liv. Många av mödrarna nämner exempelvis att en av de viktigaste föräldruppgifterna är att se till att det finns mat till barnen. Deras val av prioriteringsområde visar troligtvis att mödrarna har behövt kämpa för att tillfredsställa de mer grundläggande behoven i tillvaron. Att det finns mat till barnen i vårt västerländska samhälle betraktas oftast som en självklarhet och inte som något som placeras högst

---

⁵⁰ Ekonomiskt kapital består av inkomster, förmögenheter, arv och penningtillgångar (Skeggs 1997).

⁵¹ Med en "god utbildning" menar jag minst gymnasieutbildning.

upp på önskelistan. Detta kan jämföras med de resultat som framkommer i studien av Bäck-Wiklund & Bergsten (1997). Forskarna har intervjuat mödrar som lever i traditionella kärnfamiljer om innehållet i deras moderskapande. Dessa mödrar nämner även *mat*, men då handlar det i stället om vikten av att ge sina barn *rätt* sorts mat och vård. Dessa mödrar anser också att det är viktigt att stimulera och aktivera sina barn. Mödrarna i min studie betonar i stället betydelsen av att visa sig engagerad och gå på föräldramöten. Det är sådana aktiviteter som är mer synliga i omvärlden – för många av mödrarna i min studie är det viktigt att visa för andra att man är en välfungerande och respektabel mor.⁵²

Barnen

Bettina, Carola och Filippa är de tre barn i studien som är/har varit utsatta för individuell risk.⁵³ Bettina var exponerad för droger under graviditeten och har även varit föremål för tvångsvård under sin uppväxt. Carola lider av dyslexi, vilket har gjort hennes vardagsliv tungt och mödosamt.

Barns temperament kan vara en skyddande faktor eller riskfaktor, vilket även är beroende av vilken kultur och miljö barnet lever i.⁵⁴ God anpassningsförmåga betraktas i de flesta fall som en skyddande faktor. I den miljö som Filippa har växt upp i har hennes goda anpassningsförmåga i stället omvandlats till en riskfaktor, eftersom den har inneburit att hon inte har ställt tillräckliga krav på sin omgivning. Detta har medfört att hon inte alltid har fått sina grundläggande behov av omsorg tillgodosedda. För att kompensera föräldrarnas bristande omsorg har Filippa i stället övertagit en del av föräldrafunktionen i familjen.

Den mest frekventa skyddande faktorn hos barnen är hög aktivitetsnivå. Majoriteten av barnen sysslar med någon form av idrott. Fem av barnen (Agnes, Carola, Cajsa, Filippa, Hampus) idrottar

---

⁵² Jmf Skeggs (1997).

⁵³ Individuell risk är t.ex. biologiska och medfödda problem. Det kan också knytas till barns temperament. Även barns status kan ge upphov till risk, exempelvis om ett barn är flykting eller omhändertagen för samhällsvård. Se även kapitel 3 s. 52.

⁵⁴ Jmf de Vries (1984).

mer än tre gånger per vecka. Tre barn (Bettina, Emelie och Gabriella) deltar däremot inte i någon organiserad fritidsaktivitet. Flera olika studier (Werner 1992, Kobasa 1985, Gilligan 1999) visar på den positiva effekten av att barn och ungdomar som lever under svåra livsvillkor är engagerade i aktiviteter på sin fritid. En meningsfull fritid kan utgöra en motvikt mot livets svårigheter.

Werner (2000) menar att individer som har vuxit upp i högriskmiljöer, men som fungerar bra som vuxna, har mer positiva erfarenheter av skolan än de individer som inte lyckats hitta effektiva sätt att hantera tillvaron. Skolan kan utgöra en trygg bas i en annars kaotisk tillvaro. De allra flesta av barnen i studien har, med tanke på de omständigheter de har levt under, klarat sin skolgång mycket bra. Carola och Filippa har haft svårigheter med att klara kraven för att få ett godkänt betyg i engelska. Jag betraktar trots det att de har en fungerande skolsituation, eftersom de är ihärdiga och tar även emot den hjälp de kan få för att klara sitt mål att bli godkända i ämnet. Detta resonemang visar betydelsen av att analysera de olika faktorerna i ett kontextuellt perspektiv i stället för att betrakta dem som isolerade företeelser.

Bettina har däremot haft en mycket problematisk skolsituation och avbröt sin skolgång någon gång under högstadiet. Emelie har inte heller lyckats uppnå godkänt betyg i alla ämnen i grundskolan, vilket innebär att hon i dag går på det Individuella programmet på gymnasiet. Deras prestationer i skolan har med all sannolikhet påverkats av att båda barnen har haft en mycket svår uppväxt.

I detta sammanhang är det viktigt att betona att ingen av barnen som har presenterats i detta kapitel har valt någon av de teoretiska gymnasielinjer som särskilt förbereder för studier på universitet och högskola. Många av barnen blir också förvånade när jag ställde en fråga om vidare studier på högskola eller universitet. Många känner sig osäkra på vad det innebär att studera på högre nivå, eftersom de flesta saknar förebilder inom detta område.

De barn, som under intervjutillfället, hade lättast att reflektera över sin livsvärld var Alicia, Agnes och Disa. Agnes utmärkte sig särskilt eftersom hon som yngsta barn i studien redan, med ut-

gångspunkt från sin mors livserfarenhet, gjort viktiga val i livet och som troligtvis kommer att ha en stor påverkan på hennes möjligheter i framtiden.

Risikfaktorer och skyddande faktorer i samverkan

Ovan har jag diskuterat enskilda riskfaktorer och skyddande faktorer och hur de har påverkat barnen och livet i de olika familjerna. Men det är också viktigt att beakta den *totala mängd* olika riskfaktorer och skyddande faktorer som barnen har varit exponerade för under sin uppväxt, eftersom den är av stor betydelse för resiliensprocessen. Rutter (2000) menar att de ungdomar som har varit utsatta för många olika riskfaktorer under sin barndom lever med en betydligt ökad risk att utveckla allvarliga beteendeproblem i jämförelse med de ungdomar som har varit exponerade för få eller inga riskfaktorer.

Agnes, Carola och Cajsa utmärker sig genom att de har blivit exponerade för få riskfaktorer och är också de barn som har störst tillgång till olika slags skyddande faktorer. Situationen för Bettina är omvänd – hon har varit exponerad för många riskfaktorer men har inte tillgång till några skyddande faktorer som kan fungera som en motvikt mot all stress som hon är och har varit exponerad för. Troligtvis har barnens samspel med omgivningen skapat en positivt alternativt negativ kedja som har verkat över tid och som har bidragit till att skapa dessa olika förutsättningar och förmågor att hantera svårigheter och bekymmer. Enligt Rutter (2000) är det ovanligt att en riskfaktor framträder isolerat. Det är betydligt vanligare att barn som utsätts för en riskfaktor även har varit exponerad för flera olika riskfaktorer under sin barndom. Min beskrivning i avsnittet om "Familjen" har också åskådliggjort att en riskfaktor ofta utlöser annan risk i familjen.

Filippa har varit exponerad för många olika riskfaktorer, både av akut och av kronisk karaktär. Med hjälp av bland annat sitt positiva förhållningssätt gentemot omvärlden har hon kunnat reducera en del av den risk hon varit utsatt för i sin hemmiljö. Filippa uppvisar också en god anpassning – både gentemot skola och gent-

emot fritid. De många riskfaktorerna som Filippa har varit exponerad för under sin uppväxt har dock präglat henne som individ på flera olika sätt. Hon har bland annat blivit extremt ansvarstagande för sin ålder genom att hon på många olika sätt har varit tvungen att överta en del av föräldrafunktionen i hemmet. För Filippa har det blivit naturligt att vara den som tar ansvar i familjen och det är inte heller något som hon reflekterar över. Anledningen är att hon saknar referensramar på hur det skulle kunna vara på ett annorlunda sätt – hon har inga minnesbilder av hur hennes mor är och beter sig utan droger i kroppen. Detta skiljer sig från förhållandena i familjen D. I intervjun med Disa framkommer att hennes referensram är annorlunda. Hon utgår från bilden av en drogfri mor, vilket tydliggörs när hon berättar att hennes mor blir ”konstig” när hon har tagit narkotika. Doris har haft en flerårig drogfri period under sin dotters barndom, som Disa kan relatera till.

Avslutning

Mödrarna kommer i de flesta fall från svåra uppväxtförhållanden. De har inte kunnat hitta framgångsrika sätt att hantera sin livssituation, vilket innebär att missbruk av droger i de flesta fall har blivit ett sätt att hantera och lindra den stress de har varit exponerade för under livets gång. Detta har i sin tur genererat nya problem för dem själva, deras barn och familj.

Alla utom två mödrar har, trots svåra problem, hanterat sina liv på så sätt att de har kunnat behålla vården om sina barn. De två flickor (Bettina och Emelie) som blev övergivna av sina mödrar under barndomen har utvecklat stora svårigheter av skilda slag. Inte någon av flickorna har ett fullständigt grundskolebetyg och båda lider av psykiska problem. Majoriteten av fäderna har varit delaktiga och tagit ansvar för sina barn under deras uppväxt. Kan-ske har mödrarnas problem förstärkt deras föräldraroll?

Svårigheterna i familjen har i många fall skapat starka band mellan de olika familjemedlemmarna, vilket i viss mån har kunnat mildra den stress som har uppkommit i familjen på grund av alla bekymmer. Barnen har i de flesta fall känt en stark lojalitet gent-

emot sina mödrar, vilket har inneburit att vissa av barnen har övertagit föräldrafunktionen i familjen i stället för att söka hjälp hos samhällets stödsystem. Det har inneburit att det har skapats dysfunktionella samspelsmönster i familjerna och dessa barn har inte alltid fått sina grundläggande behov av omsorg tillgodosedda av sina föräldrar.

Några familjer har tagit emot bistånd från samhället, främst i form av missbruksbehandling, som ett sätt att mildra konsekvenserna av deras drogproblem. Alla mödrar som har genomgått behandling anser att det har varit en positiv tid i deras liv.

I detta kapitel har jag konstaterat jag att majoriteten av barnen har haft en mycket ogynnsam uppväxt då de har blivit exponerade för olika riskfaktorer såsom missbruk, trauma, kriminalitet, separationer och omsorgsbrist. Några barn har haft tillgång till skyddande faktorer såsom hög aktivitetsnivå, goda relationer inom familjen, en reflekterande copingstil och en fungerande skolsituation, som har kunnat reducera risken det har varit utsatta för. Det innebär att majoriteten av dem uppvisar en god utveckling och anpassning inom många olika områden.

7 Att leva sina vardagsliv åtskilda

Motgång och medgång är naturliga inslag i familjens livscykel. Alla barn utsätts för risker under sin uppväxt, risker som i lagom mängd även utgör nödvändiga inslag i deras utvecklingshistoria. Mängden riskfaktorer i kombination av hur allvarliga de är och hur länge de påverkar barnet avgör den totala graden av risk som barnet blir utsatt för.

När mor blir dömd till ett fängelsestraff innebär det i de flesta fall att barnet utsätts för hög grad av risk, eftersom fängelsestraffet innebär en separation, vilket får till följd att deras mor inte längre finns kvar i deras vardag och kan utgöra det stöd som den unge behöver, särskilt med tanke på det som har hänt i familjen. De barn som har bott ensamma med sin mor är särskilt utsatta, i synnerhet om de samtidigt saknar en välfungerande relation till sin far. För de barn som redan tidigare har levt åtskilda från sina mödrar får fängelsestraffet andra konsekvenser. Det kommer att åskådliggöras i detta kapitel.

Barnens förmåga att bemästra risken och uppnå resiliens, avgörs bland annat av deras personliga egenskaper och tillgången på skyddande faktorer. Barnens tidigare erfarenheter i livet kommer att påverka hur väl de står rustade för att möta de trauman och dilemman som uppstår när deras liv så påtagligt förändras.

Min avsikt med detta kapitel är att visa vad ett fängelsestraff kan innebära för konsekvenser för barn vars mödrar blir frihetsbe-

rövade, samt bidra till förståelse för hur olika kontextuella omständigheter påverkar barnen och deras resiliensprocess.

I likhet med föregående kapitel kommer jag att utgå från ett familjeperspektiv eftersom mödrarnas och barnens relationer till varandra – och till omvärlden – är i centrum för min analys av resiliensprocessen.

Familjen A

I inledningskapitlet ger Alicia sin bild av hur det gick till när hennes mor greps av polis i deras hem. Situationen för hennes syster Agnes var annorlunda, eftersom hon bor hos sin far och styvmor sedan några år tillbaka. Agnes berättar om hur det gick till när hon och hennes syster Angelika fick reda på att deras mor hade blivit gripen av polis. Agnes var 12 år gammal när händelsen ägde rum.

Jag och Angelika kom hem för att äta middag. Det låg paket på tallrikarna. Vi satt i trappan när pappa berättade det för oss. Då började Angelika gråta jättemycket. Jag visste inte hur jag skulle reagera. Jag kände mig både arg, ledsen och besviken. Vi märkte när vi kom hem att något var konstigt. Pappa såg inte precis glad ut.

När jag intervjuade Agnes var hon ännu inte riktigt klar över varför hennes mor hade blivit intagen i kriminalvårdsanstalt. Hon berättar:

Jag vet inte varför hon är i fängelse. Ibland vill jag, och ibland vill jag inte veta. Alla säger så olika, så jag vet inte vad jag ska tro på. Så vet jag inte heller vem jag skulle fråga om jag skulle vilja veta.

Agnes svar visar att hennes familj har haft svårt att prata med henne om anledningen till att Ana är föremål för ett fängelsestraff. Det är rimligt att anta att svårigheterna med att kommunicera det som har hänt delvis kan botten i att modern och övrig familj känner skam för att Ana har gjort sig skyldig till ett brott. Att vara kvinna, mor och brottsling väcker mycket skam, i synnerhet om det be-

gångna brottet är ett våldsbrott av allvarligt slag. Enligt Johnston (1995b) är det vanligt att man hanterar skamkänslor i familjen genom att ignorera ämnet eller att nonchalera barnets frågor, trots att familjelivet många gånger präglas av föräldrarnas fängelsestraff och frånvaro. Hon kallar det *forced resilience*.

Jag genomförde en intervju med Agnes syster Alicia nästkommande dag. Även Alicia frågade jag om hon visste varför hennes mor är i fängelse

Jag kommer inte ihåg vem jag fick höra det ifrån. Det kan vara något jag trängt undan. Jag kommer inte ihåg.

De båda citaten åskådliggör också en ambivalens hos systrarna – de känner sig osäkra om de verkligen vill veta sanningen om det brott som deras mor har begått. Troligtvis väcker våldsbrott mer rädsla hos barnen än andra typer av brottslighet. Genom att inte veta kan de lättare behålla bilden av den ”goda modern” intakt. Ytterligare en förklaring kan vara att Ana själv har haft svårt att acceptera att hon har begått ett brott, vilket naturligtvis gör det komplicerat för henne att prata med sin familj om det som har hänt. Citatet som följer åskådliggör detta:

När jag var häktad undrade jag varför jag satt där, eftersom jag inte hade gjort någonting. Jag har ju aldrig gjort något brottsligt. Jag snor aldrig, jag slåss aldrig. Jag vill alltid människornas bästa.

Alicia, 15 år, blev lämnad ensam kvar i bostaden när hennes mor greps av polis. Hon fick inget livstecken från henne på över en månads tid. Jag frågade Ana om anledningen till att Alicia inte blev informerad. Ana ger en förklaring:

Man fick ringa ett samtal och det skulle gå fort. Då ringde jag till Alicia, men hon svarade inte. Då ringde jag till min syster och berättade att jag satt häktad och att jag inte skulle komma hem. Hon borde ha ringt Alicia och sagt det. Alicia upplevde att ingen brydde sig om henne. Hon tog inte heller kontakt med sin

pappa. Jag tycker jättemycket synd om henne. Hon har verkligen fått lida!

Alicia uppvisar många tecken på att gripandet av modern i hemmet, ovissheten och känslan av övergivenhet har skapat ett trauma. Jag får två olika typer av svar när jag ställer frågor till henne om vad som hände i samband med att hennes mor greps av polis och tiden i anslutning till händelsen. Antingen minns hon inte, vilket även åskådliggörs i ett av citaten ovan, eller så kan hon ge en mycket utförlig redogörelse av en viss situation. Alicia kan exempelvis i detalj berätta om den måltid som hon åt den kväll när modern försvann från hemmet. Genom att fokusera på någon enskild del i händelsekedjan hade hon troligtvis lättare för att koppla bort den del av omvärlden som hon upplevde som hotfull och skrämmande. Dyregrov (1997) beskriver detta fenomen i sin bok där han redogör för barns reaktioner i samband med trauman. Han menar att när en person utsätts för en skrämmande händelse sker en mental mobilisering, vilket innebär att är det vanligt att man minns vissa delar av traumat i detalj och att vissa delar är helt utsuddade. Detta fenomen kallar han "blyxtljusminne".

Kvällen innan modern greps av polis hade poliserna kommit till lägenheten för att söka efter modern. Alicia blev orolig, och när poliserna hade lämnat lägenheten ringde hon upp sin före detta pojkvän för att få möjlighet att berätta och få stöd. Det tog däremot längre tid för henne innan hon vågade berätta anledningen till sin mors bortavaro för sina två närmaste vänner. Alicia skämdes över det som hade hänt och vågade inte heller berätta för någon personal på skolan om att hennes mor hade blivit frihetsberövad och intagen i anstalt. Det var först vid utvecklingssamtalet som Alicias mentor fick vetskap om hennes situation. Hon berättar:

På utvecklingssamtalet ville min mentor ha min mammas nummer. Jag skrev ner det. Då frågade han om det verkligen var min mammas nummer. Jag visste inte om jag skulle skriva det eller inte för jag vågade inte berätta för honom. Plötsligt så började jag gråta och då började jag tala om det för honom. Han var väldigt förstående och tyckte att jag skulle prata med kura-

torn, men jag ville inte prata med någon person som jag inte känner.

Alicias möjligheter att bearbeta sina upplevelser minskar om hon känner skam över det som hänt och undviker att prata med andra om sin situation.

Agnes är öppnare i förhållande till omgivningen och har berättat för några flickor i klassen om att hennes mor är i fängelse. Hon upplever att det är skönt att de vet, eftersom hon ibland måste vara ledig från skolan för att besöka sin mor.

Alicia menar att situationen skiljer sig åt mellan de barn som har bott med en förälder och de barn som har levt tillsammans med båda sina föräldrar tiden innan en av dem blir dömd till ett fängelsestraff. I följande citat utvecklar hon sitt resonemang:

Det är annorlunda när man har en annan förälder som man kan bo hos. Då kan man ändå få den tröst som man behöver av den föräldern. Det är mest tröst man behöver ha när en förälder inte längre finns där.

Alicia saknade i stor utsträckning det stöd hon var i behov av när hennes mor försvann, vilket påverkade hennes tillvaro på många olika sätt:

Jag sökte tröst. Det kändes som jag inte kom någon vart. Man kan bara hjälpa sig själv om det finns någon där bredvid!

Fadern ville att Alicia skulle flytta till honom och övertalade Ana att folkbokföra deras gemensamma dotter på hans adress. Alicia ville däremot bo kvar i sin hemmiljö och försökte själv lösa situationen genom att dela bostad med moderns före detta sambo. Han betalade halva hyran, men eftersom han har missbruksproblem utgjorde han på många sätt en belastning för henne. Alicia berättar att hon bland annat fick städa och hålla ordning efter honom. Hon bodde kvar i nio månader i moderns och hennes gemensamma bostad och levde då enbart på sitt studiemedel. Socialtjänsten var informerad om situationen, men något försörjningsstöd kunde inte

utgå till henne, eftersom hon inte längre var folkbokförd på adressen. Det slutade med att Ana fick en hyresskuld och Alicia fick flytta hem till sin mormor. Alicias situation har nu stabiliserats och hon sköter skolan väl.

Jag träffade Anas mor och flickornas mormor i samband med intervjun med Alicia. Under tiden hon visar runt i lägenheten berättar hon för mig om sin familj. Hon har byggt upp ett altare i hallen med bilder på Jungfru Maria, ljus och foton på olika familjemedlemmar. Hon har bland annat ett foto på ett barnbarn som i samband med ett fall har drabbats av en hjärnskada. Mormor berättar för mig under intervjun hur hon mer praktiskt hanterar sin livssituation nu när hennes dotter är i kriminalvårdsanstalt. I nedanstående citat beskriver hon hur hon klarar sin ekonomi trots att hon endast har en låg pension:

Jag är ekonomisk. Jag handlar mycket och sedan lägger jag det i frysen. Om jag inte har pengar kvar tar jag mat från frysen. Jag kan inte strö pengar hit och dit. Jag har 9700 kronor i pension. Jag betalar 6000 kronor i hyra, sedan kommer ström, telefon och försäkring. Alicias far betalar också 1000 kronor i månaden till mig i underhåll. För mig spelar pengar ingen roll, bara barnen är glada.

Hon berättar att hon ibland får lite pengar över och skickar då bidrag till Ana i fängelset.

Agnes tillvaro har inte förändrats på ett lika påtagligt sätt, men saknaden efter modern är mycket stor:

Jag träffade inte henne så mycket förut heller, men då visste jag att hon fanns där och att jag kunde ringa till henne när jag ville. Det är så jobbigt att hon inte är där när man vill ha henne där.

Agnes menar att det är i särskilt två situationer som saknaden efter modern är som störst, dels när hon tittar på foton på sin mor, dels när hon ska spela match i handboll. Under matchen vill hon att modern ska vara där för att uppmuntra och ge henne stöd.

Agnes upplever däremot att det är positivt att hon numera slipper den ständiga oron för sin mor, hon tycker att det är skönt att

modern nu lever i en tryggare situation. Trots det känns livet tungt när hon tänker på att det kommer att dröja många år innan hennes mor kan lämna fängelset:

Det känns som om jag kommer att förlora så mycket. Mitt liv är förstört, jag kan inte vara med min mamma. Det känns jättejobbigt.

Fängelsestraffet förändrade Anas liv från en dag till en annan. I tingsrätten blev hon dömd till tre års fängelse, men efter en dom i hovrätten utökades straffet till sex år. Ana blev tvungen att hitta nya sätt att tänka för att kunna gå vidare i livet. Hon berättar:

På sätt och vis ser jag något positivt med det som hänt. Gud ville väl att jag skulle hamna här, bort från det hela. Nu börjar jag komma tillbaka till mig själv. Det som är negativt med det här är att jag förlorar tid med mina barn. Men då tänker jag att jag ändå hade förlorat den tiden med barnen eftersom jag inte var så uppmärksam som jag kommer att bli när jag kommer ut. När jag kommer ut kommer jag att få en annan kraft.

Det finns en samstämmighet i Anas och i Agnes berättelser. De menar båda att det svåraste med att Ana är i fängelse är att de går miste om i stort sett all gemensam tid. Men det finns även en avgörande skillnad i innehållet mellan de båda citaten. Agnes ger en mörk bild av sin nuvarande tillvaro och menar att hela hennes liv är förstört. Ana försöker vända sin svåra situation till något positivt genom att försöka hitta en mening med det som har hänt. Hon hoppas att fängelsestraffet, på lång sikt, kan leda till att det kommer att bli bättre för henne och familjen. Här vill jag referera till de studier som visar religionens betydelse av att skapa mening i livet, speciellt när familjen befinner sig i svårigheter. Innehållet i religionen varierar, men enligt Antonovsky (1991) och Werner (2000) tycks tron ge individen en känsla av trygghet och hjälper även till att skapa sammanhang i tillvaron.

Under intervjun beskriver Ana hur hon förhåller sig till omvärlden, vilket bidrar till att skapa ett positivt klimat på anstalten. Då blir tiden lättare att uthärda.

Jag har humor och är positiv och det gör att alla gillar mig här. Vissa blir inspirerade av mig. Jag har också lärt de andra tjejerna att spela volleyboll. En tjej har verkligen varit öppen för att ta emot både negativ och positiv kritik och nu har hon lärt sig så mycket att vi inte längre kan spela i samma lag. Jag försöker också ta vara på tiden när jag är här. Nu har jag en chans att försöka göra någonting.

Agnes berättar om hur hon tänker för att livet ska bli lättare att leva:

Jag tänker på att jag snart ska få prata med henne igen – snart är det måndag. När vi träffas kan jag berätta allt för henne. Jag försöker tänka framåt.

Som en röd tråd i min redogörelse framträder den längtan som finns mellan Ana och hennes döttrar. Olika former av kontakt mellan dem är ett sätt att lindra smärtan. De tre systrarna har däremot olika möjligheter till kontakt med sin mor. Agnes och hennes syster Angelikas kontakt med sin mor begränsas från två håll dels från samhällets sida (genom frihetsberövandet) och dels från hemmets sida. Faderns och styvmoderns inflytande över systrarna har ökat i omfattning sedan deras mor blev intagen i kriminalvårdsanstalt, och de försöker med hjälp av sin ökade makt begränsa barnens möjligheter till kontakt med sin mor. Detta har ytterligare försvårat deras livssituation. I Agnes olika beskrivningar av sitt liv saknas numera mycket av den glädje som fanns där tidigare.

Ana menar att hennes kontakt med Agnes många gånger hänger på en skör tråd.

Jag har veckosamtal med barnen. Jag får prata med dem gratis en halvtimme. En gång när jag skulle ringa till A-stad hade pappans nya fru dragit ut jacket. De ringde sedan till häktet och ville inte längre att jag skulle ringa till barnen. Jag fick inte ringa till dem för att de var rädda för att jag skulle förstöra dem.

Agnes far och styvmor hade vid det speciella tillfället blivit upprörda över att Ana hade beskrivit anstaltsmiljön i alltför positiva ordalag. Det kunde ge flickorna fel signaler och uppmuntra dem att gå i moderns fotspår. Ana i sin tur ville minska sina flickors oro genom att beskriva sin tillvaro i så positiva termer som möjligt.

Jag hade sagt till dem att här är ungefär som kollo. Det kändes ju så. Vi var ett gäng tjejer som var tillsammans. Jag berättade att jag pluggar och att jag mår bra. Då har jag lurat mina barn.

Ana upplever också att Agnes och Angelika har svårt att prata med henne när deras far lyssnar eftersom deras samtal ibland bidrar till att skapa problem för flickorna i relation till den övriga familjen.

Ovanstående citat visar på att Ana har en förmåga att vända en negativ erfarenhet till något positivt, vilket, enligt Taylor (1989) och Walsh (1998), kan underlätta familjens återhämtningsprocess.

De olika berättelserna visar att mor och barn är totalt beroende av omgivningens välvilja när det gäller deras möjligheter till kontakt med varandra. Ana berättar:

Jag satt häktad oktober till februari. Då var det ingen som kom och hälsade på mig. När barnens pappa hade lämnat barnen på julen hos min mamma så kom hon med barnen till mig. Jag fick träffa barnen en gång på fem månader.

Efter häktetiden flyttades Ana till anstalt B som är belägen 600 km från hemorten. Det tog ungefär ett år innan barnen fick möjlighet att besöka sin mor på anstalten. Vid tidpunkten för intervjun hade barnen besökt henne två gånger. Första gången bodde de på hotell och tillfället därpå hade de tillgång till en besökslägenhet. Agnes berättar hur det kändes när de skulle besöka sin mor på kriminalvårdsanstalten för första gången:

Jag började gråta. Det var samtidigt kul, men jag var nervös. Det såg ut som Prison Break om du vet var det är. Det kändes konstigt.

Alicia beskriver sin upplevelse av att besöka sin mor:

Jag blev glad när jag såg henne för hon är alltid så tuff och så gör hon roliga gester. Jag var den första som kramade henne. Det är ändå så att man får hålla tårarna tillbaka, eftersom jag inte ville gråta när jag var där. När jag skulle därifrån så ville jag bara krama henne hela tiden.

Dessa olika citat från Ana och hennes barn visar att Alicia och Agnes har ett stort behov av att träffa sin mor under tiden hon är i kriminalvårdsanstalt. De olika citaten visar också att denna kontakt lätt kan ifrågasättas. Att vara mor och kriminell innebär att hon befinner sig i en underordnad maktposition gentemot omvärlden och att hon därigenom har små möjligheter att påverka sina barns situation.

Det finns kanske ett större behov hos barn till intagna att försvara sin mor eller far, eftersom de känner att föräldrarna i stor utsträckning är ifrågasatta av omvärlden. Men Alicia⁵⁵ och Agnes uttrycker också kritik mot sin mor för att hon har begått ett brott. Agnes berättar:

Jag är arg för att hon inte tänkte. Eftersom det är hon som sitter inne måste det vara hennes fel. Därför blev jag så arg. Jag känner mig besviken över det.

När livet är som svårast kan hopp om en bättre framtid ge individer och familjer kraft och styrka att övervinna svårigheter. Av den anledningen har det varit viktigt för mig att fråga de olika familjerna i studien om vilka tankar de har om framtiden. Ana inleder med att berätta om vad hon önskar sig av livet när hon har avtjänat sitt straff:

När jag kommer ut ska jag först och främst skaffa en lägenhet. Vill mina barn flytta till mig är de välkomna. Jag är stabil här och vill även vara stabil ute. Jag önskar också ett jobb som jag kan trivas med.

---

⁵⁵ Se citat i inledningskapitlet.

Ana har klarat sig själv sedan hon var 16 år gammal. Trots det känner hon att många år i anstalt har skapat en rädsla hos henne för att komma ut i samhället igen. Hon menar att när man är i anstalt slipper man ta tag i alla problem som väntar på utsidan. När hon är fri måste hon återigen ta ansvar för sitt liv. Hon är också rädd för att hennes hyresskulder ska försvåra för henne att bygga upp ett bra liv tillsammans med sina barn.

Alicia berättar om sina tankar om framtiden:

Jag vet inte. Jag kommer nog att skaffa mig en egen lägenhet. Jag kommer att umgås mer med henne och respektera henne mer som människa. Det gjorde jag inte förut när vi bodde tillsammans.

Alicia känner även en oro när hon tänker på hur det ska bli när hennes mor kommer ut igen. Hon berättar:

Att hon ska störa sig på sin förre sambo som hon hatar. Då kommer hon att spela tuff och bli irriterad. Då kommer hon kanske att gå hem och dricka. Om jag kommer att se henne med en öl igen så vet jag att jag kommer att bryta kontakten med henne. Nu har jag ändå gett henne chansen i fyra år att bättra sig. Jag har ju berättat för dig om hur det var innan – att jag ibland var tvungen att åka till mormor. Det tycker jag är oacceptabelt.

Dessa olika tankar visar att både Ana och Alicia har blandade känslor inför framtiden. Både mor och dotter önskar först och främst goda relationer inom familjen. Alicia sätter också tydliga gränser gentemot sin mor – hon vill aldrig mer leva under sådana omständigheter som hon gjorde förut. Dessa krav på tillvaron är tämligen modesta, men hon har även lite mer högtflygande planer inför framtiden:

Jag vill göra något stort. Jag vill göra en film, inte medverka, utan skriva manuset. Jag vill skriva hur mitt liv har varit. Det är många som kan känna igen sig. Det hade jag verkligen velat.

Agnes berättar vad hon mest av allt önskar sig i framtiden:

Att hon ska se mig dansa och spela handboll. Att hon är med mig när jag gör massa saker. Att vi är tillsammans igen.

Familjen B

Bettina var inte med när hennes mor greps av polis, eftersom hon vid den tidpunkten bodde på ett behandlingshem. Hon var då 14 år gammal. När Birgit togs in i kriminalvårdsanstalt hade hon inte, förutom vid några enstaka tillfällen, haft kontakt med sin dotter på många år. Bettina, hennes far och de flesta av hennes syskon skulle inom kort flytta till styvmoderns hemland. Innan flytten ville hon träffa sin mor. Hon åkte dit i sällskap av personal från behandlingshemmet. Bettina berättar:

Jag har alltid undrat hur hon har mått. Sedan ville jag bara se henne. Bilden som jag hade av henne var att hon var jättesmal. När jag kom till anstalt A så var hon väldigt kraftig och så pratade hon med en helt annan dialekt. Jag kände ingenting när jag var där. Jag kände inte igen henne. Hon trodde att jag fortfarande var liten och ville sitta i hennes knä.

Citatet visar att Bettina upplevde sin mor som en främling. Citatet visar också att Birgit hade kvar bilden av Bettina så som hon var när hon lämnade familjen, vilket dottern i sin tur upplevde som pinsamt och märkligt. Bettina hade blandade känslor inför det faktum att hennes mor hade blivit dömd till ett fängelsestraff. Hon berättar:

För det första tycker jag att det är väldigt jobbigt att hon var där. Men samtidigt tycker jag att det är bra att hon sitter där för då kan hon bli drogfri.

Som narkotikaförsäljare hade Birgit en jämn tillgång på droger, vilket underlättade hennes liv som missbrukare. Hon berättar:

Jag har aldrig sålt mig för pengar eller tjack. Jag har aldrig behövt göra sådana grejor för det är jag som har haft tjacket.

Fast ibland tänker jag att om jag hade fått fler konsekvenser så hade det inte behövt gå så många år.

Bettina berättar att hon är besviken över att hennes mor inte gjorde ett aktivt val att bli drogfri utan blev det först sedan hon blev intagen i anstalt. Hon tycker att hennes mor tidigare har valt missbruket före sina barn.

Birgit dödade sitt dåliga samvete med hjälp av droger. När hon blev drogfri kom känslorna tillbaka. Hon berättar:

Jag mådde så dåligt när jag kom till kriminalvårdsanstalt A att personalen och de medintagna var rädda för mig. Jag var så förbannad och arg. Det var ett sätt att skydda mig själv.

Birgit berättar att hon tillbringade större delen av de första åtta månaderna isolerad från de övriga medintagna på grund av allt bråk. Hon menar att hennes aggressivitet förde med sig att hon fick tillgång till psykoterapi under tiden hon var i anstalt. Där fick hon möjlighet att bearbeta sina starka skuld- och skamkänslor som hon har gentemot sina barn. Birgit berättar:

Jag skäms inför mina barn. Det är fem små människor som jag har missat. När jag blundar ser jag de små barnen framför mig.

Jag frågade Bettina om hon känner skam för att hennes mor är i fängelse.

Det är klart att jag kunde säga till mina närmaste kompisar att hon sitter i fängelse, men om någon annan skulle fråga om min mamma så skulle jag bara inte kunna säga det, för det är väldigt pinsamt.

Det är inte svårt att förstå att när ett barn har kommit till den punkten att hon betraktar sin ännu levande mor som död är detta en slutprodukt av en lång process av smärta och lidande.

Bettina berättar för mig, vilket också framkommer i ovanstående citat, att hon har blivit retad för att hennes mor var missbrukare. Under intervjun framkom att Bettina var den enda av fem syskon

som blev mobbad för detta. Troligtvis kan Bettinas sätt att förhålla sig till omgivningen förklara varför syskonen blev bemötta på olika sätt. Bettinas samspel med omgivningen bygger i sin tur på hennes tidigare erfarenheter i livet, som har varit allt annat än goda. Detta är ett utmärkt exempel på begreppet indirekta kedjeeffekter – det vill säga tidigare erfarenheter i livet påverkar på vilket sätt en individ reagerar på olika former av upplevelser senare i livet.⁵⁶

Bettina känner rädsla för att moderns brott och sätt att leva kommer att innebära att hon själv blir betraktad som kriminell av andra. Bettina berättar hur hon tänker:

Om jag säger att mamma sitter i fängelse så frågar de hur länge och då svarar jag fem år. Då förstår de att det måste vara något stort, annars sitter man inte så länge. Om jag skulle säga sanningen så skulle de tänka: sådan mor sådan dotter!

Birgit befinner sig i slutskedet av ett långt fängelsestraff. Under en period var de flesta av hennes barn bosatta i ett land på andra sidan Atlanten. Jag frågade henne vilken kontakt hon hade med dem under den tiden.

Jag hade kontakt med Bettina och Boel. Jag skrev brev till Benny och Björn och till Bea ibland, men jag fick aldrig något svar från dem. Jag hade även telefonkontakt med Bettina en gång per vecka.

Birgits veckosamtal med Bettina stoppades så småningom av hennes far. Bettina och hennes styvmor kom inte så bra överens och fadern tyckte att situationen förvärrades genom Bettinas kontakt med sin mor. Birgit berättar:

Bosse ringde till anstalt A och sa att jag inte längre fick ringa till Bettina. Då skickade Bettina mig ett nytt telefonnummer där jag kunde nå henne. Jag lurade personalen och lyckades ringa henne. Då ringde Bosse återigen till anstalt A och stoppade dessa samtal. Då blev jag väldigt upprörd. Hade jag varit på utsidan

---

⁵⁶ Jmf med Isak i kapitel 5 och avsnittet ”Isaks personliga egenskaper” s. 114.

och min 16-åriga flicka hade skickat ett brev till mig med ett telefonnummer och ber att jag ska ringa så hade jag ringt.

Detta citat åskådliggör två förhållanden: dels att Bosse och personalen på anstalt A betraktar Bettina som ett omsorgsobjekt – hon är inte kapabel att själv bedöma om det är bra för henne att ha kontakt med sin mor, dels att Birgit snarare betraktas som en belastning än som en tillgång för sitt barn. Mödrar som begår brott förfogar över ett lågt moderskapskapital, vilket gör att de tvingas underordna sig omgivningens bedömningar om vad som är bäst för deras barn.

Konflikten mellan Bettina och styvmodern förvärrades med tiden, och fadern beslutade att hon inte längre kunde bo kvar i hemmet. Bettina berättade under intervjun att hon kände sig sviken av sin far när hon inte längre fick bo kvar i sitt hem, trots att hon intellektuellt förstod varför hon var tvungen att flytta.

Den första tiden när hon var tillbaka i Sverige fick Bettina återigen bo i ett familjehem i väntan på att hennes mor skulle få möjlighet till en vårdvistelse.⁵⁷ Under tiden hon väntade åkte hon regelbundet och besökte sin mor i fängelset. När Birgit var på den slutna anstalten tyckte Bettina att det var jobbigt att besöka henne, allt blev mycket lättare när Birgit sökte och fick plats på den öppna avdelningen.

När Birgit har permission åker hon till sin mor. I början gjorde Bettina henne sällskap, men eftersom Bettina och mormodern har en konfliktfylld relation får hon inte längre följa med. Vid tidpunkten för intervjun har Bettina nyligen flyttat till ett nytt familjehem nära det behandlingshem där Birgit nu genomgår en behandling.

Birgits fängelsestraff medförde inte en separation mellan mor och barn utan i stället en möjlighet till att återupprätta de band som klipptes av när modern övergav Bettina i unga år. Det finns däremot många olika negativa känslor, både hos mor och hos

---

⁵⁷ Vårdvistelse är från den 1 januari 2007 den nya benämningen på det som tidigare kallades en § 34 placering. Vårdvistelse innebär att en intagen som är i behov av vård eller behandling för sitt missbruk av beroendeframkallande medel kan få behandling i hvb hem (hem för vård eller boende) eller i familjehem.

barn, som utgör ett hinder för en lyckad återföreningsprocess. Bettina berättar om sina känslor:

Det gör så ont att hon lämnade oss. Vi var ju bara barn. Det var hennes val att föda oss. Något som jag också är irriterad på är att hon är så positiv nu, när jag har gått och mått skitdåligt i alla år. Nu ska allt vara bra när det passar henne.

Birgit berättar om sina känslor:

Hon är 17 år. Jag har inte varit mamma till henne på tio år. Ska jag helt plötsligt bli mamma till någon som inte känner mig, och som har så lite respekt för mig som hon har? Hon har också mycket bitterhet, agg, ilska och besvikelse gentemot mig. Hur ska jag kunna bli mamma till henne? Hon fyller 18 år i år.

Tidigare i denna redogörelse berättade Birgit att hon byggde upp skydd mot omgivningen genom att bli aggressiv. I ovanstående citat framkommer att Birgit känner sig rädd för de negativa känslor som Bettina riktar mot henne. För att skydda sig, bygger hon upp ett försvar genom att markera avstånd till sin dotter. Senare i intervjun framkommer att Birgit har en önskan om en god relation till sin dotter, men berättar också om sina rädslor för att hon inte har förmåga att hantera sin modersroll på ett tillfredställande sätt.

Jag vill gärna vara där för Bettina. Men jag är rädd att hon ska tycka att hon har rätt att ta över mitt liv – att jag måste köpa allt som hon vill ha. Jag är rädd för att jag måste göra allt som hon säger bara för att jag har varit en sådan dålig mamma.

Ibland känner hon en panik över att hon nu tvingas in i en modersroll som hon varken vill ha eller kan hantera. Hon känner att hon befinner sig i en moment22-situation: Hon vill förbli drogfri, men samtidigt vill hon komma ifrån sitt föräldransvar – hon kan inte svika Bettina vare sig känslomässigt eller moraliskt så länge hon håller sig fri från sitt missbruk.

Bettina har också regredierat, kanske som ett sätt att ta igen det hon har missat med sin mor tidigare i livet. Detta innebär att Birgit

knyts ännu hårdare till en modersroll, som hon känner en stark ambivalens inför. Birgit tycker också att hon, genom kontakten med barnen, tvingas till en närmare relation till sin före detta man Bosse vilket inte är något som hon önskar. Hon brottas fortfarande med de problem som skapades under deras äktenskap. Birgit berättar:

När vi var på behandlingshemmet i 2 ½ år så tyckte vi att det vore bra om någon av oss vore skuldfria. Eftersom Bosse hade mindre skulder än jag så blev det så att vi sanerade Bosses skulder. Jag sitter med hur mycket skulder som helst som är våra gemensamma. Allt detta är bara mitt problem nu.

Bettina gjorde inte ett aktivt val att komma till sin mor, vilket troligtvis har en negativ inverkan på återföreningsprocessen.

Först såg jag väldigt negativt på att jag eventuellt skulle bo med mamma, men nu har jag inget annat val än att se positivt på det. Om jag tänker negativt kommer det inte att bli bra.

Trots dåliga grundförutsättningar visar Bettina att hon trots allt vill försöka göra det bästa av situationen.

Till skillnad mot de flesta av barnen i min studie är Bettina inte uppväxt tillsammans med sin mor, vilket påverkar hur hon betraktar sin mor och det brott hon har begått.

När jag tänker på brottet hon har gjort blir jag väldigt rädd för henne. Hon hade bara tagit några öl. Några öl kan inte göra så att man blir så full. Då kan jag bli väldigt rädd. Hon sa att han försökte våldta henne. Men så var det inte.

Bettina känner inte sin mor och därför blir Birgit som person underordnad det brott hon har begått. Birgit är mer brottsling än mor i sin dotters ögon, vilket skapar rädsla.

Både Bettinas mor och far har haft missbruksproblem och hennes mor har även begått ett brott. Jag frågade henne hur det har påverkat hennes syn på missbruk och kriminalitet.

Jag är mycket negativ till droger. Men jag har en kompis som tar droger. Jag kan bli väldigt arg på henne. Jag skulle heller aldrig begå ett brott.

Inte någon av Birgits eller Bosses barn har problem med missbruk eller kriminalitet, vilket Birgit är mycket glad över.

Birgit är en av de mödrar i studien som befinner sig på väg från kriminalvården till ett liv i frihet. Det innebär att tankarna, både på den tid som har varit och den tid som kommer, är mer aktuella nu än tidigare. Hon har utnyttjat tiden i anstalt med att genomgå terapi och missbruksbehandling. Birgit är oerhört tacksam över att hon har erbjudits behandling för det är få som får den möjligheten när de är i kriminalvårdsanstalt. Hon ser det som det är hennes sista chans i livet, eftersom få kommuner satsar pengar på äldre personer med missbruksproblem. Det innebär att hon tacksamt tar emot all vård och behandling som hon erbjuds. Hon går i samtal, såväl med som utan Bettina, för att få möjlighet att må bättre och för att förbättra sin relation till sin dotter.

I den missbruksbehandling hon har genomgått betraktas missbruk som en sjukdom, vilket innebär att skuld- och skamkänslorna kan reduceras, vilket i sin tur är positivt för återhämtningsprocessen. Birgit menar att det inte alltid är lätt att acceptera att hon har en beroendesjukdom. Hon berättar:

När det gäller barnen förstår jag det intellektuellt, men inte känslomässigt. Jag tänker: du blev inte sjuk på en dag utan du valde att missbruka, eller kunde Bosse sluta missbruka så kunde jag. Men jag har aldrig tidigare tillfrisknat från mitt missbruk. Jag var inte ett dugg lyckligare när jag var drogfri tidigare i livet.

Detta citat visar att skuld- och skamkänslorna som hon känner inför barnen sitter djupt i själen och är svåra att försonas med.

Jag frågade Birgit om hennes planer inför framtiden. Hon berättade för mig om de förhoppningar som hon har:

Jag kan tänka mig att få en lägenhet i B-stad och att mamma flyttar hit. Jag hoppas att Bettina får en egen lägenhet och bör-

jar på komvux och läser in sjuan, åttan och nian. Jag hoppas att hon får kompisar, vilket hon aldrig har haft. Hon blev väldigt mobbad i skolan för att hennes mamma var narkoman. Jag hoppas mycket på fostermodern – hon är en fantastisk människa. Jag hoppas också mycket på behandlingshemmet för där finns professionell hjälp. Jag känner stor glädje över att jag har en människa där som jag kan tänka mig att lita på. Jag kan tänka mig att följa hennes råd. Jag hoppas allra mest på att Bettina kan styra upp sitt liv, för jag kan nog styra upp mitt. Jag kan lättare göra det om hon gör det.

Birgits liv har tidigt präglats av ensamhet och utanförskap. Hon har under sju års tid levt sitt liv helt separerad från barn och övrig familj. I ovanstående citat synliggörs hur hon tankemässigt börjar bygga upp sitt liv och sin framtid i samspel med andra människor i sin omgivning. Tidigare i redogörelsen uttrycker Birgit distans i förhållande till Bettina, men i detta citat figurerar hennes dotter i majoriteten av hennes tankar om framtiden. Hon beskriver också att hennes förmåga att hantera sitt liv påverkas av hur väl Bettina lyckas skapa sig en meningsfull framtid. Bandet mellan mor och dotter börjar återupprättas. Hon berättar också att hon för första gången börjar lita på någon annan människa i sin närhet.

Dagen efter intervjun ska hon ta ett nytt steg mot ett liv i frihet. Birgit berättar:

Jag ska börja min praktikplats i morgon. Jag är egentligen nervös för det, men jag ska vara med förståndshandikappade. Och där är det ingen som dömer mig... Där är det ingen som har sin uppfattning klar om mig redan när jag kommer. På den arbetsplatsen har det tidigare varit fler tjejer härifrån och det har alltid fungerat jättebra. Det kommer att gå bra, det tror jag!

Birgit har alltså en positiv förväntan på sin nya arbetsplats och litar på att allt kommer att gå bra. Men hon har också en rädsla för att bli dömd av människor ute i samhället.

Bettinas planer inför framtiden är att börja på folkhögskola för att få möjlighet till grundskolekompetens. När hon har klarat det får hon lov till att åka tillbaka till sin pappa och styvmor, vilket är hennes mål i livet.

Familjen C

Cajsa var 12 år och hennes syster Carola var 16 år när hennes föräldrar greps av polis. Cajsa berättar hur det gick till:

Jag var i skolan och då kom kuratorn och berättade att de hade tagit både mamma och pappa. Jag var då tvungen att åka till D-stad till vår släkting. Jag fick ta vår hund med mig. Några veckor tidigare hade kronofogden varit och hämtat vår bil och då var jag med.

Cajsa och hunden transporterades med socialtjänstens hjälp till farmodern som bor i en stad ungefär 300 km från deras hem. Där kunde hon sammanstråla med sin syster, eftersom Carola vid den tidpunkten, gjorde sin prao i den stad där farmodern bor. Cajsa minns inte så mycket av det som hände de följande dagarna. Hon berättar att det var svårt att prata med sin farmor om det som hade hänt i familjen. Carola och Cajsa hade önskat att de hade haft möjlighet att ta avsked av sin mor och far innan föräldrarna var tvungna att åka till arrestlokalen.

Carola och Cajsa bodde en och en halv vecka hos sin farmor. Sedan blev Carl frisläppt och flickorna kunde återförenas med sin far i hemmet. När hela familjen var på olika håll hade polisen gjort husrannsakan i hemmet. Carola berättar:

Jag tyckte att det var jobbigt att polisen hade varit inne i hela huset när vi inte var hemma. De hade rotat överallt. Jag såg att min låda med underkläder var öppen och det var jättejobbigt.

Charlotta satt häktad i drygt en månads tid. Då pratade hon med sina flickor vid ett tillfälle. Detta samtal var ingen självklarhet.

Det var med hot som jag fick igenom ett telefonsamtal till barnen. Jag kastade en stol mot rutan i häktet. Men rutan gick inte sönder, eftersom den var av säkerhetsglas.

Jag frågade Charlotta om hennes flickor hade undrat över anledningen till att hon hade blivit gripen av polis.

Ja, de frågade vad som hade hänt, men jag hade inga riktiga svar att ge dem. Jag var nog så blockerad att jag inte kunde tänka klart. Jag visste knappt själv varför jag satt där.

Barnen beskriver att de upplevde moderns tid i häktet som den allra svåraste. De menar att de hade behövt tillgång till någon nära vuxen som kunde hjälpa dem att bearbeta allt som hade hänt i familjen. Deras mor var inte tillgänglig för dem, varken fysiskt eller psykiskt, vilket även framkommer i ovanstående citat. Det är rimligt att anta att deras far, i den situation som han befann sig, inte heller kunde vara en resurs för sina barn. Socialtjänsten gav inte heller barnen något stöd förutom med praktiska göromål i samband med gripandet av föräldrarna.

Charlotta fick vänta ett år innan hon skulle tas in i kriminalvårdsanstalt. Den första tiden efter att Charlotta hade kommit ut från häktet uppvisade Cajsa många olika slags reaktioner. Hennes mor berättar:

Hon sov inte. Hon blev som en klisterlapp på mig. Jag kunde inte gå utanför dörren. Jag fick inte gå och lägga mig när hon var vaken. Hon hade hela tiden koll på var jag var. Försvann jag en sekund så sprang hon efter mig och sa att jag måste berätta var jag tog vägen. Carola hade inga sådana reaktioner.

Tiden hemma utnyttjade Charlotta till att gå i samtal inom psykiatri. Familjen gick även i terapi på barn- och ungdomspsykiatriska kliniken för att barnen bättre skulle förberedas på separationen från modern. Carola upplevde att hon och modern kom nära varandra under detta år. Tidigare var hennes mor stressad och svår att nå.

Ett år går fort och Carola berättar hur hon upplevde sista tiden innan hennes mor skulle frihetsberövas och tas in i kriminalvårdsanstalt:

Vi fick reda på inställedatum en månad innan hon skulle in och då gick man och tänkte på det. Jag tänkte på det varje dag. Tiden gick hur fort som helst och plötsligt var det bara en natt

kvar – sista natten. Det kändes som hon skulle försvinna för alltid.

Carolas beskrivning av separationen tyder på att den var av traumatisk karaktär – den känslomässiga upplevelsen var lika stark som om hennes mor skulle försvinna för alltid. Samtidigt var hon, i samband med separationen från modern, tvungen till att även ta ansvar för sin lillasyster. Hon berättar:

Cajsa och mamma hade kramats och pussats, kramats och pussats sjuttioelva gånger. Så hoppade mamma in i bilen och Cajsa ramlade ner från trappan och lägger sig på marken och skriker. Jag fick ta tag i henne och lyfta in henne, hon var jättetung. Det kändes som jag fick vara den vuxne, pappa körde ju mamma till anstalten. Jag var lika ledsen jag, men jag fick trösta Cajsa och säga att hon fick lugna ner sig. Jag tyckte inte om att trösta henne för hon bara skrek.

På grund av allt som hänt i familjen beslutade sig föräldrarna för att lämna bort hunden. Carola och Cajsa hade ett nära förhållande till den och separationen blev svår.

Det kändes som om vi aldrig mer skulle få se honom. Så har det också blivit. Någon gång skulle han komma hit, men då ville jag inte vara hemma. Jag var rädd att börja gråta och vilja ha hem honom igen.

Det är inte svårt att se att Carola och Cajsa har blivit exponerade för mycket stress med anledning av det som har hänt i familjen. Cajsa behåller mycket av oron inom sig. Hon har inte heller berättat för någon kamrat om att hennes mor är i fängelse. Det krävs mycket energi för att kunna behålla en total kontroll över sina känslor. Vid ett tillfälle klarade hon inte av att behålla kontrollen utan agerade ut sina känslor i omgivningen. Hennes mor berättar:

Grannens pojke hade fått höra på omvägar att jag skulle in i fängelse. Då hade han skrikit ut det så att många på skolan hade hört det. Cajsa sprang genom hela korridoren och slängde honom i väggen och drog honom i håret så att han åkte i golvet.

Det är första gången som hon var våldsam. De första veckorna efter att jag hade åkt in var inte roliga.

Cajsa berättar för mig att hon i efterhand har förstått anledningen till grannpojken beteende.

Hans pappa sitter också i fängelse. Han har berättat för någon att hans pappa sitter i fängelse och har blivit retad för det.

Johnston (1995b) anser att barn som inte får möjlighet till återhämtning ofta agerar ut sina känslor genom ett reaktivt beteende. Det vanligaste reaktiva beteendet bland barn som har frihetsberövade föräldrar är aggression. I likhet med Broberg et al. (2003) anser hon att detta i huvudsak inverkar på barnets skolprestationer och möjlighet till goda kamratrelationer.

Familjen C har tidigare levt ett vanligt familjeliv i ett villaområde i en liten ort i närheten av en storstad. De har inte varit i kontakt med andra familjer där någon familjemedlem varit föremål för ett fängelsestraff. Det innebär att de har skapat sig en bild av fängelsemiljön med utgångspunkt från föreställningar och fördomar. Charlotta beskriver detta:

När jag kom dit och Carl skulle släppa av mig vid grinden så skakade jag. Jag var helt kritvit i ansiktet och tårarna bara sprutade. De fick leda mig uppför trappan. Hade de släppt mig hade jag rasat. Jag var så rädd, jag har väl sett för många filmer. Jag var helt övertygad om att jag hade ätit min sista måltid hemma, och att jag inte skulle överleva natten. Det var bara de värsta mördarna och de värsta knarkarna som fanns där inne. Drogerna flödade fritt och jag skulle bli våldtagen i duschen. Jag målade upp rena skräckscenariot. Men jag överlevde. Linan mellan ute och inne är hårfin, det har jag lärt mig nu. Förut tyckte jag att de sitter på värsta lyxhotellet, de får maten serverad och de har tillgång till TV och dator. Min pappa sa att han kunde fixa en laptop till mig, men jag får inte ha en dator här.

Att komma från en medelklassmiljö där fängelsestraff är en relativt ovanlig företeelse och ger ofta upphov till svåra skamkänslor hos familjemedlemmarna. Carola berättar att hennes mor förändrades

som människa på grund av all den skam hon kände. Hon berättar hur det var när hennes mor kom hem på permission för första gången:

Pappa ringde mig och sa att mamma hade kommit hem. När jag kom hem såg jag att hon hade blivit jättetanig som om hon inte hade ätit på hur länge som helst. Det var läskigt. Då vågade hon inte göra någonting. Det kändes som hon var en annan människa. Hon vågade inte gå till affären, hon vågade inte gå ut på gräsmattan. Mamma blev rädd för människor på något sätt. Hon ville inte hitta på någonting.

Även Charlottas mor skäms över att hennes dotter är i anstalt. Charlotta berättar:

Hon har skickat två vykort till mig. Jag pratade med henne i telefon en gång och det var när hon fyllde år. Hon skulle själv aldrig ringa hit. De två vykortet som hon skickade hit, lade hon först i ett kuvert. Hon skrev inte mitt namn på kuvertet. Hon tycker inte att hela Sverige behöver veta att hennes dotter sitter på kåken.

Carola är troligtvis den i familjen som har varit mest öppen om sin situation gentemot omgivningen. Hon har åtminstone berättat för sina närmaste vänner om att hennes mor är i fängelse. Carola menar att i ett litet samhälle sprids rykten snabbt, men att få pratar med den som är berörd. Carola berättar om en situation som hände henne för ett tag sedan och som utgör ett undantag:

Jag trodde inte att min tränare visste om det. Men en dag frågade han hur det var hemma. Då svarade jag att det var bra. Då undrade han om min mamma hade kommit hem. Han sa att han bara ville kolla att jag mådde bra. Det är många som vet om det utan att säga det.

Carola har en pojkvän sedan ett och ett halvt år tillbaka. Han fungerar som ett stort stöd för henne. Han är släkt med ägaren till det företag där hennes mor begick ekonomiska oegentligheter. Deras respektive familj ogillar deras relation och de känner sig dömda,

framför allt av fäderna i de olika familjerna. Men det finns undantag, Carola berättar:

Min pojkväsns syster har försvarat mig flera gånger gentemot deras pappa och menar att det inte är barnens fel när någon vuxen har begått ett brott. Då har pappan blivit tyst och gått därifrån. Det känns som man gjort något själv också.

Detta citat visar att barnen i familjerna i stor utsträckning blir dömda av det omgivande samhället när deras föräldrar begår ett brott. Det är säkert en viktig anledning till att många av dem undviker att prata om sina erfarenheter med andra. Carola menar att hon har dragit sig undan och blivit tystare efter att hennes mor togs in i kriminalvårdsanstalt. Hon är rädd för att hon ska säga för mycket och därigenom avslöja sin hemlighet.

Nedanstående citat visar att Carola i viss mån även dömer sig själv.

Det var en gång en diskussion på skolan om en tjej som det var mycket dramatiskt kring. Hennes föräldrar brydde sig inte om henne. Då sa en kompis till mig att hon inte kunde förstå att hennes pojkvän kunde vara tillsammans med en tjej som bara har problem och kaos omkring sig. Då tänkte jag direkt på mig själv. Hur kunde min pojkvän bli tillsammans med mig för det är ju samma sak med mig?

När Charlotta blev intagen i anstalt måste de familjemedlemmar som är kvar hemma reorganisera sina liv efter nya förhållanden. Carl är hemma på heltid och sköter mycket av hemarbetet, men flickorna har fått ta ett utökat ansvar i hemmet. Cajsja berättar:

Vi får hjälpa till med tvätten mycket mer och disken och att städa. Vi går ner i tvättstugan i omgångar. Mamma har gjort en lapp hur tvättmaskinen fungerar och sedan har hon gjort olika korgar. Sedan står det hur mycket tvättmedel vi ska ta, men det kan jag utantill numera. Sedan är det bara att starta den.

Familjen C är alltså flexibel och har anpassat sig efter de nya förhållanden som nu har blivit aktuella i familjen. Walsh (1998) me-

nar att det är viktigt, i samband med separationer eller andra förändringar, att reorganisera livet och skapa nya vanor och rutiner som kan skapa kontinuitet. För att familjen ska kunna återhämta sig är det viktigt att alla arbetar tillsammans för att undvika att någon blir överbelastad.

Charlotta var tidigare intagen i en kriminalvårdsanstalt som ligger i närheten av hemorten. Hon fick besök av sina döttrar vid ett tillfälle. Nu har hon flyttat till en anstalt som ligger på ett längre avstånd från hemmet. Flytten var ett önskemål från hennes sida, eftersom verksamheten på den ursprungliga anstalten främst var inriktad mot personer med missbruksproblem. Besökslägenheten på den nya anstalten är inte heller omgiven av taggtråd, vilket Charlotta tycker är en stor fördel utifrån flickornas synvinkel. Carola och Cajsa har varit och besökt sin mor på den nya anstalten. Under intervjuerna kunde jag identifiera att de hade ett visst motstånd mot att besöka sin mor på fängelset. Cajsa berättar:

Det är mycket med mina fotbollsserier. Jag spelar i många cuper och sedan vill man vara med kompisar när det börjar bli fint väder. Man känner inte för det ibland. Det är jobbigt att åka dit upp...

Varför är det jobbigt att åka dit?

Det är jobbigt att vara i den miljön. Det var ett stort fängelse mitt över åkern. Man ser det hela tiden när man är där. Det är en jobbig miljö. Det sitter också många där.

Carola berättar om anledningen till att hon inte har lust att besöka sin mor så ofta på kriminalvårdsanstalten:

Jag tycker att det är jobbigt att åka fram och tillbaka, precis som man har två skilda föräldrar. Ska jag hitta på något med mina kompisar så kan man inte det. Då känns det som man även måste skiljas från sina kompisar. Hur man upplever besöken beror mycket på vilket humör man är på. Ibland känns det som ett tvång. Jag vill åka dit för att jag vill, och inte för att jag måste.

Min upplevelse är att Carola och Cajsa i möjligaste mån vill försöka leva sina liv på samma sätt som de gjorde innan deras mor togs in i anstalt. Gamla rutiner kan skapa trygghet. Besöken på fängelset aktualiserar däremot den verklighet som de upplever som hotfull och skrämmande.

Carola tycker att det känns överkligt att hennes mor är i fängelse. För att få bort denna obehagskänsla försöker hon intala sig själv att modern är på semester. Hon brukar även skriva ner tankar och funderingar i ett block och lyssna på olika musiktexter för att må bättre.

Familjen C är omgiven av ett stort nätverk där några personer fungerar som ett stöd för flickorna. Carola berättar:

Jag kommer ganska bra överens med morfar. Det är bra. Han säger att han kan komma och hämta mig om det är något. Han ställer upp jättemycket. Och så har han ett land. Jag har frågat om jag kan få låna det en vecka i sommar. Han tyckte att det var ok. Det trodde jag aldrig! Då blev jag jätteglad. Han brukar skriva på MSN och fråga hur jag mår, eftersom han inte får ringa.

Detta citat synliggör den konflikt som har uppstått mellan moderns och faderns släkt efter att Charlotta togs in i anstalt. En anonym person hade ringt till socialtjänsten och klagat över hur Carl sköter barnen. Han misstänker att det är någon från moderns släkt, vilket innebär att han numera undviker kontakt med dem. Farmodern har vänt Charlotta ryggen. De har tidigare haft en mycket bra relation. Carl lägger all skuld på Charlotta för det som har hänt, vilket har skapat problem i deras relation. Makarna har ansökt om skilsmässa.

Avslutningsvis frågar jag båda flickorna vilka tankar de har om framtiden.

Carola:

Jag vet inte, det beror på. Jag tror nog att det blir bra. Efter gymnasiet kommer jag att jobba något år så att jag kan flytta sedan. Det hade varit underbart att slippa mamma och pappa.

Cajsa:

Det kommer att bli normalt igen även om det inte blir som förut. Det gäller att fortsätta att kämpa och tro på sig själv.

Cajsa har inte några stora planer inför framtiden utan önskar snarare att tillvaron i möjligaste mån ska bli som förut. Det tyder på att hon har positiva bilder av sin uppväxt. Citatet visar också på att hon är envis och är beredd på att jobba och kämpa för att tillvaron ska bli bättre i framtiden. Ihärdighet är en skyddande faktor enligt Taylor (1989).

Familjen D

Disa var 19 år gammal när hennes mor greps av polis. Hon berättar i nedanstående citat om hur det gick till:

När jag kom hem så var det massor med poliser hemma. De ställde frågor om min mammas sambo. De frågade också om mamma och när hon slutade sitt jobb. Det var en tisdag och hon skulle sluta klockan halv sex. Klockan var nu fyra. Sedan ringde jag till mamma och sa att det var poliser hemma. Hon körde då iväg till sin bror. De frågade mig var mamma var någonstans. Jag blev då ännu mer rädd. Jag frågade vad det handlade om. De sa då att det handlade om knark. Sedan hörde jag att de hade hittat någonting däruppe för polishunden skällde. De hade rivit sönder madrasser. Det såg hemskt ut. Hela mitt rum var också upp och nervänt. Alla mina foton hade de lagt ut. Det kändes som de rotade inne i en. Jag fick inte ens gå upp och hämta mina kläder. Jag gick senare iväg till min pojkvän.

När allt hände gick Disa sista året på gymnasiet. Hon hade lagt märke till att saker och ting hade förändrats i hemmet tiden innan hennes mor och hennes sambo greps av polis. Disa berättar:

Det var jobbigt hemma nu i slutet. Mammans sambo blev konstig, han kom hem fem-sex på morgonen. Jag hörde alltid mamma skrika i telefonen: kom nu! I en normal familj vill man sitta och äta tillsammans, eller oftast. Men han kom när han ville och kände för det. Han kom ibland på morgonen, sov, åt och gick sedan igen.

Detta citat åskådliggör, dels förändringen i familjen och dels får läsaren en bild av hur Disa anser att det ska vara i en familj som lever under normala omständigheter. Det kan kanske vara så att barn som växer upp i familjer som befinner sig i gränslandet mellan missbruk och ett normalt liv kan symbolerna för ett vanligt liv (exempelvis gemensamma måltider) få en ökad betydelse.

Modern gömde sig under några dagar hos sin bror, vilket innebär att polisen i stället riktade sitt intresse mot Disa.

Polisen ringde till mig hela tiden och frågade efter mamma. När jag åkte till vår lägenhet för att hämta en tandborste och kläder till henne så tog det bara två minuter innan det plingade på dörren. Det var poliserna som kom tillbaka. De undrade om jag kunde ringa från deras telefon till mamma. Jag undrade om de trodde att jag skulle vara så dum. Jag ville ju inte sätta dit min egen mamma oavsett om hon var skyldig eller inte. Sedan skulle jag cykla till min bror, vi ville vara tillsammans, för han tyckte också att det var jätteläskigt. Då fick jag en känsla av att poliserna körde efter mig. Jag visade Dan var poliserna hade parkerat och då gick han dit. Då hoppade poliserna in i bilen och stängde dörrarna och ville köra därifrån. Då blev Dan jättearg. Han frågade vad de höll på med och menade att de inte skulle gömma sig utan hellre komma fram och prata.

Disa återvände ibland till lägenheten för att hämta kläder. Hon berättar:

De var snälla när jag skulle gå in i lägenheten. När jag sa att jag bodde där blev jag insläppt, men jag fick inte göra något och inte säga någonting. Det kändes som jag var en gäst. Man blev så liten. Sedan satte den ena polisen sig i soffan och satte på TV:n. Jag undrar varför han gjorde det. Det var ju inte deras jobb. Man vågar inte säga något till poliser, vara kaxig eller så, så jag sa inte så mycket.

Disas pojkvän fick också besök av polisen. Hon berättar:

De ringde också på hos min pojkvän när han hade LAN. De skulle även stövla in till honom. De frågade efter mig. Han me-

nade att de kunde stiga på och leta reda på mig. När jag inte fanns i lägenheten undrade de varför jag inte var där. Min pojkvän sa att vi hade bråkat.

Dessa citat visar att barn till brottsmisstänkta ibland används som redskap i jakten på föräldrarna. Disa säger flera gånger att hon kände sig ”jätterädd” och upplevde de olika situationerna som mycket obehagliga. Det finns även manipulativa inslag från polisens sida, när de försöker få Disa att avslöja sin mors mobilnummer. Disa är så pass gammal att hon lyckades avvärja manipulationen, men ett yngre barn skulle mycket väl kunna falla i fällan. Barn som försätts i en situation där de omedvetet underlättar ett gripande av sina föräldrar kommer troligtvis att drabbas av svåra skuld känslor.

Disa berättar om de olika händelser som ägde rum när hennes mor gömde sig för polisen. Då synliggörs hur svårt det kan vara för den enskilde att hävda sin rätt gentemot myndigheter. Även i de situationer när Disa ansåg att polisen gjorde fel valde hon att medvetet tiga, vilket troligtvis var den copingstrategi som orsakade henne minst problem. Av hennes sätt att resonera går det att utläsa att hon accepterade att polisen var tvungen att befinna sig i deras lägenhet för att göra sitt jobb, men att hon upplevde det som en kränkning när de gick över gränsen till den privata sfären genom att slå på deras TV.

Efter några dagar ville Doris själv anmäla sig till polisen. Efter påskmiddagen åkte Doris i sällskap med sin familj till polisstationen i D-stad. Disa tyckte att bilturen var jobbig, eftersom hon inte visste vad som riktigt skulle hända modern. Doris blev omedelbart gripen och placerad i arrestlokalen. Disa berättar om hur det kändes att åka hem utan sin mor:

Jag grät och grät hela tiden. Jag trodde att mamma skulle komma hem igen. Det trodde min morbror också. De sa att de skulle hålla förhör med henne. Jag tror att hon hamnade i E-stad, i ett sånt där fängelse som de är i före rättegången.

Doris satt häktad i drygt två månader. Majoriteten av den tiden hade hon restriktioner, vilket innebar att hon bara kunde ha kontakt med sina barn via brev. Den sista tiden i häkte hade hon dock möjlighet till telefonkontakt med dem. Den enda gången som Disa såg sin mor var på rättegången.

Jag var med på allting, men det kändes överkligt. Och så såg jag min mammas sambo. Jag kände att jag ändå tyckte om honom för han hade ju varit med så många år. Men man måste ändå spärra av sina känslor för han hade gjort en sådan stor grej. Det kändes jättejobbigt att vara där.

Alla kvinnor som blir dömda till mer än två års fängelse måste först åka till anstalt A för bedömning för att senare kunna placeras på en lämplig lokal anstalt. Doris var på anstalt A i 13 veckor. Hon berättar för mig hur kontakten med barnen såg ut under denna tid:

Det tog åtta veckor innan jag kunde ringa hem till mina föräldrar för första gången, förutom ankomstsamtalet. Disa och Dan har bara yuppienallar och de får man inte ringa till från anstalt A, så de fick åka en gång i veckan till mina föräldrar så att jag kunde prata med dem.

Doris placerades därefter i en lokalanstalt B som låg långt hemifrån. Det innebar långa resor för hennes barn. Disa berättar:

Jag och min bror körde till anstalt B två eller tre gånger. Det var en bit att köra, det var jättetradigt. Om man körde klockan åtta på morgonen så var man där klockan ett. Så fick man bara vara där några timmar och ibland inte ens det. Någon gång fick vi vara där längre för de tyckte att vi hade kört så långt. Sedan kom vi inte hem förrän sju eller åtta på kvällen.

Doris placerades så småningom på anstalt C som ligger ungefär 300 km från hemorten. Disa och Dan besöker sin mor kontinuerligt en gång per månad. Disa har också en tät kontakt med sin mor via brev och de brukar även tala med varandra i telefon ett par gånger per vecka.

Doris blev gripen påskhelgen 2006. Under tiden hon var i häkte fyllde Disa 20 år och skulle även ta studenten. Doris berättar hur familjen löste situationen med Disas studentfest:

Disa tog det hårt, hon var dölelsen. Men då fixade min morsa och farsa fest för henne. Men det kändes hårt både för mig och för henne. Att komma ut på trappan när inte mamma är där. Men det har gått. Min grabb menade att jag skulle skita i det. Vi kunde fira det när jag kommer ut. De peppar en och så. Vi har något som många andra inte har. Vi har nog bättre kontakt än de flesta som inte missbrukar.

Detta citat visar att Dan inte lägger någon skuld på sin mor för det som har inträffat utan snarare ger henne stöd. Dessa skyddande familjeprocesser underlättar individens och familjens återhämtning.

Under studentfesten inträffade en incident som gjorde Disa mycket ledsen och besviken:

Min mobil blev stulen hemma hos min mormor och morfar på min student. Det var min morbror som tog den. Han är väldigt speciell som jag sa innan.

Varför tog han den?

Jag vet inte. Vi skulle ta smörgåstårter och då lämnade jag mobilen i vardagsrummet. När jag kom tillbaka var den borta. Han försvann sedan för att hämta sin sambo. Vi letade överallt, under mattor och så. Han har gjort många dumma grejor – stulit pengar från sina föräldrar. Han är en tjuv! Att bara göra det är fel, men att göra det mot släkten och på min student! Jag behöver min telefon när jag är ute för det kan hända vad som helst. Den kvällen blev helt förstörd. Först att mamma inte fick komma på studenten och sedan att min morbror tog min mobil fast han visste hur allting var.

Disas berättelse visar att mormor och morfar utgör ett stort stöd för henne – de ordnade hela studentfesten med mat, presenter, blommor och studentplakat. Trots deras goda insats grusades Di-

sas glädje genom att hon på mångas olika sätt⁵⁸ drabbades av sina nära anhörigas kriminalitet och missbruksproblem.

När Doris var placerad i häkte kunde hon inte betala hyran till sin lägenhet eftersom hon inte längre hade någon inkomst. Hon blev nekad bistånd till hyreskostnaden av socialtjänsten, eftersom hon tidigare under året hade haft en god inkomst.⁵⁹ Hennes föräldrar betalade in hennes båda hyror för att hon skulle slippa få en hyresskuld och tillika betalningsanmärkning. Denna hjälp underlättar för henne att få en ny lägenhet när hon har återfått sin frihet. Detta visar betydelsen av ett ekonomiskt kapital och ett stödjande nätverk när en risksituation inträffar.

Familjens lägenhet var nu uppsagd och Disa var tvungen att hitta en lösning på sitt bostadsproblem.

När det hände med mamma så gick jag till kuratorn och frågade vad jag skulle göra för att socialen skulle hjälpa mig. Det enda socialen sa var att jag själv skulle fixa en lägenhet. Jag ringde och ringde, det var jättesvårt att säga att jag har socialhjälp. Det är inte så många som vill ta emot en då. Det var jättejobbigt i början för jag fick göra allting själv. Och så krånglar de alltid med pengarna. Så min morfar har alltid hjälpt mig med det.

Fick du inte något annat stöd från socialtjänsten?

De har inte nämnt något om det. Socialen har ändå hjälpt mig att få det bra. De vet nog inte varför folket går där. De tror nog bara att man är arbetslös och behöver pengar. De har inte frågat något om min situation. Inte ens min handläggare som har varit med och gjort min handlingsplan. Det är inte bra på det viset, men jag är glad att de hjälpt mig med pengar så jag slipper ligga på gatan.

Disa fick en lägenhet i centrala D-stad i ett hus där det bor många personer med sociala problem. Hon trivs bra i sin lägenhet, men området känns otryggt. Hon berättar:

---

⁵⁸ Hennes far var inte heller närvarande på hennes studentexamen, eftersom han har missbruksproblem.

⁵⁹ Det finns en förväntan, från socialtjänsten sida, att man sparar en del av sin inkomst till oförutsedda utgifter.

Grannarna är obehagliga, de håller på med droger. De säljer även narkotika. Man hör grannarna när de skriker och har sig. Ibland hör jag när grannen kräks. En dag när jag hade beställt pizza berättade han [pizzabudet] att det låg någon i trappan. Jag ringde polisen, men det tog jättelång tid innan de kom. De visste vem han var. Det är sådana obehagliga grejor som jag tycker. Det kan bli för mycket ibland.

I redogörelsen framkommer att Disa har varit i kontakt med tre olika myndigheter: polis, skola och socialtjänst i samband med att hennes mor blev gripen och senare frihetsberövad på grund av narkotikabrott. Inte i något fall har hennes behov av stöd på ett mer mänskligt plan identifierats hos någon av dessa myndigheter. Det visar att barn till frihetsberövade föräldrar är osedda, även i de fall när de är en del av myndighetens egen klientgrupp.

Jag frågade Disa hur hon tänkte och gjorde för att lösa alla problem som hon ställdes inför när hennes mor blev intagen i kriminalvårdsanstalt. Hon berättar:

På kvällarna när jag var själv var jag ledsen, men på dagen fick jag ta tag i allting. Min morfar hjälpte mig jättemycket. Han ringde också runt. Jag fick bli vuxen så snabbt. Jag är ju i vuxen ålder, men det blev att man på en dag måste förändra allting. Jag har haft jättemycket stöd från mormor, morfar och min brorsa. Jag har inte behövt känna oro på det sättet ändå.

Disa ger i ovanstående citat exempel på en problemfokuserad copingstrategi. Hon ser sig inte heller som ett offer för olika omständigheter utan ser positivt på den hjälp som hon har fått och tar också ansvar för att lösa de problemen som hon måste lösa för att hon ska få möjlighet till en ny bostad. Disa visar genom sitt sätt att agera en ”hög känsla av hanterbarhet”, vilket är en av tre komponenterna i KASAM.⁶⁰ I hennes berättelse framkommer också att hon känner ett stort stöd från sin familj. Werner & Smith (1992)

---

⁶⁰ Se kapitel 3 och avsnittet ”Den salutogena modellen” s. 65.

konstaterade i sin forskning att god självkänsla och handlingskraft byggs upp i samspel med stödjande relationer.

Även Doris visar prov på handlingskraft. Hon är mycket målinriktad i sina avsikter att sluta missbruka droger. Hon berättar:

Jag har bestämt mig att jag ska sitta av mitt straff, några nya vänner tänker jag inte skaffa mig här. Alla får vara hur duktiga och drogfria som helst. Jag är här för att bryta med mitt gamla liv. Jag försöker tänka framåt och gå de program som erbjuds här. Det är alltid något som man kan få med sig i ryggsäcken, nya verktyg. Jag vet att det är vissa ställen som jag ska undvika att gå till och vissa människor som jag inte ska befatta mig med. Jag har också vänner, mina föräldrar och mina barn som jag kan ringa till när jag vill och behöver prata. Då vet jag att de kommer direkt och stöttar mig. Jag har för mycket att förlora på det gamla livet, det är det inte värt! Jag vill komma hem och vara frisk, skaffa ett jobb och leva ett sunt liv. Jag vet att jag korrar det här!

Doris ger i ovanstående citat exempel på en problemfokuserad copingstrategi. Jag har i följande text spaltat upp hennes strategi i olika punkter för att tydliggöra mitt resonemang.

Hon kommer att

- undvika vänskapskontakter med andra intagna
- delta i de program som erbjuds
- tänka framåt
- undvika vissa miljöer och vissa människor
- söka stöd av familj och vänner
- skaffa ett arbete.

Redan i tidigare avsnitt om familjen D kunde jag konstatera att *arbete* är av central betydelse för Doris, vilket även framkommer i ovanstående redogörelse.

Den första tiden efter att Doris blev frihetsberövad var Disa tvungen att reorganisera livet och skapa sig en ny tillvaro och ett vardagsliv där hennes mor inte längre ingår som en viktig del. Disa har också kunnat konstatera att hennes mor har förändrats av allt det som har hänt:

Hon visar fler känslor. Hon har så mycket ångest i sig. Första gången jag var där så kunde hon inte sitta stilla, hon var så nervös. Hon visste inte vad hon skulle säga och göra. Allt kändes så konstigt. Då grät hon hela tiden. Grät inte hon så grät jag. Hon har alltid visat känslor, men hon har inte gråtit så som hon gör nu.

I Disas familj är det många som har missbruksproblem. Jag frågar Disa hur det har påverkat hennes syn på droger. Hon berättar:

Jag dricker inte så ofta, jag har inte druckit på flera månader. Jag har lärt mig att man inte ska dricka så mycket. Jag är väldigt uppmärksam. Jag ser hur personer blir när de tar alkohol och droger. Min morbror är ett bra exempel på det. Han ser fräsch ut och så, men man ser när han har tagit. Han har ofta polisen efter sig. Min morfars bror har också varit en riktig narkoman. Han har precis varit i behandling. Min mammas sambo umgicks med människor som såg helt sjuka ut. Han liknar själv en vandrande pinne. Jag har stor respekt för det – det kan ta hårt. Jag ser även det som har hänt min mamma. Jag vågar inte ta risken.

Detta citat visar att Disa har en reflekterande copingstil, vilket enligt Werner (2000) är vanligt bland de flickor och pojkar som uppnått resiliens.

Jag frågar henne avslutningsvis om hon kan berätta om sina framtidsplaner.

Jag ska ha tagit mitt körkort tills hon kommer ut i alla fall. Jag ska hämta henne har jag lovat. [...] Jag vill också ha ett jobb så att jag kan klara mig själv och inte behöver deras [socialtjänsten] hjälp. Man har annars press på sig hela tiden.

Hur ska du bo?

Jag vill egentligen flytta ihop med mamma, men man vet inte vad som händer i framtiden. Jag vill bo närmare henne i alla fall. Tidigare bodde jag ihop med min pojkvän, men han tyckte inte om att diska och städa. Jag tycker att man ska ha rent omkring sig. När jag inte längre bodde hos honom frågade alla var jag hade tagit vägen för då såg det för jävligt ut. Jag har sagt

om jag ska flytta ihop med honom igen så vill jag först se att han kan städa och klara sin ekonomi.

Familjen E

Samma dag som Eva blev frihetsberövad hade hon bestämt träff med Emelie. Hon hann gripas av polis innan de hann mötas, så Emelie stod och väntade förgäves på sin mor. Hon var då 15 år gammal. Hon berättar:

Jag visste inte vad som hade hänt för rätt så ofta var det så att mamma inte kom när vi hade bestämt tid. Mamma ringde upp mig efter två veckor och berättade att hon var i häkte.

Samma dag som Eva skulle tas in i anstalt ringde hon upp sin son Elias som då var 9 år för att berätta för honom att hon skulle avtjäna ett fängelsestraff. Det var samma dag som han anlände till sitt nya familjehem. Eva berättar om hur Elias reagerade:

Först blev han jätteledsen, men sedan tyckte han att det var bra för då kunde vi träffas för där får man inte göra sådant där [knarka]. Han var och hälsade på mig en gång per månad. Min dotter var inte där en enda gång.

I citatet går att utläsa att Eva känner sig besviken över att Emelie inte kom och hälsade på henne, vare sig på häktet eller på anstalten. Emelie berättar att hon inte *ville* besöka sin mor på fängelset för hon tycker inte om att befinna sig i en sådan miljö. Hon tycker att hon trots det hade en bra kontakt med sin mor under hennes tid i anstalt – de hade telefonkontakt i stort sett varje dag. För Emelies del innebar fängelsestraffet att hon framför allt fick en mer kontinuerlig relation med sin mor än tidigare.

Hennes bror Elias besökte däremot sin mor regelbundet på fängelset eftersom han hade ett större behov av sin mor än Emelie. Socialtjänsten och familjehemmet hjälpte till att upprätthålla kontakten mellan mor och son under Evas tid i anstalt. Elias svåra livssituation har varit Evas främsta motiv till att sluta missbruka:

Dör jag finns det inget hopp eller tro kvar till den här lille.

Eva har avtjänat sitt straff på en anstalt som är behandlingsinriktad. Hon har tagit emot all hjälp hon har kunnat få. Hon anser att framför allt *cognitive skills*⁶¹ har gett henne redskap att bättre hantera sitt nuvarande vardagsliv. Eva menar att hennes fängelsestraff enbart har varit av godo utifrån barnens perspektiv. Hon berättar:

Jag vet att jag inte hade suttit här och varit drogfri om jag inte hade blivit dömd till ett fängelsestraff.

Att avtjäna ett fängelsestraff, bli drogfri och försöka bli mor på en och samma gång är en svår process. Eva berättar om sina känslor under tiden i kriminalvårdsanstalt:

Det var jobbigt att ha så dåligt ställt. Elias var hos mig en gång per månad. Jag grät varenda gång han var hos mig. Men han var bara tio år och kunde inte sitta stilla så ett dygn räckte. Jag har inte varit mamma på tio år så jag kunde inte sitta och roa någon jättelänge. Jag är bara van att sköta mig själv.

Eva har aldrig fungerat som mor åt sin son, vilket innebär att hon behöver tid för att växa in i sin modersroll. Hon bor sedan kort tid tillbaka i en egen lägenhet tillsammans med sin sambo. Eva och hennes barn har nu regelbunden kontakt med varandra, främst på lov, eftersom de fortfarande lever sina vardagsliv på skilda håll. Eva berättar att hon känner stor glädje över sitt nya liv:

Jag blir så glad när alla mina barn kommer och även Emelies pojkvän. Det är min familj. Min sambo har också ett barn som är lika gammal som Emelie. Det är häftigt att de börjar lita mer på oss.

Eva har sakta men säkert börjat bli mer delaktig i sina barns liv. Tidigare visste hon inte så mycket om hur det gick för Emelie i skolan. Eva berättar:

---

⁶¹ Enligt Kriminalvården (2008a) är *cognitive skills* ett kognitivt beteendeorienterat program. Grundtanken är att det finns ett samband mellan tanke, känsla och handling. Målet är att lära in ett nytt sätt att tänka.

Tidigare så visste jag lite om hennes betyg, men nu när jag har kommit ut har jag pratat med hennes kurator på skolan. När jag knarkade hade jag ett jävla humör. Jag skulle aldrig tidigare ha kunnat sitta så här lugnt med någon. Jag var ganska ilsken. Emelie vågade inte berätta så mycket för mig eftersom hon var rädd för att jag skulle skämma ut henne.

Många barn skäms över att ha en förälder i fängelse. Citatet åskådliggör att Evas fängelsestraff i stället har inneburit en lättnad för Emelie – genom att hennes mor nu är drogfri slipper hon skämmas och vara rädd för att hennes mor ska uppträda på ett olämpligt sätt.

Jag frågar Emelie om vilka tankar hon har om framtiden. Hon berättar:

Jag hoppas att det blir bättre för min lillebror. Jag är väldigt orolig för honom, eftersom han inte trivs i familjehemmet. Jag mår dåligt när jag tänker på det. Jag hoppas att mamma fortsätter att vara drogfri så att hon kan ta hand om honom i stället.

Eva berättar att hon kan tänka sig att ta hem Elias igen, under förutsättning att han själv vill det.

I nästa citat berättar Eva om sina framtidsplaner:

Jag vill jobba med tonåringar i riskzon. Jag vill använda mina kunskaper till något positivt.

Familjen F

Filippa berättar om hur det gick till när hennes mor greps av polis:

När jag kom hem var ingen hemma. Mamma hade gått upp till en granne och jag gick in i duschen. Plötsligt hörde jag att det var någon som öppnade ytterdörren och började rota. Det hördes att det inte bara var en person. Så knackade det på dörren. Då sa jag att det var Filippa. Då sa polisen att jag skulle komma ut. Jag bad att de skulle vänta lite för jag hade fortfarande balsam i håret. Hon ville ändå att jag skulle komma ut. Jag satte på mig morgonrocken och öppnade dörren. Hon kollade på mig och sedan sa hon att jag fick gå in igen. Men då ville jag se vem

som var där. Där fanns nio poliskillar utanför dörren. Mamma var inte där för de hade tagit henne precis utanför ytterdörren. Då gick jag in i badrummet och stod en timme till i duschen. Sedan fick jag gå in i mitt rum. Det var det enda stället som jag fick vara i. De gick igenom hela lägenheten. Då kom polistjejen tillbaka och frågade om mamma brukade vara i mitt rum. Javisst svarade jag. Hon har sin garderob här. Då sa hon att jag måste gå ut och att hon skulle titta igenom mitt rum. Då lade jag ner min telefon, mina cigaretter och tändare i fickan. Då frågade hon vad jag la ner. Då berättade jag vad det var för något. Då vände hon sig till de andra och sa: det är inte konstigt att det luktar rök, hon är tretton år och röker. Då bad hon att jag skulle ta upp allt och visa henne. Då påstod hon att jag hade lagt ner något mer. Då frågade jag om de ville tulla mig. Då svarade hon mig näsvist att det inte behövdes.

En socialsekreterare kom hem till deras lägenhet och pratade med Filippa under tiden som polisen letade igenom lägenheten, källaren och vinden. Enligt Filippa kom det fler och fler poliser och till slut var där uppskattningsvis femton poliser i hemmet och en schäferhund. Hon berättar om sitt möte med polishunden:

Jag vet ju att man inte får hälsa på polishundar, men jag kunde inte låta bli. Så jag hälsade på den. Då sa de att jag inte fick hälsa på den. Men sedan när de kollade bort så kallade jag på den. Då vände sig polisen till mig och sa att jag inte fick göra så, men då sa jag att det bara var hunden som hälsade på mig.

Filippas hälsningslek med polishunden beror naturligtvis på att hon tycker om hundar, men handlingen kan även tolkas som trots, eftersom hon visste att man inte får hälsa på polishundar. Polisen har den självklara makten i situationen och Filippa hittade ett subtilt sätt att göra motstånd mot deras maktutövning.

När polisen var klar med sin husrannsakan var klockan nio på kvällen. De beslutade att Filippa skulle få följa med till polisstationen. Där fick hon tillgång till en dator och en telefon. Frida menar att det var ett medvetet val från polisens sida att ta med Filippa till polisstationen. Frida berättar:

De släppte oss klockan två på natten och de höll på fram till dess. Filippa skulle gå i skolan dagen efter. Hon är så pass gammal att de brukar ringa och kontakta någon i familjen när något sådant här händer. Det var bara en sjuk grej från polisens sida. Jag fick prata med Filippa när jag satt i förhör. Jag visste att de skulle släppa mig och Filippa om jag erkände. Det var en deal. Jag tycker att det var fullt gjort hela den grejen, men jag orkar inte gå vidare med det. Nu tycker jag att det är för sent, och tidigare orkade jag inte ta tag i det. Jag tycker inte heller att de skulle tulla henne och gå igenom hennes grejor när hon var med. Sedan talade de om att jag var misstänkt för narkotikabrott innan jag själv hade hunnit tala om det för henne.

Här vill jag hänvisa till 23 kap. 12 § i "Rättegångsbalken" (1942:740):

Under förhör må ej i syfte att framkalla bekännelse eller uttalande i viss riktning användas medvetet oriktiga uppgifter, löften eller förespeglningar om särskilda förmåner, hot, tvång, utrottning eller andra otillbörliga åtgärder.

Filippa berättar sin version av händelsen hos polisen:

De ringde in till mamma och då var hon tvungen att erkänna det. Om hon inte hade erkänt det så vet det sjutton hur länge hon hade varit tvungen att vara där. Jag sa till mamma att jag hade skola i morgon och att jag var tvungen att gå hem och lägga mig. Jag sa till mamma att hon skulle erkänna så att jag kunde komma hem.

Filippa var 13 år gammal när hennes mor greps av polis. Även Filippa fördes dit och var tvungen att sitta på polisstationen i fem timmar nattetid innan hon kunde återförenas med sin mor och de kunde åka hem och lägga sig. Dessförinnan hade Filippa använts som en bricka i ett spel för att få modern att erkänna sitt brott. Filippa straffades för att hon har en mor som hade begått ett brott. Här hänvisar jag till artikel 2, andra stycket i "FN:s konvention om barnets rättigheter" (1989):

Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barnet skyddas mot alla former av diskriminering

eller bestraffning på grund av föräldrars, vårdnadshavares eller familjens ställning, verksamhet, uttryckta åsikter och tro.

Frida blev inte häktad eftersom hon erkände sitt brott. Hon var hemma i mer än ett år innan hon togs in i anstalt, vilket innebar att både Filippa och Frida hann tänka och reflektera över det som hade hänt. Filippa berättar:

Jag tänkte att jag måste säga till mamma att jag inte längre vill bo hos henne. Jag undrade också över vilket straff hon skulle få.

Med anledning vad som hänt i familjen bedömde socialtjänsten att Filippa inte längre kunde bo hos sin mor. Filippa fick i ett inledningsskede flytta hem till sin moster och hennes familj, men åkte ofta hem till sin mor för att hennes moster var trångbodd och hade missbruksproblem.

Fridas fängelsestraff närmade sig, och socialtjänsten och familjen fick försöka hitta en hållbar lösning på Filippas boende- och omsorgsproblem. Filippa berättar om processen som ledde till att hon till slut fick flytta till familjehem:

Först sa de att jag skulle flytta hem till två tjejer som tar hand om ungdomar som inte kan bo hemma. Men där kunde man bara bo fyra månader i taget och sedan måste man förlänga det. Det tyckte vi inte om. Sedan lovade de mig en egen lägenhet. Då gick jag och hoppades på det och planerade hur det skulle se ut. Men så fick jag inte det. Sedan fick jag komma till denna fosterfamilj. Det är min prinsessa, denna fostermamma. Mamma och hon kom väldigt bra överens och det gjorde jag också. Efter en vecka flyttade jag dit. Nu känns det inte ens som jag är fosterbarn där. Här bor jag och det här är mitt hem.

Filippa har varit exponerad för mycket stress under sin uppväxt, både av akut och av kronisk karaktär, vilket i stor utsträckning har präglat henne som individ. På grund av moderns missbruksproblem har det skapats ett omvänt samspelsmönster i familjen. Det innebär bland annat att Filippa bekräftar de vuxna och tar hand om de vuxnas behov som ett sätt få sina egna behov tillgodosedda. När Filippa beskriver sin nya tillvaro i familjehemmet är det lätt att

se att hon har kopierat in detta mönster i sin nya familj. Jag ska ge ett exempel: Citatet ovan visar att Filippa är mycket bekräftande gentemot sin fostermor – hon kallar *fostermodern för prinsessa*. Under intervjun uppfattade jag hennes ord på ett omvänt sätt – det vill säga att fostermodern kallar *Filippa för prinsessa*. Jag fick spela upp ljudfilen flera gånger innan jag blev övertygad om att jag verkligen hade hört rätt!

Filippas sätt att hantera tillvaron i familjen kan betraktas både som en riskfaktor och som en skyddande faktor. Hennes positiva förhållningssätt gentemot omgivningen underlättar hennes utsikter att få stanna kvar i familjen vilket på sikt kan innebära att hon kan få möjlighet till återhämtning. Samtidigt utgår hon från ett omvänt samspelsmönster även i relation till sin nya familj, vilket innebär att hennes goda anpassningsförmåga riskerar att leda till att hennes egna behov inte blir uppmärksammade i tillräckligt stor omfattning. Filippas sätt att förhålla sig till omgivningen bygger i stor utsträckning på att hon tar hand om andra människors behov. Jag frågar henne om hon även är bra på att ta hand om sig själv. Filippa svarar:

Nej, i den situationen som jag har varit i och som har gjort mig till den person jag är har inneburit att jag alltid har brytt mig om andra. Mina egna problem har jag lagt bakom mig. Nu när jag äntligen har landat, så kommer alla mina problem fram – de som jag la bakom mig i stället för att reda upp dem på en gång. Jag har tidigare tänkt: problemen finns inte här just nu, utan nu måste jag klara denna dag.

Det har blivit ett sätt att överleva?

Ja, jag kan inte säga att jag håller på och bearbeta det varje dag utan det kommer när det kommer. Men när jag är på dansen känner jag mig fri. Då vill jag bara dansa!

I citatet framkommer att Filippa har varit tvungen att förhålla sig till en stor mängd stress under sin uppväxt. Som ett sätt att hantera tillvaron har hon försökt att leva för dagen och engagera sig i andra personer i sin omgivning, kanske som ett sätt att få vila från

sina egna svårigheter. I citatet tydliggörs också dansens stora betydelse för Filippas möjlighet till återhämtning.

Filippa berättar att hon har "landat" i familjehemmet och att hon börjar känna sig trygg igen. Hennes fostermor och en socialsekreterare hjälper henne till en regelbunden kontakt med modern. Hon har varit och besökt henne fyra gånger under Fridas fem månader i anstalt. Första gången tyckte hon att det var jobbigt att komma och besöka henne, för hon var orolig för att hennes mor inte skulle ha det bra i fängelset. Filippa berättar om sin upplevelse av att besöka sin mor för första gången:

Det kändes konstigt i början. Nu när hon är här [fängelset] så har hon blivit en helt annan människa. Hon har fått så mycket hjälp. Hon har fått lära sig hur det riktiga livet är, föräldrakurs och sådana grejor. Nu när hon är så frisk är hon inte *mamma* längre. Det kändes konstigt i början. Knarket har varit hennes medicin i alla år.

Filippa har växt upp med en mor som kontinuerligt har missbrukat droger, vilket har skapat en bild av *hur mor är*. Filippa berättar att det nu har börjat växa fram en ny bild av modern – en mor som är drogfri och som betar sig på ett mycket annorlunda sätt. Samtidigt kan man utläsa av citatet att Filippa inte betraktar det sätt som hennes mor har levt som det riktiga livet. Det visar att hon har tagit avstånd från sin mors sätt att leva och har inte socialiserats in i missbrukarlivet. Filippa berättar varför hon är negativ till droger:

När man har föräldrar som håller på med droger, antingen blir man som dem eller så blir man helt emot det. Jag har känt att droger är ingenting för mig. Droger är skit. Det är bara bortkastade pengar som man i stället hade kunnat använda till att gå på bio eller gå på Liseberg – det vill säga göra roliga saker med sina vänner. Jag tänker att jag aldrig ens ska ta ett bloss för tycker jag att det är gott, så kanske jag fortsätter och då kommer jag att förstöra mitt liv. Det har blivit som en sköld för mig.

Filippa berättar att hon genom att delta i barngruppsverksamhet har fått många olika verktyg som hjälper henne att säga nej till droger.

Frida tycker mest om att ha kontakt med Filippa per brev och telefon. Hon tycker inte att hennes dotter jämt och ständigt ska behöva åka till kriminalvårdsanstalten för att hälsa på henne. De ringer i stället till varandra ett par gånger i veckan.

Filippa berättar att hon har ett stort umgänge och att många av hennes kamrater också har föräldrar i fängelse. I kamratkretsen känner hon att hon fyller en viktig funktion:

Jag har inte känt någon skam. Jag har alltid varit öppen kring mitt liv. Många av mina kompisar har ungefär samma problem med sina föräldrar. Det väldigt lätt att prata med dem, men många skäms över det. Men jag har sagt till dem att det inte är de som ska skämmas, de har inte gjort något fel. Jag har hjälpt dem väldigt mycket tack vare att jag själv har varit så öppen med mina problem. Det är de väldigt tacksamma för nu.

Här ges ytterligare ett exempel på innebörden i omvänt samspelsmönster – det är inte föräldrarna som har problem med sina tonårsbarn utan det är tonårsbarnen som har problem med sina föräldrar!

Frida har i tidigare avsnitt berättat att hon alltid har varit öppen och ärlig om sin och Filippas livssituation i relation till omgivningen. I citatet kan man se att Filippa har kopierat sin mors sätt att förhålla sig till omvärlden. Att ha möjlighet att kommunicera sina erfarenheter kan, enligt Wolin & Wolin (1993), vara en väg till resiliens. Jag undrar om Filippa har kunnat prata med sina lärare om sin nuvarande livssituation. Hon berättar:

Jag har känt att det är lika bra att berätta som det är, så att det vet varför jag blir så. Det har tyckt att det är väldigt bra att jag sagt som det är.

När jag gör intervjun med mor och dotter har Frida avtjänat majoriteten av sitt straff och kommer snart att återfå sin frihet. Jag frågar Frida hur hon tänker sig framtiden. Hon berättar:

Jag lever här och nu men jag ser en ljuspunkt i alla fall. Jag skulle helst vilja sväva iväg på det här molnet som jag är på för tillfället. Men jag vet samtidigt att det kommer att dyka upp massor med grejor när jag kommer ut. Men jag kan ta konflikter ganska bra. Kursen som vi har gått här har jag lärt mig förfärligt mycket av. Jag har fått nya verktyg i min ryggsäck som jag har användning av när jag går ut härifrån. Jag är överlycklig över att jag har fått gå kursen för den har förändrat hela mitt liv.

Citatet visar att ett fängelsestraff som även innehåller inslag av behandling kan ge intagna hopp och en tro på att de kan förändra sina liv till det bättre.

Filippa ger sin bild av en önskad framtid:

Utifrån mina fantasier och drömmar så flyttar jag hem till mamma igen och hon ska vara drogfri. Vi ska få det jättebra och umgås mycket mer än vad vi har gjort innan. Vi ska prata mer och vara öppna. Jag har sagt till henne att jag inte längre vill bo med henne om hon ska börja med det igen. Nu har jag sett det riktiga livet – en riktig familj och så. Jag har känt det: inget mer med droger för min del.

Med hjälp av sin nuvarande tillvaro i familjehemmet har Filippa fått ett alternativ till ett liv präglad av missbruk. Både Frida och Filippa känner ett hopp inför framtiden.

Familjen G

Gabriella var ”på rymmen” när Gunilla blev gripen av polis. När hon kom hem igen var hennes mor borta. Då fick hon reda på vad som hade hänt av moderns sambo. Hon var vid den tidpunkten 12 år gammal. Gabriella berättar:

Jag blev jätteöverraskad. Jag har inte tänkt på att något var fel, visserligen var hon ute överdrivet mycket. Hon var borta och

kom inte hem förrän sent på natten, ibland inte förrän klockan sex på morgonen. Jag frågade henne varför hon brukade komma hem så sent, men då sa hon att hon hade börjat städa. Jag vet inte om det var sant...

Gunilla berättar om hur det gick till när hon greps av polis:

Polisen var respektfull när de kom och skulle gripa mig, de hade valt att vänta tills skolan hade börjat. De ställde inte till det hemma hos oss när de gjorde husrannsakan. De vände inte upp och ner på vårt hem, vilket mycket är beroende av vilket brott som man är misstänkt för. De flesta som sitter här sitter för narkotikarelaterade brott och man har ett slags förakt för dem. Jag inbillar mig det i alla fall.

Många upplever häktetiden som den allra svåraste eftersom de inte har möjlighet till kontakt med sin familj. Gunilla berättar om hur det var i hennes fall:

I mitt fall var det så att jag inte fick restriktioner trots att det fanns personer som hade hotat mig och gett mig material så att jag kunde begå de här bedrägerierna. Det tyckte min advokat var jättemärkligt, men det innebar att jag kunde ha kontakt med Gabriella under hela utredningstiden.

Gunilla och Gabriella träffades ungefär en gång per vecka under häktetiden som varade i två månader. Ofta fick de utökad tid vid besökstillfällena. Det kan naturligtvis vara en tillfällighet att Gunilla har fått en generösare och en mer respektfull behandling än många andra brottsmisstänkta i samband med gripandet och häktningen, men det kan inte heller uteslutas att ekonomisk brottslighet i större utsträckning förknippas med högre samhällsklass än narkotikarelaterade brott, vilket därigenom skulle kunna förklara skillnaden i behandling.

Gunilla blev i tingsrätten dömd till kontraktsvård, eftersom hennes brott är relaterat till hennes spelmissbruk. Hon vistades tre

månader på ett behandlingshem, och även Gabriella fick möjlighet till en familjevecka.⁶² Hon berättar:

Jag var där i fyra dagar och det var jobbigt. Jag fick mamma att gråta jättemycket.

Gabriella såg att hennes mor mådde mycket bättre när hon var på behandlingshem och hon blev därför mycket besviken över att hennes mor i stället blev tvungen att avtjäna sitt straff i kriminalvårdsanstalt. Anledningen till att behandlingen avbröts var att Gunilla enligt egen utsago blev föremål för ett mediedrev. Det blev en ny rättegång, vars dom i stället resulterade i ett längre fängelsestraff. Gabriella berättar att hon visste om att hennes mor var på löpsedlarna, men att hon undvek att läsa dem.

Gunilla berättar hur Gabriella påverkades av att hon återigen blev föremål för ett frihetsberövande:

Hon var ganska avstängd. Hon var ledsen och fungerade inte i skolan. Det var jättetufft för henne så jag kontaktade kuratorn i skolan och berättade för henne vad som hade hänt. De tog sedan kontakt med socialtjänsten. Jag tyckte att kontakten med socialtjänsten fungerade mycket bra. Vi planerade att Gabriella skulle bo hos min syster, eftersom hon skulle kunna ge henne mer känslomässig närhet än min sambo. Gabriella började agera ut på alla möjliga sätt, hon var mycket välfungerande tidigare. Hon har sökt bekräftelse i kompisgäng som inte har varit särskilt bra. Hon har nog sökt sig till dem för att där är det inte är lika pinsamt för henne att ha en mamma i fängelse.

Gabriella bekräftar vissa delar av sin mors berättelse:

Det är rätt normalt nuförtiden att folk har föräldrar i fängelse, ingen tycker att det är konstigt. Rätt så många av mina kompisar har föräldrar i fängelse. En del frågar vad min mamma har gjort och sådant där och det är inte så farligt. Det finns folk som har gjort värre saker.

---

⁶² En familjevecka syftar till att hjälpa anhöriga till personer med missbruksproblem.

Hon känner ingen skam över att hennes mor är i fängelse eftersom hon umgås med kamrater där många befinner sig i en liknande livssituation. Det innebär att hon inte behöver belastas med skamkänslor och hon har också möjlighet att prata med andra med snarlika erfarenheter. Samtidigt åskådliggör citatet att hon betraktar föräldrar som begår brott som norm, vilket naturligtvis påverkar hennes socialisationsprocess på ett negativt sätt. Det kan innebära att brottslighet och vistelser i kriminalvårdsanstalter riskerar att bli ett återkommande tema även i hennes liv.

Gunilla berättade tidigare i redogörelsen att Gabriella var mycket ledsen över det som har hänt i familjen, men att hon också var känslomässigt avstängd. När jag intervjuade Gabriella förnekade hon sina känslor av sorg och saknad efter modern.

Nu är det många som frågar om jag saknar min mamma, men jag gör inte det, jag är liksom van vid det.⁶³

Gabriella agerar i stället ut sina känslor i omvärlden: hon har bland annat skolkat från skolan och har även druckit sig berusad vid ett flertal tillfällen efter det att modern hade blivit frihetsberövad. Det ledde i sin tur till att Gunillas syster och hennes familj avsåg sig uppdraget att vara familjehem till Gabriella, eftersom de bedömde att de inte skulle klara uppgiften. Hon blev i stället placerad i ett familjehem beläget 150 km hemifrån. Efter en kort tid ville inte heller familjehemmet ha kvar Gabriella, vilket gjorde hennes mor ledsen och besviken. Gunilla berättar:

Det räckte att hon drack en gång och att hon rymde en gång, sedan orkade de inte mera. Det känns inte ok, för om man placerar en tjej med hennes bakgrund så måste det vara en familj som orkar stå emot. Om det är ett hem med erfarenhet så måste de väl orka mer än så? Gabriella får en känsla av att ingen orkar med henne när hon måste flytta hela tiden. [...] Man bygger sin självkänsla och sitt egenvärde i samspel med andra människor som orkar stå kvar. Hennes reaktioner speglar också det här med alla andra har föräldrar som tycker att barnen är vikti-

---

⁶³ Gunilla var även frihetsberövad tre år under Gabriellas barndom.

ga. Gabriella upplever att hon inte är viktig för mig, eftersom jag har försatt mig i den här situationen. Då blir det med automatik att hon är värdelös.

Johnston (1995b) menar att det är vanligt att barn och ungdomar med frihetsberövade föräldrar ifrågasätter om föräldrarna verkligen bryr sig om dem eftersom föräldrarna deltar i aktiviteter som leder till att de måste separeras. Det innebär att många av dem har svårt att sätta gränser för sina barn och ungdomar. Att ignorera vuxnas regler är för barn till intagna ett sätt att uttrycka känslor av förlust och sorg.

Gabriella är nu placerad på ett utredningshem. Gunilla är mycket orolig för sin dotter och de förändringar som hon har kunnat uppmärksamma hos henne. Jag frågar Gabriella om det finns en anledning till att hennes mor känner oro.

Ja, alla föräldrar är oroliga för sina barn och hon kan ju inte veta vad som händer när hon sitter där.

Gunillas är mycket engagerad i sin dotters situation och vill att hon ska få tillgång till terapi och studier i en liten grupp. Socialtjänsten har en annan uppfattning om Gabriellas behov, vilket innebär att deras samarbete inte längre fungerar så bra. Gunilla berättar:

Jag har varit i kontakt med Länsstyrelsen för att höra vilka krav jag kan ställa. Tydligt så kan jag inte ställa några krav utan bara komma med synpunkter. Enligt socialtjänsten är det vanligt att föräldrar i min situation inte inser vad barnen behöver. Jag tycker att min flicka behöver jättemycket och då blir det ett problem. Jag vet inte hur jag ska förhålla mig till dem.

Såsom mor vet Gunilla mycket om sin dotters behov vilket innebär att hon vill påverka utformningen av den samhällsvård som dottern är föremål för på behandlingshemmet. Samtidigt befinner sig Gunilla i en beroendeställning till socialtjänsten, vilket innebär en form av underordning. Detta sammantaget skapar en inre konflikt hos Gunilla och hon vet inte hur hon ska förhålla sig till socialtjänsten och dess regler och krav på underordning.

Gabriellas far är nyligen frigiven efter att ha avtjänat ett längre fängelsestraff. Han befinner sig i perioder tillsammans med sin dotter på behandlingshemmet, vilket har haft en positiv inverkan på Gabriella.

Som framkommit tidigare så känner Gunilla en oro för sin dotter på olika sätt. Samtidigt är det svårt att vara mor med ett ytterst begränsat handlingsutrymme. Hon måste hitta nya sätt att vara mor med utgångspunkt från den livssituation som hon befinner sig i. Gunilla berättar:

Jag kan inte vara den förälder jag vill här inne. Det enda jag kan erbjuda är att finnas till hands via telefon – att vara en samtalspartner för henne. Jag brister mycket eftersom jag ofta kommer med synpunkter och då blir jag bara jobbig. Det enda sätt som jag kan stödja henne nu är att lyssna på henne, och jag måste verkligen öva på det. Jag är van att vara den som är hemma och som vägleder henne. Det är jättesvårt att kapa den biten.

Gabriela berättar vad som är svårast med att ha en mor i fängelse:

Det är att inte kunna vara tillsammans med henne. Man kan ha det jättebra med sin pappa eller någon annan, men det är ändå inte mamma.

Gunilla menar att hela hennes liv raserades på grund av att hon begick ett brott. Hon känner också ilska mot sig själv för att hon gång på gång förstör den tillit som finns mellan henne och dottern. Gunilla menar att hon pratar med Gabriella hur saker och ting ska vara och så gör hon precis tvärtom själv. Hon önskar att hon får hjälp för sitt spelmissbruk när hon har avtjänat sitt fängelsestraff för hon vill aldrig mer svika sin dotter.

Hon har dock sin lägenhet kvar under tiden i kriminalvårdsanstalt. Gunilla berättar:

Socialtjänsten betalar min lägenhet. Jag har fått ett muntligt löfte om att få behålla den tills jag blir frisläppt. Men jag oroar mig varje månad över om de ska ångra sig. Jag vågar inte be om

något skriftligt för att inte väcka den björn som sover. Det är en ständig oro som finns.

Gunilla beskriver socialtjänstens bistånd mer som en nådegåva än som en rättighet. Socialt arbete kan, enligt Järvinen (2002), uppfattas som en gåvorelation mellan hjälpare och mottagare. Eftersom gåvan inte kan återgäldas blir relationen asymmetrisk vilket tvingar mottagaren till en underkuvad attityd.

Gunilla menar dock att det finns positiva effekter av det som har hänt:

Det som är vinsten med det här är att jag kom till behandlingshemmet och att jag på så vis har börjat tro på att jag kan få ordning på mitt liv. Jag har lärt mig jättemycket under den tid jag var där. Jag vet också hur jag vill att mitt liv ska se ut i framtiden. Jag tror att jag kommer att klara det med behandlingshemmets hjälp.

Gunilla har kvar en kontakt med terapeuten på behandlingshemmet. De pratas vid i telefon en gång per vecka.

Jag gör intervjun med Gabriella i samband med att hon besöker sin mor på anstalten, som ligger 600 km från det behandlingshem där hon för närvarande vistas. Avståndet har inneburit att mor och dotter inte har möjlighet att träffas så ofta. Gunilla berättar om anledningen till att hon är placerad så långt ifrån sin dotter:

De sa att jag behövde struktur och fasta ramar. Själv så upplever jag mig som rätt så strukturerad. Jag tror att de tyckte att jag skulle lära mig att böja på nacken eftersom jag inte accepterar vad som helst. Jag gick ofta in i diskussion med dem på riskmottagningen. Min känsla är i alla fall att de hade svårt att möta mig i de här diskussionerna. Personalen på anstalt B säger att det inte heller finns något i min akt som talar för att jag ska placeras här. De har i alla fall inte tagit hänsyn till barnperspektivet vid placeringen.

Jag hänvisar till "FN:s konvention om barnets rättigheter" (1989), artikel 3.1:

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska barnets bästa komma i främsta rummet.

Vid intervjutillfället är Gabriella och hälsar på sin mor på anstalten för andra gången. Denna gång har hon möjlighet att sova över i besökslägenheten. Båda gångerna har hon kommit till anstalten med hjälp av en släkting. Gunilla är tacksam över att hon har ett engagerat nätverk som hjälper henne att träffa Gabriella. De har också daglig kontakt via telefon.

Walsh (1998) menar att hopp om en bättre framtid och en positiv orientering i tillvaron kan hjälpa individer och familjer att övervinna svårigheter. Av den anledningen frågar jag Gabriella vad hon har för tankar om framtiden:

På min 18-årsdag ska jag flytta ihop med min kompis och vi ska bo i G-stad för det var där vi bodde innan. Om jag har en pojkvän så ska han inte bo hos oss. Jag vill gå i skolan på en handelslinje och sedan vill jag jobba på NK för att kunna betala hyran.

Familjen H

När Hampus precis hade gått till skolan på morgonen blev hans mor gripen av polis. När jag intervjuade honom hade det förflutit ett år. Han var då 16 år. Helena berättar om hur det gick till:

Jag visste inte att jag skulle bli gripen överhuvudtaget. Jag trodde aldrig att den där mannen skulle anmäla. Jag trodde han skulle skydda sig själv. Jag satt framför datorn när det hände. Min dotter hade precis blåst håret och plötsligt var det fullt med poliser i hela huset. De slet ut mig, men det skiter jag i. Men min dotter – de släpade även ut henne i snön till polisbilen för att förhöra henne. Min kusin var också med. Eftersom jag kör hoj och man känner ett visst folk så blir det grejor. Men det är väl inte förbjudet att känna människor? Jag själv håller inte på med kriminalitet. Jag har pengar, jag behöver inte hålla på.

Hampus syster Hanna ringde honom i skolan och berättade att deras mor hade blivit gripen av polis. Hampus åkte omedelbart hem från skolan. Hans syster och moderns kusin berättade för honom vad som hade hänt modern. Hampus blev mycket överraskad trots att hans mor vid ett tidigare tillfälle hade blivit gripen av polis. Då hade hon släppts efter tre dagar i häkte.

Helena blev häktad efter tre dagars förhör och satt sedan kvar i häktet i åtta månader. Under den tiden gav Helenas brott upphov till olika tidningsrubriker. Hampus vet att det även fanns bilder på hans mor i tidningen. Inom kort var det många som visste om vad som hade hänt hans familj.

I början var det inte så många för jag sa det inte till någon. Sedan sa jag det till vissa och sedan gick det ryktesvägen. Det var mycket folk som var med på rättegången. Det går en tid, det blir som ett hål som blir större och större och sedan har alla fått reda på det. Det är några som har frågat om min mamma sitter i fängelse. Ja, det gör hon brukar jag svara och sedan inget mer.

Har du fått några negativa reaktioner?

Nej, men jag bryr mig egentligen inte om vad de tycker.

Hampus kunde efter två veckor få kontakt med sin mor via hennes advokat. Det dröjde två månader innan han hade möjlighet till en personlig kontakt med sin mor via telefon. Hanna och hans mors kusin gick på häktningförhandlingarna, men Hampus ville inte gå dit. Han vill inte veta vilket brott som hans mor har begått och är dömd för.

Sjelva brottet har jag inte fått reda på och det vill jag inte heller. Det intresserar mig inte. Det är klart att jag är ledsen att hon är borta, men jag bryr mig inte om orsaken.

Hampus ovilja att få veta på orsaken till att hans mor är i fängelse kan bero på att han vill behålla bilden av modern orörd, men det kan också vara ett uttryck för att han försöker distansera sig från sin mors brott och livsföring.

Jag frågade honom om han har haft möjlighet att prata med någon om det som har hänt i familjen. Hampus berättar:

Vi pratade inte så mycket då, det var mest stressigt. Mamma har ett eget företag som vi fick sköta, ja som vi sköter. Man tänkte inte så jävla mycket, det var bara att göra grejerna som måste göras!

Werner (2000) menar att sådan ”nödvändig hjälpsamhet” har en skyddande effekt på ungdomar som växer upp i högriskfamiljer.

Så småningom överflyttades Helena till kriminalvårdsanstalt A. Där måste alla kvinnor som är dömda till mer än två års fängelse påbörja sin anstaltsvistelse. Hampus berättar:

Vi ringde direkt till kriminalvårdsanstalt A för att fixa telefon-tillstånd, men det tog över en månad innan vi fick prata med henne. Precis när papperna hade gått igenom blev hon förflyttad till kriminalvårdsanstalt B. Hon ringde till mig en gång och berättade att hon hade anlänt, samtalet varade max tre-fyra minuter. Sedan tog det fem veckor igen. Vi hörde ingenting på hela den tiden. Vi hade ändå skickat papperna samma dag som vi fick reda på att hon skulle till kriminalvårdsanstalt B. Vi ringde och så, vi gjorde allt som vi skulle göra, men det hände ingenting.

Hampus mycket sporadiska kontakt med sin mor under hennes nio månader som frihetsberövad har påverkat honom på ett negativt sätt. Hampus lärare och mentor berättar:

Jag märkte en förändring hos honom – han blev mer och mer tillbakadragen och verkade ledsen och deprimerad. [...] Jag tog in honom på mitt rum och pratade med honom. Han berättade inte med en gång att hans mamma var i fängelse utan bara att hon skulle vara borta i tre års tid. Efter ett tag fick jag mer och mer förtroende från honom och då berättade han att hans mamma hade blivit dömd till ett fängelsestraff. Han berättade att han knappt hade haft någon kontakt med henne på hela tiden.

Hampus uttrycker under intervjun att han känner sig ”misshandlad” av kriminalvården genom att han inte fick möjlighet att ha kontakt med sin mor under mycket långa perioder under hennes första år som frihetsberövad. Hampus lärare tyckte att denna situation var helt oacceptabel och bestämde sig för att försöka hjälpa sin elev. Han berättar:

Jag ringde till kriminalvårdsanstalt B för att hjälpa honom till en kontakt med sin mamma. Jag pratade först med kriminalvårdsinspektören. Hon hänvisade hela tiden till regler och förordningar och pratade bara i juridiska termer, som ett sätt att hålla Hampus livssituation på berörigt avstånd. Hon påtalade också att Hampus inte var ensam utan det var många kvinnor som ville ha kontakt med sina barn under tiden i fängelse. Hon menade också att Hampus nästan var vuxen⁶⁴ och att han därigenom hade mindre behov av kontakt med sin mamma. Hon pratade hela tiden om säkerheten och hade svårt att se Hampus behov. Jag blev mer och mer irriterad och hänvisade till Barnkonventionen och berättade att jag tänkte gå vidare med frågan om de inte kunde se att det var nödvändigt för Hampus att ha kontakt med sin mamma.

Så här lyder artikel 9 i "FN:s konvention om barnets rättigheter" (1989) om barnets rätt att ha kontakt med sina föräldrar:

Konventionsstaterna ska respektera rätten för det barn som är skilt från den ena av eller båda föräldrarna att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkt kontakt med båda föräldrarna, utom då detta strider mot barnets bästa.

Då läraren inte fick något gehör på anstalten, varken hos kriminalvårdsinspektören eller hos anstaltschefen, vände han sig till en jurist som ansvarar för kriminalvården i denna del av Sverige. Där var det någon som lyssnade på hans synpunkter och Hampus fick inom kort möjlighet till en kontinuerlig kontakt med sin mor. Han har dock inte besökt henne. Hampus menar att avståndet till anstalten utgör ett hinder:

---

⁶⁴ Hampus var 17 år vid denna tidpunkt.

Det är så långt. Det är nog åtta timmars bilfärd ner. Då måste man planera en hel helg. Vi har vänner i B-stad som vi kan bo hos i så fall. Men man kan ju inte bara lämna företaget.

Hampus far har också försökt att stödja sin son i samband med att modern blev intagen i anstalt. Hampus berättar:

Pappa säger hela tiden att jag måste säga till om jag behöver hjälp med någonting. Han vet också om att jag är en människa som inte hela tiden vill ha någon annan person tätt inpå. Om någon hela tiden frågar och pushar. Då stöter jag bort den. Det är bättre att jag kommer till honom när jag behöver hjälp.

Hampus distanserade förhållningssätt gentemot omvärlden är ett mönster som löper som en röd tråd i hela redogörelsen. Kanske är det en försvarsmekanism för att slippa komma till skada? Nedan följer några exempel för att tydliggöra mina tankegångar:

- Han vill behålla bilden av den "goda modern" orörd – han vill inte veta någonting om det brott som Helena har begått.
- Hampus vill inte känna skam över att hans mor är i fängelse – han försöker i det längsta undvika att prata om det som har hänt och uppger att han heller inte bryr sig om vad andra tycker.
- Han vill undvika att känna sorg över att relationen till fadern har försämrats⁶⁵ sedan de flyttade isär – han håller fadern på behörigt avstånd.

Hampus menar att han är glad över att han har haft ett nätverk som har kunnat hjälpa honom. Men han har vid flera tillfällen tänkt tanken vad som hade hänt om han inte hade haft deras stöd:

Jag har inte fått något statligt stöd. Det är ingen från socialen eller någon annan heller som har ringt mig. Tänk om jag inte

---

⁶⁵ Se kapitel 6 s. 160.

hade haft min mors kusin, då hade jag varit helt själv! När min mamma greps borde socialen ha fått reda på det.

Hampus lärare har ett stort intresse för sin elevs situation på olika plan. Med hjälp av detta engagemang har Hampus klarat alla kurserna på sin utbildning med godkända betyg. Han menar att Hampus regelbundna kontakt med sin mor har påverkat honom på ett positivt sätt.

Det tog nästan ett år innan Hampus hittade formerna för sitt nya liv. Han bor kvar, tillsammans med sin mors kusin, i den fastighet som modern äger. Hans syster Hanna har åkt utomlands för att läsa språk. Hampus menar att hans fritidsaktivitet har haft stor betydelse för honom under den första, svåra tiden. Han berättar:

Hade jag inte haft träningen hade jag säkert bara legat hemma och bölat.

Hampus menar att moderns brott har inneburit att han har fått ta ett stort praktiskt ansvar i hemmet och för familjens företag, men att det även har förändrat honom som människa på ett positivt sätt:

Jag har blivit mer ansvarsfull och vaksam på vad jag egentligen gör. Allt man gör få konsekvenser. Jag har blivit mognare.

Hampus resonemang innebär alltså att hans mors fängelsestraff har gjort honom mindre benägen att ägna sig åt kriminella aktiviteter, eftersom han har sett att hennes brottsliga verksamhet har fått allvarliga följder. Här jämför jag med Stanton (1980) som menar att undersökningar visar att kriminella aktiviteter som inte leder till negativa konsekvenser i större utsträckning imiteras av barn i rollmodellens omgivning.

Även Helena måste hitta sätt att få vardagen att fungera i kriminalvårdsanstalt. Hon får inte träna kampsport i fängelset, men tränar mycket styrketräning och har också för avsikt att lära ut självförsvar till andra intagna kvinnor. Helena berättar att det hon tycker är svårast med fängeslivet är att se när andra intagna

kvinnor intar en underkuvad position gentemot kriminalvårdarna. Hon berättar:

En del av kriminalvårdarna är respektlösa. Ibland kan en 23-årig plit trycka ner en kvinna som är 50 år, och som lika bra kunde vara hennes mamma.

Helena har under sin uppväxt levt under privilegierade omständigheter. Eftersom hon själv inte är van att inta en underordnad position gentemot omgivningen har hon lättare att identifiera och reagera över dessa strukturer än de kvinnor som är vana att befinna sig längst ner på samhällsstegen.

Som en avslutning frågar jag Hampus hur han tänker sig framtiden. Han berättar:

Inom den närmaste framtiden hoppas jag att mamma kan få fotboja, men samtidigt vill jag inte hoppas på något. Det blir som det blir. Det är dumt att tro att det ska vara ett halvår och så blir det ett år i stället. Sedan hoppas jag att det blir som förut liksom... det kommer i alla fall aldrig att hända igen.

Diskussion

I likhet med det förra kapitlet kommer jag i denna avslutande diskussion att ta ett helhetsgrepp över materialet. Jag kommer att ge en bild av mödrarnas och barnens verklighet och visa på variation likväl på gemensamma mönster i deras sätt att hantera sin livssituation.

För att underlätta för läsaren och för att lättare möjliggöra en jämförelse av de olika delarna av materialet kommer jag att strukturera och tematisera detta avsnitt på samma sätt som kapitel 5.

Mödrarna grips och blir intagna i anstalt

För att lindra effekterna av ett separationstrauma från en förälder är det viktigt att göra övergången så mjuk som möjligt för barnen. När det gäller föräldrar som grips av polis finns det ingen sådan mjuk övergång utan separationen sker plötslig och utan möjlighet för föräldrarna att förbereda sitt barn för det som kommer att

hända. I många fall sker gripandet i närvaro av barnen, vilket kan skapa ett trauma både hos barnen och hos föräldrarna. Vanligtvis är yngre barn mer sårbara för separationer än äldre barn eftersom de i högre utsträckning är beroende av sina föräldrar.

Av redogörelsen framgår att tre barn (Alicia, Disa och Filippa) befann sig i hemmet när polisen kom för att gripa deras mödrar. Alicia uppvisade senare traumatiska reaktioner på grund av händelsen. Dessa tre barn var också ensamma hemma när polisen gjorde husrannsakan i deras hem. Filippa var det yngsta barnet, och i hennes fall fanns en socialarbetare med en viss del av tiden.

Disa och Filippa användes senare som redskap av polisen i den fortsatta brottsutredningen: den ena flickan utsattes för spaning och manipulation för att på så vis underlätta gripandet av modern och den andra flickan användes som påtryckning för att få modern att erkänna sitt brott.

Carola, Cajsa och Hampus var i skolan när deras mödrar blev hämtade av polisen. Flickornas far greps vid samma tillfälle. Carola och Cajsa upplevde situationen som svår, eftersom de inte hade fått ta avsked från sina föräldrar innan de fördes bort. Carola berättade under intervjun att hon har mått dåligt av att polisen har rotat runt bland hennes underkläder när de gjorde husrannsakan i hemmet.

Agnes, Bettina och Emelie bodde hos sina fäder medan Gabriella var ”på rymmen” när deras mödrar blev gripna och bortförda av polisen.

För en del av barnen kom gripandet av deras mödrar inte helt oväntat, beroende på att missbruk och kriminalitet under lång tid har varit en del av deras mödrars vardag. Av den anledningen utlöste inte gripandet traumatiska reaktioner, utan sågs snarare som en tråkig händelse i raden bland många andra.

Mödrarna blev senare dömda för brott av varierande slag: tre kvinnor blev dömda för våldsbrott, två kvinnor för ekonomisk brottslighet och tre kvinnor blev dömda för narkotikabrott eller narkotikarelaterade brott. Strafftiden varierade mellan 9 månader och 6 år (medeltalet är 3 år).

Barnens berättelser visar att deras mödrar och andra vuxna i omgivningen har haft svårt att prata med dem om brottet, rättsprocessen och hur kriminalvårdssystemet fungerar. Ett av barnen i studien visste exempelvis inte om vid intervjutillfället att hennes mor kommer att få möjlighet till permission. Hon trodde att hennes mor skulle befinna sig innanför fängelsemurarna under hela strafftiden på sex år.

Att reorganisera livet

Olika slags förändringar i livet kan skapa nya möjligheter, vilket kan främja resiliensprocessen. Sex kvinnor (Ana, Birgit, Charlotta, Doris, Eva och Frida) uppger att fängelsestraffet har inneburit en positiv vändpunkt, trots att de inledningsvis blev exponerade för mycket stress och upplevde stora påfrestningar. Även om inte alla är lika positiva till sitt fängelsestraff, har de flesta ändå försökt att vända den uppkomna situationen till något positivt. Nedan följer olika exempel på de copingstrategier kvinnorna har använt sig av för att hantera sin tid i anstalt:

- humor
- ett positivt förhållningssätt gentemot omgivningen
- engagemang i olika aktiviteter på anstalten
- terapi, behandling
- träning
- ”leva här och nu” och inte bekymra sig för framtiden.

Fyra kvinnor (Birgit, Doris, Eva, Frida) har, vid tidpunkten för intervjun, genomfört någon form av behandling inne på kriminalvårdsanstalten. Birgit har fått psykoterapi, de andra har deltagit i något av kriminalvårdens behandlingsprogram.⁶⁶ Gunilla är den kvinna som är mest negativ till sitt fängelsestraff och det beror på att hon därigenom gick miste om den behandling som hon önskade och redan hade påbörjat på ett behandlingshem inriktad mot spelmissbruk. Detta visar att kvinnorna överlag har varit motiverade

---

⁶⁶ Dessa kvinnor sammanfaller med de kvinnor som upplever att fängelsestraffet har inneburit en vändpunkt.

att förändra sina liv och vilket har inneburit att de har tagit emot den hjälp de har erbjudits.

Charlotta är den enda kvinnan i studien, som innan hon blev intagen i anstalt, levde sitt liv i en traditionell kärnfamilj med man, barn, hund, villa, bil och fast arbete. Det är inte svårt att förstå att fängelsestraffet har gett upphov till mycket skam hos henne och hos hennes familj (detta i jämförelse med övriga familjer i studien). Det är tydligt att Charlottas och familjens *föreställningar* om fängelselivet har utgjort det största hotet.⁶⁷ Under tiden i anstalt har Charlotta fått möjlighet att reflektera över och bryta en destruktiv livssituation, vilket innebär att hon kan se att straffet även har inneburit en möjlighet till förändring. Hon har bland annat förbättrat relationen till sina döttrar.

Många barn i studien har varit tvungna att göra stora förändringar av sin vardag på grund av mödrarnas fängelsestraff. Fyra barn (Alicia, Disa, Filippa och Gabriella) har varit särskilt utsatta för att de har varit tvungna att flytta från sina hem på grund av att deras mödrar blev frihetsberövade. Barnen levde ensamma med sina mödrar tiden innan de blev intagna i kriminalvårdsanstalt. Gabriella och Filippa blev föremål för samhällsvård, Alicia flyttade efter en tid hem till sin mormor, och Disa var tvungen att skapa sig ett nytt liv i stort sett på egen hand. Alicia var den enda av dem som hade möjlighet att flytta hem till sin pappa när hon förlorade sitt hem. Övriga fäder hade egna problem som innebar att de inte kunde erbjuda ett boende till sina barn.

De äldre barnen var plötsligt tvungna att stå på egna ben och försöka lösa de problem som uppstod för att få en fungerande vardag. Disa löste sitt boendeproblem genom att bli handlingskraftig och målinriktad. Hon tog kontakt med skolkurator, socialtjänst och ringde även runt till olika hyresvärdar för att få möjlighet till en ny lägenhet. Alicia blev i stället passiv och orkade varken sköta lägenhet eller skola när hennes mor blev frihetsberövad. Skillnaden mellan de båda flickornas sätt att hantera sin förändrade livssituation kan bäst förklaras av Alicias egna ord: ”Man kan bara hjälpa

---

⁶⁷ Se avsnittet om familjen C s. 194.

sig själv om det finns någon där bredvid.” Alicia bodde med moderns sambo som missbrukade droger, hennes mormor var bortrest och hon hade en dålig relation till sin far och styvmor. Disa hade däremot mycket stöd av sina morföräldrar och sin äldre bror. Alicias reflektion stöds även av forskning. Werner & Smith (1992) har konstaterat att god självkänsla och handlingskraft byggs upp i samspel med stödjande relationer.

Hur har barnen *känslomässigt* påverkats av att deras mor har blivit dömd till ett fängelsestraff och på vilket sätt har de hanterat dessa känslor? Majoriteten av dem upplevde skam med anledning av att deras mor var i fängelse, även om det förekommer stora variationer mellan dem. De barn som har växt upp med mödrar som under längre tid har haft en kriminell livsstil känner minst skam. De barn som har mödrar som har begått ett allvarligt våldsbrott kände ofta mest skam. Barnen hanterar sina skamkänslor i huvudsak på två olika sätt: dels genom att i möjligaste mån försöka dölja sanningen för omgivningen (Alicia, Bettina och Hampus), dels genom att söka sig till kamrater som också har föräldrar med liknande problem (Filippa och Gabriella).

Mödrarnas brott och fängelsestraff har även gett upphov till andra känslor hos barnen, exempelvis ledsenhet, ilska, otrygghet, rädsla och ensamhet. De barn, vars mödrar blev dömda till långa straff uppvisade i regel starkare känslomässiga reaktioner. En tidsperiod på sex år är oändligt lång tid när man bara är i början av sin tonårstid.

I min redogörelse har framgått att den första tiden efter gripandet är svår för barnen, viken innebär de har varit i stort behov av hjälp och stöd för att bland annat få möjlighet att bearbeta förlusten av modern. I den situationen har de flesta av dem varit hänvisade till sin familj och sitt nätverk. Eftersom många av de anhöriga själva är stressade på grund av det som har inträffat har de haft begränsade möjligheter att fungera som en resurs till barnen i detta avseende.

Om barnen inte får hjälp och stöd att bearbeta sina upplevelser kan de, enligt Johnston (1995b) agerar ut sina känslor genom ett reaktivt beteende. Nedan följer några exempel:

- bristande koncentration
- aggressivitet
- viktminskning
- gråtattacker
- avstängdhet
- destruktivitet.

När situationen i familjen hade stabiliserats försökte många av barnen hitta olika former av copingstrategier för att må så bra som möjligt trots att de befann sig i en livssituation som var oönskad och gav upphov till alla dessa negativa känslor.

- Alicia undvek att vara ensam. Hon försökte i stället att umgås så mycket som möjligt med en väninna. Hon sökte tröst och närhet hos sin pojkvän.
- Agnes fick lindring genom att fokusera på skola och fritid.
- Bettina försökte förbättra sin situation genom att tänka positivt.
- Carola och Cajsa försökte normalisera tillvaron så mycket som möjligt genom att idrotta och umgås med kamrater. De ville inte så gärna besöka modern på kriminalvårdsanstalten eftersom fängelsemiljön väcker negativa känslor.
- Disa satsade på att skapa ett trivsamt hem åt sig själv för att på så vis påverka sitt psykiska mående i positiv riktning.
- Filippa pratade med vänner, lärare och andra vuxna om sin situation för att få stöd och hjälp. Dansen hjälpte henne att fokusera på här och nu så hon därigenom fick möjlighet att vila från oro och bekymmer.
- Hampus använde arbete och träning som ett sätt att skingra oro och negativa tankar.

Min beskrivning visar att fängelsestraffet har inneburit att både mödrar och barn har varit tvungna att genomföra stora förändringar av sina liv, vilket har gett upphov till stress och olika känslomässiga reaktioner. Samtidigt har jag åskådliggjort hur både mödrar och barn har använt sig av olika problemfokuserade och känslufokuserade copingstrategier för att lösa sina bekymmer och lindra den stress de har blivit exponerade för i samband med att mödrarna blev frihetsberövade och intagna i kriminalvårdsanstalt.

Modersrollen

Alicia och Agnes är de två barn i studien som tydligast visade ilska och besvikelse gentemot sin mor på grund av allt det lidande som hon orsakade dem genom att begå ett brott. Trots det finns det inget som framkommer i intervjuerna som tyder på att de eller andra barn i studien tar avstånd från sina mödrar på grund av det som har inträffat. Många av dem beskriver snarare sin mor i positiva ordalag, och ändå befinner sig barnen i en ålder då det är vanligt att man förhåller sig kritiskt till sina föräldrar. Det är kanske så att den ofrivilliga separationen från mödrarna i stället aktiverar ett anknytningsbeteende, och den naturliga separationsprocessen läggs på is under tiden deras mor är i kriminalvårdsanstalt? Johnston (1995b) menar att man har kunnat se att barn till frihetsberövade föräldrar reagerar med att regrediera och blir mer känslomässigt uppknutna till sina föräldrar. Det är rimligt att anta att även mödrarnas goda personliga utveckling i kriminalvårdsanstalt har påverkat barnens inställning till sina mödrar på ett positivt sätt.

Alicia, Agnes, och Hampus är barn till mödrar som har begått ett våldsbrott. De har i större utsträckning än de andra barnen haft ett behov av att distansera sig från moderns brott. Detta har troligtvis gjort det lättare för dem att behålla bilden av den "goda modern" intakt. Även Bettinas mor har begått ett våldsbrott. När Bettina befann sig i förskoleåldern blev hon övergiven av sin mor. Det har inneburit att hon saknar, till skillnad mot de andra barnen, en positiv modersbild att relatera till. Det betyder att det är bilden

av *modern som brottsling* som dominerar. Bettina uttrycker också i intervjun att hon ibland är rädd för sin mor. Birgit är den kvinnan i studien som tydligast uttrycker att hon anser att hon är en ”dålig mor” och även känner skam gentemot sina barn eftersom hon övergav dem när hon missbrukade droger.

Både Birgits och Evas svåra missbruksproblem har inneburit att de inte har kunnat ta ett föräldraansvar för sina barn. Fängelsestraffet och den behandling som de har genomgått under sin tid i anstalt har gett dem redskap att leva ett drogfritt liv, vilket bland annat innebär att de måste försöka hitta tillbaka till en fungerande föräldraroll åt sina barn. Både Eva och Birgit beskriver denna process som svår, men Eva uttrycker även stor glädje över att få möjlighet till en kontinuerlig relation till sina barn. Birgit är däremot mer ambivalent inför sin modersroll och upplever rädsla och frustration inför sin nya uppgift.

De kvinnor som har haft en aktiv och en relativt välfungerande föräldraroll innan fängelsestraffet, upplever att deras anstaltsvistelse kraftigt begränsar deras möjligheter att vara mödrar till sina barn. Gunilla uttrycker att hon i relation till sin dotter måste balansera på en skör tråd – hon är rädd för att alltför många kritiska synpunkter innebär att dottern drar sig undan kontakten med henne. Hon upplever en känsla av maktlöshet av att vara mor i kriminalvårdsanstalt.

Som jag redogjort för tidigare har många kvinnor genomgått någon form av behandling under sin tid i anstalt och har därigenom fått möjlighet till att göra viktiga förändringar av sitt liv. Många kvinnor uppger att fängelsestraffet troligtvis leder till att de på sikt kommer att bli mer välfungerande mödrar åt sina barn.

Kontakt under fängelsetiden

Alla barnen i studien har haft en regelbunden kontakt med sina mödrar under deras tid i kriminalvårdsanstalt, vilket i någon mån lindrar effekterna av fängelsestraffet. Kontakten har främst skett per telefon eller genom att mödrar och barn träffas – antingen på anstalten eller när mödrarna är hemma på permission. Många av

barnen har även utnyttjat den besökslägenhet som har funnits på de anstalter där kvinnorna har varit placerade.

Några av barnen (Carola, Cajsa, Emelie och Hampus) har uppvisat ett motstånd mot att besöka sin mor på fängelset eftersom besöken väcker negativa känslor hos dessa barn. Även avståndet till anstalten kan i vissa fall utgöra ett problem. De flesta mödrar är placerade i kriminalvårdsanstalter som är belägna långt från hemorten.

Barnens ovilja att besöka mödrarna på fängelset väcker olika reaktioner hos kvinnorna. Eva uttrycker till exempel besvikelse över att hennes dotter aldrig besökte henne under tiden hon var frihetsberövad. I familjen F råder det ett omvänt förhållande; Filippa berättar att hon gärna besöker sin mor på anstalten, men hennes mor uppger att hon i stället föredrar att ha kontakt med sin dotter på annat sätt.

De barn som har bott eller har haft en regelbunden kontakt med sina mödrar tiden innan de blev intagna i anstalt uppvisar ofta starka reaktioner i form av ledsenhet, utagerande beteende och aggressivitet på grund av att kontakten med mödrarna nu är starkt reglerad. Mödrarnas första tid som frihetsberövade är speciellt svår, eftersom de intagna ofta har restriktioner som även gäller i förhållande till de egna barnen. När mödrarna sedan är placerade i kriminalvårdsanstalt måste de anhöriga regelmässigt vänta ytterligare i ett par veckor på att myndigheten ska behandla ärendet om telefontillstånd. Detta drabbar främst de intagnas barn. Det är särskilt svårt för de barn vars mödrar placeras i flera olika kriminalvårdsanstalter, eftersom frågan om telefontillstånd då måste utredas ett flertal gånger.

Reaktionerna hos de barn som inte har haft en fungerande relation med sina mödrar tiden innan deras mödrar blev frihetsberövade är annorlunda. Dessa barn upplevde i stället att fängelsestraffet har inneburit en möjlighet till en fungerande och kontinuerlig relation med modern. Några barn fick för första gången på många år uppleva sin mor drogfri vilket blev en positiv, men samtidigt omskakande upplevelse.

Hjälp och stöd

När mödrarna dömdes till ett fängelsestraff blev deras barn utsatta för stora svårigheter. För att mobilisera styrka att hantera känslor och problem av praktisk karaktär behövde barnen hjälp från familj, vänner och ett samhälleligt stödsystem.

I stort sett alla barn har av olika anledningar varit i kontakt med socialtjänsten på grund av att deras mödrar har begått ett brott. Bettina, Filippa och Gabriella blev exempelvis placerade i familjehem/utredningshem, och Alicia och Disa var i kontakt med myndigheten eftersom familjen förlorade sin bostad i samband med att mödrarna blev intagna i anstalt. Den hjälp som barnen har erbjudits har först och främst varit av praktisk karaktär.

Det finns inte mycket i de olika berättelserna som tyder på att barnen har blivit erbjudna någon psykosocial hjälp – det vill säga hjälp som syftar till att stödja barnen och ge dem möjlighet att uttrycka känslor och upplevelser av det som har hänt dem och deras familj. Agnes är den enda barnet som har haft regelbundna samtal med kuratorn på skolan. Hennes syster Alicia blev erbjuden en kuratorskontakt, men avböjde erbjudandet.

Charlotta är den enda kvinnan i studien som har sökt och fått psykosocial hjälp åt sig själv och sin familj. Familjen C är också den familj i studien som kan innefattas i begreppet traditionell kärnfamilj. Det kanske är så att den hjälp som erbjuds människor i utsatta situationer mera är anpassad för denna typ av familj?

Hampus har inte varit i kontakt med socialtjänsten, varken i samband med att hans mor greps för brott eller under hennes tid i anstalt. Han uttrycker förvåning och känner sig besviken över att varken denna eller någon annan myndighet har hört av sig till honom för att erbjuda honom hjälp och stöd på grund av den situation som han befann sig i.

Under moderns första år som frihetsberövad hade Hampus endast möjlighet till en sporadisk kontakt med henne. Det medförde att han blev ledsen, deprimerad och hade svårt att klara sitt skolarbete. På grund av en uppmärksam och engagerad lärare fick

Hampus hjälp till en kontakt med sin mor, vilket avsevärt förbättrade hans situation inom många olika områden.

Det är inte svårt att konstatera att samhället har brustit när det gäller att uppmärksamma barnen och erbjuda dem bistånd utifrån det enskilde barnets situation. Samhällets bristande stöd har i vissa fall kompenseras med hjälp av insatser från barnets familj och nätverk. Nedan följer några exempel:

- Alicia tas hand av sin mormor under tiden hennes mor avtjänar sitt fängelsestraff. Olika släktingar hjälper henne och hennes syskon att besöka modern i fängelset.
- Carolas och Cajsas farmor tar hand om flickorna när föräldrarna är gripna. Deras morfar erbjuder flickorna stöd och hjälp.
- Disas morföräldrar har ordnat studentfest för henne och ger henne kontinuerligt stöd i vardagen.
- Hampus tas omhand av sin mors kusin under moderns bortavaro. Hans lärare engagerar sig i hans situation på olika sätt.

De barn som saknar stöd från sitt nätverk eller har en familj som har svårt att ge dem den hjälp och det stöd som de behöver befinner sig i en mycket utsatt situation, vilket naturligtvis påverkar deras möjlighet till återhämtning på ett negativt sätt.

Att bli en del av samhället

Murray et al. (2007) har i sin forskning visat att det innebär en ökad risk för barn till frihetsberövade föräldrar att utveckla egen kriminalitet. I detta avsnitt kommer jag att fokusera på hur barnen förhåller sig till samhällets normer och regler.

Fem barn (Agnes, Carola, Cajsa, Disa och Filippa) uppvisar en mycket god anpassning till skola, fritid och till de normer som finns i samhället. Bettina och Emelie har haft långvariga problem med sitt skolarbete och har inte heller kontinuerligt deltagit i någon organiserad fritidsaktivitet. Alicia, Gabriella och Hampus fick problem med att klara sitt skolarbete i samband med att deras

mödrar togs in i kriminalvårdsanstalt. Två av dem kunde dock med hjälp av ett stödjande nätverk och en meningsfull fritid återhämta sig och har i dag en fungerande skolsituation. Gabriellas problem med skolan har däremot ökat i omfattning. Troligtvis har hennes osäkra livssituation bidragit till denna negativa utveckling. Hon saknar i dag godkänt betyg i många ämnen.

I min studie finns det inget som tyder på att något av barnen missbrukar droger eller har utvecklat egen kriminalitet. Däremot går det att urskilja att både Gabriella och Hampus har ett ambivalent förhållande till samhällets regler och normer, vilket kommer till uttryck på olika sätt. Gabriella berättar under intervjun att hon exempelvis tycker att det är normalt att föräldrar är i fängelse och Hampus lärare har identifierat att hans elev i vissa fall har uttryckt åsikter som visar att han inte har respekt för vissa regler och lagar i samhället. Samtidigt framkom under intervjun att han, på grund av det som har hänt hans mor, har insett att allt man gör får konsekvenser. Här jämför jag med Stanton (1980) som för en diskussion som anknyter till detta tema. Hon menar att olika undersökningar visar på att kriminella aktiviteter som inte leder till negativa konsekvenser i större utsträckning imiteras av personer i rollmodellens omgivning. Det skulle innebära att barn till frihetsberövade föräldrar i större utsträckning skulle avhålla sig från att själva begå ett brott. De barn som har en god reflektiv förmåga har med all sannolikhet lättare att göra det valet. Under intervjuerna uttryckte också många av dem att de tar avstånd från sina föräldrars sätt att leva sina liv på grund av att de på nära håll har fått se att denna livsstil har inneburit svåra konsekvenser för alla inblandade.

Som jag ser det så löper Gabriella störst risk att utvecklas negativt inom det sociala området. Med henne som exempel kommer jag att identifiera och diskutera de faktorer som i hennes fall har bidragit till en negativ socialiseringsprocess.

Under hela Gabriellas uppväxt har hennes mor och far haft olika former av missbruksproblem och även ägnat sig åt kriminella aktiviteter. I den longitudinella studien av Murray et al. (2007) framkommer att det särskilt är föräldrarnas kriminella livsstil som pre-

destinerar barn att utveckla egen kriminalitet. Gunilla och Gustav har hanterat sina liv på ett sådant sätt att deras dotter har saknat föräldrar som har kunnat fungera som förebilder för henne. Föräldrarnas sätt att hantera sina liv har medfört att kriminalitet och fängelsestraff har blivit ett återkommande och normaliserat inslag i familjens liv. Det har även inneburit att Gabriella har utsatts för återkommande separationer under sin barndom vilket har medfört att hon har exponerats för ytterligare riskfaktorer av olika slag. Hon har bland annat varit föremål för samhällsvård och har i samband med detta fängelsestraff varit tvungen att byta skola. När hon har levt skild från sina föräldrar har hon dessutom i stor utsträckning gått miste om den känslomässiga kontakten med sina föräldrar.

Tankar om framtiden

Många av kvinnorna har genom olika behandlingsprogram eller genom terapi i kriminalvårdsanstalt fått nya redskap att hantera sina liv, vilket har bidragit till att skapa hopp hos dem om en bättre tillvaro. I stort sett alla kvinnorna uttrycker sig positivt om framtiden även om de kan se att ett liv i frihet kommer att innebära svårigheter: en kvinna nämner bland annat att hon känner en oro över att hennes hyresskulder kommer att sätta käppar i hjulet för hennes möjligheter att få en egen bostad och en kvinna uttrycker rädsla för att hon ska bli dömd av omgivningen på grund av sin bakgrund. Ana, som är dömd till ett långt fängelsestraff, menar att tiden i anstalt förbereder henne dåligt för att ta det ansvar som kommer att krävas av henne när hon befinner sig på utsidan.

Att få möjlighet till egen bostad och arbete står oftast överst på listan när mödrarna får uttrycka vad de önskar av framtiden. Arbeta och bostad är det som skapar förutsättningar för ett gemensamt liv med barnen. Några uttrycker också att de önskar att de har kraft och förmåga att i framtiden hantera sina liv utan någon form av missbruk.

Alla kvinnorna i studien har haft kontakt med sina barn under tiden i kriminalvårdsanstalt, vilket underlättar återföreningsproces-

sen mellan mor och barn efter strafftidens slut. Några barn befinner sig i slutet av, eller har passerat sin tonårstid, vilket innebär att de är inne i en naturlig separationsprocess gentemot sin ursprungsfamilj. Det innebär troligtvis att de flesta inte kommer att dela bostad med sina mödrar igen. Disa är ett av dessa äldre barn, men hon uttrycker trots det en önskan om att få flytta samman med modern igen när hon har avtjänat sitt straff.

Alla mödrar, förutom Birgit, ser positivt på att dela ett vardagsliv med sina barn igen. Ana och Eva ser det inte som en självklarhet utan menar att det är barnen och deras behov som får avgöra var de kommer att bo i framtiden.

De flesta barn har, i likhet med sina mödrar, tämligen modesta önskingar inför framtiden. De önskar sig ett vanligt liv bestående av bostad, arbete och goda relationer med drogfria föräldrar. Många av barnen ser verkligen fram emot att åter få möjlighet att dela vardagen med sina mödrar och kunna umgås med dem utan restriktioner.

Två av barnen, Alicia och Filippa, menar att en gemensam framtid med mödrarna avgörs om mödrarna lyckas förbli drogfria eller inte. Filippa menar att hon inte längre vill bo med en mor som missbrukar droger och Alicia berättar under intervjun att hon helt kommer att bryta kontakten med sin mor om hon börjar dricka öl igen. Mödrarnas tid i kriminalvårdsanstalt har gett några barn en välbehövlig distans till sin tidigare livssituation, vilket har gett dem möjlighet att sätta gränser mot missbruket och dess konsekvenser.

Tyvärr är det få barn som uttrycker visioner som berör den egna personliga utvecklingen. Troligtvis är kampen för en fungerande vardag en tillräcklig utmaning.

8 Resumé, resultat och reflektioner

Detta kapitel består i huvudsak av en redogörelse av min intervjustudie tillsammans med mina reflektioner kring barn med föräldrar i fängelse, och det stöd som de erhåller – eller saknar, beroende på samhällets förmåga att stödja barnen.

Min tolkning av deras berättelser är utgångspunkten för min bedömning av barnens resiliens och utgör också avhandlingens slutsatser.

Resumé

För att underlätta läsningen gör jag i följande två avsnitt en kort resumé av barnens och mödrarnas livsvillkor så som de berättats för mig.

Barnens uppväxt

Majoriteten av barnen i studien kommer från mycket svåra uppväxtförhållanden. De flesta mödrar har under många års tid missbrukat droger, men det finns även de som lider av annan beroendeproblematik såsom spel- och prestationsmissbruk. Mödrarnas missbruk har ofta gett upphov till andra problem i familjen som till exempel konflikter, psykiska hälsoproblem, bristande omsorg om barnen, fängelsestraff och dålig ekonomi.

Barnen kommer från olika familjeförhållanden. De flesta kommer från splittrade familjer eller från familjer där modern ensam har haft ansvaret för barnen under uppväxten. Mer än hälften av barnen bodde enbart med sin mor tiden innan modern blev föremål för ett fängelsestraff. Två barn har saknat en relation till fadern under uppväxten vilket gör dem särskilt sårbara.

Trots att det har funnits stora problem i de flesta familjer har det även funnits resurser som har kunnat utgöra en motvikt. Majoriteten av mödrar har hanterat sin livssituation på ett sådant sätt att de har kunnat behålla vården om sina barn. Parallellt med missbrukarlivet har dessa mödrar försökt att leva upp till de krav som har ställts på dem – både som samhällsmedborgare och som mor. Närmare hälften av kvinnorna har exempelvis varit förankrade på arbetsmarknaden, och sju av nio kvinnor i studien har inte tidigare varit föremål för ett fängelsestraff. För många mödrar har det varit särskilt viktigt att visa omvärlden att de sköter sig och är goda mödrar. I dessa familjer beskriver både mödrar och barn att de har goda familjerelationer. I några fall har det funnits ett öppet familjeklimat, vilket har underlättat barnens situation. De har därigenom haft möjlighet att kommunicera sina upplevelser med andra och även fått tillgång till hjälp från samhällets stödsystem. En klar majoritet av barnen har haft en fungerande skolsituation och fritid under sin uppväxt. En del barn besitter också personliga egenskaper som upplevs som positiva av omgivningen, vilket har inneburit att många av barnen har utvecklats väl inom ett flertal områden trots sina ogynnsamma uppväxtvillkor.

Dessa olika förhållanden hos barnen och inom familjen kommer att avgöra hur väl barnen står rustade att möta den risksituation som inträffar när deras mödrar blir frihetsberövade och intagna i kriminalvårdsanstalt.

Mödrarna blir intagna i kriminalvårdsanstalt

När mödrarna blev gripna av polis innebar det svåra prövningar för hela familjen. De barn som hade bott ensamma med sina mödrar var särskilt utsatta eftersom de blev ensamma kvar i hemmet.

De personer som ingick i barnens utökade familj var ofta själva omskakade av det som hade hänt och hade av den anledningen svårt att ge barnen stöd.

Studien visar att barnen drabbades hårt av att deras mödrar blev intagna i kriminalvårdsanstalt:

- En pojke i studien blev oskyldigt gripen av polis och placerad i arrestlokal.
- Några barn blev vittnen till när polisen kom för att gripa deras mödrar. De var även ensamma hemma när polisen gjorde husrannsakan i deras hem.
- Två flickor användes av polisen i brottsutredningen.
- Fem barn var tvungna att flytta ifrån sina hem.

Skam var den mest framträdande känslan hos barnen. De barn med föräldrar som hade en kriminell livsstil kände inte lika mycket skam som de barn vars mödrar hade begått ett brott för första gången. De barn vars mödrar hade gjort sig skyldig till ett våldsbrott upplevde påfallande mycket skam. Barnen hanterade skamkänslorna på framför allt två olika sätt: antingen genom att tiga om sin egen och moderns situation eller genom att söka sig till kamrater med likartad livssituation.

Det var inte något barn i studien som tog avstånd från sin mor på grund av hon blev dömd till ett fängelsestraff, även om följderna av moderns oförmåga att hantera sitt liv många gånger väckte starka känslor av ilska och ledsenhet hos dem. Eftersom många av barnen under hela sin uppväxt har levt med en förälder som har missbrukat droger, har en del av dem varit tvungna att överta en del av föräldrafunktionen i familjen. Av den anledningen reagerade några av dem på ett vuxet sätt även nu, och förhöll sig mycket resonerande och toleranta mot sin mor.

De flesta av barnen visste anledningen till att deras mor var placerad i kriminalvårdsanstalt, även om de olika berättelserna visar på att både mödrar och övrig familj har haft svårt att prata med barnen om vad som hade hänt. De barn, vars mödrar hade begått ett våldsbrott, kände viss ambivalens inför sanningen om moderns

brott. Min tolkning är att det beror på att de vill behålla bilden av den goda modern intakt.

Alla barn har haft kontakt med sin mor under tiden hon har varit i fängelse. Många av dem har dock haft stora svårigheter att upprätthålla en regelbunden kontakt med henne under häktetiden och under moderns första tid i kriminalvårdsanstalt. På de anstalter där kvinnorna har varit placerade har det emellertid funnits besökslägenheter, vilket har varit av stor betydelse för barnen och deras möjligheter till att umgås med sin mor under mer normala omständigheter.

Ett viktigt resultat av studien är att de personer som tar hand om barnet under tiden deras mor avtjänar sitt straff har en avgörande betydelse för hur kontakten mellan mor och barn kommer att utformas under moderns tid i anstalt. Både mödrar och barn befinner sig i en stark beroendeställning till omsorgsgivaren och hennes/hans inställning och möjlighet att verka för att kontakten mellan mor och barn upprätthålls under denna tid.

Resultat och reflektioner

I den följande framställningen kommer jag att ge *min tolkning* av i vilken utsträckning barnen har uppnått resiliens. Denna diskussion är inte intressant om den inte även ger svar på vilka faktorer som har påverkat resiliensprocessen i positiv respektive negativ riktning. Det är svaren på dessa frågor som kan leda det sociala arbetet framåt och förhoppningsvis hjälpa fler barn till resiliens i framtiden.

I vilken utsträckning har barnen uppnått resiliens?

Alla barnen i studien har upplevt stress som ett resultat av att deras mödrar har blivit frihetsberövade och intagna i kriminalvårdsanstalt. Graden av stress har varit olika – för en del av barnen har moderns fängelsestraff inneburit att de har förlorat sitt hem och all trygghet i tillvaron. För andra barn har moderns fängelsestraff i stället varit kulmen på år av stress och kaos – risksituatio-

nen har för dessa barn i stället skapat ett hopp om en positiv förändring.

När jag träffade barnen hade de tidsmässigt kommit olika långt i sin resiliensprocess. Majoriteten av barnen hade dock levt utan sin mor i ungefär ett års tid. Många barn fungerade väl i vardagen och uppvisade kompetens inom olika områden trots alla svårigheter som de hade varit med om dels i samband med att deras mödrar blev frihetsberövade, och dels tidigare i livet.

Resilienta barn uppvisar emellertid en mycket varierande kompetens inom olika områden. Social kompetens är ett paraplybegrepp för tre viktiga funktioner: intellektuell, emotionell och beteendemässig funktion. Resiliens avser här den process, ofta benämnd motståndskraft eller återhämtningsförmåga, där skyddande faktorer och riskfaktorer samverkar på ett sådant sätt att individens funktion återupprättas, upprätthålls eller förbättras. Resiliens varierar över tid och är beroende av individens personliga egenskaper, utveckling och övriga livsomständigheter. Individens förmåga att bemästra problem varierar med påfrestningarnas grad, art och tidpunkt.

Intellektuell resiliens

Flertalet barn i studien har, trots den stress och de svårigheter som de har blivit utsatta för med anledning av deras mor blev frihetsberövad, lyckats upprätthålla sin intellektuella funktion över tid. För de andra barnen har den intellektuella funktionen påverkats på ett negativt sätt. Alla utom en har emellertid återhämtat sig och uppnått intellektuell resiliens.

Tabellerna som följer i detta och i nästkommande avsnitt ger översikt över min bedömning om barnens resiliens i olika avseenden.

Barnens personliga egenskaper, tidigare och nuvarande livsomständigheter har bidragit till utvecklingen av deras motståndskraft

Tabell 8.1

Förändringar i intellektuell funktion, tiden fr.o.m. modern blev frihetsberövad t.o.m. intervjutillfället

	Resiliens Upprätthålls	Resiliens Återupprättas	Resiliens Förbättras	Har inte uppnått resiliens Försämras
Alicia			X	
Agnes	X			
Bettina	X			
Carola	X			
Cajsa		X		
Disa		X		
Emelie	X			
Filippa	X			
Gabriella				X
Hampus		X		
Isak	X			

vilket har gett några av barnen möjlighet till att *upprätthålla* sin intellektuella funktion. Här följer några exempel:

- Agnes, Carola, Filippa och Isak har sedan tidigare haft en fungerande skolsituation och starka fritidsintressen som har avlastat dem, och har hjälpt dem att normalisera tillvaron.
- Agnes, Bettina, Carola och Emelie bodde hos sina fäder när modern blev intagen i anstalt. Det innebar att deras vardagsliv inte förändrades på ett lika påtagligt sätt i jämförelse med de barn som enbart bodde med sin mor.
- Filippa har varit omgärdad av stöd och hjälp under hela uppväxten, både från familjens och från samhällets sida, eftersom modern har varit öppen gentemot omgivningen om att familjen är i behov av hjälp. Filippa har bland annat fått bistånd med olika former av läxhjälp.

Bettina, Emelie, Filippa och Isak har under större delen av sin uppväxt levt i en mycket stressfylld och belastande livssituation. Det har inneburit att moderns fängelsestraff inte bara skapade stress utan även ett hopp om en bättre tillvaro. Hopp har en positiv inverkan på resiliensprocessen.

Tre barn i studien har lyckats *återupprätta* sin intellektuella funktion: Cajsa Disa och Hampus. Jag träffade Cajsa när hennes mor hade varit i kriminalvårdsanstalt i ett år. Hennes mor hade tidigare berättat för mig att Cajsa hade svårt att klara sitt skolarbete under moderns första månader i fängelse. Cajsa hade tidigare gjort väldigt bra ifrån sig i skolan, men trots att hon fortsatte att göra läxorna som vanligt fick hon problem eftersom hon hade svårt att koncentrera sig. Hennes mor berättar:

De första månaderna fungerade det sämre för Cajsa. Hon gick till skolan, hon gjorde läxorna men det fastnade inte.

När situationen i familjen hade stabiliserats återupprättade Cajsa sin normala funktion. Hennes ihärdighet med läxläsningen var säkerligen till stor hjälp. Cajsa och henne syster Carola var också de enda barn i studien som både kunde bo kvar i sin hemmiljö, och som samtidigt hade stöd från sin ena förälder. Cajsa hade också olika fritidsaktiveter som hjälpte henne att normalisera tillvaron. Familjen visade prov på flexibilitet genom att de förändrade rutinerna i hemmet efter deras nya livssituation. Det innebar att arbetsbördan familjemedlemmarna emellan blev jämt fördelad och ingen behövde bli överbelastad.

Disa gick sista året på gymnasiet när hennes mor blev dömd till ett fängelsestraff. Hon lyckades avsluta sina gymnasiestudier, men berättar att hon var tvungen att ta en paus från sin körkortsutbildning.

När det hände gjorde jag ett uppehåll i ett halvår med körning. Jag kunde inte tänka överhuvudtaget.

När jag intervjuade Disa hade det gått ett år sedan hennes mor berövades sin frihet. Citatet visar dels att stressen skapade en oförmåga hos henne att tillgodogöra sig körkortsutbildningen, dels att hon sex månader efter att hennes mor hade blivit intagen i fängelse var så pass återhämtad att hon kunde återuppta sin utbildning. Vilka faktorer har påverkat hennes resiliensprocess i positiv riktning?

Familjens goda inbördes relationer har troligtvis haft en avgörande betydelse för hennes goda förmåga till återhämtning. Med hjälp av familjen hade hon skapat ett trivsamt hem, vilket hon uppger är av stor betydelse för hennes välbefinnande. Disa berättar:

Att få tak över huvudet har varit det som jag har prioriterat så att man har det något så när i sitt hem. Det är viktigt att inte känna sig som ett offer för det som har hänt. Det är viktigt för mig att ha det fint i min lägenhet. När man kommer hem ska det kännas bra. Det är det viktigaste.

Hampus hade stora svårigheter, under större delen av moderns första år i fängelse, med att upprätthålla en kontinuerlig relation med henne. Det påverkade honom negativt och han blev nedstämd och deprimerad. Hans lärare berättar:

Jag märkte en förändring hos honom – han blev mer och mer tillbakadragen och verkade ledsen och deprimerad. Han skötte inte heller skolan så väl. Han verkade okoncentrerad och distra (Hampus lärare).

Hampus lärare hjälpte honom till en kontinuerlig relation till sin mor. Kontakten med modern och en engagerad lärare var några av de faktorer som påverkade hans resiliensprocess i positiv riktning.

Hampus hade också, på grund av att hans familj har goda ekonomiska förutsättningar, möjlighet att bo kvar i sitt hem. Han hade också tillgång till ett visst stöd från moderns kusin som bor i samma hus. Dessa faktorer hjälpte Hampus att må bättre vilket gynnade hans resiliensprocess.

Alicia är det enda barnet i studien som har förbättrat sin intellektuella funktion. Hon berättar hur hennes livssituation påverkades av att hennes mor blev bortförd hemifrån:

Vi hade en stor lägenhet. Jag hann inte städa den, jag hann inte göra läxor. Det slutade med att jag inte gick till skolan så ofta.

Alicia saknade vid denna tidpunkt stöd från någon nära vuxen. Det visar sambandet mellan stöd och funktion – hon hade svårt att fungera i vardagen för att hon saknade stöd.

Alicia flyttade så småningom hem till sin mormor. Där fick hon möjlighet till en lugn och trygg tillvaro. Det påverkade hennes skolresultat på ett positivt sätt. Hon berättar:

Skolan går bättre än någonsin. På gymnasiet får man också välja ämnen, det gör att det också blir annorlunda än i grundskolan.

Alicia menar att hennes goda skolprestationer även beror på att hon numera läser fler ämnen som hon är intresserad av.⁶⁸ För Alicias del resulterade moderns fängelsestraff inledningsvis i mycket stress och svårigheter. Men risksituationen skapade också en möjlighet till en positiv förändring av hennes tidigare livssituation. Vid intervjutillfället hade hennes mor varit i kriminalvårdsanstalt i 16 månader. Alicia hade under denna tid förbättrat sin intellektuella funktion i jämförelse med tiden innan hennes mor berövades sin frihet.

Gabriella var 13 år när hennes mor blev intagen i kriminalvårdsanstalt. Hon hade tidigare, enligt modern, haft en fungerade skolsituation. Jag träffade Gunilla när hon hade avtjänat ungefär ett år av sitt straff. Gunilla berättade för mig att Gabriella numera befinner sig på utredningshem och att hon inte längre klarar av att sköta skolan. Hon har föreslagit socialtjänsten att Gabriella ska få möjlighet till undervisning i liten grupp så att hon kan få möjlighet

---

⁶⁸ Jämför med Isak, kapitel 5 och avsnittet ”Att uppleva livet som meningsfullt och förutsägbart s. 119.

att fungera bättre. Gunilla och representanterna från socialtjänsten är tyvärr oense om vad Gabriella behöver för hjälp och stöd, vilket innebär att Gabriella och hennes behov för närvarande är under utredning.

Sammantaget befinner sig Gabriella i en livssituation som innebär en anhopning av olika riskfaktorer i kombination av bristande stöd från personer som står henne nära. Visserligen har hennes far vid tidpunkten för intervjun återfått sin frihet efter ett längre fängelsestraff, men eftersom han lider av en allvarlig sjukdom kan han troligtvis inte utgöra ett stöd för henne i någon större utsträckning.

Emotionell resiliens

Barnens känslomässiga relation till sina mödrar har varit av varierande slag tiden innan deras mödrar blev intagna i kriminalvårdsanstalt: Isak har bara varit skild från sin mor någon vecka under sin barndom vilket till exempel kan jämföras med Bettina och Emelie som har saknat en kontinuerlig relation till sin mor under större delen av uppväxten.

De flesta barn var fortfarande känslomässigt påverkade av vad som hade hänt i familjen, och många av dem kände fortfarande en stark saknad efter sin mor.

Mer än hälften av barnen hade ungefär ett år efter att mödrarna hade blivit frihetsberövade lyckats uppnå emotionell resiliens medan övriga ännu inte hade lyckats återhämta sig känslomässigt från separationen från modern.

Emelie är det enda barnet som har lyckats *upprätthålla* sin emotionella funktion. Hon drabbades inte känslomässigt i så stor utsträckning av att hennes mor blev dömd till ett fängelsestraff. Det beror dels på att hon sedan länge har bott hos sin far, dels på att moderns anstaltsvistelse i stället skapade en möjlighet för henne att ha en regelbunden kontakt med sin mor. Modern hade vid tidpunkten för intervjun endast varit drogfri en kort period, vilket innebär att Emelie fortfarande hade svårt att lita på henne och hennes förmåga att klara att leva ett liv utan droger. När Emelie åter

känner sig trygg med sin mor kan hon få möjlighet att läka de känslomässiga sår som moderns missbruk tidigare har skapat.

Tabell 8.2

Förändringar i emotionell funktion, tiden fr.o.m. modern blev frihetsberövad t.o.m. intervjutillfället

	Resiliens Upprätthålls	Resiliens Återupprättas	Resiliens Förbättras	Har inte uppnått resiliens Försämrar
Alicia		X		
Agnes				X
Bettina			X	
Carola				X
Cajsa		X		
Disa				X
Emelie	X			
Filippa			X	
Gabriella				X
Hampus				X
Isak			X	

Två barn har *återupprättat* sin emotionella funktion vid tidpunkten för intervjun. Alicia får inleda:

Av en pojkvän kan man få kramar. Den kärleken kan man inte få av kompisar. Man behöver närhet när man har förlorat någon. Inte för att hon är död men...(Alicia).

Alicia har genom sin pojkvän fått möjlighet att kompensera den känslomässiga närhet som gick förlorad när modern togs in i fängelse. Hon har också, till skillnad mot sin syster Agnes, haft telefonkontakt med sin mor flera gånger per vecka. Denna skillnad i kontakt mellan mor och barn har troligtvis haft en avgörande inflytande på resiliensprocessen i positiv respektive negativ riktning. Detta exempel visar att inställningen hos den person som tar hand om barnet när modern är i fängelse är av stor betydelse för vilka möj-

ligheter barnet har till kontakt med sin förälder. Det är rimligt att anta att om en släkting till den frihetsberövade föräldern har vård om barnet så påverkar det kontakten mellan förälder och barn i positiv riktning.

I redogörelsen i förra kapitlet berättade Cajsa och hennes familj om hennes svåra känslomässiga reaktioner i samband med att hon skulle skiljas från sin mor. När jag intervjuade Cajsa hade hennes mor varit i kriminalvårdsanstalt i ett års tid. I följande citat av henne åskådliggörs att hon upplever att livet i stor utsträckning har återgått till det normala igen:

Oron går bort när man är med kompisar. Det kommer tillbaka när någon pratar om det hemma. Jag tänker inte på det så mycket. I skolan tänker jag på kompisarna och skolarbetet (Cajsa).

I citatet framgår att stressen och oron minskar när Cajsa är i skolan och när hon är med kamrater. I föregående kapitel har systrarna i familjen C berättat att de inte så gärna besöker sin mor på fängelset, för att de upplever att det skapar stress och påminner dem om allt det som väcker obehag. De är hellre hemma på helgerna och ägnar sig åt fritidsaktiviteter eller är med vänner. Att normalisera tillvaron så mycket som möjligt hjälper dem att reducera den stress och oro som är intimt förknippat med moderns fängelsestraff. Denna copingstrategi har hjälpt Cajsa att känslomässigt återhämta sig från separationen från modern.

Men det är ändå förvånansvärt många barn som trots allt har kommit till ro och är relativt nöjda med sin nya tillvaro. För de tre barn som har haft det allra sämsta utgångsläget har förändringen inneburit en möjlighet till *förbättring*. De berättar:

Jag känner mig lugn och stabil. Nu har jag mer kontroll över mitt liv än när jag var liten och inte hade någon att prata med (Isak).

Jag har egentligen inte haft någon kontakt med henne. Det är

först nu som vi har någon kontakt överhuvudtaget (Bettina).

Sedan fick jag komma till denna fosterfamilj. Det är min prinsessa, denna fostermamma. Mamma och hon kom väldigt bra överens och det gjorde jag också. Efter en vecka flyttade jag dit. Nu känns det inte ens som jag är fosterbarn där. Här bor jag och det här är mitt hem (Filippa).

Filippa och Isak har dessutom den form av personliga egenskaper som i tidigare forskning (Werner & Smith 1992) visat sig påverka resiliensprocessen i positiv riktning. De är bland annat aktiva och har en fungerande fritid och skolsituation. Både Filippa och Isak har också lätt för att bli omtyckta av familj, kamrater och lärare. Båda barnen har också positiva föreställningar om sig själv och har en reflekterande copingstil. Dessa olika egenskaper underlättar när man råkar ut för svårigheter och även när man ska skapa sig ett liv på egen hand. Här följer några exempel:

Ibland undrar jag om det alltid kommer att gå så här bra. Jag har kommit fram till att det nog ska gå så här bra för jag är jävligt duktig (Isak).

Jag tänker som så att de är snälla som tar hand om mig. Ska jag då få sådana där humörsvängningar och smälla i dörrarna och vara elak mot dem som vill ta hand om mig? Det går inte. Är man arg får man stänga in sig på sitt rum. Vill jag kasta något i väggen får jag göra det där (Filippa).

Förmågan att känna sig nöjd och tillfreds med tillvaron är en stor tillgång i livet, särskilt om man drabbas av svårigheter. I studien har det framgått att barnen lever och har levt under ogynnsamma omständigheter. Det är lätt att förstå att deras positiva förhållningssätt snarare handlar om hur de ser på världen än om faktiska förhållanden.⁶⁹ Ett positivt förhållningssätt skapar ofta goda cirklar som underlättar resiliensprocessen.

---

⁶⁹ Se kapitel 3 och avsnittet ”Skyddande familjeprocesser” s. 59.

De sex barn som *inte har uppnått resiliens* får berätta om sina upplevelser:

Mitt liv är förstört, jag kan inte vara med min mamma. Det känns jättejobbigt (Agnes).

Agnes bor sedan ett par år tillbaka hos sin far och styvmor som snarare har en praktisk än en känslomässig funktion för henne. Tiden innan Ana blev frihetsberövad hade Agnes en god och tät kontakt med sin mor även om de inte bodde tillsammans. Agnes är bara i början av sin tonårstid och är utvecklingsmässigt fortfarande i stort behov av känslomässig omsorg. När jag gjorde intervjun med Agnes hade modern redan varit i kriminalvårdsanstalt i 16 månader och hon hade fortfarande många år kvar i anstalt. Fadern och styvmmodern försöker begränsa kontakten mellan Agnes och hennes mor. Dessa stränga restriktioner påverkar hennes emotionella resiliens på ett negativt sätt. Agnes berättar:

Till Alicia får mamma ringa när hon vill, men det får hon inte här. Hon får bara ringa på måndagar. Det tycker jag är tråkigt. När det händer något så vill jag berätta det just då, jag vill inte vänta (Agnes).

Carola berättar hur hon har påverkats av att hennes mor har blivit dömd till ett fängelsestraff:

Jag har blivit mycket smalare sedan mamma åkte in, jag vet inte riktigt varför. Fem kilo har jag gått ner sedan i somras. Ett tag bara rasade jag i vikt. Det var väl för att jag funderade och tänkte så mycket. Mamma frågade om jag inte äter, men det gör jag ju. Det är inte samma sak nu, det känns mer ensamt. Det har funnits så mycket oro, ja hur det ska gå och så (Carola).

Carola berättade under intervjun att hon är mer känslomässigt knuten till sin mor än till sin far, vilket kan förklara varför hon har haft svårt att återhämta sig från separationen från modern.

Disa berättar i sin tur hur moderns bortavaro har påverkat henne känslomässigt:

När jag bodde hos mamma så visste jag att hon alltid var där. Jag vet att det inte kan hända henne något där hon är nu, men det känns. Jag har inte ro i kroppen. Jag känner mig inte trygg. Jag kollar dörren tjugo gånger om dagen fast jag vet att jag alltid låser den. Det är också många som har kommenterat att jag har mycket i svart i min lägenhet. Tidigare har jag alltid tyckt om vitt och ljusa färger på möbler. I mitt rum hos mamma var allting jätteljust. Färger kan spegla hur man är som person. Jag är mer dyster nu. Det är klart att jag är glad ibland, men inte på det sättet (Disa).

Disa har sedan hennes mor blev intagen i kriminalvårdsanstalt tagit många viktiga steg i livet: hon har fyllt 20 år, hon har tagit studentexamen och hon har flyttat till eget boende. Det är svårt att ta sig in i vuxenlivet utan stöd från varken mor eller far. Disa hoppades in i det längsta att hennes mor skulle stå på skolgården för att ta emot henne när hon tog studenten, och besvikelsen blev ännu större när hennes morbror stal hennes mobiltelefon på studentfesten. Det är inte svårt att förstå att sådana händelser tar tid att läka.

Hampus lärare berättar om sina observationer:

Den nionde mars blev han åter deppig på grund av det var ett år sedan hans mamma kom i fängelse (Hampus lärare).

Hampus berättade under intervjun att han inte längre har en nära relation med sin far. De gled ifrån varandra när fadern träffade en ny kvinna. Det innebär att fadern har haft svårt att ersätta moderns känslomässiga funktion för Hampus, dessutom bor fadern i en annan stad.

Gabriella är troligtvis det barn i studien som har drabbats allra svårast av att hennes mor har begått ett brott och blivit dömd till ett fängelsestraff. Hon är i avsaknad av någon nära vuxen som kan hjälpa och stödja henne att hantera alla svåra känslor. Hennes mor berättar:

Hennes självkänsla är jättedålig nu. [...] Gabriella började agera ut på alla möjliga sätt, hon var mycket välfungerande tidigare (Gunilla).

Jag bedömer att följande omständigheter har haft en negativ inverkan på Gabriellas förmåga till återhämtning:

- Gabriella stod helt utan stöd när risksituationen inträffade och följande sex månader. Detta var särskilt olyckligt, eftersom Gabriella utvecklingsmässigt befinner sig i en ålder där hon samtidigt är i stort behov av hjälp och stöd från pålitliga vuxna.
- Hennes utökade familj saknade resurser att hjälpa henne. Det medförde att hon i stället blev föremål för samhällsvård.
- Det är andra gången under hennes uppväxt som hennes mor blir dömd till ett längre fängelsestraff på grund av sitt spelmissbruk. Dessa tidigare erfarenheter i livet påverkar med all sannolikhet resiliensprocessen på ett negativt sätt.
- Gunilla blev av tingsrätten dömd till kontraktsvård i form av behandling. Gabriella fick ökat hopp om att hennes mor skulle få hjälp med sitt missbruk. Hoppet gick förlorat när domen undanröjdes i hovrätten.
- Hennes far lider av en allvarlig sjukdom, vilket ytterligare skapar stress.

Rutter (2000) menar att det är mycket få barn som klarar att hantera mer än tre riskfaktorer utan att utveckla allvarliga inlärnings- eller beteendeproblem.

Dessa sex barn har av olika anledningar haft svårt att hitta någon ny person att känslomässigt knyta an till under moderns bortavaro. Detta i kombination av bristande stöd och samverkan av olika riskfaktorer har inneburit att de ännu inte har återhämtat sig från den känslomässiga förlusten av modern.

Sammanfattningsvis har, vid tiden för intervjun, fem barn upp-rätthållit, återupprättat eller förbättrat sin emotionella funktion. Sex barn har däremot ännu inte återhämtat sig känslomässigt från

separationen från modern. Det är uppenbart att barnens tidigare erfarenheter och nuvarande livssituation är av stor betydelse för deras upplevelse av förändringen.

I detta sammanhang är det viktigt att beakta att resiliensprocessen utgår från tidpunkten när deras mor blev gripen av polis och placerad i arrest. Att ha återupprättat sin emotionella funktion innebär alltså att barnen har återgått till den emotionella status som de befann sig när modern blev frihetsberövad och placerad i kriminalvårdsanstalt. Det är viktigt att beakta att många av barnen redan vid den tidpunkten hade känslomässiga skador som ett resultat av en ogynnsam uppväxt.

I nedanstående citat berättar Filippa hur hon under sin barndom hanterade en vardag som var otrygg och orolig. Att vara nöjd och glad blev ett slags överlevnadsstrategi:

Nej, i den situationen som jag har varit i och som har gjort mig till den person jag är har inneburit att jag alltid har brytt mig om andra. Mina egna problem har jag lagt bakom mig. Nu när jag äntligen har landat, så kommer alla mina problem fram – de som jag la bakom mig i stället för att reda upp dem på en gång. Jag har tidigare tänkt: problemen finns inte här just nu, utan nu måste jag klara denna dag.

Obearbetade känslor och svåra minnen kan förträngas och förnekas under lång tid för att plötsligt dyka upp när man minst anar. Barnen får själv berätta:

Ja, jag kan få sådana attacker ibland. Jag kan vara hur glad som helst, men plötsligt kan jag bara sitta och lipa (Filippa).

En gång när jag gick i sexan fick jag ett kraftigt sammanbrott. Jag bröt ihop totalt (Isak).

Sammanfattningsvis vill jag poängtera att barnen på ett sätt kan vara glada och tillfreds med tillvaron, men att de trots det kan bära på svåra, obearbetade känslor inom sig. Denna läkningsprocess kräver tid och förutsätter att barnen får möjlighet att leva under trygga omständigheter i framtiden.

Beteendemässig resiliens

En viktig uppgift för föräldrar är att vara en förebild för sina barn för att de ska få möjlighet att socialiseras in i samhället. När föräldrar döms till ett fängelsestraff innebär det att de förlorar stora delar av sin föräldrafunktion och får ofta svårigheter med att sätta gränser för sina barn, eftersom de själva inte följer de lagar och regler som finns i samhället. Många frihetsberövade föräldrar känner därför en oro för att deras sätt att leva kommer att predestinera de egna barnen att utveckla egen kriminalitet.

En av mödrarna i studien berättar om vilka svårigheter det kan innebära för barnen i familjen när föräldrarna gång på gång begår brott:

Hon har en dålig förebild i sin mamma. [...] Jag pratar om hur saker och ting ska vara och så gör jag precis tvärtom. Det är klart att det blir fel för henne (Gunilla).

Mödrarna i denna studie blev dömda till ett fängelsestraff när deras barn utvecklingsmässigt var mycket sårbara – de var alla i tonåren som är en mycket känslig tid även om det inte finns problem i familjen. Hur har det påverkat barnens beteende? Har de fått möjlighet till beteendemässig resiliens – det vill säga uppvisar barnen en god anpassning och ett gott beteende trots de svårigheter de har varit med om på grund av mödrarnas fängelsestraff?

Även i detta avsnitt utgår jag från tidpunkten när mödrarna blev frihetsberövade och bedömer i vilken utsträckning de har uppnått resiliens vid tidpunkten för intervjun. Tiden innan modern blev intagen är av stor betydelse. Den är avgörande för vilken ingång barnen har i resiliensprocessen och hur den kommer att fortskrida.

Det finns inget i berättelserna som tyder på att barnen har haft missbruksproblem eller egen kriminalitet under sin uppväxt. Bettina har däremot haft stora problem med sin aggressivitet. Detta har skapat bekymmer för henne i skolan och i relation till personer i hennes närhet. Aggressivitet är, enligt Loeber & Farrington (1998),

en av de individuella sårbarhetsfaktorer⁷⁰ som i samspel med riskfaktorer i omgivningen innebär en ökad risk för barn att utveckla långvariga beteendeproblem.

En annan individuell sårbarhetsfaktor som kan skapa beteendeproblem är antisociala attityder och värderingar. Gabriella och Hampus har i vissa avseenden anammat sådana värderingar. Här kommer två exempel:

Det är rätt normalt nuförtiden att folk har föräldrar i fängelse, ingen tycker att det är konstigt. Rätt så många av mina kompisar har föräldrar i fängelse. En del frågar vad min mamma har gjort och sådant där och det är inte så farligt. Det finns folk som har gjort värre saker (Gabriella).

Hampus har inte sagt vilket brott hans mamma är dömd för, men jag tror att det rör sig om ekonomisk brottslighet. Jag tycker att det har avspeglat sig på Hampus inställning som har varit lite märklig i vissa avseenden. Det verkar som han har tyckt att det är OK att man jobbar svart osv. (Hampus lärare).

Dessa individuella sårbarhetsfaktorer innebär alltså en ökad risk för att Bettina, Gabriella och Hampus ska utveckla långvariga beteendeproblem.

Hur har då barnens beteende påverkats av att deras mor har blivit frihetsberövad och dömd till ett fängelsestraff?

Tabell 8.3 visar att de flesta av barnen har lyckats *upprätthålla* sitt beteende. Barnens beteendemässiga stabilitet kan delvis förklaras med att många befinner sig i tonåren vilket innebär att de redan har skapat sig en stabil identitet. Enligt Klefbeck & Ogden (1996) finns det även mycket som tyder på att kompetens är en mer stabil dimension i barns utveckling än problembeteende.

Många mödrar har helt eller delvis levt sina liv utanför samhället – de har missbrukat droger, snattat i affärer och sålt narkotika. Några kvinnor har helt saknat ett arbete under barnens uppväxt på grund av sina missbruksproblem. Trots att de i vissa avseenden har

---

⁷⁰Se kapitel 3 och avsnittet om ”Riskfaktorer” s. 50.

varit dåliga förebilder har de i egenskap av mödrar försökt att påverka och uppmuntra sina barn att välja andra vägar i livet. Några kvinnor har införlivat starka normer och värderingar som har varit till stor hjälp för dem själva under livets gång, och som de i sin tur har försökt att överföra på sina barn. Här följer några exempel:

Jag har levt med dåliga exempel, dåliga föredömen. Det är väl det enda min mamma har sagt till mig: bli inte som jag! Jag lyssnade på mamma den gången i alla fall. Jag tycker inte att det verkar vara ett kul liv heller (Isak).

Jag tror på ärlighet så långt det går. Man kan inte berätta allt förstås. Artighet och att Filippa inte ska springa ute hur som helst. Jag har alltid haft regler, ganska hårda regler tror jag. Jag har alltid funnits hemma när hon har kommit hem. Jag har också sett till att det finns mat hemma, ja det har alltid varit ett hem. Jag har också sett till att hon har kommit till skolan, visat att det har varit viktigt. Även dansen och fritidsaktiviteterna, men det har hon skött så bra själv förstås (Frida).

Jag är fostrad till att arbeta och sova. Festa och ha kul ibland. Jag har väl smittat över det på mina ungar. Livet är faktiskt på gott och ont. Det är ibland ett tråkigt liv (Doris).

Dessa tre mödrar har alla haft ett tungt narkotikamissbruk under 20 års tid. Deras barn uppvisar god beteendemässig kompetens, vilket tyder på att mödrarnas inställning och värderingar har varit av stor betydelse.

Cajsa har under sin uppväxt varit socialt välfungerande. På grund av oro, ledsenhet och skam mårde hon mycket dåligt under sin mors första tid i kriminalvårdsanstalt. Varken skolpersonal eller kamrater visste om att hennes mor var i fängelse. Det innebar att hon saknade stöd och mycket energi gick åt för att dölja sanningen för omvärlden. När sanningen så småningom uppdagades i skolan blev pressen för stor och hon fick ett raseriutbrott. Hennes mor berättar:

Grannens pojke hade fått höra på omvägar att jag skulle in i fängelse. Då hade han skrikit ut det så att många på skolan

hade hört det. Cajsa sprang genom hela korridoren och slängde honom i väggen och drog honom i håret så att han åkte i golvet. Det är första gången som hon var våldsam.

Cajsas raseriutbrott skedde under moderns första tid i kriminalvårdsanstalt. När jag gjorde intervjun med henne och modern hade Cajsas beteende återupprättats.

Tabell 8.3

Förändringar i beteendet, tiden fr.o.m. modern blev frihetsberövad t.o.m. intervjutillfället

	Resiliens Upprätthålls	Resiliens Återupprättas	Resiliens Förbättras	Har inte uppnått resiliens Försämras
Alicia	X			
Agnes	X			
Bettina			X	
Carola	X			
Cajsa		X		
Disa	X			
Emelie	X			
Filippa	X			
Gabriella				X
Hampus			X	
Isak	X			

Hur har det gått för de tre barn som alla har olika individuella sårbarhetsfaktorer som är relaterade till beteendeproblem?

Bettina var tvungen att flytta från sin fars familj på grund av att hon även var aggressiv mot faderns nya fru. I citatet som följer går det att utläsa att hon är mycket medveten om att hennes aggressivitet ställer till problem för henne:

Jag vet varför jag inte har kunnat vara kvar. Jag vet vad jag har gjort. Han kan inte ta hand om mig hela hans liv. Han måste kunna ha sin fru och leva med henne. Jag var väldigt elak mot

hans fru. Jag kan förstå att det blev som det blev.

Hon bor nu i ett familjehem i närheten av det behandlingshem, där hennes mor avtjänar sista delen av sitt straff. Bettina har tidigare berättat att hon försöker se positivt på sin nuvarande livssituation för att det trots allt ska bli så bra som möjligt. Det finns inget som framkommer i berättelsen som tyder på att hon har varit aggressiv mot sin mor eller mot någon annan person i familjehemmet.

I tidigare berättelser av Bettina kommer det fram att hon har tagit stor skada av att hon inte har haft kontakt med sin mor under uppväxten. Kanske kan hennes positiva inställning, de tidigare konsekvenserna av hennes aggressiva beteende och en god relation till modern hjälpa henne att läka några av de sår som hon bär med sig från barndomen, och även hjälpa henne att bryta sitt destruktiva beteende? För att kunna genomföra detta svåra arbete är hon i stort behov av hjälp och stöd från sin familj och från andra personer i sitt nätverk. Sammanfattningsvis bedömer jag att Bettina har *förbättrat* sitt beteende även om hon bara befinner sig i början av en svår förändringsprocess.

Även Hampus har *förbättrat* sitt beteende. Fängelsestraffet har bidragit till ett mer ansvarsfullt beteende eftersom han därigenom har insett att dåligt beteende innebär konsekvenser. Han har också varit tvungen att ta stort ansvar för familjens företag under moderns bortavaro, vilket säkert har inverkat på ett positivt sätt på resiliensprocessen.

Gabriella har varit mycket illa av att hennes mor återigen har blivit dömd till ett fängelsestraff. I tidigare avsnitt⁷¹ har de svåra konsekvenserna av moderns bortavaro synliggjorts. Gabriella har haft svårt att sätta ord på sina känslor och förnekar saknaden efter modern. Hon agerar i stället ut sina känslor i omgivningen. Hennes mor berättar:

Hon har både alkohol- och sexdebuterat sedan jag åkte in. Hon har sökt bekräftelse i kompisgäng som inte har varit särskilt

---

⁷¹ Se avsnitten om intellektuell och emotionell resiliens.

bra. Hennes beteende är mycket destruktivt. Hon har druckit ca tio gånger och då har hon druckit så att hon blivit mycket berusad. Socialtjänsten tycker att hennes beteende är mycket alarmerande. Jag har velat ha ett LVU⁷² på henne.

Citatet ovan visar att Gabriella har *försämrat* sitt beteende efter att hennes mor har blivit intagen i fängelse. Många samverkande riskfaktorer har skapat stora svårigheter för henne att hantera sin förändrade livssituation på ett framgångsrikt sätt. Gabriella har av den anledningen inte haft möjlighet att uppnå resiliens.

Mina viktigaste slutsatser om resiliens är:

- Beteendet är den mest stabila funktionen följd av intellektuell funktion. Det innebär att den emotionella funktionen har påverkats allra mest av att mödrarna blev frihetsberövade.
- Vid intervjutillfället var det fortfarande fem av elva barn som ännu inte hade återhämtat sig känslomässigt från separationen från modern. För tre barn har fängelsestraffet dock skapat en möjlighet till att förbättra sin känslomässiga funktion.
- Redogörelsen visar att när belastningen blir för stor på individen drabbas alla funktionerna på ett negativt sätt och leder till kollaps.
- Fyra barn har förbättrat och fyra barn har försämrat sin funktion inom en eller flera kategorier⁷³. Ett barn har både försämrat och förbättrat sin funktion på grund av sin förändrade livssituation.

---

⁷² "Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga" (1990:52)

⁷³ Intellektuell, emotionell och beteendemässig resiliens.

9 Slutdiskussion

Våra misslyckanden har inte gjort oss till en mindre älskande förälder. Den insikten är viktig för oss och för våra barn, men kanske också för andra i vår omgivning. Trots alla fel och misstag som vi har gjort, är vår kärlek där till våra barn. Det var inte den som det var något fel på, det var annat som gick fel, men inte vår kärlek till våra barn. Den finns alltid där och det för evigt (Jobe 2008).⁷⁴

I min avhandling har läsaren fått möta mödrar i fängelse och deras barn. Med hjälp av deras egna ord har jag berättat om hur fängelsestraffet har påverkat deras liv. För många av dem har det inneburit stor vånda att dela med sig av sina svåra erfarenheter i livet. De olika berättelserna vittnar om sorg och smärta som en följd av att mödrarna inte har förmått att vara de föräldrar som de har haft en önskan att vara. Kärleken som finns i familjen skapar däremot ljus i en mörk tillvaro och inger hopp inför framtiden.

Mina möten med frihetsberövade föräldrar och deras barn har, genom mina intervjuer men även genom mitt engagemang i föreningen Bryggan i Malmö,⁷⁵ berört mig starkt och har gett mig kraft och motivation att genomföra detta avhandlingsprojekt. Att varva skrivandet med möten med de människor som skrivandet berör har hållit mitt engagemang levande och har också påmint mig om vik-

---

⁷⁴ Texten är skriven av en kvinnlig fånge. Det är en del av en längre text som är publicerad i programmet till teaterföreställningen *När änglar faller längre ner än botten*. Pjäsen handlar om situationen för barn med kriminella och missbrukande föräldrar.

⁷⁵ Bryggan är en ideell förening som bedriver verksamhet för att ge stöd till barn och ungdomar med en förälder i fängelse.

ten av att göra deras röster hörda. Genom avhandlingen hoppas jag kunna skapa förståelse för och påverka livsvillkoren för de intagna och deras barn i positiv riktning.

I denna inledande del vill jag berätta om några av de reflektioner som jag har haft under mitt avhandlingsarbete.

Under handledningstillfällena och genom de olika seminarierna har kritik framförts och tankar väckts. Ibland har jag fått rannsaka mig själv och tänka om, och i andra fall har jag i stället fått strida för de värderingar som är mina och som jag vill ska genomsyra min avhandling. Jag har bland annat fått kritik för att jag negligerar barnens lidande genom att jag skyddar mödrarna och inte i tillräckligt stor utsträckning lyfter fram bristerna i deras föräldraskap. Eftersom huvudsyftet med min avhandling har varit att skildra barnens situation har jag upplevt kritiken som allvarlig, och den har därför gett upphov till många tankar och funderingar. Jag tror att kritiken till viss del beror på att jag, både på ett medvetet och på ett omedvetet plan, har försökt att förhålla mig på ett icke moraliserande sätt gentemot kvinnorna. Deras svårigheter att hantera sina liv på ett framgångsrikt sätt och konsekvenserna av denna oförmåga är något som enligt min uppfattning redan på förhand framträder tydligt. Jag har av den anledningen inte särskilt lyft fram detta i min analys. Problemet är snarare att det har varit svårt att lyfta fram positiva delar i deras moderskap utan att det har upplevts som stötande av omgivningen. Jag hoppas innerligt att mitt förhållningssätt inte innebär att jag blundar för barnens verklighet. De har alldeles för länge varit en osedd grupp i samhället och behöver inte ytterligare marginaliseras.

Jag har under avhandlingsprocessen uppmanats att framhålla den förförståelse som jag har om mitt avhandlingsområde. Men det är först nu i slutet av avhandlingsarbetet som jag till fullo har förstått betydelsen av min mångåriga erfarenhet av socialt arbete och hur det i sin tur har påverkat avhandlingens olika delar.

Genom mina tidigare arbeten har jag fått möjlighet att lära känna de människor som kallas brottslingar, prostituerade, ”dåliga” mödrar, missbrukare eller de som bara omnämns som statistiska

siffror i en tabell. Genom att möta olika människor, både de som befinner sig i och utanför samhället, har jag funnit att det finns mer som förenar människor än som skiljer dem åt. Det har inneburit att jag ser människor i nyanser i stället för i svartvitt – en människa är inte bara brottsling eller missbrukare utan en person med ett helt register av olika förmågor och brister. Detta synsätt har även påverkat mitt val av teori och mitt sätt att analysera mitt material. Resiliens handlar inte heller om *antingen eller*, utan individens återhämtningsförmåga betraktas som ett kontinuum där tid och kontextuella omständigheter påverkar var på skalan hon/han befinner sig för tillfället. Detta synsätt har även påverkat mitt sätt att analysera mitt empiriska material där mångt och mycket är *både och* i stället för *antingen eller*.

Utifrån ett statistiskt perspektiv är antalet informanter litet, men jag bedömer utifrån min tidigare studie (2005) och mitt arbete i föreningen Bryggan, att resultaten av min nuvarande undersökning på många sätt kan ge vägledning i hur andra barn skulle kunna hantera sin livssituation om deras mor blir frihetsberövad och intagen i kriminalvårdsanstalt. Mina resultat överensstämmer också i huvudsak med resultaten från tidigare forskning inom närliggande områden.

Mödrarna visar på likhet, men även på variation. För alla mödrar är fängelsestraffet ett resultat av en svår och komplicerad livssituation. Trots att någon form av missbruksproblematik finns som en gemensam nämnare mellan mödrarna är de dömda för tre olika typer av brott: ekonomisk brottslighet, narkotikabrott och våldsbrott. Det innebär att även strafflängden varierar.

De etiska frågorna har gett upphov till många tankar och funderingar. Många gånger har jag tänkt mig in i mina informanters situation. Hur hade jag upplevt det om någon forskare hade vänt och vridit på mina tankar som jag kanske hade formulerat under en intervju? Hur hade jag upplevt att läsa om mig själv i en bok som handlar om en period av mitt liv som jag helst bara vill glömma? Ibland har jag också varit rädd för att det skrivna ordet kommer att skapa problem i relationen mellan mödrar och barn – att

ett förflugit ord ska såra eller kränka någon av dem så här flera år efter det har uttalats.

Dessa frågeställningar är viktiga att ha med sig på forskningsresan, även om jag inte själv kan ge svaren. Men jag vet utifrån mina egna erfarenheter att kritik i likhet med stress och risk kan bidra till utveckling och progression.

Nyckelprocesser i barnens resiliens

Barnens berättelser har gett mig värdefull kunskap och förståelse för hur individen kan övervinna svårigheter. Genom analysen av berättelserna har jag identifierat några av de nyckelprocesser som jag tror har bidragit till att barnen har kunnat återhämta sig från kriser, separationer och trauman med anledning av att deras mödrar har blivit intagna i kriminalvårdsanstalt. Med hjälp av mitt avhandlingsarbete har jag fått erfara att stress och påfrestningar inte bara är av ondo utan i vissa fall, och under särskilda omständigheter, även kan leda till utveckling och en bättre förmåga att hantera svårigheter senare i livet. Undersökningen har inte enbart gett mig kunskap om hur en enskild risksituation påverkar den enskilde individen utan även hur barn påverkas av och hanterar långvarig stress. Majoriteten av barnen har vuxit upp under mycket svåra omständigheter.

I min avhandling har läsaren bland annat sett betydelsen av att barn känner sig älskade och har möjlighet till en kontinuerlig relation till sin mor under barndom och ungdomsår. De barn som har fått dessa behov tillgodosedda har klarat sin livssituation på ett tillfredställande sätt. Att barnen känner sig älskade av sina mödrar innebär däremot inte att relationen mellan mor och barn alltid är välfungerande. Det är snarare mycket i de olika berättelserna som visar på att relationen mellan mor och barn har påverkats mycket negativt av moderns missbruksproblem och allt det som följer i missbrukets fotspår: oförutsägbarhet, konflikter, dålig ekonomi och separationer.

På grund av att mödrarna i vissa avseenden har uppvisat stora brister i sitt föräldraskap har den utökade familjen redan under

barnens uppväxt fått en viktig uppgift att fylla. Avhandlingen visar att i synnerhet morföräldrarna spelar en aktiv roll och har en viktig funktion i många familjer. De har med hjälp av sitt stöd till familjen kunnat reducera en del av de skadeverkningar som missbruket obönhörligen skapar. Den utökade familjen har i många fall även gjort en stor insats i samband med att mödrarna blev gripna och intagna i kriminalvårdsanstalt. De har sponsrat familjerna ekonomiskt, tagit vård om sina barnbarn, och även på andra sätt utgjort ett stort stöd för dem i alla de situationer som uppstod när mödrarna var tvungna att lämna familjen. Dessa goda relationer inom familjen har inneburit att många barn har klarat att övervinna svårigheter och upprätthålla, återupprätta eller förbättra sin funktion.

Under arbetets gång har jag många gånger varit ledsen över att barnen i så stor utsträckning straffas för att deras mödrar har begått ett brott – många av barnen har inte blivit sedda av samhällets stödsystem även i de fall när de uttryckligen har bett om hjälp. Trots att det har förekommit många brister i detta avseende har denna avhandling också synliggjort personer, vars engagemang och empati har gjort skillnad för barnen och deras familjer. Som exempel vill jag framhålla Hampus lärare, eftersom han är den person som tydligast har åskådliggjort det sociala arbetets innersta väsen såsom jag uppfattar det:

1. Läraren visade *engagemang* för Hampus genom att *se* och *uppmärksamma* honom.
2. På så sätt byggde läraren upp en *relation* till honom, vilket innebar att Hampus vågade berätta om sin livssituation.
3. När läraren hade fått veta varför Hampus var nedstämd och deprimerad visade han en *vilja* att hjälpa.
4. Genom *handling* skapade läraren en möjlighet till *förändring*.⁷⁶

Den hjälp som Hampus fick av sin lärare bidrog i hög grad till att han fick möjlighet att återupprätta sin intellektuella funktion.⁷⁷

---

⁷⁶ Jämför Claezon (2004).

⁷⁷ Se kapitel 8 och avsnittet om ”Intellektuell resiliens s. 252”.

Min undersökning har också åskådliggjort betydelsen av att det finns ett ekonomiskt kapital i familjen som kan fungera som buffert när familjen råkar ut för svårigheter. De familjer som har haft tillräckliga ekonomiska tillgångar har sluppit att drabbas av hyreskulder, och deras barn har också haft möjlighet att bo kvar i sitt hem under tiden deras mödrar avtjänar sitt fängelsestraff.

Många av barnen har, på grund av att deras mödrar/föräldrar har haft missbruksproblem under uppväxten, varit tvungna att ta ett stort ansvar för sig själva och för situationen i hemmet. Det har i vissa fall skapat omvända samspelelmönster i familjen. Om uppgiften har varit hanterbar för barnen har de emellertid kunnat växa med uppgiften och därigenom blivit väl förberedda för ett liv på egen hand.

Min avhandling har också visat att *hur* man upplever de svårigheter som man blir exponerad för i hög grad avgör hur väl man sedan lyckas hantera och övervinna dem. De barn som har en positiv tro på sig själva och sin förmåga att hantera sin förändrade livssituation har känt sig trygga och har också lyckats lösa de svårigheter som de har ställts inför.

Jag har många gånger varit förvånad över att barnen i studien uppvisar en god intellektuell och beteendemässig funktion trots att de ofta har saknat förebilder inom den egna familjen. En bidragande orsak är troligtvis att mödrarna mycket medvetet har uppmuntrat sina barn att välja vägar i livet som har främjat deras samhälls Anpassning.

För några av mödrarna i undersökningen har fängelsestraffet skapat en möjlighet att förändra sitt liv i positiv riktning. Av den anledningen har de varit motiverade att ta emot den hjälp som de har erbjudits i fängelset i form av terapi eller behandling. Samtliga kvinnor upplevde denna möjlighet som något mycket positivt. För en del av dem innebar tiden i anstalt att de för första gången på många år var drogfria under en längre period. För deras barn skapade mödrarnas positiva inställning och förändrade beteende ett hopp om att få leva med en mor som är drogfri och mår bra. Det stärkte deras återhämtningsförmåga.

Försvarande omständigheter

När mödrarna dömdes till ett fängelsestraff drabbades barnen först och främst på ett känslomässigt plan. Detta har synliggjorts genom de olika berättelserna och är också en viktig slutsats av mitt arbete. Avsaknad av stöd är en av den viktigaste anledningen till att många av barnen inte har förmått att återhämta sig känslomässigt från den stress som de exponerades för i samband med att deras mödrar blev frihetsberövade och intagna i kriminalvårdsanstalt. I berättelserna framgår att det framför allt är samhället som brister när det gäller att ge stöd till barnen och deras familjer. De barn som inte får möjlighet till återhämtning agerar ofta ut sina känslor genom ett reaktivt beteende, vilket oftast tar sig uttryck i aggression. Det skapar ofta indirekta kedjeffekter över tid, vilket innebär att barnet får en allt sämre funktion och riskerar själva att bli nästa generation i fängelse.

I tidigare avsnitt framkom betydelsen av att barnen får möjlighet att behålla kontakten med sin mor under tiden hon avtjänar sitt straff. Detta är också en rättighet som barnet har enligt "FN:s konvention om barnets rättigheter" (1989). Flera mödrar har vittnat om att de sällan får någon hjälp av omvärlden i detta avseende utan de i stället måste bedriva en ständig kamp för att kunna upprätthålla en kontakt med sina barn under tiden i fängelse. Små ekonomiska möjligheter gör det svårt för mödrar att träffa sina barn så ofta de önskar, i synnerhet om barnen bor långt ifrån anstalten. Mödrarna måste själva stå för majoriteten av de kostnader som uppkommer genom att barnen kommer på besök – det vill säga resor och mat. Några kvinnor har också blivit nekade ekonomiskt bistånd, något som de enligt gällande lagstiftning, har rätt till. Kostnaden har i något fall lagts på barnet i familjen. Berättelserna visar också att kvinnorna är helt beroende av den person eller de personer som tar hand om barnet under kvinnornas anstaltsvistelse. En av mödrarna berättar att hon i perioder har varit nekad att ringa till sina döttrar eftersom barnens styvmor, som äger tele-

fonabonnet, vägrar att ge sitt medgivande till att modern ringer till hennes telefon.⁷⁸

För att barn till frihetsberövade föräldrar ska få möjlighet att återhämta sig behöver barnen och deras mor stöd och hjälp från familj och från samhället.

Förändringar med avsikt att förbättra

Med utgångspunkt från resultaten av detta arbete och utifrån mina möten med frihetsberövade föräldrar och deras barn kommer jag i den resterande delen av avhandlingen att föreslå förändringar som har för avsikt att förbättra levnadsvillkoren för barnen och deras familjer.

Polisen

Gripandet av föräldrarna, polisens husrannsakan i hemmet och häktetiden upplevs ofta av barnen som det allra svåraste under moderns tid som frihetsberövad. Studien visar att det är då som bristerna, utifrån barnens synvinkel, också är som allra störst. Ofta sker gripandet och husrannsakan i närvaro av barnen. När modern har förts bort har barnen i vissa fall lämnats ensamma i bostaden. Polisen har enbart varit fokuserad på den polisiära delen av sin arbetsuppgift, vilket har inneburit att barnen och deras behov har glömts bort. Socialtjänsten har endast kontaktats i undantagsfall. I ett fall har även barnet gripits och blivit placerat i arrest. I några fall har barnen till och med använts som redskap i brottsutredningen.

Det är tydligt att polismyndigheten inte har uppmärksammat barnen till brottsmisstänkta föräldrar. Eventuella insatser till skydd och hjälp för barnet bygger enbart på initiativ från den enskilde polismannen. Detta tillvägagångssätt har visat sig medföra allvarliga brister utifrån barnens perspektiv.

Jag önskar dels att myndigheterna börjar uppmärksamma barnen och deras behov, och dels att polismyndigheterna i större ut-

---

⁷⁸ För att en intagen ska få telefontillstånd krävs i regel att mottagaren har ett fast telefonabonnemang.

sträckning beaktar ett barnperspektiv i mötet med barnen. Polisen bör utarbeta både nationella och lokala riktlinjer som uppmärksammar barnen när polisen kommer i kontakt med familjer. Polisen bör *regelmässigt* uppmärksamma socialtjänsten om barnens situation när föräldrar är misstänkta för brott.

Kriminalvården

I slutet av 1990-talet fick kriminalvårdsstyrelsen ett uppdrag av regeringen att se över förhållandena för barn vars föräldrar är intagna i häkte eller anstalt. Detta uppdrag har resulterat i en rad förbättringar för barnen. På många anstalter finns det numera besökslägenheter eller besöksrum som är anpassade efter barns behov. Sedan två år har kriminalvården utsett särskilda barnombud på anstalter, häkten och inom frivården. Barnombuden ska arbeta för att arbetet inom kriminalvården tar hänsyn till ett barnperspektiv. Min förhoppning är att kriminalvården kommer att arbeta vidare med att uppmärksamma barnen och deras behov i framtiden. Att minska barnens skador när föräldrarna är frihetsberövade är ett viktigt brottsförebyggande arbete.

I tidigare kapitel har vi bland annat sett betydelsen av en god relation mellan mor och barn. De barn som har fått omsorg och har känt sig älskade av sin mor under uppväxten har klarat sin livssituation på ett tillfredsställande sätt trots mycket svåra uppväxtvillkor. Det talar för att en av kriminalvårdens allra viktigaste uppgifter i förhållande till barnen är att underlätta barns möjligheter till kontakt med sin frihetsberövade förälder. Det är naturligtvis viktigt att relationen utgår från barnen och deras behov. Många föräldrar i kriminalvårdsanstalt har missbruksproblem vilket många gånger innebär att missbruket har prioriterats i relation till barnen. De olika föräldrastödsprogrammen inom kriminalvården fyller i detta avseende en viktig funktion – det vill säga att hjälpa föräldrarna att planera sin kontakt med barnen så att den utgår från barnen och deras behov.

I mötet med intagna fäder och mödrar framkommer att det saknas besökslägenheter på många kriminalvårdsanstalter avsedda för

män. Det är viktigt att samhället stödjer de fäder som är måna om och prioriterar kontakten med sina barn. Det är också en betydelsefull markering av samhället att man med besökslägenheter visar att även fäder är viktiga för sina barn. De borde vara en obligatorisk enhet på varje kriminalvårdsanstalt, eftersom de har visat sig vara mycket väsentliga för barnen och deras möjligheter att umgås med sina föräldrar under mer normala omständigheter.

Utredningen om telefontillstånd bör bedrivas skyndsamt på anstalten för att barn ska få möjlighet att upprätthålla en kontinuerlig relation till sin frihetsberövade förälder. Tidigare utredningar bör i större utsträckning kunna användas när en intagen förflyttas mellan olika kriminalvårdsanstalter. I avhandlingen har det framkommit att personal inom kriminalvården inte alltid förstår vikten av att barn har kontakt med sin förälder under tiden de avtjänar sitt straff.

Min avhandling har synliggjort att barn straffats hårt genom att deras mödrar inte har fått permission i samband med viktiga händelser i barnens liv till. Två av barnen har till exempel varit tvungna att fira sin studentexamen utan vare sig mor eller far. Vi sådana särskilda tillfällen anser jag att det rimligt att permission beviljas utifrån barnens behov.

I detta sammanhang är det viktigt att framhålla betydelsen av att mödrarna får tillgång till terapi och/eller behandling under tiden de är i kriminalvårdsanstalt. Kvinnor som inte har någon form av missbruksproblem har i dag små eller inga möjligheter alls att ta del av någon behandling i anstalt. Både ur ett samhälls- och ur ett individperspektiv är det viktigt att reducera de problem som resulterar i ett den enskilde begår ett brott och blir intagen i kriminalvårdsanstalt.

Kriminalvården bör också skapa flexibilitet i verksamheten för att i större utsträckning möta barns behov. Här vill jag ge två exempel:

1. Om ett barns båda föräldrar ska avtjäna ett fängelsestraff bör föräldrarna i vissa fall ha möjlighet att avtjäna

- sina straff efter varandra för att undvika att barnet är tvunget att skiljas från båda sina föräldrar samtidigt.
2. Barn får endast medfölja modern i anstalt under 12 månader. Om det är utifrån barnets bästa bör denna tid kunna utökas under särskilda omständigheter.

Socialtjänsten

Barn till frihetsberövade föräldrar har stora behov av hjälp för att lindra konsekvenserna av föräldrarnas fängelsestraff. Socialtjänsten har ett stort ansvar i att göra sig förtrogen med dessa barns särskilda behov för att kunna erbjuda dem lämpligt stöd. I detta arbete krävs att myndigheten arbetar på ett offensivt sätt. Detta är även i enlighet med lagstiftarnas intentioner. I 3 kap. 4 § "Socialtjänstlagen" (2001:453) framkommer att socialtjänsten genom sitt uppsökande arbete ska erbjuda enskilda och grupper hjälp och stöd.

Det är uppenbart att det sociala arbetet är mycket eftersatt i förhållande till barn som har en eller båda föräldrarna i fängelse. Genom mödrarnas och barnens berättelser har det framkommit att barnens hjälpbehov inte bara har förbisetts utan till och med förnekats i kontakten med socialtjänsten. Barnens lagliga rättigheter till hjälp och stöd har i stor utsträckning nonchalerats. I de fall när barnen har fått någon form av bistånd har deras känslomässiga behov överhuvudtaget inte uppmärksammats.

Socialtjänsten borde regelmässigt uppmärksamma och erbjuda barn hjälp i samband med att föräldrarna blir intagna i kriminalvårdsanstalt. Det bör dels vara inriktat mot det enskilda barnets särskilda behov och dels vara av mer generell karaktär, till exempel någon form av barngruppsverksamhet där barnet har möjlighet att bearbeta sina känslomässiga problem och även få möjlighet att träffa barn som befinner sig i liknande situation.

Avhandlingen har också visat att ett arbetssätt från socialtjänstens sida som bygger på kortsiktigt tänkande i förhållande till barnens föräldrar drabbar barnen i stor utsträckning. Brist på pengar, engagemang och tid för den enskilde familjen skapar dåliga förut-

sättningar för att hitta hållbara lösningar som stärker föräldrarnas förmåga att ta vård om sitt barn i framtiden.

Om inte den enskilde upplever att hon/han får hjälp av samhällets stödsystem skapar det också förutsättningar för mindre nogräknade personer att utnyttja den situationen för egna intressen. Det skapar en marknad vid sidan om samhället och där de svagaste i samhället är de största förlorarna⁷⁹.

Avslutning

Det finns fortfarande mycket att göra för barn inte minst för dem som jag har beskrivit i min studie vars liv är kaotiska och svåra att hantera. Det är min förhoppning att rösterna från barnen i min avhandling kan vara ett steg på vägen till en mer insiktsfull förståelse av deras mycket svåra livsvillkor och därmed till ett förbättrat omhändertagande och stöd från de samhälleliga instanser, vars uppdrag är att se och möta barnen, och att hjälpa dem till bästa möjliga utveckling och uppväxt.

Författarens slutord

De flesta av barnen och mödrarna mötte jag för flera år sedan. Ibland tänker jag på dem, och undrar hur de lever sina liv i dag. Några kvinnor har säkerligen lämnat kriminalvårdsanstalten för att aldrig mer återvända till ett liv bakom murarna. För dem kan fängelsestraffet ha blivit en språngbräda till ett nytt liv. Andra kvinnor kanske inte lyckas bryta sitt destruktiva livsmönster utan kommer att återvända till ett liv i missbruk och kriminalitet.

Dagen då modern återfår sin frihet är en efterlängtdag, i synnerhet för att mor och barn äntligen får möjlighet att leva tillsammans igen om de så önskar. Glädjen kan dock vändas till förtvivlan och smärta i och med att deras mångåriga skilda vardagsliv kan vara svåra att överbygga. Många kvinnor är också dåligt förberedda på att hantera det ansvar och de bekymmer som väntar dem när de kommer hem igen; flera saknar både bostad och arbete och har även stora skulder att hantera.

---

⁷⁹ Detta åskådliggörs av Ingrid och Isaks berättelse i "Epilogen" s. 283.

Hur mödrarna hanterat sina liv i frihet och i synnerhet i relation till sina barn är intressanta forskningsfrågor och som jag hoppas jag får möjlighet att besvara i ett framtida forskningsprojekt. För att stilla min värsta nyfikenhet har jag genomfört ytterligare en intervju med en av mödrarna i studien och hennes barn.

Ingrid och Isak inledde min empiriska redogörelse och i följande epilog får de avsluta min avhandling.

Epilog

Vi träffas en vacker vårdag i Isaks lägenhet i den stad där han har haft sin barndom och uppväxt. Det är drygt två år sedan jag träffade Ingrid på kriminalvårdsanstalten och Isak på skolan. Ingrid har nu varit frigiven i ett år.

De drömmar som Isak hade om framtiden har gått i uppfyllelse: Han har genomfört sin högskoleutbildning, han har skaffat ett eget hem med ”minimalt med saker” och han har fått ”stabilitet i livet”. Isak har även ett arbete och gläds över de möjligheter som en god inkomst erbjuder – han har nyligen gjort en resa till Japan tillsammans med några kamrater.

Ingrid har inte haft samma framgång utan hennes väg tillbaka till samhället har varit svårare än förväntat. Hon berättar:

Det var en chock att komma ut. Jag var som förlamad. Det var hårda bud. Förnedrande var det verkligen. Man var inte välkommen tillbaka till samhället kändes det som.

Ingrid var tvungen att säga upp sin lägenhet i samband med att hon blev intagen i kriminalvårdsanstalt. Det innebar att hon fick tillbringa sina permissioner i Isaks dåvarande lägenhet – en etta med kök. Åtta månader innan hon skulle frigges började hon söka lägenhet, och deltog även i ett kognitivt behandlingsprogram för att förbereda sig på ett liv i frihet. Ingrid ville gärna kunna flytta tillbaka till den stad där hon har bott de senaste 20 åren. Med betalningsanmärkningar i bagaget behövs hjälp på vägen för att det ska vara möjligt att få en

bostad. Men Ingrid fick tyvärr inte den hjälp som hon önskade av sin hemkommun. Hon berättar:

Jag skulle gå bostadslös tyckte dom. Jag var inte så pass asocial att jag behövde åka på familjehem eller så. Jag var förtvivlad. Det var så att jag knappt vill gå ut. Hur agerar jag som bostadslös? När jag kommer ut samma dag, var ska jag sova? Det var nattsvart. Jag kände mig så fruktansvärt lurad. Jag hade avtjänat mitt straff som samhället vill, och så kan de inte ställa upp på mig när jag väl har gjort mitt straff och skött min tid därinne. Jag blev lämnad i en situation som var mycket värre än den hade varit tidigare. Jag såg mig på stationen i I-stad gåendes med mina kassar.

Med hjälp av en kriminalvårdare på fängelset fick hon tips om en man som köper upp fallfärdiga hus som han sedan hyr ut till personer som har hamnat utanför samhället. Ingrid sökte och blev erbjuden att hyra ett hus i en liten ort belägen fem mil från I-stad. Hon bodde där under misärliknande förhållanden i elva månader. Vid ett tillfälle tog hon återfall, men bestämde sig för att avbryta sitt missbruk för att hon definitivt ville förhindra att hamna i fängelse igen. Med hjälp av sin övervakare fick hon tag på en lägenhet på en annan ort. Lägenheten är fin och hon har tagit på sig att sköta både trädgård och städning i huset, vilket innebär att hon därigenom kan reducera sin hyreskostnad.

Isak har uppnått de mål han satte upp när han studerade men nöjer sig inte med det. Han sätter ständigt upp nya mål som han strävar efter. Han berättar:

Så fort jag har fått ett jobb så funderar jag på vad jag mer ska göra. Jag har funderat på att läsa på högskola igen. Ett tag funderade jag på att flytta till Japan och läsa japanska i två år. Ett nytt mål som jag redan har lyckats med är att byta lägenhet. Nu ska jag även byta jobb så att jag kan jobba hemifrån i stället. Jag ska också ta lite gitarrlektioner när jag är på hemmaplan igen.

Isak har ett fortsatt reflekterande förhållningssätt, både gentemot sig och själv och gentemot omvärlden. Det synliggörs i följande intervju:

Ibland undrar jag varför jag blir så rastlös hela tiden. Är det för att glömma det som har hänt eller så är jag kanske så som person. Jag har börjat fundera på varför jag är som jag är. Jag har inget problem med att vara lat här hemma, men jag känner att jag hela tiden måste ha mål att sträva mot. Jag måste hela tiden ha någonting på gång.

Ingrid arbetar medvetet för att slippa bli dömd till ett fängelsestraff igen. En strategi är att försöka vara sysselsatt så mycket som möjligt. Hon försörjer sig med hjälp av pension vilket innebär att det är många timmar som måste fyllas med meningsfulla aktiviteter. Eftersom trädgårdsskötsel är ett av hennes största intressen i livet har hennes mor hjälpt henne att köpa en kolonistuga som ligger i närheten av hennes lägenhet. Ingrid har också ett ideellt arbete på en chattsida. Hon har ansvaret för att de som använder sidan sköter sig. Det arbetet har skapat nya möjligheter:

Jag har också varit på chattrfest. Jag åkte ända upp till O-stad och träffade de andra som också jobbar där. Det var spännande. Det tog sex timmar att åka dit upp. Jag bodde på vandrarhem. Det var en stor grej för mig. Jag brukar inte gå på fester och så, Isak pushade mig. Han erbjöd sig att hjälpa mig ekonomiskt.

Ingrid berättar att Isak är ett stort glädjeämne för henne. Hon tycker att det är roligt att följa hans utveckling och se vad som händer honom i livet. Ingrid har också inlett en relation med en man som enligt Ingrid har ”fast jobb, bil och körkort.”

Mor och son har en tät kontakt med varandra. Isak har också kontakt med sin mormor ungefär en gång per vecka. Han umgås med kamrater sedan tidigare, och har stort utbyte av att umgås med äldre arbetskollegor. Isak är mycket glad över att det går bra för hans mor. Jag undrar om han känner oro för att Ingrid ska återgå till att leva som hon gjorde tidigare. Han berättar:

Det är väl inget som jag går och funderar på. Jag kan inte styra det i alla fall. Jag skulle tycka att det vore jävligt synd om det skulle bli så. Då tackar jag för min del. Då har jag inget intresse av att hålla kontakten. Så enkelt är det. Det är inget som jag tror kommer att hända, eller som jag går och tänker på.

Det är inte svårt att se att Isak, utifrån hans svåra förutsättningar i livet, har utvecklats väl och lever ett bra liv i dag. Han har fått möjlighet till resiliens.

Jag frågar Ingrid om hon känner att hon har lyckats återhämta sig från alla svårigheter som hon har gått igenom de senaste åren. Hon berättar:

Tiden läker alla sår. Det har inte blivit sämre i alla fall. Men på nått sätt känner jag mig inte riktigt accepterad av samhället. Varför vet jag egentligen inte. Det är ingenting jag kan ta på. Jag tror att det delvis beror på att ja inte kan bo i I-stad. Jag har en fruktansvärd hemlängtan. Sedan är minnena fortfarande väldigt starka sedan den tid jag satt inne: Hur jag våddades, vilken ångest jag hade över Isak och lägenheten. På nått sätt är det som en bit av mig som fattas. Det är svårt att förklara. Jag blir nog aldrig som förut igen.

Detta citat får avsluta min avhandling. Det beskriver tillvarons komplexitet – mycket är både och i stället för antingen eller.

PostScript: Jag har just fått veta att Ingrid äntligen har fått en lägenhet i I-stad.

Summary

*Mother in Prison – narratives of mothers and children
An analysis of the children's resilience process*

Introduction

For more than twenty years, I worked as a professional social worker. During this time I met individuals with different forms of abuse and also worked with women who adopted a criminal behavior or has been on the verge of a destructive way of life. My last years in the field, I directed a cross-functional group of professionals who successfully supported pregnant women in order to help them to overcome their drug abuse. Pregnancy serves as an essential time for an intervention since the women often are motivated to start a new life when pregnant.

Four years ago I started my research at the university and during my study I met women who, for various reasons, ended up in criminality and subsequently were sentenced to jail. In interviews with these women I tried to understand and to analyze their ways of continuing their motherhood when separated from their children. However, my main focus has been on the children and how they have coped with the very changed conditions of life due to their mother's crime. Little is known about the impact of parental incarceration as seen from the children's perspectives. There is a

lack of knowledge, both qualitative and quantitative, and accordingly the extent of the problem is unclear.

As a consequence of the mother's crime and imprisonment there is no doubt that the children are highly affected not only in emotional ways but also in very practical matters, like losing their homes or changes of school. The results of the interviews with the children and my analyses are mainly related to theories and research about children and resilience.

Aim

The overall aim is to identify and analyze what risk and protective factors have an impact on the process of resiliency of children whose mothers are in prison. With this analysis as a starting point, the resiliency of the children will be discussed. Another aim is to explore how imprisonments influence the women's prerequisites for mothering. This research was designed to elucidate the impact of incarceration with focus on the children and their experiences.

The study provides information about the children, their mothers and families, the relationships in the family, and the surrounding environment. Major parts of the information were given by the children in interviews about their childhood, their activities, and their situation in school.

Implementation of the Study

The study is based upon nine families: nine mothers and their children (nine girls and two boys ages 13-20). Furthermore, a grandmother and a teacher were interviewed. Children as well as their mothers were interviewed in order to get their respective perspectives on the effects of their separation. The study used qualitative methods to capture the depth and breadth of each child's experience.

The inclusion criteria for children's participation were the following:

- age of the children at the start of the study
- the mothers are or have recently been in prison

- both children and mothers were willing to participate.

Qualitative open-ended interviews were conducted with each mother and child, individually, over a period of two years. The interviews were designed to allow for follow-up and more in-depth investigation into subjects that were raised by the children and their mothers.

The interview topics included different periods in the life of the children and the mothers: the time before the imprisonment, the time while the mothers were in prison, and their thoughts about the future. Particularly relevant for my study are themes that reflect everyday life and relationships.

The interviews were conducted by the author, who also is a family therapist. All interviews were digitally recorded and then transcribed. Theories of resilience and a life cycle perspective were used for the analyses.

Theoretical Premises

Resilience is a relatively new research concept around which theoretical notions are emerging. During the last two decades resilience has expounded from developmental psychopathology and is nowadays discussed as either individual or family resilience. Resilience has been variously defined but, in short, it regards a strength-based perspective which focuses on positive and health factors for children, who have been able to withstand extreme stress during their childhood and yet have the ability to “bounce back” and cope with life in a positive way. Resilience is an active prolonged process which follows crises and challenges during hard times in life. This process is affected by the individual’s earlier experiences and the way she or he interprets and understands those earlier experiences. Therefore, the prospect of resilience depends on the interaction between the number of risk factors and protective factors that the child has access to during the process.

Resilience can be illustrated by the concepts: reestablish, preserve, and improve. To *reestablish* one’s psychological functions

involves the ability to return to ordinary behavior after a momentary but dangerous situation. To *preserve* after a long time of struggle and destructive life structure against all odds, is to maintain functions that are mentally stable. To *improve* means that those in a destructive life situation - in some cases – actually are able to improve their ways of functioning, which means that they even can benefit from adversity.

Resilience can also be categorized into three different dimensions or functions: intellectual, emotional and behavioral. Those are essential for my analysis, and also are based on my definition of resilience as follows:

Resilience considers processes where protective and risk factors interact in a way where outcome has an impact on the individual's way of functioning in everyday life, either as reestablishment, maintenance or improvement. Resilience also varies from time to time depending on the individual's personal characteristics, development and overall life circumstances. The ability to master different kinds of problems fluctuates with the strength and kind of stress and the time in life when the stress appears.

Disposition and Contents

This report consists of three main parts: first an introduction, then an analytical section in which my empirical material is presented, and finally a summarizing and concluding part.

The first four chapters form the introductory part of the thesis. The first chapter gives an overview of the aim of the thesis and definitions of terminology. The next chapter presents relevant research in this field. I also make an exposition of the motherhood concept. Chapter 3 consists of the theoretical framework, which forms the basis for understanding and analysis of my data. The fourth chapter concerns my methodological considerations and my procedures for gathering and processing my data.

The analysis of my empirical data is performed in chapters 5 to 7. As an introduction, I make a comprehensive presentation of one of the families. The aim is to give a holistic view of my material

which in turn aims to contribute to clarify my theoretical framework to the reader. In chapter 6, I analyze the different families for the period previous to the incarceration of the mothers. In the last chapter of this empirical section, we will follow the families through the process of the mother's detention and, subsequently as the mother and child have to continue their lives separated.

The final section of the thesis, chapters 8 and 9, is introduced by a resume, followed by major results and conclusions. I will put my research into perspective and give recommendations on how different authorities in society may improve their support to children and their families. Finally I have written an epilogue in which the reader can get some insight into what has happened to one of the families.

Conclusions and Reflections

All children in the study have been exposed to stress as a result of their mother's detention. The level of stress depends on contextual conditions. At the time of the interviews, which also was the time when the level of resilience was assessed, the children in the study had obtained different amounts of recovery. For the majority of the children, the resilience process had continued for approximately one year. My interpretation of their stories forms the basis for the resilience assessment of the children – which in turn leads to the conclusions of this thesis.

Out of the three resilience functions, it is clear that behavior is the most stable function, followed by the intellectual function. This implies that the emotional function has been most strongly affected due to the detention of the mothers. At the time of the interviews, more than half of the children had not recovered from the separation. However, three children, have improved their emotional function. It becomes apparent that a large amount of strain affects all the functions in a negative way in the individual. From the presentation it is also shown that when the strain is too great on an individual, all functions are negatively affected, which leads to personal breakdown. Overall, four children have improved and four

children have impaired one or more of their three resilience functions. One child has both improved and impaired functions due to changed life conditions.

Final Discussion

The stories presented by the children and their mothers have given me valuable knowledge and insight as to how an individual can overcome difficulties. In my thesis I emphasize the importance for children to feel that they are loved, and can obtain a continuous relationship with their mother during their childhood and their youth. Children whose needs are fulfilled have managed to cope with their lives in a satisfactory way. It is also clear that an extended family plays an active and important role when it comes to support of the family. Due to their support, the damage that e.g. drug abuse puts on the family can be reduced. Furthermore, it is of great help if there are financial means in the family that can reduce at least the material consequence of the mother's absence.

As a consequence of abuse in the family, many children have been forced to take a large personal responsibility during the years of growing up, and also responsibility for the family situation in total. If they have been able to cope with this involuntary task, it probably has prepared the children in a positive way for an independent life in the future. My thesis has also shown that *how* the children emotionally experience the adversity in life, to a large extent, determines how well they are able to cope with it and overcome the difficulties. Children with positive self-esteem seem to be able to deal with difficulties in life in successful ways. A majority of the children display a good behavioral and intellectual function, likely due to their mothers who deliberately have encouraged them to make appropriate choices in life in order to better adapt to society and its values.

As previously mentioned, the children are primarily emotionally affected by their mother's imprisonment. Lack of support is the main reason for several children who have not been able to emo-

tionally recover from the stress they were exposed to when their mothers were arrested and imprisoned.

Based on the results from this research and my meetings with the parents in detention and their children, the following are some suggestions how different public authorities can contribute to improvements for the lives of children with incarcerated parents and allow them to maintain the important child-parent relations.

The Police Authorities

Out of the total separation time, the arrest of the parents, the house search and the time spent in custody is considered the most difficult time and experience for the children. This study shows from a child's perspective that the deficiencies in society's support are a prevalent factor. In situations where support is offered to the children, it seems to be due to initiative from an individual police officer.

I suggest that authorities pay attention to the children and their needs, and also that the police authorities to a larger extent apply a child perspective in the way they act during these crucial steps - from arrest to the time in custody. The police ought to develop local as well as national guidelines on how to take account of the needs of children with whom they come in contact. Furthermore, the police should on a regular basis notify the social services on the situations for children when the parents are suspected of crime.

The Criminal Authorities

A majority of the children in the study had overall a positive experience in their contacts with the criminal justice system, but there are some deficiencies. When it comes to long term correctional treatment, it is important to minimize the damage to the children while the parents are imprisoned.

There is a lack of visiting apartments at many male prisons. It is of great importance that society supports those parents that have a strong ambition to prioritize their contact with their children and supply them with good visiting circumstances. Inquiries on e.g. tel-

ephone permission should be timely to facilitate for the children a continuous relation to their imprisoned parent. The criminal treatment system should in all ways strive for increased flexibility in order to meet the needs of the children and their wellbeing.

Social Service

Social services often neglect children of parents in detention. The needs of children in the study have not only been overlooked but also been denied in their contact with the social services. The legal rights of the children have to a large extent been disregarded. In situations where the children in fact have received support, their emotional needs have been unseen or ignored.

The social services should on a *regular basis* pay attention to and offer support to the children whose parents are imprisoned. The support ought to be directed towards the individual child's specific needs, but also be implemented in a general way, e.g. as group activities where the child gets some help to cope with emotional problems and also has the opportunity of meeting with other children in a similar situation.

Final Word

There is still a lot to be achieved for children in general, not the least for the children that I have presented in my study, for whom life is chaotic and coping is difficult. It is my sincere hope that the voices of the children in my thesis will be a significant step towards a more discerning understanding of the hardships that they, and many other children with parents in prison, experience. Furthermore, I hope for improved combined support from the different organizations in society, which all have the responsibility to notice and work with this group of children, and to give them the support needed for the best possible childhood development.

Referenser

- Andersson, Gunvor (1998). Barnintervju som forskningsmetod. *Nordisk Psykologi*, 50(1), s. 18-41.
- Andersson, Gunvor (2002). Fosterbarn ur ett könsperspektiv. *Nordisk Socialt Arbeid*, 1, s. 35-41.
- Antonovsky, Aaron (1991). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och kultur.
- Badinter, Elisabeth (1980). *Den kärleksfulla modern*. Paris: Flammarion.
- Badinter, Elisabeth (1994). *XY om mannens identitet*. Stockholm: Bokförlaget Forum AB.
- Barnombudsmannen (2004). *Straffa inte barnen! En studie av barnperspektivet inom kriminalvården* (No. BR2004:01). Stockholm: Barnombudsmannen.
- Barr, Ronald. Graham, Boyce, W.Thomas, & Zeltzer, Lonnie K. (1996); The stress-illness association in children: A perspective from the biobehavioral interface. I: Robert J. Haggerty, Lonnie R. Sherrod, Norman. Garnezy & Michael Rutter (red), *Stress, Risk, and Resilience in Children and Adolescents: Processes, Mechanisms, and Interventions* (s.182-224). Cambridge: Cambridge University Press.
- Baunach, Phyllis Jo (1988). *Mothers in prison*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Books.
- Beavers, W.Robert, & Hampson, Robert B. (1993); Measuring family competence: The Beaver systems model. I: Froma Walsh (red), *Normal family processes: Growing diversity and complexity* (Andra uppl.). New York: Guilford Press.
- Beeghly, Marjorie, & Cicchetti, Dante (1994). Child maltreatment, attachment and the self system: Emergence of an internal state lexicon in toddlers at high social risk. *Development and Psychopathology*, 6, s. 5-30.
- Berrick, Jill Duerr, Barth, Richard P., & Needell, Barbara (1994). A comparison of kinship foster homes and foster family homes: Implications for kinship care as preservation. *Children and Youth Services Review*, 16, s. 33-63.
- Björkhagen Turesson, Annelie (2005). *Men jag fick icke reda på varför du kom i i fängelset* (No. 2005:1). Malmö: Malmö Högskola, Hälsa och samhälle, enheten för socialt arbete.
- Björkhagen Turesson, Annelie (2008). Mamma mot alla odds - föreställningar, fördomar om det goda föräldraskapet. *Norges Barnevern, Nr 1*, s. 10-19.

- Borge, Anne Inger Helmen (2005). *Resiliens - risk och sund utveckling*. Lund: Studentlitteratur.
- Bowlby, John (1997). *Attachment* (Vol. 1). London: Pimlico.
- Bowlby, John (1998). *Separation, anger and anxiety* (Vol. 2). London: Pimlico.
- Broberg, Anders, Almqvist, Kjerstin, & Tjus, Tomas (2003). *Klinisk barnpsykologi: Utveckling på avvägar*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Brooks, R.B (1994). Children at risk: Fostering resilience and hope. *American Journal of Orthopsychiatry*, 64, s. 545-553.
- Brown, Kelli, Dibb, Liz, Shenton, Felicity, & Elson, Nicola (2002). *No-one's ever asked me: Young people with a prisoner in the family*. London: Federation of Prisoners' Families Support Groups.
- Butler, Judith (1999). *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. Hämtad 7/12, 2006, från <http://vega.bit.mah.se>
- Bäck-Wiklund, Margareta, & Bergsten, Birgitta (1997). *Det moderna föräldraskapet: en studie av familj och kön i förändring*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bäck-Wiklund, Margareta, Franséhn, Mona, Johansson, Helena, & Johansson, Thomas (2002). *Den dolda könsdiskursen: mödrar, söner och frånvarande fäder*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete.
- Carter, Betty, & McGoldrick, Monica (1999); Overview: The expanded family life cycle. I: Betty Carter & Monica McGoldrick (red), *The expanded family life cycle: Individual, family, and social perspectives* (Tredje uppl., s. 1-26). Boston: Allyn & Bacon.
- Chodorow, Nancy J. (1978). *The reproduction of mothering: psychoanalysis and the sociology of gender*. Berkeley CA: University of California Press.
- Claezon, Ingrid (1996). *Mot alla odds: Barn till narkotikamissbrukare berättar om sin uppväxt*. Stockholm: Mareld.
- Claezon, Ingrid (2004). *Tvångsomhändertaganden: ur tonåringars, anhörigas och socialsekreterares perspektiv*. Stockholm: Mareld.
- Claezon, Ingrid (2008). *Att göra skillnad: Könsperspektiv i socialt arbete med barn och unga*. Stockholm: Allmänna Barnhuset.
- Dahlgren, Anita, & Claezon, Ingrid (1997). *Nya föräldrar: om kompisföräldrar, auktoritet och ambivalens* (No. Research Report 1997:4). Lund university: Department of Sociology.

- de Beauvoir, Simone (1949/1973). *Det andra könet*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- de Vries, Marten W. (1984). Temperament and infant mortality among the Masai of East Africa. *American Journal of Psychiatry*, 141, s. 1189-1194.
- Denzin, Norman (red) (1990). "On understanding emotion: The interpretive cultural agenda". New York: SUNY Press.
- Dyregrov, Atle (1997). *Barn och trauma*. Lund: Studentlitteratur.
- Epstein, Nathan B., Bishop, Duane S., Ryan, Christine E., Miller, Ivan W., & Keitner, Gabor I (1993); The McMaster model: View of healthy functioning. I: Froma Walsh (red), *Normal family processes: Growing diversity and complexity* (Andra uppl.). New York: Guildford Press.
- Esaiasson, Peter, Giljam, Mikael, Oscarsson, Henrik, & Wägerud, Lena (2004). *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Fanshel, David (1980). *Barn i fosterhem* (No. 49). Stockholm: Barnbyn Skå.
- FN:s konvention om barnets rättigheter (1989).
- Garbarino, James, Dubrow, Nancy, Kostelny, Kathleen, & Pardo, Carole (1992). *Children in danger*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Garmezy, Norman (1970). Process and reactive schizophrenia: Some conceptions and issues. *Schizophrenia Bulletin*, 2, s. 30-74.
- Garmezy, Norman, & Streitman, S. (1974). Children at risk: the search for the antecedents of schizophrenia: Conceptual models and research methods. *Schizophrenia Bulletin*, 8, s. 14-90.
- Gilligan, Robbie (1999). Enhancing the resilience of children and young people in public care by mentoring their talents and interests. *Child & Family Social Work*, 4, s. 187-196.
- Gjerde, Per F., Block, Jack, & Block, Jeanne H. (1986). Egocentrism and ego resiliency: personality characteristics associated with perspective-taking from early childhood to adolescence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, s. 423-434.
- Green, Bonnie L., Korol, Mindy, Grace, Mary C., Vary, Marshall G., Leonard, Anthony C., Gleser, Goldine C., et al. (1991). Children and disaster: age, gender, and parental effects on PTSD symptoms. *Journal of the American Academy of child and Adolescent Psychiatry*, 30(6), s. 945-951.
- Hamreby, Kerstin (2004). *Pojkar och flickor i den sociala barnavården: Föreställningar om kön och sociala problem under 1900-*

- talet*. Umeå: Institutionen för socialt arbete vid Umeå universitet.
- Hedin, Ulla-Carin, & Månsson, Sven-Axel (1998). *Vägen ut! : om kvinnors uppbrott ur prostitutionen*. Stockholm: Carlsson bokförlag.
- Holme, Idag Magne, & Solvang, Bernt Krohn (1991). *Forskningsmetodik: Om kvalitativa och kvantitativa studier*. Lund: Studentlitteratur.
- Jobe, Britta H. (Artist). (2008). *När Änglar faller längre ner än botten* [Teaterprogram].
- Johnston, Denise (1991). *Jailed mothers*. Pasadena, CA: Pacific Oaks Center for Children of Incarcerated Parents.
- Johnston, Denise (1995a); The care and placement of prisoners' children. I: Katherine Gabel & Denise Johnston (red), *Children of incarcerated parents*. New York: Lexington Books.
- Johnston, Denise (1995b); Effects of parental incarceration. I: Katherine Gabel & Denise Johnston (red), *Children of incarcerated parents*. New York: Lexington Books.
- Johnston, Denise (1995c); Jailed mothers. I: Katherine Gabel & Denise Johnston (red), *Children of incarcerated parents*. New York: Lexington Books.
- Johnston, Denise (1995d); Parent-child visitation in the jail or prison. I: Denise Johnston & Katherine Gabel (red), *Children of incarcerated parents*. New York: Lexington Books.
- Järvinen, Margaretha (2002); Hjälpens universum: ett maktperspektiv på mötet mellan klient och system. I: Anna Meeuwisse & Hans Swärd (red), *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Järvinen, Margaretha, & Mik-Meyer, Nanna (2003); At skabe en klient. I: Margaretha Järvinen & Nanna Mik-Meyer (red), *At skabe en klient: Institutionelle identiteter i socialt arbejde*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Klefbeck, Johan, & Ogden, Terje (1996). *Barn och nätverk*. Stockholm: Liber.
- Kobasa, Suzanne C. (1985); Stressful life events, personality, and health: An inquiry into hardiness. I: Alan Monat & Richard S. Lazarus (red), *Stress and coping: an anthology*. New York: Columbia University Press.
- Kriminalvården (2007). *Kvinnor i fängelse*. Hämtad 15/3, 2007, från <http://www.kvv.se/>

- Kriminalvården (2008a). *Cognitive skills*. Hämtad 26/6, 2008, från <http://www.kriminalvarden.se/upload/Informationsmaterial/cs.pdf>
- Kriminalvården (2008b). *Frivård*. Hämtad 26/6, 2008, från <http://www.kriminalvarden.se>
- Kriminalvårdens häktesföreskrifter (KVFS 2006:3).
- Kriminalvårdsstyrelsen, & Socialstyrelsen (1998). *Barn med frihetsberövade föräldrar*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen & Socialstyrelsen.
- Kvale, Steinar (1977). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (1990:52).
- Landsorganisationen (2004). *Ohälsans trappa 2004*. Stockholm: LO.
- Lindberg, Odd (2005). *Kvinnorna på Hinseberg: En studie av kvinnors villkor i fängelse* (No. 14). Norrköping: Kriminalvårdens forskningskommitté.
- Loeber, Rolf, & Farrington, David P (red) (1998). *Serious & violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions*. Thousand Oaks CA: Sage.
- Luthar, Suniya S., Cicchetti, Dante, & Becker, Bronwyn (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), s. 543-562.
- Masten, Ann S., Best, K., & Garmezy, Norman (1990). Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*, 2, s. 425-444.
- Masten, Ann S., & Coatsworth, Douglas (1995); Competence, resilience, and psychopathology. I: Dante Cicchetti & Donald J. Cohen (red), *Developmental psychopathology. Risk, disorder, and adaptation* (Vol. 2, s. 715-752). New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Mattsson, Titti (2008). Rättighetssubjekt och omsorgsobjekt: hand i hand eller stick i stäv? Exemplet barn i institutionsvård. *Retfærd*, 31(2/121), s. 58-80.
- McGoldrick, Monica, & Carter, Betty (1999); Self in context. The individual life cycle in systemic perspective. I: Betty Carter & Monica McGoldrick (red), *The expanded life cycle. Individual, family, and social perspectives* (Tredje uppl., s. 27-44). Boston: Allyn and Bacon.
- Melin, Mie (1998). *Fångarnas barn*. Stockholm: Rädda Barnen.

- Moe, Vibeke, & Slinning, Kari (2002). Prenatal drug exposure and the conceptualization of long- terms effects. *Scandinavian Journal of Psychology*, 43(1), s. 41-47.
- Monat, Alan, & Lazarus, Richard S. (1985); Stress and coping - Some current issues and controversies. I: Alan Monat & Richard S. Lazarus (red), *Stress and coping: An antology*. New York: Columbia University Press.
- Moriarty, Alice E. (1987); John, a boy who acquired resilience. I: E. James Anthony & Bertram J. Cohler (red), *The invulnerable child* (s. 106-143). New York ; London: Guilford Press.
- Moxnes, Paul (1995). *Hjältar, häxor, horor: och andra djuproller i mänskligt samspel*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Mumola, Christopher J. (2000). *Incarcerated parents and their children*. Hämtad 22/3, 2006, från <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/pub/pdf/iptc.pdf>
- Murray, Joseph, Jansson, Carl-Gunnar, & Farrington, David P. (2007). Crime in adult offspring of prisoners. *Criminal Justice Behavior*, 34(1), s. 133-149.
- Nationalencyklopedin (2007). *Resiliens*. Hämtad 30/3, 2007, från http://www.ne.se.support.mah.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=908253
- Norman, Julie A. (1995); Children of prisoners in foster care. I: Katherine Gabel & Denise Johnston (red), *Children of incarcerated parents*. New York: Lexington Books.
- Rhodes, Warren A., & Brown, Waln K. (red) (1991). *Why some children succeed despite the odds*. New York, Westport, Connecticut, London: Praeger Publishers.
- Richters, John E., & Martinez, Pedro E. (1993). Violent communities, family choices, and children's chances: An algorithm for improving the odds. *Development and Psychopathology*, 5(4), s. 609-627.
- Ringborg, Magnus (1984); Utvecklingspsykologiska synpunkter. I: Britt Persson & Elly Engstedt (red), *Att skilja barn från föräldrar: den sociala, barnpsykiatriska och rättsliga arbetsprocessen vid omhändertaganden*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Rutter, Michael (1985). Resilience in the face of adversity: Protective factors and resistance to psychiatric disorder. *British Journal of Psychiatry*, 147, s. 598-611.
- Rutter, Michael (2000); Resilience reconsidered: conceptual considerations, empirical findings, and policy implications. I: Jack P. Shonkoff & Samuel J. Meisels (red), *Handbook of early*

- childhood intervention*. (Andra uppl., s. 651-683). Cambridge: Cambridge University Press.
- Rutter, Michael, & Quinton, David (1977); Psychiatric disorder, ecological factors and concepts of causation. I: Harry McGurk (red), *Ecological factors in human development: based upon the proceedings of the third Biennial conference of the International society for the study of behavioural development, held at Guildford, Surrey in July 1975*] (s.173-187). Amsterdam: North-Holland.
- Rutter, Michael, & Sroufe, Alan L. (2000). Developmental psychopathology: Concepts and challenges. *Development and Psychopathology*, 12, s. 265-296.
- Rättegångsbalken (1942:740).
- Sack, William (1977). Children of imprisoned fathers. *Psychiatry*, 40, s. 163-174.
- Sack, William, Seidler, Jack, & Thomas, Susan (1976). The children of imprisoned parents: A psychosocial exploration. *American Journal of Orthopsychiatry*, 46(4), s. 618-628.
- SCB (2007). *Universitet och högskolor*. Hämtad 25/10, 2007, från http://www.scb.se/templates/Publikation_111714.asp
- Seifer, Ronald, Sameroff, Arnold J., Baldwin, C. P., & Baldwin, A. (1992). Child and family factors that ameliorate risk between 4 and 13 years of age. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 31(5), s. 893-903.
- Seligman, Martin (1990). *Learned optimism: How to change your mind and you life*. New York: Random House.
- Silius, Harriet, & Wrede, Sirpa (1996). *Moderskap och reproduktion: möjligheter och marginaler*. Åbo: Institutet för kvinnoforskning, Åbo Akademi.
- Skeggs, Beverley (1997). *Att bli respektabel: Konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Diados.
- Socialstyrelsens författningssamling (SOSFS 2003:5).
- Socialtjänstlagen (2001:453).
- Sonnby-Borgström, Marianne (2005). *Affekter, affektiv kommunikation och anknytningsmönster: ett bio-psyko-socialt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Stanton, Ann M. (1980). *When mothers go to jail*. Lexington MA: Lexington Books.
- Stattin, Håkan, Romelsjö, Anders, & Stenbacka, Marlene (1997). Personal resources as modifiers of the risk for future criminality:

- An analysis of protective factors in relation to 18-year old boys. *The British Journal of Criminology*, 37, s. 198-223.
- Stein, JA, Riedel, Marion, & Rotheram-Borus, Mary Jane (1999). *Parentification and its impact on adolescent children of parents with AIDS*. Hämtad 10/4, 2006, från http://www.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/query.fcgi?cmd=Retrieve&db=PubMed&list_uids=10407720&dopt=Abstract
- Taylor, Shelley E. (1989). *Positive illusions: creative self-deception and the healthy mind*. New York: Basic Books.
- Terr, Lenore C (1991). Childhood traumas: An outline and overview. *American Journal of Psychiatry*, 148, s. 10-20.
- Trulsson, Karin (2003). *Konturer av ett kvinnligt fält*. Lund: Socialhögskolan, Lunds Universitet.
- Ulmanen, Petra, & Andersson, Gunvor (2006). *Svensk social barnavård ur ett könsperspektiv 1993-2003. En litteraturgenomgång* (Vol. 1). Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Wallerstein, Judith S., & Kelly, Joan Berlin (1980). *Surviving the breakup: How children and parents cope with divorce*. New York: Basic books.
- Walsh, Froma (1998). *Strengthening family resilience*. New York: Guilford Press.
- Werner, Emmy E. (2000); Protective factors and individual resilience. I: Jack P. Shonkoff & Samuel J. Meisels (red), *Handbook of early childhood intervention* (Andra uppl., s. 115-132). Cambridge: Cambridge University Press.
- Werner, Emmy E., & Smith, Ruth (1982). *Vulnerable but invincible: A longitudinal study of resilient children and youth*. New York: McGraw. Hill.
- Werner, Emmy E., & Smith, Ruth S. (1992). *Overcoming the Odds: High risk children from birth to adulthood*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Wolin, Steven J., & Wolin, Sybil (1993). *The resilient self: How survivors of troubled families rise above adversity*. New York: Villard.

Bilaga 1

Intervjumanual/moder

<i>Presentation</i>	<ul style="list-style-type: none"> • undersökningen/ samtycke • kvinnan: ålder, familj, fadern till barnet, nätverk, uppväxt, utbildning, arbete, svårigheter i livet, tidigare separationer, tidigare anstaltsvistelse, resurser.
<i>Livet före anstaltstiden</i>	<ul style="list-style-type: none"> • vardag, helg, jobb, barnets skolsituation, relationer, intressen, oro, glädje i tillvaron • kontakt med någon myndighet?
<i>Gripandet/rättsprocessen</i>	<ul style="list-style-type: none"> • händelseförloppet kring gripandet, barnets närvaro • barnets situation, boende, kontakt, besök.
<i>Livet under anstaltstiden</i>	<ul style="list-style-type: none"> • vardag, helg, barnets skolsituation, relationer, kontakt med barnet, stöd (myndighet, nätverk), barnets boende, andra personers vetskap om familjens situation, påverkan på barnet (barnets tillit och tro på rättssystemet) oro och glädje i tillvaron • straffet, antal år, hur mycket tid kvar?
<i>Copingstrategier</i>	<ul style="list-style-type: none"> • barnet • moder • omgivningens stöd.
<i>Modersrollen före och under fängelsestraffet</i>	<ul style="list-style-type: none"> • syn på familjeliv, modersroll (praktisk och känslomässig), fadersroll, moder i anstalt (skam och skuld känslor).
<i>Framtiden</i>	<ul style="list-style-type: none"> • kontakt, boende • utbildning/arbete • önskemål om framtiden.

Bilaga 2

Intervjumanual/tonåring

<i>Presentation</i>	<ul style="list-style-type: none"> • undersökningen/ samtycke • ålder, familj, nätverk, uppväxt, utbildning.
<i>Livet före mammas fängelsevistelse</i>	<ul style="list-style-type: none"> • vardag, helg, skolsituation, relationer, intressen, oro, svårigheter och glädje, tidigare separationer, • kontakt med någon myndighet?
<i>Gripandet/rättsprocessen</i>	<ul style="list-style-type: none"> • händelseförloppet kring gripandet, närvaro • ålder vid gripandet, tidigare gripande • boende, kontakt, besök.
<i>Livet under mammas fängelsevistelse</i>	<ul style="list-style-type: none"> • vardag, helg, skolsituation, relationer, kontakt med mamma, stöd (myndighet, nätverk), boende, andra personers vetskap om familjens situation, påverkan (tillit och tro på rättssystemet), intressen, oro och glädje.
<i>Copingstrategier</i>	<ul style="list-style-type: none"> • barnet • omgivningens stöd.
<i>Tankar om mamma och familjen</i>	<ul style="list-style-type: none"> • syn på familjeliv, mammas roll före och under fängelsestraffet (praktisk och känslomässig) fadersroll, mamma i anstalt (skamkänslor).
<i>Framtid</i>	<ul style="list-style-type: none"> • boende, kontakt • frigivning • utbildning/arbete • önskemål om framtiden.